

ARC ÉS ÁLARC

A HAMVAS INTÉZET FOLYÓIRATA | III. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

KOMMUNISTA ÁLLAMBIZTONSÁG

BIZTONSÁGKUTATÁS | SZELLEMTÖRTÉNET

ARC ÉS ÁLARC

A HAMVAS INTÉZET FOLYÓIRATA

2019

III. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

ISSN 1587-7949

IMPRESSZUM

KIADÓ HAMVAS BÉLA KULTÚRAKUTATÓ INTÉZET | FELELŐS KIADÓ DR. HANKISS ÁGNES |
FELELŐS SZERKESZTŐ MOLNÁR MÁRTON, TALLER JÁNOS | ISSN 1587-7949 |
A KIADÓ ELÉRHETŐSÉGE 1016 BUDAPEST, PIROSKA UTCA 11. TEL.: 488 0275 |
TITKARSAG@HAMVASINTEZET.HU | HAMVASINTEZET.HU

KIADVÁNYGONDOZÁS DAAZO KFT. | MUNKATÁRSÁK DEÁK DÁNIEL |
BORÍTÓ ÉS LAPTERV BUKOVICS ZOLTÁN | KORREKTÚRA NYILAS ÁGNES |
NYOMDAI ELŐÁLLÍTÁS EUROPRINTING NYOMDA | FELELŐS VEZETŐ ENDZSEL ERNŐ

KOMMUNISTA ÁLLAMBIZTONSÁG

7

Egy ügynök emlékirata

9

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó

Komlós János államvédelmi fellépésének színterei

23

Pál István

Egy visszautasíthatlan ajánlat?

49

Soós Mihály

Portugália a szegfűk forradalma után (1974–1976)

65

BIZTONSÁGKUTATÁS

89

Túlélés Nyugaton – Útmutató a mudzsahideknek

91

Hankiss Ágnes

Az Iszlám Állam titkosszolgálata

117

Takács Gergely

Big Data módszerek a nemzetbiztonság szolgálatában

139

Bognár Gergely

Az orosz hibrid fenyegetések értékelése a közép-kelet-európai országok és a balti államok szemszögéből

177

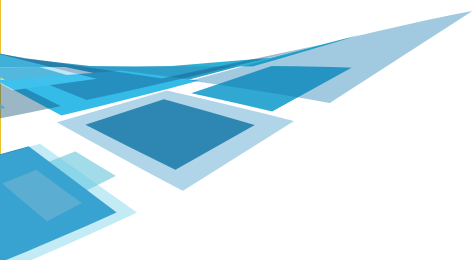
SZELLEMTÖRTÉNET

195

Veres Ildikó

Hallgatás, hallgatólagos tudás, hazugság fogalomkörei
Polányi Mihály és Hamvas Béla gondolatvilágában

197

„Tegyük világossá a hálózati kontingens számára, hogyha valaha, akkor most teljes érdekeazonosság fűz össze bennünket. Most tehetjük a legtöbbet, hogy a demokratikus átmenet békés körülmények között, az MSZMP vezetésével valósuljon meg. Ha nem így lesz, akkor kell félni attól, hogy a titkok kikerülnek. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy »egy csónakban evezünk«.”

A III/III. Csoportfőnökség, 1989. június

01

KOMMUNISTA ÁLLAMBIZTONSÁG

Egy ügynök emlékirata

„Az ügynöki munka művészet, amelyet az ügynöknek el kell sajátítania és meg kell szeretnie.”

A KGB „Tudós” fedőnevű ügynöke

Az „1945-től napjainkig a szocialista Magyarország érdekében végzett álmambiztonsági munkám történetéről és tapasztalatairól” címet viselő kézirat szerzője már nem él. Az 1984-ben készült visszaemlékezést a halála előtti napokban adta át egy kedves olvasómnak, aki eljuttatta hozzám.

Az elbeszélés *korrajz és lélekrajz* egyszersemind. A korrajz magáért beszél: a kéziratban a kommunista diktatúra véres valóságának gyomorszorító mikrotörténései sorakoznak, amelyeknek egyetértő elfogadását az elbeszélő ideológiai kötődése évtizedekkel később sem engedi megkérdőjelezni. Az emlékiratban kibomló lélekrajz azonban jellegzetes ecsetvonásokkal árnyalhatja és gazdagíthatja a hálózati szerep pszichológiai mechanizmusairól alkotott képünket.

Két világ között él. Az egyikből már kiszakadt: élete szereplői nem barátok, szeretők vagy cimborák többé, hanem célszemélyek. Kapcsolatait a feladat szabja meg: a másik ember lehet eszköz, megmunkálandó tárgy, amelyre elégedetten tekint, ha sikert hozott, vagy neheztelhet rá, ha nem váltotta be a hozzá fűzött reményt. De azok, akiket rútol becsapott, élete tanúi nem lehetnek többé. Az emlékirat vége felé figyelemre méltó, ahogyan az elközömbösödéstről és az elhidegülésről beszél. Idővel, ahogyan hálózati munkája élete szerves részévé válik, az élet súlypontja lassanként átkerül az egyik életből a másikba... a láthatóból a láthatatlanba. De a másik világban, a titkosban sincs igazán otthon, csupán alámerül és belészo- rul. A tartótisztek időről időre cserélődnek; többnyire éppen akkor, amikor már-már

azt hihetné, hogy egyenrangú társakká váltak a cinkosságban, amely összekapcsolja őket. Illúzió nélkül a lélek aligha viselné el az árulásból fakadó, szakadatlan meghasonlást. Még akkor is, ha valaki, mint emlékirónk, „hazafias alapon” végezte titkos munkatársi munkáját.

Két helyen a nevet kipontoztuk a szövegben: az elbeszélő utolsó tartóosztójának az anonimitása a kézirat tulajdonosának egyetlen kérése volt. A név a létrontás láthatatlan történetét aligha gazdagítaná, hiánya pedig nem vesz el belőle semmit. A kéziraton egyébként semmit sem kívántunk változtatni: érintetlenül benne hagytuk a nyelvtani hibákat is.

Hankiss Ágnes

E M L É K I R A T

1945-től napjainkig a szocialista Magyarország
érdekében végzett állambiztonsági munkám
történetéről és tapasztalatairól.

A későbbiek érthetősége miatt 1945-ben kell kezdenem, rövid utalással az azt megelőzőkre.

Hálás vagyok édesapámnak, aki 1944-ig az akkori BM osztálytanácsosa volt, antifasiszta magatartása miatt felfüggesztették, 1945-ben rehabilitálták, majd 48-ig a BM közjogi osztályát vezette egészsége teljes megromlásáig. Ő részt vett a Szentgyörgyi Albert vezette antifasiszta mozgalomban. Gyakorta találkoztak lakásunkon és engem már iskolai éveim alatt megtanítottak a világ eseményeit reálisan értékelni. A Szovjetunióról, a marxizmusról többet tudtam és más megvilágításban, mint a fasiszta propaganda által elvakított társaim. Így ért katonaszökevényként az Operaház pince-labirintusában – utolsó mentsváramban – a felszabadulás Nádasdy Kálmán főrendező jóvoltából. Csodás hely volt a pince. Az utolsó nyilas parancsnok, Dötsch Zoltán korrepetitor /később Debrecenbe került/ állandó kábulatban volt a belé töltött pálinkától.

Nádasdy németül kiírta a portára, hogy az épületben tifuszbajrárvány van, így az utolsó német csapatok nem tudták azt aláaknázni.

Sok kiváló művész menekült meg abban a pincében Kodály Zoltántól Székely Mihályig.

A felszabadulás után úgy látszik nagy volt bennem a bizalom, mert egyhanguan delegáltak a Színész Szakszervezet igazoló bizottságába tagként, valamint a Vörös Hadsereg mai Gorkij Fasorban székelő politikai csoportja is tartotta velem a kapcsolatot. Vezetőjük Gurkin őrnagy, valamint az akkor

ott dolgozó Illés Béla író őszinte barátaimmá váltak. Az igazoló bizottsági munkámat komolyan vettem. Gyűlöltem a fasizmust és mindazokat, akik abban tevékenykedtek, a rombolásban, a milliók pusztulásában részesnek éreztem.

A művészek nem teljesítettek „parancsot”, mint amire a katonák vagy rendőrök hivatkoztak, viszont egyesek propagandisztikus szereplése negatív értelemben jelentékeny volt. 38 év távlatából is úgy érzem, ott a Színész Szakszervezetben lehetőség szerint igazságosan jártunk el. Kivételezni is kellett, pl.: Nádasdy Kálmán kérésére Palánkai Klárát felmentettük az egyébként megérdemelt szilencium alól, mert 1945. március 15-én nem tudtuk volna megnyitni az Operaházat a Bánk Bán előadásával Gertrudis hiányában.

Az Operaház végül is valóban emberfeletti munkánk árán megnyílt és ennek akkor óriási jelentősége volt. Sajnos annak is, hogy pártközi egyezmény értelmében a Nemzeti a KP, az Opera szoc. dem. érdekelttségévé vált. Komáromi Pál, az akkori igazgató a szoc. dem. párt jobboldali, USA barát frakciójához tartozott és a hirhedt Kovács, USA hirszerző századossal közösen irányította az Operát. Kis túlzással mondhatnám, hogy 45-46-ban a kommunistáknak az Operában majdnem olyan rossz dolguk volt, mint Horthy alatt.

Én 1945 augusztusában beléptem a KP-be és októberben Sugár Dezső énekkari taggal megalakítottuk az operaházi pártszervezetet. Persze pártirodát nem kaptunk, az irattárat a zsebünkben hordtuk és sok zaklatásnak voltunk kitéve. 1946-ban megismertem mai feleségemet, aki az Operaház személyzeti büféjét vezette. Életünk nem volt sokáig gondtalan. Őt Komáromi Pál elbocsátotta, mert szovjet katonákat látott vendégül, engem augusztusban Mihály András csellista, a mai igazgató, az akkori „B”-lista bizottság elnöke B-listára tett, hogy barátjának, az azóta disszidált Blum Tamásnak helyet csináljon.

Fél év telt el, mire a Minisztertanács visszamenő hatállyal rehabilitált. Akkor már Tóth Aladár volt az igazgató, Mihály a főtitkár. Korrepetitor voltam.

Tóth eleinte gyanakvással fogadott, de gyakran bejárt próbáimra és egyre jobban megszeretett.

1949-ben be kellett ugranom a Gördülő Opera „Pillangókisasszony” előadását vezényelni Baján. Nagy siker volt és az ott fellépő operaházi művészek olyan hirverést csináltak, hogy Tóth Aladár kevéssel rá kitűzött egy operaházi „Pillangókisasszony” előadásra. Klemperer főzeneigazgatótól kezdve Székely Mihályig mindenki ott volt, még Kodály Zoltán is. Átütő sikert arattam. A sajtó a legjobb fiatal magyar karmester, a jövő nagy reménysége címeikkel tisztelt meg. Fizetésemet felemelték és pár hónapra rá a Minisztérium karmesternek nevezett ki. Mihály András partitúrával a kezében nézte ezt az előadást, a végén odajött hozzám és azt mondta: „Csodálatos volt, félrevezettek, bocsáss meg!” Ekkor kezdődtek életem legboldogabb éveim.

Egyre szebb feladatokat kaptam, majd 1949-ben az Operaház párttitkárává választottak. Ez nem annyira befelé, mint kifelé volt kényes feladat. Miután még nem volt TV, kevés és nem túl jó színház játszott, az Operaház a lakosság körében soha ne látott fontosságra, népszerűsége tette szert, és ez együtt járt egy remek igazgató, Tóth Aladár és világhírű főzeneigazgató, Klemperer vezette soha nem látott művészi felemelkedéssel. Akkoriban utlevelet senki sem kapott, a művészek, zenészek, táncosok színe-java idehaza maradt és kaptunk pénzt a darabok méltó kiállítására.

Csak összehasonlításképpen: A Diótörő 1949-ben díszlet-jelmezre 950.000 Ft-ot kapott, ami ma hat-nyolc millió. Ma örülnek, ha egy bemutató négy-ötszáz ezer forintot kap – mai forintot.

Visszatérve a párttitkárságra, kifelé akadtak problémák. Pl.: utasítás a VI. kerülettől, 24 órán belül bocsássuk el a teljes nézőtéri személyzetet, akiket ők „jó elvtársakkal” helyettesítenek. Vagy, balos nézetek, különösen vidéken. Így pl.: Kiskunhalason a városi párttitkár megjelent előadásunkon és a párttagokat pártfegyelmi terhe mellett hazazavarta, mondván: „az opera a felső tízezer szórakozása volt, párttag ne nézzen operát”.

Ilyenkor bizony Révai József művelődési miniszterhez kellett fordulni, aki rövid idő alatt intézkedett. A nézőtéri személyzet maradt, a városi titkárt iskolára küldték.

A feladatok sokasodtak, az Operaházban is függetlenített párttitkárna volt szükség. Választhattam – a karmesterséget választottam. Utódom Czéh Ferenc volt, én vezetőségi tag maradtam.

1952-ben február végén valami kivonulás volt a Hősök terén, onnét tértem vissza az Operába, ahol is az ÁVH letartóztatott. Az ok: volt egy kis belga gyártmányu revolverem, apámtól kaptam, mikor 44-ben behívták katonának. Végig kísért katonaszökevény koromban, majd később is, a biztonság érzetét kapva. 47-ben engedélyt is kaptam rá, ami 1952-ben rég elévült. A revolvért operaházi szekrényemben, szobámban tartottam.

Jámbor János könyvtáros, volt nyilaspárti tag feljelentésére /ő kutatott a szobámban/ bevitték a Fő utcába. Udvarisan bántak velem, különbejáratu cellát kaptam és megkezdődött a kihallgatás, amit egy jófejű főhadnagy végzett.

Mikor elmondtam lényegében azt, amit most az előző oldalakon elmondtam, a főhadnagy így kiabált: „amit maga mond az hazugság, maga fasiszta ügynök, aki egy hirhedt fasiszta nőt vett feleségül és az ő befolyása alatt áll.”

A fordulat meglepett, de még jobban a főhadnagyot, midőn közöltem, hogy feleségemet 17-szer vitték el a nyilasok, csoda folytán maradt életben és a pesti gettóba szabadult fel. „A maga felesége üldözött volt?” – kérdezte. Igenlő válaszomra kiderült, hogy 44-ben az Operaház nézőtéri nagybüféjét egy Márkusné nevű, valóban nyilas pártvezető és hirszerző bérelte. Ezzel tévesztették össze – rossz információ folytán – azonos nevű feleségemet. Később kiderült, hogy az ÁVH nem csak ebben, hanem sok esetben volt félreinformálva. Valami rossz kapcsolatuk lehetett, aki a fehért feketének, a feketét fehérnek jellemezte.

Aztán kihallgatták feleségemet is és házkutatást tartottak szerény lakásunkban, itt nem találtak mást, mint egy második elemista koromból emlékül megmaradt, ákom-bákom irással, tehát gyanusan kinéző naplót. Akkoriban indiánosdit játszottunk, csapatot alakítottunk és a naplóban ez a cím szerepelt: „Kémek jegyzéke”... A sors furcsaságához tartozik, hogy az a Liphay Sándor osztálytársam, aki ebben a jegyzékben szerepelt, fél évszázad mulva, mint valódi USA kémgyanus személyként realizálódott néhány éve leadott jelentésében.

Harmadnap, mikor minden tisztázódott, egy fekete haju, alacsony, kissé köpcös, szemüveges, egyenruhás alezredest találtam a főhadnagy mellett a kihallgató szobában. Igen barátságos volt és alaposan kikérdezett – „tetszett”, ahogy manapság mondják. Láttam, hogy művészi kérdésekben igen járatos, tanult, művelt.

Hosszas beszélgetés után papírt tett elém és felszólított, írnam le azok nevét, akiket az Operaházban ellenséges elemnek tartok, vagy fasiszta multal rendelkeznek. Ez akkor számomra gyerekjáték volt, hiszen a mainál sokkal jobban ismeretem a tagságot, és igazoló bizottsági, párttitkári tapasztalatom is segített. Másnap ismét megjelent az alezredes és megkérdezett, vállalnám-e a velük való kapcsolatot. Igenlő válaszomra azonnal felhozatták holmimat és kiengedtek.

Az alezredes volt első kapcsolatom. Első találkozásunkra egy elvtársnőt hozott magával, akit Ceglédi Évának hívtak, innen származik „Czeglédy” fedőnevem. Ha az alezredes nem ért rá – hetente – az elvtársnővel találkoztam. Akkortájt nagyon sok dolgom volt, hiszen az ÁVH nem volt valami jól informálva és az egész Operaházat, azon tul a zenei élet területét „tisztába kellett tenni”.

A Szabadság hegyen, pazar villában, igen kellemes körülmények között folyt a munka. Az alezredes, akinek a Partizánszövetségben is vezető szerepe lehetett, sok fellépési lehetőséget szerzett, melyre a többi szereplőt magam válogathattam ki. Jó volt az is, hogy a legcsekélyebb lelkiismereti problémám sem volt, hiszen olyan ügyért dolgoztam, melyre 1945-ben életemet tettem. Ugy érzem igyekeztem elfogulatlanságomat megőrizni. Pusztán két tanácsot kaptam: sohase provokáljak, és ha bármilyen kockázatot látok feladatom elvégzésénél, azonnal vonuljak vissza. Mindkettőt megtartottam, talán néha tulzottan is. Ennek bizonyítéka, hogy 32 év alatt nem buktam le.

Az ellenfelet, különösen külföldi követségek esetében nem szabad lebecsülni. Rendkívül gyanakvóak és ők is értenek a kérdéshez, de erről később, hiszen még az ötvenes évek elején vagyunk.

Az Operaház fegyelmi uton megszabadult Mihály Andrástól /kartáncosnókkal szórakozott hivatali szobájában, akik feljelentették/. Így az ottani légkör erősen megjavult. Jöttek viszont a feltehetően szabotázscselekmények, a híres tetőtűz, melynél a legtöbb kárt az akkori tűzoltóság okozta, ami feltehetően gyorsította a szinpad tönkremenetelét, de gyorsította tűzoltóságunk átszervezését és korszerűsítését is. Egy izben leszakadt a hatalmas bársonyfüggöny, amit műszaki gondatlanság okozott és Pill István szinpadmester 19 hónap börtönt kapott.

Érdekesebb volt egy protokoll előadás utáni hajnalon egy nyolecmázsás diszlettartó vasrud lezuhanása - pontosan az elnöki asztalra, ahol Rákosi Mátyás ült. Tény, hogy a vasrudat tartó drótkötelet savval elmaratták. A tettest sohasem találták meg.

1954-ben megszűnt kapcsolatom az alezreddel - nem is láttam többet sem őt, sem Czeglédy Évát. Elkezdődött a fluktuáció, majd két fiatalember tartotta a kapcsolatot. Erős minőségi romlás következett munkánkban. Én elkedvetlenedtem, mert láttam, falnak beszélek, kár az időért. A fiatalemberekre pedig ráillett az a rendőrvice: azért járnak ketten, mert egyikük ír, a másik olvas.

Pl.: egy izben - 54 nyarán - felkerestek a Balatonon, hogy a főnökség kéri, utazzak Sopronba, ahol Jámbor László énekes disszidálni akar. Ezt próbáljam megakadályozni. Egyikük kivett a zsebéből egy csomó határsábelépőt és egyet kézzel kitöltött számomra. Amikor az ellenőrző határőr a vonaton meglátta belépőmet - azonnal letartóztatott és bevitt a soproni parancsnokságra, ugyanis - mint utólag megtudtam - csak géppel kitöltött kilépő volt érvényes. Miután baljós előjeleket láttam egy kemény vallatásra, kénytelen voltam a parancsnokkal mibenlételemet közölni és megadni a telefonszámot, ahol informálódhat.

Estére megjött két kapcsolatom és „kiváltottak”. Közben Jámbor nyugodtan disszidálhatott volna, de nem tette. Igaz, az elszenvedett napokért bőséges anyagi kárpótlást kaptam, de ez azonban megrendült hitemet nem erősítette. Kértem a két fiatalember főnökét és panaszt tettem. Ez volt az egyetlen eset, hogy ilyesmire kényszerültem. A főnök egyetértett és ezután ő maga tartotta velem a kapcsolatot.

Erősen orrhangon beszélő, kopaszodó, alacsony köpcös ember volt. Különös szokása, hogy aktatászkájában hatalmas, 42-es coltra emlékeztető revolvert hordott, melyet beszélgetéskor kitett az asztalra. Egy-két hónapot voltunk együtt, kevés eredménnyel. Ezután kerültem kapcsolatba Orosz István századossal és kedvem hamarosan visszatért.

Orosz kedves modoru, jófejü ember volt és éreztem, hogy szívéen viseli ügyünket. Ennek legfőbb ideje volt, hiszen kezdődtek az 56 előtti baljós jelek. Az Operaházban is elindult a mozgalom Tóth Aladár megbuktatására.

Raskó Magda énekesnő Hajós utcai lakásán jött össze a „maffia” Palló Imre, Udvardy Tibor énekesek, Berg Ottó nyilas karmester, akit 45-ben felfüggesztettek, Tóth Péter az azóta disszidált karmester. Később ez a társaság alkotta az operaházi „forradalmi bizottságot”.

Orosz Istvánnal valóban mozgalmasan dolgoztunk. A revolveres főnök idejében már meg volt az a kis szobácska, ahol ma is találkoznak, de akkor egy óbudai lakásban jöttünk össze, ahol kényelmesek voltak a munkakörülmények. Pl.: nem kellett kis kerek asztalon irni, hanem az ember megtámaszthatta a könyökét. Szorgalmas munkánk eredménye azonban nem realizálódott.

Itt a leghatározottabban ki kell jelentenem: ha az egész országban csak egyesegyedül az én, nemcsak az Operaházzal, hanem az általános helyzettel foglalkozó akkori - 1955-56-os - jelentéseim illetékesekhez eljutnak és azok a megfelelő intézkedést megteszik, elkerülhető lett volna az ellenforradalom és a tizezreket követelő véráldozat. Sajnos azonban az akkori vezetés még az operaházi pártszervezetben is leállította a hangulatjelentéseket, mondván, azok tulzottak és nem fedik a valóságot. Leszerelték az ÁVH nehéz fegyverzetét és a tulkapók felelősségre vonása helyett intézményesen járatták le az elnyomó szerveket. Így jött el 1956 október 23.

Nem éreztem jól magam. Arra gondoltam, ha a BM-ben nem sikerült az iratokat megsemmisíteni, feltétlenül lebukom. Feleségemet sajnáltam és kénytelen voltam bizonyos fokig felvilágosítani. Rendkívül megértő volt. Ugy határoztunk, hogy odahaza maradunk, bizva a szerencsében. Ez kb. tiz nap mulva be is következett egy telefonhívás formájában.

Ki beszél? – kérdeztem... Ceglédi – volt a válasz. Kisvártatva betoppant Orosz István csatakosan, soványan, de szokott jókedvével. Szolnok felől érkezett a szovjet csapatokkal. Elmondta kivonulásuk történetét, azt is, hogy sikerült minden iratot megsemmisíteni. Örült, hogy kitartottam és nem csalódtam elvöröségemben. Készséggel vállalkoztam, segísre. Feladatom az volt, hogy a várost járva a szovjet hírszerzőket értesítettem, hol találhatók ellenforradalmi góccok. Később Orosz akkori főnökével is találkoztam, és már ráértünk az Operaházzal foglalkozni.

Ott egy gyalázatos társulati ülésen megbuktatták Tóth Aladár igazgatót, Nyáry László gazdasági igazgatót, Palló Imrét választották meg, megalakult a „forradalmi bizottság”, valamint minden idők legreakciósabb szakszervezete, mely 1960-ig tartotta magát. A gazdasági igazgató Juhász István volt nyilas gazd. vezető lett.

A próbabeosztó fontos funkcióját a Palló által visszavett Berg Ottó nyilas karmester kapta. Elképzelhető, hogy ez mit csinált a baloldaliakkal, velem is. És ez az állapot közel két évig tartott!

Orosszal szorgalmasan dolgoztunk, de mit ért az, midőn pl. az ellenforradalmár fegyverrejtegetőket, akiket ők éjszaka során összeszedtek és bevitték a Markóba – még ki sem töltötték az iratokat, mikor a letartóztatotakat hátul kiengedték. Volt azonban 57 januárjában egy sikeres akciónk. Megtudtam, hogy Pallóék „káderlapokat” készítettek a megbízhatatlan baloldali elemekről, akiket fokozatosan fel kell számolni, sőt halállista is volt. Ezt a dossziét Juhász gazdasági igazgató páncélszekrényében őrizték. Feltérképeztem a helyet, Oroszék egyik éjszaka megfelelő szakemberrel behatoltak, feltörték a páncélszekrényt és elhozták az iratokat. Ez azt eredményezte, hogy a reakció megijedt, elbizonytalanodott. Látták, hogy rajtuk kívül más erők is léteznek. Léteztek is! Lassan konszolidálódott a helyzet.

Orosz Istvántól is elbucsúztam és a BM-el való kapcsolatomban új, talán nem olyan látványos, de bizonyos szempontból nehezebb periódus kezdődött.

1957. novemberében volt a Balettel első külföldi utunk, melyet mostanáig sok követett. Csehszlovákiába, Prágába és Pozsonyba utaztunk, zenekarral

Ferencsik Jánossal, nagy létszámmal. Ez előtt több átmeneti kapcsolatom volt, majd Somogyi László /Éhn Éva balettmesternő férje/ bizonyult tartós-nak és ő is elkísért minket Prágába. Akkor irták alá a csehszlovák-magyar kulturális szerződést, így hatalmas diszeloadás alakult ki a két kormány részvételével. Zapotocki, akkori csehszlovák elnök is ott volt, valamint a diplomáciai testületek.

Előadás előtt Palló Imre igazgató mondott elég szerencsétlen diszbeszédet, melyet akkori jelentésemben részleteztem, majd a Térzene című - nem odaváló /Osztrák-Magyar Monarchiában játszódó/ - darab következett. Erre már a cseh művelődési miniszter nemtetszését fejezte ki kormányunk ottlévő vezetőjénél. Másnap filharmóniai hangverseny volt, melyen Ferencsik János a Rákóczi-indulót játszatta. Még ez sem lett volna baj, ha az első sorban ülő Palló nem kezd hangosan és provokatívan zokogni. Pozsonyban a csehek már nem engedték a Rákóczit játszani. Ezen az uton volt dolgunk bőven Somogyi Lacival.

1961-ig a szocialista országok következtek. 1959-ben az NDK hatalmas sikerrel, majd Lengyelország, Bulgária, Románia és végül 61-ben az Operaház teljes társulatával /balett nélkül/ a Szovjetunióban.

Itt a szovjet elvtársakkal kerültem kapcsolatba és mondhatom, sohasem fogom elfelejteni azt a kedves vendégszeretetet, ahogyan velem bántak.

1961. után kezdődtek a nyugati utak, először Finnország - hova még gyakran ellátogattunk - azután Skóciától Egyiptomig ugyszólván minden.

Somogyi után több munkatárs következett. Nem vagyok biztos, de azt hiszem Pálffy Imrével is akkor volt kapcsolatom, majd több évig Kerényi Györggyel találkoztam a kellemes mátyásföldi villában. Az akkori angol nagykövet, Joe Pink zeneoktatót keresett lánya, Celia mellé és Kerényi a Külügyminisztériumon keresztül kiközvetített. Előzőleg azonban egy elvtárs keresett meg a hirszerzéstől, nem volna-e kedvem Olaszországban élni? Megtettem az előkészületeimet, de az olaszok megtagadták a beutazó vizumot.

Amint később Failóminétől, az olaszok itteni informátorától megtudtam, az olasz döntés kommunista „multam” miat történt. Azóta, különösen

az utolsó évtizedben hatszor jártam Olaszországban és tapasztaltam, hogy a kormányzat ott talán egész Európában a legóvatosabb a kommunistákkal szemben. Egyébként utazásaimon sokat segített nyelvtudásom. Olaszul, németül beszélek jól, angolul kifogástalanul, franciául megértetem magam.

Angol tudásom révén kedvelt meg Pink nagykövet és családja. /Felesége igen előkelő asszony volt: Churchil unokahuga./ Így gyakran voltam meghíva vacsorára, fogadásra, stb. és nem egy értékes információt szereztem. Kapcsolatom a követséggel folyamatos maradt a mai napig, noha már nem annyira a nagykövetekkel, inkább a kulturáltassáival tartom a kapcsolatot. Pink nagykövet rendkívül fontosnak tartotta a kínai kapcsolatokat és gyakran emlékeztetett: „jegyezze meg, a világon minden ötödik ember kínai”. Ott ismerkedtem meg a kínai nagykövetség tagjaival. Szívélyesen hívtak magukhoz, azonban később Fehér Pál operaházi főtitkár megtiltotta a kínai követség látogatását.

Az angolok rendkívül kulturáltan és ügyesen tudtak kérdezni. Idővel dupla hallásra tettem szert: hallottam a kérdést és azt is, ami mögötte van. Én viszont nagyon vigyáztam, semmi olyasmit nem kérdeztem, amit más uton is meg lehet tudni, hagytam őket beszélni, így is nemelegyszer megtudtam, amit akartam. Az utóbbi évek legnehezebb esetének John Birchet tartottam, aki nemrég távozott hazánkból és leplezetlen hirszerzést folytatott, az angoloktól szokatlan tapintatlansággal.

Időben visszatérve: Herényi Györggyel még állhatatos, de sajnos majdnem eredménytelen küzdelmet folytattunk az operaházi ellenforradalmárok kiiktatására. Többek között sem a két főkolompossal, Udvardy Tiborral és Tóth Péterrel nem boldogultunk. Baskó Magdát időközben nyugdíjazták.

Kapcsolatunkban Herényi György után gyakori váltás történt. Csiha László, majd más, majd évekig Farkas János. Ő alatta történt, hogy igen megtisztelő és jóleső kitüntetést kaptam munkám elismeréséül. Máig sem tudom igazán megérdemeltem-e? Ha jószándékomat nézem, lelkiismeretesen igent mond, ha az eredményeket, nem tudom. Igaz, hogy az eredmények odabent alakulnak, sok részlet összetevőjeként.

Végül elértem jelenlegi kapcsolatomhoz, ... elvtárshoz, akivel remélem még hosszú ideig egészségben együttműködhetek. Munkánkat sokkal nehezebbnek tartom, mint azelőtt, hiszen akkor egy jóval enyhébb megnyilatkozás szenzációnak hatott, mint ami pl. a TV-ben ugyszólván naponta elhangzik a teljes nyilvánosság előtt. Ma már nem mind ellenség, aki bírál, vagy jogos nemtetszését fejezi ki. A valódi ellenséget sokkal mélyebbről kell kikaparni. Feladatunk, azt hiszem változatlanul fontos, hiszen a tüzoltóságot nem akkor kell szervezni, mikor már ég a ház.

Merem viszont remélni, hogy jelzéseinkre jobban odafigyelnek és levonják a következtetést, mint 56 előtt. Jólesően nyugtázom, amikor a KB vagy minisztertanácsi üléseken azok a problémák kerülnek napirendre, amit pár héttel azelőtt én is jeleztem. Legfőbb ügyészi jelentések szerint a politikai büntettek napjainkban elenyészőek. Ilyen értelemben ezzel egyetértek, de ha a szaporodó és minőségében is súlyosbodó gazdasági büntényeket nézem, a kettő között nem lehet szigorú határvonalat húzni, sok esetben közülük van a politikához.

Végezetül szeretném összefoglalni tapasztalataimat:

Az ember hirszerző tevékenysége közben nem csak a Lehel-piacon hanem nagykövetségeken is jár. Szellemi színvonalát ehhez mérten kell fenntartani és tájékozottnak kell lennie a világpolitikai, belpolitikai kérdésekben legalább a Magyarország című hetilap, vagy a TV szintjén. Ugyanigy a közgazdaság, művészet kérdésében. Így már ki lehet szűrni, mi az, amit jelentsek. Gondolom jó, ha az ember többet kínál, mint amit valójában szükséges, hiszen a kiválogatásban ott a kapcsolat, mint első fórum, aki segítségre van.

A kapcsolat milyensége talán a legfontosabb. Egyrészt kettőnk között emberi szimpátiának kell létrejönnie. Egészen másképpen beszélek egy meghitt baráttal, mint egy idegennel. A munka is eredményesebb. Természetesen minden ember egyéniség és előfordul, hogy két egyformán rendes ember sem tud egy hullámhosszra kerülni. Én pl. nem szeretem, ha érzem, hogy kapcsolatom erőszakosan igyekszik valamire ráirányítani. Ha ennek engedtem volna tizszer is lebuhtam volna. A türelem fontos jelszava a szakmának. Előfordult, hogy megígérttem egy kapcsolatot, akivel nem sikerült. Már engem is bosszantott a dolog, és akkor hetek, esetleg hónapok mulva „bejött” a dolog.

Már irtam, hogy nem érzem szükségét – kockázat esetén – olyan adatok megtudásának, ami a rendőri, munkásőri, stb. apparátuson keresztül beszerezhető. Igen jól bevált a „kérdésezéses tesztelés” kényes helyeken, azaz nem én kérdezek, hanem a témát a szükséges irányba terelve hagyom, hogy engem kérdezzenek. Nem egyszer nehéz a szigorú tárgyilagosságot megőrizni, hiszen az embernek lehet magánvéleménye, ami eltér a hivatalos állásfoglalástól. /Igy voltam a novemberi áremelés esetében./

Ilyenkor is a kapcsolat segíthet és sokszor segít is. Mostanában nyugdíjas-ként gyakran felteszem magamnak a kérdést: életvitelemet, karrieremet a BM-el való kapcsolatomban, munkám pozitívan vagy negatívan befolyásolta? A mérleg sajnos negatív. A legsúlyosabb hiba 1956-ban, amikor az akkori vezetés javaslatára nem léptem vissza a Pártba, hogy munkám hatásosabb legyen. Biztattak, hogy később, ha belépek a „folyamatosságot” biztosítják. Ez azonban nem vált lehetségessé. Én pedig túlzásnak tartottam, hogy a hatvanas években „megtért bárányként” lépjek be. Biztos vagyok benne, ha 56-ban tag maradok, pártkarriert csinállok és ma jóval gondmentesebben néznék a nyugdíjas jövő elé. Másik negatívum, hogy társaságomat sohasem aszerint választottam, hogy kikkel szeretek együtt lenni, hanem hogy hol lehetek közös munkánk hasznára. Így lényegében elhidegültem, közömbössé váltam. Pozitívum viszont, hogy kezdettől fogva – eltekintve az elején említett kevés kivételtől – a BM részéről mindig barátságos magatartást, szerető emberi, elvtársi kapcsolatot kaptam. Ez a jó légkör fix pont volt életemben és ma is örömmel tölt el, ha eljön a találkozás napja.

Egy beszélgetés során ... elvtárssal felmerült utódlásom kérdése. Midőn ezen gondolkodom, látom milyen nehéz és mennyi mindennek kell összeállnia, hogy sok évtizeden át ilyen becsületes, érdekmentes, szerető kapcsolat alakuljon ki, ami mint remélem még sok éven át megmarad!

Ebben a reményben ajánlom jelen soraimat kérve, hogy tartsanak meg jó emlékezetükben.

B u d a p e s t, 1984. január 3.

CSERÉNYI-ZSITNYÁNYI ILDIKÓ

Komlós János államvédelmi fellépésének színterei

Komlós János személye, írói és színházi pályafutása a Kádár-rendszer aranykorában teljesedett ki, alakja teljesen összeforrt az akkori személyzeti politikával, Aczél György legszűkebb bennfentesi köréhez tartozott. Ahogy Szász Péter 1980-ban a halálhírét követően megfogalmazta, „Komlós Jánosnak külön jogosítványa van a bátorságra, az úgynevezett »beolvasásra«”. Napra időzített elviségének titka pedig, hogy „vasszorgalommal konzultál különböző hatóságokkal és miniszterekkel, mit is mondjon majd este a színházban, vagy a tévében vagy a rádióban, vagy mit írjon az újságban.”¹ A kádári diktatúra feszültségét oldani hivatott, de felülről irányított „rendszerkritikus” élettörténete azonban nem csak ekkor fonódott össze a regnáló politikai hatalommal, hanem már jóval korábban. Komlós államvédelmi tevékenységének kutatása és feltárása több nehézségbe ütközik. Egyrészt mert ügyelt arra, hogy hivatalos életrajzából kimaradjon ez az időszak,² de életében figyelt arra is, hogy közéleti lexikonokban még a neve se legyen olvasható. 1980-ban bekövetkezett halála után évtizedeken keresztül nem nyúltak hozzá, egyrészt mert sokan nem tudtak/nem akartak tudni ávós múltjáról, sokan pedig nem mertek róla beszélni. Még Kertész Péter 2002-es visszaemléke-

¹ Szász Péter: *Komlós. Film Színház Muzsika* 24. évf. 30. sz. 1980. 7.

² Komlós, mielőtt átkerült a Népszabadsághoz, csak nagy vonalakban idézte fel életének e szakaszát: „A felszabadulás után 1945. januártól kezdve részt vettem az újpesti pártajtó megindításában, majd a budapesti városházán dolgoztam a közellátás megszervezésén, ezután a Belügyminisztériumba kerültem, ahol különböző beosztásokban 1952-ig dolgoztam, utolsó rangom őrnagy volt.” ÁBTL 2. 8. 1. BM Központi Fogyatékos 2916. Komlós János személyzeti anyaga. 26–27. Életrajz, 1961. május 26.

zésekötete is inkább elhallgat vagy bagatellizál, az interjúalanyok egyike sem vállalta fel, hogy többet mondjon a kellesténél.³ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) található személyi anyaga is igen hiányos, így csak ez alapján a politikai rendőrség hivatásos állományában – kisebb megszakítással – eltöltött 12 évről nehéz teljes képet alkotni. Az állambiztonsági iratok között található egyéb dokumentumok alapján már élesebben körvonalazódnak különböző beosztásai, s ezt követően azokról a vizsgálati ügyekről is képet kapunk, amelyek lefolytatásában Komlósnak szerepe volt. Jelen tanulmány elsősorban arra vállalkozott, hogy – további források hiányában – az egyes ügyeken keresztül mutassa be élettörténetének államvédelmi időszakát, amely súlyosan ellenpontozza a sokak emlékezetében még „a magyar újságírás és kabaré korszakos személyiségeként” élő Komlós Jánosról kialakított képet.⁴

A RABBIKÉPZŐTŐL A POLITIKAI RENDŐRSÉGIG

Komlós János György 1922. február 9-én született Budapesten középosztálybeli zsidó polgári családban. Anyja Strausz Irma gyors- és gépíró, apja Komlós Zsigmond terménykereskedő volt. Apai nagyapja, Kohn Zsigmond a felvidéki Zavar község zsidó egyesületi tanítója volt, míg nagybátyja, Kohn Zoltán rabbi a budapesti rabbiképző tanára.⁵ Apját, akinek Pestszenterzsébeten (ma Pestszenterzsébet néven a főváros XX. kerületének önálló része) lisztkereskedése volt, a korabeli sajtóban nagy visszhangot kapott „pestkörnyéki lisztpanama”-ügyben 1941. augusztusban „folytatólagosan elkövetett árdrágító visszaélés büntetével” letartóztatták.⁶ Az uzsorabíróság – mint bűnsegédi bűnrészeszt – egy hónapi és 16 napi fogházra, továbbá 100 pengő pénzbüntetésre és egyévi politikai jogvesztésre ítélte,⁷ amit másodfokon a Kúria három hónapi fogházbüntetésre és 500 pengő

³ Kertész Péter: *A Komlós*. Ulpius-ház Könyvkiadó Bt., Budapest, 2002 (Továbbiakban *A Komlós 2002*)

⁴ Köszönöm Zinner Tibornak, hogy segítette a munkámat.

⁵ Komlós életrajzi könyvéből kiderül, hogy nagybátyja, egyben tanára az Országos Rabbiképző Intézetben a Kohn vezetéknévet viselte, és apai nagyapja is Kohn volt, de apja Komlós néven szerepelt már az iratokban, így nem tudjuk, mikor változtatott nevet a család. Schweitzer József: *Ami veled történt, az egy létező zsidósors*. In.: *A Komlós 2002*, 22.

⁶ *Újság*, 1941. augusztus 31. Letartóztattak három árdrágítót. 8., *Népszava*, 1941. október 30. Bíróság előtt a pestkörnyéki lisztpanama vádlottjai. 10.

⁷ *Népszava*, 1941. december 20. Korán kezdték az árak felemelését. 10.

megfizetésére módosított.⁸ Szabadulása után segéd munkásként helyezkedett el egy cipőgyárban, azonban 1944-ben a németek deportálták – egyes források szerint Auschwitzba⁹ –, ahonnan nem tért haza.

A rabbi és tanító felmenőkkel rendelkező családban szigorú vallásos nevelést kapott. Középiskolai tanulmányait 1932-ben kezdte meg a frissen átadott – szűkösebb keretek között már 1923 óta működő – Abonyi utcai Pesti Izraelita Hitközség Reálgimnáziumában, a mai Radnóti Miklós Gyakorlóiskolában. Osztályfőnöke saját nagybátyja, Kohn Zoltán volt. A négy elemi után – vélhetően rabbi osztályfőnöke-nagybátyja és apja akaratának megfelelően – az akkori Ferenc József Országos Rabbiképzőben folytatta tanulmányait. A rabbiképző tagozat szigorúbb keretei közt, főleg humán tantárgyakból, kimagasló oktatás folyt. Mint rabbiképzős a reáلتagozatosoknál egy évvel később, 1941-ben érettségizett le elégséges eredménnyel,¹⁰ megszerezve a világi mellett a teológiai érettségit is. 1941-ben mint rabbinövendék folytatta tanulmányait az iskola felső tagozatában, s mivel a rabbi-diploma előfeltétele a teológiai ismereteken túl a világi tudás, így a „bölcseztudori” cím megszerzése volt, párhuzamosan a Pázmány Péter Tudományegyetemre is felvették¹¹ – akkor már a zsidótörvények megjelenése miatt – mint korlátozott jogú hallgatót. A Rabbiképzőben a harmadik évfolyamot végezte az 1944. március 19-i német megszálláskor, s bár korábban mint rabbiképzős hallgató halasztással elkerülhette a munkaszolgálatot, májusban őt is bevonultatták. Először Jászberénybe, a többségében egyetemistákból álló 101/306-os századhoz került¹² további 16 intézeti hallgatóval. Innen hamarosan átirányították a századot Pusztamizsére, majd Pestre, az Illatos útra, egy romeltakarító századba. Komlóst azonban többedmagával Pomázra helyezték ki repülőteret építeni, a szakaszt egy kocsmában szállásolták el. Időközben az Illatos úti iskolát lebombázták, így a század többi részét a Rózsák terére költöztették át, majd Komlós szakasza a pomázi munkálatokat

⁸ *Pesti Hírlap*, 1942. szeptember 17. Törvénykezés. 8.

⁹ Schweitzer József: *Ami vele történt, az egy létező zsidósors*. In.: *A Komlós* 2002, 28.

¹⁰ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) 2. 8. 1. BM Központi Fogyatékek 2916. Komlós János személyzeti anyaga. A Magyar Izraeliták Országos Képvisellete Irodájának levele, 1961. június 5. 8.

¹¹ A korabeli európai minőségbiztosítási szabályoknak megfelelően a rabbinövendékeket egy 1891. évi miniszteri rendelet kötelezte kettő – majd négy – évig a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcseztudományi karán heti 12 óra abszolválására, a rabbivá avatás feltételéül pedig előírta a bölcseztudori cím, tehát a doktorátus megszerzését. A végzetek rabbiként, hittanárként vagy a Tanítóképző Intézet oktatóiként helyezkedhettek el.

¹² Jászberényben volt az I. munkaszolgálatos-zászlóalj főhadiszállása.

követően szintén ide került. A Brunswick Óvónőképzőben elhelyezett munkásszázadot a Budapestet körbevett – Budatétény, Nagytétény, Pomáz, Budafok, Budaörs, Svábhegy – német légvédelmi ütegekhez küldték mint segédszemélyzetet. A front közeledtével a fővárosban fokozódó összevisszasággal együtt egyre lazult a fegyelem, egyre többen megszöktek. Komlós sem várta meg a maradék század nyugatra szállítását. Megszökött, és az orosz hadsereg budapesti bevonulásáig hátralévő néhány hónapban illegálisan élt Budapesten, nem tudni, hol bujkált.

Komlós a háború végével belépett a Szociáldemokrata Pártba, és közellátási nyomozóként dolgozott a városházán.¹³ Fennmaradt személyi anyagában az olvasható, hogy Komlós 1945 májusában került a Belügyminisztérium állományába, önként jelentkezett a Budapesten szerveződő politikai rendőrséghez, továbbá egy 1945. augusztusi kimutatás szerint már azok között találjuk a nevét, akik nyomozói szakvizsgát tettek a Politikai Rendészeti Osztályon (PRO).¹⁴ Komlós, átlépve a kommunista pártba, 1946 őszén dr. Janikovszky Béla r. ny. alezredes beosztottjaként került az immáron egységes politikai rendőrség VI. alosztályára,¹⁵ amely az állami szféra megfigyelésével foglalkozott. A beosztottak feladata volt, hogy a közhivatalokban kiszűrjék a B-listázás ellenére megmaradt „reakciós” személyeket, közöttük esetleges beszervezéseket hajtsanak végre, megakadályozva így a „politikai aknamunkát”, a szabotázscselekményeket vagy a korrupciót.¹⁶

¹³ ÁBTL 2. 8. 1. BM Központi Fogyatéék 2916. Komlós János személyzeti anyaga. 20–21. Elbocsátási javaslat, 1952. november 14.

¹⁴ ÁBTL 1. 1. 1. d. Az Államvédelmi Hatóság (a továbbiakban: ÁVH) vezetőjének 157/1945. sz. parancsa. Nyomozói szaktanfolyam vizsgálója, 1945. augusztus 22. Bálint László közlése szerint Komlós a háború után a Városházán dolgozott mint közellátási nyomozó, s ezt követően májusban önként jelentkezett és nyert felvételt a politikai rendőrséghez.

¹⁵ ÁBTL 1. 1. 1. d. 61. sz. körözlés, 1946. szeptember 25.

¹⁶ Krahulcsán Zsolt–Müller Rolf (szerk.): *Az Államvédelmi Osztály, 1946–1948. Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből* 2. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L' Harmattan Kiadó, Budapest, 2015. 32–33.

A SZEGEDI ELLENZÉK FELSZÁMOLÁSA

1947 tavaszán dr. Janikovszkyt Budapestről áthelyezték Szegedre, ahol először az ottani Államvédelmi Osztály vezetőjének – Drégely József r. ezredesnek – helyettese, majd augusztus 8-tól az osztály vezetője lett. Dr. Janikovszky „vitte magával” az addigra megbízható nyomozóvá vált Komlós Jánost, aki ekkor már főhadnagyi rangban egyben helyettese is lett a Szegedi Osztályon.¹⁷ A hagyományosan konzervatív értékekkel bíró, többségében római katolikus vallású Tisza-parti megyeszékhely egyik kiemelt színtere volt a politikai csatározásoknak, ahol a kommunista párt csak az erőszak eszközeihez nyúlva tudta megvetni a lábát. Az 1947. március 19. és 22. között zajlott nagyszabású diáktüntetés résztvevőivel szemben – amelyet az addig kötelező iskolai hit- és erkölcsoktatás fakultatívvá tételének javaslata¹⁸ ellen szerveztek – alkalmazott megtorlások részeként több személyt internáltak, vagy állítottak bíróság elé, és ezekkel összefüggésben indult nyomozás, adatgyűjtés több ellenzéki politikussal szemben.

Az 1947-es országgyűlési választásokat követően a Szegeden fölényes győzelmet aratott Magyar Függetlenségi Párt ellen azonnal megindult a támadás, politikai utasításra a szegedi Államvédelmi Osztály immáron nyíltan állította félre a jobboldali politikai pártok tagjait. A vidéki pártszervek működését már korábban is állandó megfigyelés alatt tartotta a helyi politikai rendőrség a beszervezett ügynökeik keresztül, adatgyűjtés és információszerzés céljából. Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választásokon vereséget szenvedett Magyar Kommunista Párt kezdeményezte a Választási Bíróságnál – hamis ajánlásokra hivatkozva – a Magyar Függetlenségi Párt mandátumainak megsemmisítését, továbbá meg sem várva a hivatalos döntést indított támadást: a szegedi Államvédelmi Osztály 1947 szeptemberétől egy olyan összeesküvés koncepciójának a kidolgozásába kezdett, amely keretében november elejétől sorra tartóztatta le a párt helyi tagjait, vezetőit, törvényesen megválasztott országgyűlési képviselőit, továbbá több, velük kapcsolatba hozható személyt rémhírtérjesztés és államellenes szervezkedés

¹⁷ A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága felállításával 1948 őszén dr. Janikovszkyt kinevezték a Péter Gábor közvetlen alárendeltségébe tartozó „A” ügyosztály Határ-, Folyam- és Légi Rendészeti Osztályának a vezetőjévé.

¹⁸ Ortutay Gyula nemzetgyűlési képviselő – 1947. március 17-től vallás- és közoktatásügyi miniszter – az 1947. március 5-i pártközi értekezleten jelentette be, hogy törvényjavaslatot nyújt be a fakultatív hitoktatás bevezetésére.

vádjával. A Falcione Kálmán hadnagy alezredes, megválasztott függetlenségi párti országgyűlési képviselő és társai ügyében megindított vizsgálatot dr. Janikovszky Béla vezette, az egyik kihallgató tiszt Komlós János volt.¹⁹ A vizsgálatot a Kossuth Lajos sugárúton lévő ún. szegedi rendőrpalotában (ti. a Magyar Államrendőrség Szegedi Kapitánysága) folytatták le, ahol az Államvédelmi Osztály is elhelyezést kapott. Az ügyet kiemelten kezelték, a letartóztatottakat az itt kialakított fogdáknak helyezték el, továbbá az ügyész is itt folytatta le a kihallgatásokat.

Miután 1947. november 20-án a Választási Bíróság határozatot hozott a Magyar Függetlenségi Párt mandátumainak megsemmisítéséről, a pártot feloszlatták, a képviselőket nem védte többé a mentelmi jog.²⁰ Megalapozva a vádakát már a hónap elején letartóztatták a párt helyi vezetőit, szimpatizánsait, nyugalmazott katonatiszteket, akik kényszer hatására tettek terhelő vallomást. A népügyész ugyanis 1947 novemberében kihallgatta az őrizeteseket, és bár mindegyik jegyzőkönyvben szerepel a „rendőrségen nem bántalmaztak”, vagy megtagadták a választ a bántalmazásukra vonatkozó kérdésekre, mégis többen vagy gyomorvérzésre, vagy szív- és vesebántalmakra panaszkodtak, megromlott egészségi állapotuk miatt kórházi vizsgálatot kértek.²¹

A helyi sajtó által folyamatosan publikált ügyben a 17 vádlottal szemben indított büntetőper a szegedi népbíróság Kiss Dezső vezette különtanácsa tárgyalta 1948. január 19-én. A városháza közgyűlési termében kisebb megszakításokkal több hétig tartó per során a vádlottak visszavonták az Államvédelmi Osztályon tett beismerő vallomásaikat. Többen, így a Komlós János által kihallgatott Falcione Kálmán is azzal indokolta ezt, hogy kényszer hatására tették meg vallomásaikat, fizikailag bántalmazták őket. A büntetések mindezek ellenére súlyosak voltak, első fokon öt személyt tízévi, a többieket egytől öt évig tartó börtönbüntetésre ítélték.²²

¹⁹ Komlós János Falcione Kálmán kihallgatója volt. ÁBTL 3. 1. 9. V-44150. 35–38. Jegyzőkönyv, 1947. november 30.

²⁰ A külföldre menekült dr. Pfeiffer Zoltán november 13-án nyilatkozatban kérte a nyugati hatalmak beavatkozását a kommunista hatalomátvétel ellen, teret adva ezzel az imperialistaellenes baloldali demagógiának, a hazai politikai ellenzékkel szembeni további leszámolásnak. Izsák Lajos: *A polgári pártok felszámolása és az egypártrendszer létrehozása Magyarországon. Történelmi Szemle*, 1992. 34. évf. 67.

²¹ ÁBTL 3. 1. 9. V-44150.

²² Uo. 46–58. Ítélet, 1948. február 7.

A szegedi Államvédelmi Osztály azonban – a politikai utasításnak megfelelően – teljes leszámolásra törekedett. Lévay Béla és társai ügye az akkor már javában zajló, a kisgazdapárti vezetésű Földművelődésügyi Minisztérium megtisztítását szolgáló ún. FM-per további szálának (is) tekinthető. A még megmaradt politikai ellenfelekkel szemben még a márciusi diáktüntetés követően „FKP Csongrád” fedőnév alatt folyt az adatok gyűjtése, az egyik kapcsolattartó Komlós János volt. Az 1953. január 16-án letartóztatott dr. Décsi Gyula államvédelmi alezredes 1956-os felülvizsgálati eljárása során a következőket vallotta: „Timár [István]²³ referált Rajknak²⁴ arról, hogy Szegeden a diákok jobboldali csoportosulást hoztak létre. Komlós János, a szegedi ÁVH operatív vezetője „B” emberen keresztül ezt a csoportot szervezkedéssé alakította át. Rajk nem engedte felszámolni az erőltetett szervezkedést, hanem utasítást adott az amerikai imperializmussal való összekapcsolására. Ennek hatására egy budapesti ÁVH-beosztott mint amerikai kém vette fel a kapcsolatot a szervezkedés tagjaival.”²⁵

A fiktív összeesküvésbe, amely a koncepció szerint polgári és katonai vonalon zajlott, összesen 43 személyt vont be a szegedi Államvédelmi Osztály. A város konzervatív ellenzékének képviselőit, tagjait, szimpatizánsait, a nyugalmazott és hivatásos katonákat sorra tartóztatták le, és zárták be a rendőrpalotában kialakított fogdákbá. A népügyészségnek csak itt volt lehetősége a vádlottak kihallgatására,²⁶ bár az államvédelmi osztály igyekezett elhallgatni az információkat a nyomozásról.²⁷ Így azt is, hogy a korábbi kisgazdapárti népbíró, Lévay Béla kihallgatását már 1948. április 2-án megkezdte Komlós János, holott az ügyészi határeset április 13-tól helyezte őt előzetes letartóztatásba.

A tárgyalás 1948. július 27. és augusztus 5. között zajlott le, az itt történekről dr. Janikovszky naponta rádióon tájékoztatta a budapesti központot. A szegedi népbíróság szintén Kiss Dezső vezette különtanácsa augusztus 6-án hozott ítéletet 40 személy ügyében, két hónaptól tíz évig tartó börtön-, illetve fogházbüntetésre ítélve az Államvédelmi Osztály által kreált szegedi Magyar Ellenállási Mozgalom vélt tagjait.²⁸

²³ Dr. Timár István államvédelmi alezredes 1947. július 26-tól Péter Gábor egyik helyettese volt.

²⁴ Ti. Rajk László belügyminiszter.

²⁵ ÁBTL 3. 1. 9. V-150019/1. 246. Jegyzőkönyv, 1956. október 22.

²⁶ ÁBTL 3. 1. 9. V-17414. 22. Átirat, 1948. április 11.

²⁷ ÁBTL 3. 1. 9. V-17414. 27–28. Népügyész levele dr. Janikovszky Béla rendőr alezredesnek, 1948. május 15.

²⁸ ÁBTL 3. 1. 9. V-44157. 343–376. Ítélet, 1948. augusztus 6.

Komlós 1949-ben visszakerült Budapestre, és a BM–ÁVH Budakörnyéki Osztályának helyettes vezetője, majd augusztusban vezetője lett rendőr-, majd 1950. január elejétől államvédelmi századosi rangban. Az osztály székhelye Budapesten volt, a VIII. kerület Csokonai utca 14. szám alatt, illetékességi területe kiterjedt Komárom-Esztergom, Nógrád-Hont és Észak-Pest vármegyékre. Komlós irányítása alatt ekkor 105 fő dolgozott az osztályon.²⁹ Az ÁVH megalakulásával még egy rövid ideig a Budakörnyéki Osztály átszervezésével felállított Pest megyei Osztályt vezette, amíg 1950. február 17-ével kinevezték a posztra Dobróka János áv. századost, és Komlóst Pécsre vezényelték.

Az ÁVH 1950. januári átszervezése elején azonban Komlós korábbi illetékességi területén gyilkosság történt. 1950. január 4-én a Csongrád megyei Lengyelkápolda (ma Zákányszék) határában halva találták Kiss Imre volt helyi MDP-titkárt, a népi bizottság tagját. A törvényszéki orvos több mint 18 kesszúrást és több, tompa tárgytól eredő zúzódást talált a holttesten. Az ÁVH Szegedi Osztálya azonnal megkezdte a kivizsgálást. Az akkor már Tatai István áv. őrnagy vezette osztályra január 11-e körül érkezhettek meg Komlós János Budapestről,³⁰ hogy miért, nem tudni pontosan, de a vizsgálat menetéből, a bizonyítani kívánt vádakból találhatunk egyfajta magyarázatot. A Szegedi Osztály először gyilkossági ügyben kezdett nyomozni. Kiss Imre nem volt népszerű a faluban, hiszen a párt érdekeit képviselve agitált a kulákság ellen és a kollektivizálás mellett, ezért már többször megverték.³¹ Kicsi település lévén a hatóság hamar megtalálta az elkövetőket és a tettestársakat, de nem elégedtek meg ennyivel, a köztörvényes bűncselekményhez egy kulákszervezkedést is vizionáltak, és az eldugott település hirtelen a kommunista sajtópropaganda középpontjába került.³² Itt jött a képbe Komlós János, aki Szegeden két évvel korábban Lévy Béla és társai ügyében már konstruált egy államellenes szervezkedést. A gyilkosságnak ugyanis nem volt különösebb visszhangja a lakosság körében, sőt a helyi pártszervezet sem tulajdonított politikai jelentőséget a dolognak: „A pártszervezetek nem látják – az ÁVH véleménye szerint azonban terror van ezen a vidéken. Ideológiai terror is a kulákok, úri birtokosok, volt csendőrök és különböző ügynökök részéről, akik különböző

²⁹ ÁBTL 2. 1. XI/4. 71. Jelentés, 1949. szeptember 9.

³⁰ ÁBTL 3. 1. 9. V-16434. Kihallgatási jegyzőkönyv, 1950. január 11. 142–146.

³¹ ÁBTL 3. 1. 9. V-16434. Kiss Imre környezetanulmánya, 1950. január 5. 30–30/a.

³² A lengyelkápoldai ügynek több szakirodalma van, sőt, 1996-ban dokumentumfilmet is készítettek az esetről. Jelen írás elsősorban a Komlós Jánoshoz köthető epizódokra helyezi a hangsúlyt.

brosúrákkal és rémhírekkel nyomják a lakosságot.”³³ És ha a politikai vezetés irányította ÁVH úgy döntött, hogy kulákterror van, akkor annak úgy is kellett lennie, vagyis a vizsgálat szerint a gyilkosok „jugoszláv ügynökök által irányított demokráciaellenes kulákszervezkedés” tagjai voltak.

A Komlós vezette kihallgatásokon – és a vizsgálat egészét tekintve – az egykori párttitkár megölése már csak egy epizódja volt a nagy kulák-összeesküvésnek, amely célul tűzte ki a „Magyarországot megszálló jugoszláv csapatok támogatását és azokat segítve a népi demokratikus rendszer megdöntését.”³⁴ Mindez határozottan felvetette a Rajk–Brankov-ügy óta már terítéken lévő jugoszláv kérdést is, ami hamarosan a déli határsáv létrehozásához és a határszél megtisztításához, vagyis a határ menti kitelepítések megkezdéséhez vezetett.

A Magyar Dolgozók Pártjának Titkársága január 18-án tette meg javaslatát az ügy lezárására vonatkozóan: a gyilkosokat rögtönítélő bíróság elé állítani, a kulákszervezkedés tagjait bírósági eljárás alá vonni, az őrizetbe vett személyek hozzátartozót pedig a rendelet kiadásától számított 48 órán belül kitelepíteni, vagyonukat elkobozni.³⁵

A gyilkosság ügyében 1950. február 2-án hozott ítéletet a Szegedi Büntetőtörvényszék Rögtönítélő Tanácsa, ahol három halálos ítéletről és két életfogytiglan tartó börtönbüntetésről határoztak.³⁶ Két személyt még aznap kivégeztek,³⁷ a harmadik halálos ítéletet a Népköztársaság Elnöki Tanácsa kegyelemből életfogytiglan tartó börtönbüntetésre módosította. A másik perre egy hónappal később, 1950. március 2-án került sor, ahol a Szegedi Népbíróság Különtanácsa hozott ítéletet Börcsök

³³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) 276. f. 54. cs. 82. ó. e. 24. Jelentés, 1950. január 11.

³⁴ ÁBTL 3. 1. 9. V-16434. Komlós János jelentése, 1950. január 18. 79–81.

³⁵ MNL OL 276. f. 54. cs. 82. ó. e. 15–19. Jelentés, 1950. január 18. Ezt követően dolgozták ki azokat a politikai és adminisztratív rendszabályokat, amelyek a határsávban voltak érvényben: 15 kilométeres határszakaszba hat megye 15 járása került bele, s ezeken a területeken csak fényképes igazolvánnyal ellátott állandó lakók tartózkodhattak, a beutazók pedig külön, ideiglenes tartózkodásra jogosító igazolványt kaptak. Mindezzel együtt 1950 nyarától kitelepítették a határsávból a politikailag megbízhatatlannak, osztályidegennek bélyegzett társadalmi rétegek tagjait.

³⁶ ÁBTL 3. 1. 9. V-16434. 456–461. Ítélet, 1950. február 2.

³⁷ Bodó István (Szeged, 1907. június 25., a. n.: Papdi Etel) és Császár Antal (Szeged, 1927. március 13., a. n.: Ábrahám Julianna). A Szegedi Büntetőtörvényszék Rögtönítélő Tanácsa 801/1950. sz. ítéletével 1950. február 2-án Szegeden kivégezték őket, a vád emberölés volt.

Géza és tíz társa ügyében, hattól tíz évig terjedő börtönbüntetéssel sújtva az állítólagos kulákszervezkedés tagjait.³⁸ Az elítéltekkel közös háztartásban élőket kitelepítették – egy részüket Salgótarjánba –, továbbá az eddigi iratok ismeretében hét személyt internáltak Kistarcsára, illetve Recskre.³⁹

Az iratok szerint Komlós a Budakörnyéki Osztály élén főként „kisebb” ügyekben folytatott vizsgálatot, a büntetések azonban igen szigorúak voltak. Így Földi József 18 éves gimnáziumi tanuló és társai esetében, akik 1948-ban a salgótarjáni gimnáziumban kézzel írott röpcédulákat terjesztettek, és ezzel államellenes szervezkedést indítottak „Lavina” fedőnéven. Mindezekért Komlós János osztályvezető a négy 16–18 év közötti fiatalembert az 1949. december 14-én kelt véghatározatokban rendőrhatalósági felügyelet alá helyezte.⁴⁰ Földi Józsefet a recski kényszermunkatáborba hurcolták, ahonnan 1953 áprilisában szabadult.⁴¹

KOMLÓS PÉCSI KÜLDETÉSE

Komlós még a lengyelkápornai ügy lezárása előtt, 1950. február 16-án került az ÁVH Pécsi Osztályának (később ÁVH Baranya megyei Osztály)⁴² élére századosi rendfokozattal. Így a korábbiaknál is nagyobb bizalmat kapott Komlós folytatta a hatalmat kisajátító párt által elvárt törvénytelen eljárások levezénylését: a reakció elleni harcot, a szabotázsok, összeesküvések leleplezését, az erőszakos kollektivizálást. Ahogy beosztottjai később megfogalmazták: „Az 1950-es tagosítás alkalmával a Pécsi Osztály az ő utasítására törvénytelen eljárások sorozatát követte el.”⁴³

Komlós bizonyítani akart mint osztályvezető, a nagy ügy lehetősége nem is váratt sokat magára. A Magyarország első „sajtijaként” emlegetett büntetőeljárásban az 1950. február 28-án a Magyar–Szovjet Hajózási Részvénytársaság, a MESZHART

³⁸ ÁBTL 3. 1. 9. V-16434. 462–470. Ítélet, 1950. március 2.

³⁹ Törtei András, Preisz Pál, Vass Ferenc, Juhász József, Gerle Lóránd, Jójárt János és Gazdag Ferenc.

⁴⁰ ÁBTL 3. 1. 9. V-8919. 54–55.

⁴¹ ÁBTL 3. 1. 9. V-8919. 117. Jegyzőkönyv, 1957. szeptember 26.

⁴² 1951. november 1-ji hatállyal a megyei osztályok elnevezését megváltoztatták, és a megyeszékhely helyett az egyes osztályokat a megyék szerint jelölték. ÁBTL 1. 4. 1. d. 3. kötet. 81/1951. 10. 11. ÁVH-vez. parancs.

⁴³ ÁBTL 2. 8. 1. BM Központi Fogvaték 2916. Komlós János személyzeti anyaga. 17. Szilágyi Józsefné áv. hadnagy jelentése.

tulajdonában lévő pécsbányai Széchenyi aknában történt, két halálos áldozatot követelő szerencsétlenséget „vizsgálták ki”. Az első hivatalos jelentés szerint a két bányász halálát véletlen okozta. Az ÁVH azonban – kiterjesztve a vizsgálatot más, korábbi bányászserencsétlenségekre is – szándékosságot vélt felfedezni a háttérben, felépítve ezzel a szabotázs vádját. 1950 júliusában és augusztus elején ezért négy személyt vettek őrizetbe: Wietorisz Róbert, Lugosi (Laurincsek) György és dr. Rihmer László bányamérnököket, valamint Mosonyi (Meicher) Sándor bányamestert.

Farkas Vladimir államvédelmi alezredes *Nincs mentség* c. memoárjában arról ír,⁴⁴ hogy Komlós János egy szovjet típusú pert akart „összetákolni” az 1928-as Donyec-medencében történt leszámolás mintájára.⁴⁵ Komlós nem válogatva az eszközökben próbálta vallomásra bírni a bányamérnököket: éjszakai kihallgatások, alvásmegvonás, testi fenyítés, fogdaügynökök alkalmazása, sötétzárka. Dr. Rihmer László a következőket írta erről:

„Kezdték rendszeresen gyötörni, rám akarták erőszakolni a vádak. Amit éjjel kimerülten aláírtam, másnap délben visszavontam. Ezért nagyon haragudtak rám! Ordítottak, fenyegettek, káromkodtak, elneveztek mindennek. Egyik éjjel bemutattak a pécsi ÁVH parancsnokának, Komlós János (Kohn Izidor) őrnagynak.⁴⁶ Ugyanúgy gúnyolódott, kezeivel mutogatott, mint napjainkban a televízióban. Nem bántott senkit, nem nyúlt senkihez, csak utasított. Nagyon fontos személy lehettem, mert egy éjszaka kipattant a cellám vasajtaja, s ott állt Komlós, 2-3 ávos törzstiszttel, kihízott pestiek lehettek. Meg akartak mutatni nekik! Én vigyázzban álltam, és Komlós kedvesen mosolyogva annyit mondott: »Rihmer úr, milyen szépen megnőtt a szakálla!« Bevágódott a vasajtó. Nagyon aranyos ember volt! [...]

Általában naponkint kétszer hallgattak ki bennünket: délben vagy délután 2 órát és este 8 órától éjjel 1-2 óráig. Ez volt az első idegkifárasztási módszer, az állandó

⁴⁴ Farkas Vladimir: *Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam*. Interart, Budapest, 1990. 633.

⁴⁵ Az 1923-tól Egyesített Állami Politikai Igazgatóság (OGPU) néven működő szovjet titkosszolgálat 1928-ban leplezett le egy „ipari szabotázskísérletet” a Donyec-medence sahtinszki járásában. A vádak alapján néhány hét leforgása alatt a „burzsoá szakembereket” foglalkoztató és nyugati pénzügyi körökkel kapcsolatban álló Donugolj nagyvállalat ötvenhárom munkatársát állították bíróság elé – többségében vállalati mérnököket, tisztviselőket. Tizenegy vádlottat ítéltek halálra, közülük ötöt ki is végeztek.

⁴⁶ Komlós ekkor még százados volt, később kapott őrnagyi rendfokozatot.

kihallgatás. Később egész nap folyt a kihallgatás, váltott nyomozókkal, egészen eszméletlenségig. És mindig ugyanazok az ostoba kérdések, ezerszer egymás után, és csupa műszaki lehetetlenség.”⁴⁷

A vizsgálati anyag ismeretében a cél egy nagyobb szabotázsper megrendezése volt, hiszen a nyomozás nem állt meg az 1950. február 28-i tragédia okainak felderítésénél, hanem visszanyúlt korábbi, szintén pécsbányatelepi bányaszerencsétlenségekig. Közel negyven tanút hallgattak meg, kiterjesztve a nyomozást más területekre is. Az elért eredményekről, a kihallgatásokról Komlós naponta küldött feljegyzéseket – „távmondatot” – a budapesti központnak, ahonnan ezek a politikai „igényeknek” megfelelően átírva érkeztek vissza. Rihmer László és társai ügyének tárgyalását végül 1950. december 8-án tartotta a Pécsi Megyei Uzsorabíróság Különytanácsa, a nyilvánosság teljes kizárásával. Olvasva a sorok között az is kiderül, hogy az eredeti terv egy nyilvános, tizenkét órás per megrendezése volt, amelyre nyolc tanút idéztek be. A tárgyalás előtt néhány nappal az igazságügyi államtitkár azonban arra utasította a tanácsvezető bírót, valamint a vizsgálatot vezető Komlós János áv. századost, hogy a tárgyalást zártan, teljes csendben tartsák meg.⁴⁸ Mivel a szakmailag nem megalapozott vád nyilvános tárgyaláson nem állt volna meg, gyors ítéletet akartak, az ügy mielőbbi lezárásával. Erre lehetőséget teremtett az 1950. évi 4. törvényerejű rendelet, amely felhatalmazta az államügyészt, hogy a megyei bíróság büntetőbírósága helyett az uzsorabíróság különytanácsa (munkásbíróság)⁴⁹ előtt emeljen vádat. Az itt hozott ítélet azonnal jogerőre emelkedett, fellebbezésre nem volt lehetőség. A pécsi államügyészség elnöke eredetileg halálbüntetést kért dr. Rihmerre és Wietoriszra, azonban a Moszkvából éppen visszatérő Jurij Ivanovics Umnov, a MESZHART Pécsi Szénbányavállalat akkori szovjet igazgatója ezt megakadályozta.

⁴⁷ Rihmer László: *Három év börtön ártatlanul*. Budapest, 1976 (Kézirat, Rihmer László hagyatéka)

⁴⁸ ÁBTL 3. 1. 9. V-36097. 256. Jelentés, 1950. december 8.

⁴⁹ Az 1947. XXIII. tc. állította fel az uzsorabírósági különytanácsot, amelyet a közbeszédben munkásbíróságnak neveztek. A néprészvétel elvét követte, és hamarosan minden törvényszéken megalakították. A munkásbíróság hatáskörébe tartoztak a népi demokrácia gazdasági rendje elleni bűncselekmények, a forintrontás, az újjáépítés szabotálása, az árdrágítás és egyéb gazdasági természetű bűncselekményekben való ítélkezés. Az eljárás egyfokozatú volt, és az esetek többségében elretentő ítéletek születtek. Kulcsár Kálmán 1996: *A szocialista társadalom jogrendszere*. In: Kollega Tarsoly István (főszerk.), Bekény István et al. (szerk.): *Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás* I. k. 469–486. <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/94.html> (2019. március 30.) 473.

A diktatúra hibás gazdaságpolitikájának következményeit elhallgatni hivatott koncepciók eljárásban, zárt tárgyaláson meghozott ítélet szerint dr. Rihmer László bányamérnök tíz-, Wietorisz Róbert bányamérnök öt-, Lugosi György bányamérnök négy-, valamint Mosonyi Sándor bányamester háromévi fegyházbüntetést kapott.⁵⁰

A tárgyalásról és az ítéletről Komlós János áv. százados távmondattal értesítette az államvédelem központját. Ami az ügy nyilvánosságra hozatalát illeti, Komlós és az államügyészség vezetője a „legszigorúbb konspiráció” betartását tartották (volna) követendőnek, vagyis senki nem szerezhetett róla tudomást a városban.⁵¹ A konspiráció azonban nem volt teljes, hiszen Komlósnak a jelentésében arról is be kellett számolnia, hogy a tárgyalás reggelén a megyei bíróság épülete előtt megjelent dr. Rihmer, Wietorisz és Lugosi felesége, akik részt akartak venni a tárgyaláson. Az ÁVH Pécsi Osztályának főnöke – saját bevallása szerint „udvarias formában” – tudatta velük, hogy tévesen informálták őket, nincs meghirdetve tárgyalás.⁵² Komlós feltehetőleg ezzel a konspirációs bakival követte el azt a hibát, ami miatt feddésben részesült, és végül nem maradhatott az osztály élén.

A bányamérnökök elleni vizsgálattal azonos időben egy másik nagyobb ügyet is vitt a Komlós vezette Pécsi Osztály. 1950. március 27-én a még frissen kinevezett államvédelmi százados jelentést küldött az ÁVH budapesti központjába arra vonatkozóan, hogy szerinte a helyi igazságügyi szervek túlságosan csekély büntetéseket állapítanak meg határátlépési ügyekben. Mindezeket igazolandó csatolt egy általa készített kimutatást is visszamenőleg 1949 októberétől, amely szerint már-már „szabotázsszerűnek” látszanak az enyhe ítéletek.⁵³ Hogy Komlós felvetésének mi lett az eredménye, nem tudni pontosan, de a „nagy leleplezés” végül mégsem maradt el. A második világháború után kint maradt katonatisztek-ből fokozatosan szerveződő, majd 1948 októberében Ausztriában hivatalosan is megalakult Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK) elleni harc több ügyből

⁵⁰ Mivel szakértelmük nélkülözhetetlen volt, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa végrehajtási kegyelemben részesítette őket, idő előtt szabadultak, később teljes rehabilitációban részesültek. Erről lásd bővebben Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: *Aknamunka. Szabotázsperek a Rákosi-korszakban*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2019. 72–73.

⁵¹ ÁBTL 3. 1. 9. V-10227. 347–348. Távmondattal, 1950. december 8. A nyomozati anyagból kiderül, hogy az ÁVH nem tudta „agyonhallgatni” az ügyet, mert a Pécsi Napló a vizsgálat ideje alatt több írásában is foglalkozott az esettel.

⁵² Uo. 348.

⁵³ ÁBTL 1. 4. 1379/1950. Határátlépési ügyekben hozott bírósági ítéletekről kimutatás, 1950. március 27.

álló persorozatának⁵⁴ egyik epizódja volt a nyugati határnál elfogott magyarországi csoport vezetőinek ügye. A világ több pontján szerveződött MHBK-csoportok a kint élők összefogása és segítése mellett igyekeztek minél kiterjedtebb és szorosabb kapcsolatot tartani az anyaországban maradt egykori bajtársaikkal. Az információk áramlását széles körű ügynökhálózat és futárszolgálat kiépítésével próbálták megvalósítani, melynek azonban sok tagja fennakadt az egyre „hatékonyabban” működő államvédelmi szervek hálóján. 1950. november 16-án csapott le az ÁVH Határőrségének kőszegi zászlóalja az osztrák határon a hazai MHBK négy tagjára, akik közül Bálint Antalt lelőtték, Jakabfy Gyula és Csataj Sándor elmenekült, míg a negyedik személyt, dr. Mezey Jenőt elfogták, és láblövése miatt a váci rabkórházba szállították kihallgatásra. Utóbbiak pécsi lakosok voltak, továbbá Jakabfy családja is a baranyai megyeközpontban élt. Mezey vallomása, valamint a Bálintnál talált iratok alapján kiterjedt vizsgálat indult a budapesti központ irányításával, ahonnan utasítást adtak a csoport pécsi szálainak felgöngyölítésére. Az őrizetbe vételek és a kihallgatások tehát több helyszínen folytak, kézi vezérléssel: a központ utasítására Komlós őrizetbe vette a pécsi kapcsolatok gyanúsítottait (összesen tíz személy), folyamatosan, napi több órán keresztül hallgatta ki őket, vallomásukról naponta küldött jelentést Budapestre.⁵⁵

Az ügyben összesen 34 személyt tartóztattak le, ebből 27 főt állítottak a Budapesti Katonai Törvényszék elé, amely négynapos zárt tárgyalás után 1950. június 1-jén hozott ítéletet, ebből három kötél általi halál volt.⁵⁶ Az időközben Pécsről elkerült Komlós tehát nem fejezhette be a vizsgálatot, Budapestre helyezték, de a vezetésével letartóztatott és kihallgatott két személyt, Sass Józsefné, született Jakabfy Margitot – Jakabfy Gyula nővérét –, valamint dr. Horváth Ferencet kivégezték.

⁵⁴ Korábban a politikai rendőrség és a Katonapolitikai Csoportfőnökség (Katpol) együttműködésének talán egyik legnagyobb „sikere” volt az az 1948–50 között lezajlott persorozat, melyben az MHBK-szervezettel kapcsolatban álló, hazai ellenállási szervezkedés tagjait vonták felelősségre. Ennek következtében a badeni Szovjet Katonai Törvényszék 16, míg a hazai igazságügyi szervek összesen 54 személy esetében hoztak elmarasztaló ítéletet, ebből hét főt kivégeztek. Erről lásd bővebben Zsitnyányi Ildikó: *Egy „titkos háború” természete. A Magyar Harcosok Bajtársi Közössége tagjaival szemben lefolytatott internálási és büntetőeljárás gyakorlat, 1948–1950. Hadtörténelmi Közlemények* 115. évf. 2. sz. 2002. 1101.

⁵⁵ ÁBTL 3. 1. 9. V-61451/1. 21–35.

⁵⁶ A Budapesti Katonai Törvényszék a 087/1951. sz. büntetőügyben halálra ítélt három, hűtlenség bűntettével vádolt személyt, akit szeptember 14-én Budapesten kivégeztek: Bálint Gyulát (Szombathely, 1926. november 21., a. n.: Szalma Emma), dr. Horváth Ferenc (Szigetvár, 1915. január 1., a. n.: Maisztovics Anna) rendőr századost és özv. Sass Józsefnét (Jakabfy Irén, Budapest, 1908. március 8., a. n.: Foki Karolin). ÁBTL 3. 1. 9. V-61451/1a. 250–281. Ítélet dr. Horváth Ferenc és társai ügyében, 1951. június 1.

Komlós személyzeti anyagában több pécsi munkatársa egybehangzóan vallott arról, hogyan vezette a megyei osztályt, milyen volt beosztottként dolgozni alatta: „Rendkívül durva, goromba volt velük szemben. Indokolatlanul késő éjszakáig (sokszor a hajnali órákig) tartva bent az elvtársakat lealacsonyító hangon beszélt hozzájuk (te hülye, marha stb.), és nem megfelelően segítette őket a munkában. Ez a magatartása olyan hangulatot idézett elő, hogy az elvtársak legszívesebben elkerülték vezetőjüket, félték tőle. Többen leszerelés és öngyilkosság gondolatával foglalkoztak, mert Komlós szabotázzsal vádolta őket.”⁵⁷

VISSZATÉRÉS A KÖZPONTBA

Komlós tehát 1950 decemberében ugyan sikeresen lezárhatta a pécsi bányamérnökök elleni vizsgálatot, azonban valószínűsíthetőleg a tárgyalás megszervezésénél ejtett hiba miatt 1950 decemberének második felében ismét a budapesti központba került, de már csak beosztottként.⁵⁸ Mivel mint kihallgatótiszt jól szerepelt, az akkor Károlyi Márton áv. alezredes – akit február 2-án Juhász László áv. ezredes váltott – vezette Vizsgálati Főosztályra került. A levéltári iratok között található vizsgálati naplók szerint – amelyek számba vették az eljárás alá vont személyeket, a letartóztatás idejét és okát, a vizsgálatot vezető tiszt nevét, valamint az ítéletet – Komlós több ügy nyomozását is vezette, köztük olyanokat, ahol halálos ítéletek születtek.

1950 végén érkezett haza a Szovjetunióból a katonai hadifoglyok második nagyobb csoportja.⁵⁹ Az 1944–1945 folyamán hadifogságba esett, majd kényszermunkára a Szovjetunióba hurcolt katonákat nemcsak a határ közelében felállított fogadótáborokban ellenőrizték, hanem Budapesten, a Mosonyi utcai Állambiz-

⁵⁷ ÁBTL 2. 8. 1. BM Központi Fogvaték 2916. Komlós János személyzeti anyaga. 16. Sztankó János áv. százados feljegyzése, 1954. augusztus 22.

⁵⁸ Komlós első felesége, Molnár Klára úgy emlékszik vissza, hogy Komlóst még a Pécsi Osztály vezetőjeként egy félresikerült razzia miatt kis időre félreállították, házi őrizetbe került, leváltották és lefokozták. Ezt követően a Kádár Jánossal és társaival szemben indított vizsgálat kihallgatóinak csoportjához került jegyzőkönyv-kiértékelőnek. Minderre vonatkozóan egyéb adat nincs, mint ahogy arra sem, hogy Komlós, átlátva a Kádár elleni vizsgálat koncepciózus jellegét, levélben fordult volna Péter Gáborhoz, s ezért szerelték volna le. *A Komlós* 2002, 56–57. Összevetve az állítást Komlós személyi anyagával és az egyéb iratokkal az a valószínűbb, hogy 1950 decemberében Komlós valóban hibázott, ami miatt leváltották a Pécsi Osztály éléről, de nem fokozták le, és nem került házi őrizetbe, csak alacsonyabb beosztásba.

⁵⁹ 1950. október 17-én az SZK(b)P KB Politikai Bizottságának ülésén tárgyaltak 7900 magyar hadifogoly és internált repatriálásáról.

tonsági Fogházban működő, az ÁVH által kezelt hadifogolyszűrő-táborban is kihallgatta őket az ÁVH Hálózati Főosztálya.⁶⁰ Egy 34 pontos kérdőív kitöltésével kellett vallaniuk magukról, a fogságba esés előtti tevékenységükről, majd az ÁVH Hálózati Főosztályának vezetője döntött a sorsukról: rendőri felügyelet (ref) alá helyezés, internálás és/vagy őrizetbe vétel. Így került Komlós Jánoshoz több katonai hadifogoly is, köztük vitéz hodosi Karátsony László és vitéz Horváth Győző vezérőrnagy, valamint dr. Sédey Gyula volt rendőr vezérőrnagy, Budapest korábbi rendőrfőkapitánya. Mindhárman 1945-ben estek szovjet hadifogságba, ekkor hurcolták el őket kényszermunkára.

Karátsony László (1894. november 22., a. n.: Bodnár Sarolta) magyar királyi honvéd vezérőrnagy, katonai attasé 1945-ben mint magyar és német összekötő törzsparancsnok került szovjet hadifogságba Brnónál május 12-én. 1950 elején szállították haza, majd az ÁVH előzetes letartóztatásba helyezte. Komlós 1951. január elején kezdte meg a kihallgatását, és március 8-én már át is adták a katonai ügyészségnek.⁶¹ A tárgyalást lefolytató Jahner Bakos Mihály 1951. május 11-én Karátsony Lászlót folytatólagosan elkövetett háborús bűntett vádjában bűnösnek találta, és kötélt általi halálra, lefokozásra és teljes vagyonának elkobzására ítélte. Fellebbezését másodfokon a Katonai Főtörvényszék elutasította, az ítéletet 1951. október 2-án végrehajtották.

Horváth Győző (1889–1966) magyar királyi honvéd vezérőrnagy 1944. október 20. és 1945. május 9. között a 27. könnyű hadosztály parancsnoka volt, május végén fogták el a szovjetek, és esett hadifogságba. 1950 decemberében szállították haza, amikor is előzetes letartóztatásba helyezték. Vizsgálati anyaga megsemmisült, így egyéb iratokból tudhatjuk, hogy az ellene lefolytatott vizsgálatot Komlós János vezette, 1951 márciusában adták át az ügyészségnek.⁶² Horváth Győzőt 1951. május 24-én a Budapesti Katonai Törvényszék 15 évi börtönbüntetésre és 10 év közügyektől való eltiltásra ítélte. 1957. november 11-én feltételesen szabadult.

⁶⁰ Az I. (Hálózati) Főosztály 2. (Belső reakció elleni harc) Osztályának feladata volt a „belső reakciós” erők illegális tevékenységének felderítése és megszüntetése. Ezen belül a „c” alosztály foglalkozott a „múlt emberei” ellenséges tevékenységének felderítésével.

⁶¹ ÁBTL 3. 1. 9. V-73197. 42–44. Komlós János jelentése, 1951. március 1., ÁBTL 3. 1. 9. V-73197. 45. Karátsony László átadása a katonai ügyészségnek, 1951. március 8., ÁBTL 3. 1. 9. Vizsgálati napló III/1. osztály. II. sorozat I. kötet. 82.

⁶² ÁBTL 3. 1. 9. Vizsgálati napló III/1. osztály. II. sorozat I. kötet. 82.

Dr. Sédey (Schréder) Gyula (1895–1974) magyar királyi rendőr vezérőrnagy 1944 októberétől Budapest légoltalmi parancsnoka, majd egyidejűleg decembertől a Budapesti Főkapitányság vezetője volt, amíg a budavári kitörés során, 1945. február 12-én fogságba nem esett. Az 1950 decemberében hazaérkező rendőr vezérőrnagyot december 27-én a kistarcsai táborban tartóztatta le az ÁVH háborús és népellenes bűntett gyanújával. Az ügyet december végén Komlós János kapta meg.⁶³ Az összesen nyolc tanú egytől egyig „érdektelennek” minősített kihallgatási jegyzőkönyve mellett sem a vizsgálat, sem később a bíróság nem vette figyelembe azokat a Sédey által megnevezett tanúkat, akik nyilatkozatukkal enyhítették volna a vádat. Csak enyhítették volna, hiszen a vádirat sem konkrét cselekmény miatt marasztalta el a korábbi rendőrfőkapitányt, hanem mert részese volt az 1944-1945-ös időszaknak: „Terhelt azzal a cselekedetével, hogy elvállalta a német megszállás és a nyilas uralom alatt a főkapitányság vezetését, és hogy ebben a vezető beosztásban az utolsó percig szolgálta a német fasisztákat, és ilyen módon segítséget nyújtott a nyilas hatalom megtartásához, háborús bűntettet követett el.”⁶⁴ A Budapesti Megyei Bíróságon első fokon az 1951. március 22-én lezajlott büntetőperben Sédeyt kötélt általi halálra és vagyonának teljes elkobzására ítélték, figyelmen kívül hagyva a védő által beidézni kívánt tanúkat és a Sédey mellett szóló nyilatkozatokat annak igazolására, hogy „vádolt mintegy 1200 üldözöttet a vádbeli időben megmentett”.⁶⁵ A másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság 1951. május 29-én megtartott tárgyalásán mindezt helyénvalónak találta – elutasítva Sédey 12 oldalas fellebbezését is –, mert szerinte „a bizonyítani kívánt körülmények valóságuk esetén sem a tényállást, sem a bűnösség megállapítását, sem a vádlott cselekményeinek a minősítését nem érintenék, sőt figyelemmel a vádlott terhére megállapítást nyert cselekvőségek rendkívüli súlyára a büntetés kiszabása tekintetében sem jöhetnének figyelembe”.⁶⁶ Vagyis nem számított, hogy több ezer embernek segített, megszervezve többek között a pesti gettó védelmét: a Szálasi-kormány Budapesten maradt rendőri erőinek főparancsnoka volt, kimerítve ezzel a háborús és népellenes bűntett elkövetését. A halálbüntetést a Népköztársaság Elnöki Tanácsa júliusban kegyelemből életfogy-

⁶³ A Mosonyi utcai Állambiztonsági Fogház – ahol ekkor 1774, a Szovjetunióból visszatért hadifoglyot őriztek – 1951. január 8-i jelentése szerint Sédey öngyilkosságot kísérelt meg, ezért külön ór állt a zárkája előtt. ÁBTl 2. 1. XII. t.-sz. n. Napi jelentés, 1951. január 8.

⁶⁴ ÁBTl 3. 1. 9. V-51855. 47–49. Vádirat, 1951. február 13.

⁶⁵ Sédey Gyula büntetőperének anyaga: HU BFL [Budapest Főváros Levéltára] – XX.4.f.-0418-1951., Vizsgálati dossziéja és az ítéletek: ÁBTl 3. 1. 9. V-51855.

⁶⁶ ÁBTl 3. 1. 9. V-51855. 56–58. A Legfelsőbb Bíróság ítélete, 1951. május 29.

tiglan tartó börtönbüntetésre változtatta,⁶⁷ majd újabb, 1958. február 4-i határozatával annak időtartamát 8 évre mérsékelte.⁶⁸ Sédey 1959. szeptember 14-én szabadult.⁶⁹

Pontosan nem tudni, mikor, de Komlós 1951 tavaszán már bizonyosan átkerült az I. (Hálózati) Főosztály 2. osztályára, amelynek feladata a „belső reakciós” erők illegális tevékenységének felderítése és megszüntetése volt.⁷⁰ Itt a „b” alosztály – amelynek feladata a „klerikális reakció” elleni harc volt – már egy nagy ügyön dolgozott: 1950-1951-ben, a két évvel korábbi Mindszenty-per után a diktatúra újabb, immáron végzetes csapást mért a hívőkre, a római katolikus egyházra, a keresztény magyarságra. A „klerikális reakció” felszámolását célzó, Grósz József római katolikus kalocsai érsekkel és társaival szembeni büntetőeljárásban és a hozzá kapcsolódó összesen 24 mellékperben több mint száz ítélet született, köztük 15 végrehajtott halálos ítélet.⁷¹ A célirányos letartóztatások már 1950 őszén megkezdődtek, és 1951. május közepére a fővádlott kivételével már valamennyi gyanúsított őrizetben volt. A vallomásokot eleve irányítottan vették fel azzal a céllal, hogy azok lehetőleg több főpapra is kompromittálóak legyenek, és azok alapján bárkit el lehessen ítélni.⁷² A persorozat célja nemcsak a katolikus egyház végleges lefejezése, hanem a pálos rend meghurcolása és felszámolása is volt. A Vizsgálati Főosztály vezetője a pécsi „sahti-ügyben” megdicsőült, majd a hadifogságból hazatért tisztnek, vagyis a „múlt emberei” elleni vizsgálatokban is jól teljesítő Komlóstra bízta a pálosszentkúti rendház 1951. március 20-án letartóztatott főnöke, Vezér Ferenc elleni eljárás lefolytatását. Az ÁVH forгатókönyve szerint Vezér 1944-ben szovjet katonák meggyilkolásában működött közre, így a „bizonyítási eljárás” elsősorban erre

⁶⁷ Géppel írott feljegyzés az elsőfokú ítéleten.

⁶⁸ ÁBTL 3. 1. 5. O-9697/1. 373–374.

⁶⁹ ÁBTL 3. 1. 9. V-51855. Kérdőjegy, eredeti szálas anyag.

⁷⁰ Cserényi-Zsitnyáni Ildikó 2009: *Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953). Betekintő*, 2009/2. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi.pdf (2019. február 18.)

⁷¹ A Grósz-perről és annak mellékpereiről mára bőséges szakirodalommal rendelkezünk, így – annak részletes ismertetését mellőzve – a tanulmány elsősorban a téma szempontjából fontosabb ismereteket emeli ki.

⁷² Szabó Csaba: *A Grósz-per előkészítése 1951*. Szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta és a mutatókat összeállította Szabó Csaba. Budapest Főváros Levéltára–Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 27. A kötet egyfajta folytatásának tekinthető az a dokumentumgyűjtemény, amely bemutatja, hogy szabadulása után Grósz Józsefnek milyen problémákkal kellett szembenéznie a püspöki kar elnökeként, hogyan vélekedett a kialakult politikai helyzetről, és mindez miként hatott rá. Kálmán Peregrin OFM: *Dokumentumok Grósz József kalocsai érsek hagyatékából, 1956–1957*. Szent István Társulat–Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, Budapest, 2011.

irányult.⁷³ Komlós az iratok szerint április 19-én vette át Vezér Ferenc kihallgatását, ahogy az a róla készült fogdaügynöki jelentésben olvasható: „Új előadója rögtön azzal kezdte – mondja Vezér –, hogy veréssel fenyegette meg, ha nem fog őszintén vallani.”⁷⁴ A kihallgatásokról készült feljegyzéseken, valamint a cellába ültetett fogdaügynök jelentésein keresztül végig nyomon követhető a letartóztatott rendfőnök elleni koncepciók eljárás. Komlós először 30 szovjet katona halálát akarta Vezér Ferencsel összefüggésbe hozni,⁷⁵ a beismertetéshez több kényszerítőeszközt is alkalmazott a kihallgató. A leghatásosabb eszköz a fogoly teljes bizonytalanságban tartása volt, Komlós veréssel fenyegette, az ügyészi meghallgatásig fenntartotta annak a lehetőségét, hogy ügyét átadják a szovjeteknek, és az NKVD fogja lefolytatni a vizsgálatot. Mindent megtett azért, hogy alaposan előkészítse az ügyet a nyilvános tárgyalás lefolytatásához, ügyelve az előre megírt vallomásokra, a jól megrendezett szembesítésekre, de főként arra, hogy Vezér Ferenc „jól szerepeljen”⁷⁶: „Igyekszik a jegyzőkönyvhöz alkalmazkodva beszélni, de a tények elismerése mellett több hibát követ el: látszólag véletlenül nacionalista kifejezéseket kever a szövegbe, nyelvtanilag helytelen, suta megfogalmazást használ, a szöveget hadarva mondja. Ezáltal vallomása sokszor politikailag hibás, ideológiailag ellentmondó, egészében hatástalan. Kétségtelen, hogy Vezérnek, aki megrögzött fasiszta és alacsony műveltségű ember, nehezen megy a szükséges kifejezések elsajátítása” – írta Komlós János év. százados a jelentésében.⁷⁷

⁷³ Valóban történtek gyilkosságok a Pálósszentkút környéki tanyavilágban 1944 és 1945 folyamán, de ezekhez Vezér Ferencnek semmi köze nem volt. A Kiskunfélegyházi Szovjet Katonai Parancsnokság által lefolytatott nyomozás összesen három meggyilkolt szovjet katonát derített fel, akit többnyire erőszakosságok, fosztogatás miatt öltek meg tanyasi parasztemberek. Ezeket az NKVD minden esetben elfogta, és szovjet munkatáborba szállította. Szabó, 2001. 26.

⁷⁴ ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 6. Vezér Ferenc fogdai magatartása, 1951. április 19.

⁷⁵ A szovjet katonák elleni gyilkosságban való bűnrészesség vádját továbbá egy külön perben, Tóth Illés és társai perében vélte bizonyítottak az ÁVH. Összesen 22 személy ellen emeltek vádat, végül öt személyt végeztek ki. Utóbb Iványi Bálint (Kiskunfélegyháza, 1896. február 14., a. n.: Kiss Julianna) földműves, Petrus Gyula (Balatonszemes, 1905. október 18., a. n.: Nagy Teréz) zsoké, Tóth Illés (Kiskunfélegyháza, 1917. szeptember 13., a. n.: Fekete Franciska) vendéglős, Tóth István (=? Sánta Tóth István) (Kiskunfélegyháza, 1917. július 2., a. n.: Rádi Rozália) tűzoltó és Tóth János II. (=? Sánta Tóth János) tűzoltó (Kiskunfélegyháza, 1922. február 20., a. n.: Fekete Franciska) őrizeteseket Budapesten, 1952. május 28-án a Budapesti Megyei Bíróság 1212/1951. ítélete alapján háborús büntett elkövetésével végezték ki. Valamennyi elmarasztalást hatályon kívül helyezték 1993. január 11-én, felmentették őket. Zinner Tibor közlése.

⁷⁶ Erről lásd még Bertalan Péter: *Történelmi hálózatok. Magyar Pálos Rend contra Állambiztonság. Egyháztörténeti Szemle* XVIII/1. 2017. 49–54.

⁷⁷ ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 191. Komlós János jelentése, 1951. május 23.

A „tárgyalásra megfelelően előkészített” Vezér Ferenc elleni bírósági eljárás gyorsan lezajlott. Komlós az utolsó pillanatig elhitette a páterrel, hogy egy nagyobb ügy részeként lesz elítélve, így csak a tárgyaláson szembesült azzal, hogy ő az egyetlen, akit emberöléssel vádolnak.

A Budapesti Megyei Bíróság az 1951. június 28-án kelt ítéletében Vezér Ferencet bűnösnek találta egyrendbeli gyilkosság büntetében mint tettet, valamint mint felbujtót többrendbeli gyilkosság büntetében, továbbá „a népek háború utáni békés együttműködésének megbontására irányuló büntetben” is kimondta bűnösségét. Ezért Vezér Ferencet a bíróság főbüntetésként halálra, mellékbüntetésként pedig teljes vagyonelkobzásra ítélte, és tíz évre eltiltotta a közügyektől. A Legfelsőbb Bíróság az 1951. július 31-én hozott ítéletével az elsőfokú ítéletet annyiban változtatta meg, hogy Vezér Ferenc bűnösségét többrendbeli gyilkosság kísérletének büntetében is megállapította, és az első fokon kiszabott büntetéseket változatlanul hagyta, vagyis megerősítette a halálos ítéletét. „A társadalmi védekezés szempontja az ennyire veszélyes egyének megsemmisítését indokolja” – írta a tanácsjegyző a határozatban. Dr. Molnár Erik, akkori igazságügy-miniszter pedig a következőket állapította meg: „Az elítéltet a dolgozó társadalomból végleg kirekesztendőnek tartom.”⁷⁸ Vezért Budapesten, 1951. augusztus 1-jén, más források szerint 3-án végezték ki, és Vanay Frigyes álnéven temették el a Rákoskeresztúri köztemető 298-as parcellájában.⁷⁹

FEDŐÁLLÁSBA ELBOCSÁTVA

A Grósz-ügy után Komlós maradt az ÁVH I/2. (Belső reakció elleni harc) Osztályán, ahol 1951. októbertől az „e” alosztály vezetőjének helyettese, majd 1952 márciusában már annak vezetője volt. Egyelőre nem tudni pontosan, mikor, de ebben az időben – feltehetőleg a Grósz-perben elért „kiváló” eredményekért – előléptették, és őrnagyi rendfokozatot kapott. Feladatát az állami apparátus hivatalaiban, valamint az értelmiség, a kultúra, a művészet terén tevékenykedő „reakciós elemek” felderítésében határozták meg. Komlós egyik megbízatása volt kapcsolatot tartani

⁷⁸ Bank Barbara–Soós Viktor Attila: „A nép nevében halál.” *Páter Vezér Ferenc és a pálosszentkúti ügy.* In: *Decus solitudinis. Pálos évszázadok.* Művelődéstörténeti Műhely, Rendtörténeti Konferenciák 4/1. Szerkesztette: Óze Sándor–Sarbak Gábor. Szent István Társulat, Budapest, 2007. 272.

⁷⁹ ÁBTL 2. 1. Gy. 31/1951. 08. 03. Jelentés Vezér Ferenc temetéséről. A Grósz József és társai ügyben kivégzett Vezér (Vizer) Ferenc György (Szaniszló, 1914. március 24., a. n.: Németh Veronika) pálos szerzetes, pálosszentkúti perjelt a Legfelsőbb Bíróság felmentette a vádak alól 1992. február 17-én.

az államvédelmi szervek által kiemelt figyelmet kapott Központi Fizikai Kutatóintézet munkatársai közül beszervezett két ügynökkel, akinek feladata volt egyrészt dr. Szelényi Tiborra, másrészt az igazgatóra, dr. Kovács István akadémikusra és környezetére vonatkozó jelentéseket adni.⁸⁰

Bár a személyzeti anyagában arra utalnak, hogy Komlós időközben az I/6. osztályra került alosztályvezetőnek, és végül onnan került ki a hivatalos állományból, az iratok mégis arról árulkodnak, hogy az I/2-e alosztály vezetője maradt egészen 1953. februári elbocsátásáig. Azonban már korábban, 1952 novemberében felmerült az, hogy megválna tőle az ÁVH, mégpedig az alábbi okokra hivatkozva: „Gyakran fölényes, merev, öntelt. Apró részletmunkákkal nem szívesen foglalkozik, azok elvégzésére nem fordít kellő gondot, inkább a nagy ügyekkel szeret foglalkozni. Beosztottai felé mondott bírálata az elvtársakra inkább bántólag, mint nevelőleg hat. Szakmai és politikai felkészültségét érezteti másokkal, a beosztottjaival nem tud közvetlen kapcsolatot kiépíteni. Siránkozó, puha kispolgár, aki a kemény bírálat hatására összeomlik, letörik. Hibáin a kritikák hatására némileg változtatott, igen kis eredményt ért el ezen a téren. Kispolgári magatartása, megnyilvánulásai, amelyek annyira belerögzödtek, hogy teljesen megszokottá váltak nála, nem teszik őt alkalmassá államvédelmi szolgálatra.”⁸¹

Komlós Jánost csak 1953. február közepén váltották le az I/2-e alosztály éléről, és egy titoktartási nyilatkozat aláírását követően órnagyi rendfokozattal bocsátották el az ÁVH hivatásos állományából.⁸² 1953 nyarán a Mezőgazdasági Kutatóintézethez került, majd a Távközlési Kutatóintézetnél és a Középgépipari Technológiai Intézetnél (KÖTI) dolgozott mint műszaki fordító. Itt végzett munkájáról elismerően nyilatkoztak felettesei: „Munkáját kifogástalanul és lelkiismeretesen végzi, pontos, fegyelmezett munkaerő, minden tekintetben példamutató. A határidőket pontosan betartja, eredményes munkát végez, ezáltal minden hónapban eléri a 40-60%-os prémiumot. Alapfizetése 2070 forint.”⁸³ Pártcsoportbizalmiként itt is aktív politikai tevékenységet gyakorolt. 1956. február 21-én az I. (Kémelhárító) Főosztály vezetője, Balácsi Béla áv. alezredes javasolta Komlós visszavételét a szervhez titkos állományú tisztként, hiszen „politikai szempontból megbízható,

⁸⁰ Erről lásd ÁBTL 3. 1. 9. V-10219/1. sz. dosszié., ÁBTL 3. 1. 9. O-8522/1. sz. dosszié.

⁸¹ ÁBTL 2. 8. 1. BM Központi Fogyték 2916. Komlós János személyzeti anyaga. Elbocsátási javaslat, 1952. november 14.

⁸² Uo. 12–13. 24. Nyilatkozat, 1953. február 14.

⁸³ Uo. 15. Feljegyzés, 1956. január 10.

párthú elvtárs”, aki „igen komoly operatív gyakorlattal és képességekkel rendelkezik.”⁸⁴ Végül 1956 júliusában került államvédelmi állományba T-állományú tisztként az újonnan kinevezett Mátyás László vezette I. (Kémelhárító) Főosztály 1. osztályára, visszakapva régi rendfokozatát.⁸⁵ A megbízatás szerint fedőállásban a Külkereskedelmi Minisztérium Protokollosztályát vezette, tényleges feladata titkosszolgálati kémelhárító rezidensként a „Minisztérium és a külkereskedelmi vállalatok protokollvonalán szervezett információs hálózat tartása, a szükséges operatív kombinációk előkészítése és végrehajtása, a kapitalista kereskedők tanulmányozása.”⁸⁶ Egyik kapcsolattartójának feljegyzése szerint: „Nevezett elvtárs a munkáját nagy hozzáértéssel és készségesen végezte. Miután teljesen átvette a meglévő hálózat irányítását, az operatív munka ezen a területen lényegesen megjavult, több komolynak látszó ügyet vetett fel, ugyanakkor a már meglévő ügyekben is komoly ellenőrzést tudunk rajta keresztül végrehajtani. Az ő segítségével egyes ügyekben operatív kombinációkat is végrehajtottunk. Nevezettet Varga József és Muzserák József r[endőr] sz[áza]d[o]s elvtársak tartották. Kapcsolattartás során sem magatartásában, sem egyéb vonatkozásban nem merült fel vele semmi probléma. A megbeszélte találkozókra mindig pontosan érkezett, és a meghatározott feladatokat maradéktalanul végrehajtotta. Az említett minisztériumban mint T-állományú operatív tiszt az ellenforradalomig dolgozott, majd ezt követően a Rádióhoz került.”⁸⁷

A feljegyzést pontosítva: Komlós nem került rögtön a Rádióhoz, a forradalom leverését követően – elsőik között belépve az MSZMP-be – maradt a Külkereskedelmi Minisztérium biztosította fedésben (operatív állományban), immáron mint a II/3. (Hírszerző) Osztály egyik alosztályának vezetője. Bár ez volt az utolsó hivatásos beosztása, tartalékos tisztként kulturális pályafutása alatt is állambiztonsági nyilvántartásban maradt.⁸⁸ 1957 februárjában tehát áthelyezték, és a Rádió magyar irodalmi osztályának szerkesztője, vezetője lett.

⁸⁴ Uo. 12–13. Javaslat, 1956. február 21.

⁸⁵ ÁBTL 2. 8. 1. BM Központi Fogvaték 2916. Komlós János személyzeti anyaga. Javaslat Komlós János titkos állományba történő kinevezésére, 1956. február 21.

⁸⁶ Uo. 12–13. Javaslat, 1956. február 21.

⁸⁷ Uo. 9. Feljegyzés, 1961. május 12.

⁸⁸ Uo. 1. Tartalékos tiszti adatlap, 1966. január 12.

KÁDÁR PROPAGANDISTÁJA

Komlós még abban az évben, 1957. november 1-jén átkerült a *Magyar Nemzethez*, ahol a kulturális rovat belső munkatársa, majd 1958-tól vezetője lett. A párt további bizalmát élvezve 1962-ben a *Népszabadság* kulturális rovatának élére nevezték ki, és az MSZMP PB hozzájárulásával bekerült a szerkesztőbizottságba is. Aczél György támogatásával és teljes pártfogásával állították a lényegében neki megalapított Mikroszkóp Színpad élére, amelynek első bemutatóját 1967. október 13-án tartották. A színház felállításának célja Aczél megfogalmazása szerint az volt, hogy szatirikusan agitálva mutassa be a Kádár-rendszer „fonák jelenségeit”, így a dekadenciát, az arisztokratizmust, a Nyugat-imádatot, a különféle polgári eszméket. Aczél javaslata szerint Komlós ezt „politikailag helyesen és jó hatásfokkal” képes megvalósítani.⁸⁹ Komlós kulturális küldetéstudata minden látszat ellenére abszolút alárendelődött a politikai szándéknak, vagyis annak, hogy „a közművelődés térképén a fehér foltok annál gyorsabban fognak eltűnni, minél inkább támogatjuk azt, hogy valóban vörös legyen az, ami vörös lehet, s tudjon azzá lenni, aminek vörösnek kell lenni.”⁹⁰

Komlós János mint ÁVH-s tiszt, mint újságíró, mint színigazgató Rákosi Mátyástól Kádár Jánosig a regnáló politikai hatalmat teljességgel kiszolgálva felelt meg az elvárásoknak, hiszen tisztában volt azzal, hogy „aki nem tudta kitalálni, hogy aznap hogyan kell táncolni, azt megtáncoltatták”.⁹¹ És Komlós mindig tudta, hogyan kell táncolni. Önként jelentkezett a politikai rendőrséghez, többször került vezető beosztásba is, minden hatáskörben igyekezett jól teljesíteni, gyakran túl is szárnyalni a politikai rendőrség elvárásait.

Minden történet egyedi, de a Kádár-rendszerben betöltött kiemelt szerepe csak még súlyosabban ellenpontozza államvédelmi múltját. Ma már több forrás utal arra, hogy az 1945 februárjában szovjet irányítással újjászerveződő magyar politikai rendőrséghez nagy számban jelentkeztek zsidó értelmiségiek, hazatérő munkaszolgálatosok.⁹² Bár Komlós János édesapját a családi hagyaték szerint

⁸⁹ MNL OL M-KS 288-41/70. ő. e. 22. Előterjesztés, 1967. március 10.

⁹⁰ HU BFL-XXXV. 1. a. 2. 6. ő. e. 249. MSZMP Budapesti Pártértekezletének jegyzőkönyve, 1975. március 1.

⁹¹ Komlós János: *Fő a fejünk*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1970. 160.

⁹² Zinner Tibor: *Szembenézés – a népbíróságokról feketén-fehéren*. MTA Law Working Papers 2016/6. 14.

1944-ben koncentrációs táborba hurcolták, ahonnan nem tért többé vissza, kizárólag a személyes bosszú lehetősége nem valószínűsíthető, kevés indokul szolgálna Komlós János erőszakos államvédelmi tevékenységéhez. Komlós a zsidómentő dr. Sédey Gyula elleni vizsgálatot ugyanolyan eltökéltséggel folytatta le, mint a Vezér Ferenc elleni koncepciók eljárást. A rábízott ügyekből igyekezett kihozni a maximumot, ehhez olyan képességekkel rendelkezett, amelyeket később a civil életben újságíróként, majd színigazgatóként is jól kamatoztatott: „Komlóst, ha belegondolunk, az adottságai, az esze, a gyors felfogóképessége kihallgató-tisztai állásra predesztináltak, ami egyébként majdnem azonos az újságírással. Ha más végkicsengéssel is, de különböző szétszórt elemeket egy pillanat alatt kell összefogni egy fókuszba, és jó esetben valóban az igazságra rávilágító módon egybegyűjteni.”⁹³

A felső politika kézi vezérlése vitathatatlan a Rákosi-korszak erőszakszervezetében, a politikai rendőrségben: mindig, minden esetben a párt érdekeit és utasításait, a totalitárius diktatúrát kellett kiszolgálni. Ettől a rendszertől annak, aki belekerült, nem lehetett büntetlenül eltérni. Ez a kádári puha diktatúrában sem volt másként. Azonban Komlós egyéni felelősségét államvédelmi tisztként nem lehet leértékelni, hiszen az általa lefolytatott koncepciók vizsgálatok során több ártatlan embert végeztek ki. Egy totalitárius diktatúrát kiszolgálva éveken keresztül vezető beosztásban hajtott végre törvénytelenéseket úgy, hogy annak nemcsak politikai következménye nem volt, de utána háborítatlanul kiemelt, sőt, meghatározó tagja volt a hazai közéletnek.

Az a tény, hogy akkoriban valaki a „párt öklének” szervezetéből egyik pillanatról a másikra a kultúra területére szerződik át, nem egyedi, sőt tekinthető – sajnos – a korszak egyik jellemzőjének.⁹⁴ Azonban Komlós János pályafutása mégis meg-

⁹³ Molnár Gál Péter: *A Zöldfa étterem műsorfelelőséhez van szerencsém?* In.: *A Komlós*, 2002. 182.

⁹⁴ Mára köztudott, hogy az 1953-ban önálló szervezeti egységként megszűnt Államvédelmi Hatóság szinte teljes szervezetét és állományát „átvette” az új, egységesített Belügyminisztérium, vagyis lényegében megalakult a régi-új ÁVH. A politikai vezetés által kompromittált felsőbb vezetők egy csekély részét ugyan letartóztatták, de többségüket csak lefokozták, vagy más meghatározó területeken kaptak különböző közép- vagy akár felső vezetői beosztást. Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően közülük többen váltak a kádári konszolidáció éveiben a közvéleményt befolyásoló és formáló médiumok meghatározó szereplőivé: Radványi (Reinitz) Dezső áv. alezredes, Koós Béla áv. alezredes, dr. Váradi György áv. őrnagy, Ipper Pál áv. százados, Horváth J. Ferenc áv. hadnagy.

döbrentően sajtóságos. Fogdában kényszerítve vattatni, majd bársonyfüggöny előtt szellemeskedni, koncepciók nyomozati anyagokat összeállítani, majd újságíróként tájékoztatni, államvédelmi szerveket vezetni, majd színházat igazgatni.⁹⁵ Mindezeknek egy közös nevezője volt: Komlós János államvédelmi őrnagy, újságíró, színházigazgató.

---

⁹⁵ Egy művészkörökben elterjedt epizód szerint 1976-ban Latinovits Zoltán egyszer bement a Mikroszkóp Színházba, hogy megnézzon egy előadást. Az akkor már színházigazgató Komlós így szólt Latinovitshez: „Nem tudom, miként üdvözljem itt Önt: Latinovits Zoltánt, a híres színészt, a Latinovits föld-birtokos fiát vagy a legidősebb Gundel unokát?” Latinovits pedig így válaszolt: „Én sem tudom, kinek köszönjem meg: Komlós Jánosnak, a Mikroszkóp Színház igazgatójának, az egykori ÁVO-s tisztnek vagy a szegedi rabbi fiának?” <http://www.irodalmilap.net/?q=cikk/1976-junius-4-en-hunyt-el-latinovits-zoltan-szinesz-3> (2019. március 26.)

PÁL ISTVÁN

EGY VISSZA- UTASÍTHATLAN AJÁNLAT?

Tézisek egy elmaradt hazatérésről

BEVEZETÉS

Az 1956-os forradalom leverését követően kb. 200.000 fő hagyta el Magyarországot, akik közül 25-30.000 emberre tehető a hazai zsidóság vesztesége. A menekültek közül nagyjából tízezer személy Izraelt választotta hazájának,¹ ugyanakkor 1956 decembere és 1957 áprilisa között 4142 fő engedéllyel vándorolt ki a zsidó államba.² Az úgynevezett *alija* – hazatérés – azonban nem mindenki számára hozott megnyugvást. Ugyanis Izraelben is érvényesült az a tendencia, hogy az idősebb, új körülményekhez nehezen alkalmazkodó, a családi kapcsolatok hiányától szenvedő és az anyagi-szakmai előmenetelre vonatkozó várakozásaikban csalódott egykori magyar állampolgárok egy bizonyos idő elteltével megbánták korábbi döntésüket.³ Dohány Zoltán rendőr őrnagy – fn. „Balogh István” –, a Belügyminisztérium II/3. (Hírszerző) Osztály tel-avivi helyettes rezidense⁴ hasonló

¹ GYŐRI SZABÓ RÓBERT: *A kommunista párt és a zsidóság az 1945 utáni Magyarországon*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2009. 270–271.

² KOVÁCS ANDRÁS: *Egy kényes ügy. Dokumentumok magyar–izraeli titkos tárgyalásokról, 1957–1961*. In: *Múlt és Jövő XXV (2013)*. 2. sz. 103.

³ TIPHAINE ROBERT: *Mindennek ellenére. Az 1956-os menekültek hazatelepülése (1956–1961)*. In: *Múltunk XXVII (2016)*. 3. sz. 98–121.

⁴ PÁL ISTVÁN: *A francia kapcsolat. Izrael fegyverkezésének főbb tendenciái az 1960-as évek elején a Belügyminisztérium II/3. (Hírszerző) Osztálya jelentései alapján*. In: *Magyarország Európában, Európa a világban. Tanulmánykötet Gazdag Ferenc 70. születésnapjára*. Szerkesztette: Koller Boglárka, Marsai Viktor. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2016. 111.

tapasztalatokat szerzett, amikor 1959. május 20-án a jeruzsálemi Katamon negyed Sikun Amanni Amidár 22/b cím alatti lakhelyén meglátogatta dr. Wellisch Géza adjunktust. Az orvos 1957 májusában érkezett a zsidó államba, azonban Dohány szemében úgy tűnt, hogy kedvező anyagi helyzetétől függetlenül már megbánta távozását. Tudniillik Wellisch nyíltan rákérdezett, 1960 elején vissza tudnának-e költözni Magyarországra. Dohány jelezte, hogy az ügy elintézése nem ilyen egyszerű, mert a kérelmező időközben lemondott az állampolgárságáról, és csak annyit ígért, hogy a szabadságáról visszatérve fel fogja keresni. Az orvos munkaköréről nem érdeklődhetett, mivel annak felesége és hazatérésre készülődő anyósa is jelen volt, ezért arra kérte a BM II/3. Osztályt – a továbbiakban Központ – hogy dr. Wellisch egykori munkahelyéről, a Phylaxia Kutatóintézettől szerezze be a szükséges információkat.⁵ A rezidentúra magától értetődően tippszemélyként kezelte a hazatérésre jelentkezőt, aki befolyásos rokonai segítségére is apellált. Dr. Wellisch Gézáné, Frecska Edit (1930. szeptember 23. Szarvas) név szerint nem azonosítható lánytestvére Fekete Jánoshoz – 1953 és 1968 között a Magyar Nemzeti Bank (MNB) devizaosztályának vezetője, majd elnökhelyettese⁶ – ment feleségül. Frecska Edit édesanyját, März Ilonát hazaérkezése után Fekete János készült befogadni.⁷ A Magyar Népköztársaság (MNK) szempontjából az ügyet nem lett volna nehéz sikerre vinni, ám a tel-avivi rezidentúra mégsem járt sikerrel. Jogos a kérdés: miért bukott el a tudós hazacsábításának kísérlete?

A CÉLSZEMÉLY

Dr. Wellisch Géza 1922. március 6-án született Baján Wellisch Béla földbirtokos, kereskedelmi vállalkozó és Wolf Jozefa gyermekeként.⁸ Középiszkolai tanulmányait a ciszterci rend bajai III. Béla Gimnáziumában végezte, ahol 1940 júniusában sikeres érettségi vizsgát tett.⁹ A második zsidótörvény rendelkezései nyomán ekkor

⁵ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) – 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: Dr. Wellisch adjunktussal történt megismerkedés. – Jelentés. Tel-Aviv, 1959. V. 23. 19–20.

⁶ MONG ATTILA: *Kádár hitele. A magyar államadósság története 1956–1990.* Budapest, Libri Kiadó, 2012. 297.

⁷ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: Dr. Wellisch Géza ügyében kt. Környezetanulmány. Budapest, 1960. VIII. 9. 12–13.

⁸ Szegedi Tudományegyetem Levéltára (SZTEL) – Wellisch Géza orvostudományi kar rendes hallgatónak az 1944-45 tanév I. félévére szóló anyakönyvi (származási) lapja. – Szeged, 1945. I. 22. 132–133.

⁹ *A Ciszterci Rend Bajai III. Béla Gimnáziumának Évkönyve az 1939–40. Iskolai Évről.* Közli: László Vince Dr., Igazgató. Baja, K. Bencze Albert Könyvnyomdája, 1940. 103–104.

nem vették fel a Szegedi Orvostudományi Egyetemre, ráadásul megpróbáltatásai az 1943. október 3-tól 1944. december 22-ig tartó munkaszolgálatlalt folytatód-
tak.¹⁰ Tanulmányait csak az 1944–45-ös tanév második félévében kezdhette el, a diploma megszerzésére 1950-ben került sor.¹¹ Az orvos, akit a végzéssel egy idő-
ben felvettek a Phylaxia Kutatóintézetbe, még ebben az évben megnősült, majd feleségéhez költözött anyósának XIII. Hegedűs Gyula utca 16. l/6. szám alatti laká-
sába. A házaspárnak 1952-ben lánya született. Amikor az orvos első munkahelye 1952-ben kettévált, átigazolt a Humán Oltóanyag Intézetbe, ahol szaktudására
való tekintettel rövidesen vezető megbízatást kapott. A Magyar Dolgozók Párt-
jába (MDP) 1950-ben lépett be, annak tevékenységében aktív részt vállalt, 1956
elején az intézeti pártszervezet tagjának is megválasztották. 1956 októberében
megijedt az események gyors változásától, munkatársai az iránta megnyilvánu-
ló bizalom jeleként és megnyugtató végett bevonták az ideiglenes munkásta-
nácsba. A volt személyzeti előadó Antal Sándor rendőr századosnak – a tudo-
mányos-technikai hírszerzésért felelős F alosztály parancsnokának¹² – elmondta,
hogy legtöbbször neki kellett megnyugtania a férfit, hogy nem eshet bántódása.
Az orvos valóban részt vett a káderanyagok kiosztásában, de semmi más nem
fűződött a nevéhez, ugyanakkor lakóhelyén sem voltak ellenséges megnyilvánu-
lásai. Az 1956-os eseményeket követően dr. Wellisch a munkahelyén többek előtt
úgy nyilatkozott, hogy ő nem marad ebben az országban, mivel az üldöztetésből
egyszer is elég volt. Távozását követően a Richter Péter és Abonyi László osz-
tályvezetők számára írt levelei arról tanúskodtak, hogy megbánta döntését, de
a munkástanácsban játszott szerepe miatt várható felelősségre vonás eltérítette a
hazatéréstől.¹³ Dr. Wellisch Géza pályafutása sok tekintetben tipikusnak volt te-
kinthető az 1945 utáni években. A bajai zsidó család sarja, aki a holokauszt során
elveszítette hozzátartozói túlnyomó többségét, előbb a koalíciós időszak, majd
az államszocializmus kedvezményezettjeként vezető állásba került. Amikor kitört a
forradalom, az orvos munkatársai a Budapesten megfigyelhető minta szerint eluta-
sították azokat a próbálkozásokat, amelyek a fennálló rendszer kritikájába zsidóel-

¹⁰ SZTEL – Wellisch Géza orvostudományi kar rendes hallgatónak az 1945–46. tanév III. félévére szóló anyakönyvi (származási) lapja. – Szeged, 1945. IX. 7. 517.

¹¹ SZTEL – Orvostudományi Kar Doktoravatások könyve 1949–50. 1–2.

¹² PALASIK MÁRIA: *A BM II/3. (Hírszerző) Osztály*. In: *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2013. 84.

¹³ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: Dr. Wellisch Géza ügyében kt. Környezettanulmány. Budapest, 1960. VIII. 9. 12–13.

lenes érzületet próbáltak becsempészni,¹⁴ dr. Wellisch azonban minden bizonnyal megijedt a felkelés folyamatos radikalizálódásától,¹⁵ valamint az északkeleti országrészben történt, antiszemita indíttatású erőszakos cselekményektől.¹⁶

A MÁSODIK EGYEZTETÉS

A rezidentúra második embere 1959. szeptember 9-én jeruzsálemi lakásán találkozott a célszeméllyel, aki a „Bakos Miklós” fedőnevet kapta. Az őrnagy részéről ígéret nem hangzott el, azt viszont megemlítette, hogy beszélt az orvos egyik korábbi munkatársával, aki szerint az intézetben szinte mindenki sajnálkozott dr. Wellisch távozásán. Az orvos ekkor úgy nyilatkozott, hogy súlyos hibát követett el, amikor belépett a Phylaxia Kutatóintézet forradalmi bizottságába, de még súlyosabbat, amikor szerepet vállalt a személyzeti osztály anyagainak áttekintésében és kiosztásában.¹⁷ (Az állítás nem igazolható, de nem feltétlenül alaptalan, tudniillik 1953 után keletkezett iratanyag nincs az Országos Levéltár őrizetében).¹⁸ 1957 első napjaiban azért is sürgette kivándorlása engedélyezését, mert tartott a felelősségre vonástól. Ezzel egy időben kijelentette: mást nem követett el, ugyanis 1945-ben meggyőződésből lett a párt tagja. Dr. Wellisch a Jeruzsálemi Orvostudományi Egyetem Bakteriológiai Osztályán dolgozott tanársegédi beosztásban, ugyanakkor angol nyelvű előadásokat is tartott a hallgatók számára. Emellett a világhírű Orlovsky professzor irányítása mellett a „cillin” hatóanyagot tartalmazó gyógyszerek mellékhatásaival – elsősorban a penicillinallergiával¹⁹ – foglalkozott. Az osztály nemzetközi téren is elismert eredményeit jórészt annak tulajdonította, hogy a legkorszerűbb amerikai műszerek is rendelkezésükre állnak, miközben az Egyesült Államok közvetlenül is támogatásban részesítette az egyetemet. Az orvos már nagyon várta a szeptember 14-én kezdődő nemzetközi biológiai kong-

¹⁴ LESLIE B. BAIN: *The Reluctant Satellites. An Eyewitness Report on East Europe and the Hungarian Revolution*. New York, The Macmillan Company, 1960. 97–123.

¹⁵ CHARLES GATI: *Vesztett illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 154–200.

¹⁶ STANDEISKY ÉVA: *Antisemitizmusok*. Budapest, Argumentum Kiadó, 2007. 174–189.

¹⁷ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: Bakos Miklóssal történt találkozás. Jelentés. Tel-Aviv, 1959. IX. 14. 15.

¹⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) – Z – 557 – Phylaxia Szerumtermelő Rt. 1912–1953. 5 csomó + 1 kis doboz.

¹⁹ GYIRES KLÁRA – FÜRST ZSUZSANNA (Szerk.): *Farmakológia I. (Farmakológia és Farmakoterápia)*. Budapest, Medicina, 2007. 813.

resszuzt, amelyre Magyarországról is vártak küldöttséget. Ő maga is a felszólalók közé tartozott, ugyanakkor mindenképp szeretett volna beszélni a magyar delegáció tagjaival. Dohány ekkor Wellisch állandósult nyugtalanságáról érdeklődött, mire az utóbbi bevallotta, hogy az MNK követségével fenntartott kapcsolat vált ki félelmet benne. Az orvos ugyanis naponta olvasott az újságokban kémkedési ügyekről és olyan személyek letartóztatásáról, akik bejártak valamely szocialista ország külképviseletére. Wellisch ugyan örült a Dohány részéről érkező megkeresésnek, de állandóan ott lebegett a szeme előtt, hogy amennyiben ez az izraeli elhárítás tudomására jut, munkáltatója szinte biztosan el fogja bocsátani. Az őrnagy csodálkozott a felvetéssel kapcsolatban, hiszen az orvos az eszméhez való hűségére hivatkozással saját maga kérte, hogy keressék fel, és tájékoztassák folyamatban lévő ügyéről. Dohány hangsúlyozta: végig arra törekedett, hogy látogatása még véletlenül se legyen feltűnő. Wellisch ekkor tiltakozott, mondván: ne vonjanak le kedvezőtlen következtetést a magatartására vonatkozóan. Az őrnagy ekkor elment, azonban dr. Wellisch utolérte a legközelebbi autóbuszmegállónál. Dohány meghallgatta az orvos érveit, de azt ajánlotta, hogy külön induljanak el. Wellisch azonban úgy akarta demonstrálni bátorságát, hogy a buszon folytatja a beszélgetést. Dohány – az izraeli biztonsági szolgálat mindenütt jelen lévő hálózatának ismeretében²⁰ – Jeruzsálem nevezetességeire irányította a társalgást, végül az orvos előtt szállt le a tömegközlekedési eszközről. Az őrnagy úgy vélte, hogy a hónapokban nyilvánosságra került kémügyek feltétlenül negatív hatással voltak az orvos hangulatára, ám megérzése azt súgta, hogy Wellisch kommunista elkötelezettsége pusztán a Belügyminisztérium jóindulatának megszerzését szolgálta. A rendőrtiszt szerint csak úgy volt értelme tovább foglalkozni a célszeméllyel, ha a megfelelő ismeretek birtokában a Központ valóban érdekesnek tartja az orvos munkahelyét és kutatási területét. Amennyiben a II/3. Osztály így dönt, az őrnagy november végén tervezte felkeresni dr. Wellisch Gézát, hogy lemérje: történt-e változás a magatartásában, és milyen módon vihető tovább az ügy. A jelölt elkötelezettségét sógora, Frecska Károly bevonásával tervezte megerősíteni, de az orvoshoz legközelebb álló egykori munkatárs felhasználása is szóba került. Az utóbbi segítségével a kongresszus anyagát kérték volna el a célszemélytől.²¹ A Központ október elején megerősítette,

²⁰ PÁL ISTVÁN: *A láthatatlan elhárítás. A tel-avivi magyar külképviseleti szervek biztonsági helyzete (1950–1967)*. In: *Betekintő 10* (2016) 2. sz. 6–7. – http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2016_2_pal.pdf (Letöltés: 2019. VI. 13.)

²¹ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: Bakos Miklóssal történt találkozás. Jelentés. Tel-Aviv, 1959. IX. 14. 15–18.

hogy Wellisch Géza a távozása előtt valóban a Phylaxia Kutatóintézet állományába tartozott, ahol a rendszer elkötelezett hívének és jó szakembernek tekintették. Az orvos szerette a munkáját és a munkatársait, 1956-ban is mindenekelőtt népszerűsége miatt választották be a forradalmi bizottságba. Igaz, viselkedése mindvégig óvatos maradt, őszinteségét viszont az is bizonyította, hogy az intézet személyzeti anyagait 1956 utolsó napjaiban tényleg megsemmisítették. Antal Sándor százados – fn. „Budai”²² – egyetértett a találkozó megszervezésével és kivitelezésével, azonban a további foglalkozásról az addig megszerzett adatok birtokában még nem tudott dönteni. A Jeruzsálemi Egyetem fontos objektumnak számított, de azt is meg kellett állapítani, hogy dr. Wellisch Géza milyen területen kutat, milyen beosztást tölt be, és milyen lehetőségei vannak fontos bakteriológiai eredmények megszerzésére. A következő találkozót 1959 novemberére írta elő, és az nem eshetett az előzővel azonos napra. Az őrnagy a hazatérés dolgában továbbra sem ígérhetett semmit, viszont rá kellett szólnia a jelöltre, hogy erről végképp ne szóljon a levelezésében.²³

AZ ÚJ MUNKAHELY

1960 első napjai folyamán az őrnagy már kereste a célszemélyt, azonban a család nem tartózkodott otthon. Dohánynak végül február 3-án sikerült beszélnie dr. Wellisch Gézánéval, mivel az orvos ekkor is házon kívül volt. Az asszony elmondta, hogy a múlt alkalommal a férje azért volt olyan rosszkedvű, mert aranyerének első operációja nem sikerült, a korrekció pedig nem sokkal a megbeszélésük után volt esedékes. Dr. Wellisch Géza szakmai téren elismerést kapott, hiszen a jaffai Donolo Állami Kórházban megkapta a megpályázott igazgató-főorvosi kinevezést. Ez anyagi téren is jelentős előrelépés volt, hiszen a feleség ott tudta hagyni a felszolgálói munkakörét. Az asszony megjegyezte: férje megnyugodott, amiért a káderanyagok kiosztásáért nem vonják felelősségre, csak az nem volt tiszta, hogy mi lesz azzal a pénzzel, amit magával vitt Izraelbe. Dohány ezen meglepődött, mivel dr. Wellisch erről soha nem tett említést. Frecska Edit is zavarba jött, és másra terelte a szót. A család Ramat-Ganba készült átköltözni, a házatavóra Dohány

²² PÁL ISTVÁN: *Izrael, az Ígéreték Földje. Mi állt a 60-as évek elején született, anticionista propagandamű születésének hátterében.* In: *Arc és Álarc II.* (2018) 1–2. sz. 104.

²³ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – 3/1. sz. utasítás „F”-től. Tárgy: Bakos ügye. Budapest, 1959. X. 10. 21–22.

is meghívást kapott, aki egyből ki is tért előle. A változás fényében viszont tisztázásra szorult, hogy az orvos milyen lehetőségekkel rendelkezik az új munkahelyén, valamint az is, hogy mennyire vehető komolyan a hazatérési szándéka. Az asszony hangsúlyozta, hogy az új lakás nem jelenti, hogy terveik módosultak volna. Elsősorban azért takarékoskodtak, hogy a hazatérésüket követően lakást tudjanak venni.²⁴ Antal százados 1960. május 14-én megerősítette, hogy augusztus 20-ig tisztázni kell a jelentkező új kutatási területét, valamint azt, hogy a Jeruzsálemi Egyetemen zajló projektekéről tud-e adatokat szerezni. A fokozatos bevonását elsősorban ez utóbbira tervezték alapozni december 30-i határidővel.²⁵ Dohány május 17-én bement a Donolo kórház bakteriológiai osztályára dr. Wellisch Gézához, aki a korábbi beszélgetésekkel összevetve sokkal közvetlenebbül viselkedett. Az orvosban saját elmondása szerint az előléptetéstől és az önálló lakás megvételétől függetlenül ugyanolyan erős maradt a hazatérés gondolata. Dr. Wellisch úgy érezte: a zsidókérdés csupán Izrael és az Egyesült Államok érdeke, amit egy gyenge pillanatában kritika nélkül elfogadott, de az izraeli politikai be rendezkedést nem tudta a magáénak érezni. Igaz, a hazatéréstől továbbra is félt, mondván, nincs tisztában a hivatalos szervek róla alkotott véleményével, azzal, hogy tévedése ellenére kaphatna-e a korábbihoz hasonló beosztást. Az orvost mindenekelőtt a kutatása érdekelte, de az újrakezdés fényében mégsem tudott elvonatkoztatni az anyagi kérdésektől. Dr. Wellisch a sógorától várt levelet, amely ugyan nem tartalmazott hivatalos állásfoglalást, de reményei szerint egy-két felvetésére mégis választ ígért. Dohány egyből megkérdezte az orvost: mit szólna hozzá, ha a Külügyminisztérium (KÜM) és a BM lépéseket tenne a problémák tisztázására, ami pozitív válasz esetén alkalmazkodást igényelne a részéről. A célszemély örömmel vette volna a segítséget, azonban nem kérdezett vissza, hogy ezalatt mit kell érteni. Az őrnagy érdeklődés esetén a hazatérési kötelezettséget írta volna elő. Innentől fogva a beszélgetés arra terelődött, hogy miként neveztek ki főorvosnak a Donolo kórházba. Dr. Wellisch úgy érezte, az új beosztás a kutatásai és az általános tapasztalatszerzés szempontjából is egyenértékű az előzővel, viszont a nagyobb önállóság révén több vonatkozásban is előnyösebb. A bakteriológiai osztály vezetőjeként független volt az intézmény igazgatójától, mivel

²⁴ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: Bakos Miklós tanulmányozása. Jelentés. Tel-Aviv, 1960. II. 15. 23–24.

²⁵ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: „Bakos” ügyében. Összefoglaló jelentés. Budapest, 1960. V. 14. 25–27.

a részleg közvetlenül az Egészségügyi Minisztérium alárendeltségébe tartozott. Az osztálynak két feladata volt: egyrészt a kórházi esetek kivizsgálása, másrészt a minisztérium által feltett elméleti kérdések megválaszolása. Az orvos 1960 szeptemberében Nyugat-Németországba készült a Nemzetközi Biológiai Kongresszusra, részvételéről az izraeli Egészségügyi Minisztérium az előttük álló hetekben készült dönteni. Dr. Wellisch megígérte, hogy a fejleményekről értesíti Dohányt. Az orvos, aki időközben átköltözött Bnei Brak városba, a Hagefen utca 9. szám alá, még azon a héten a lakására invitálta az őrnagyot, aki a látogatásra csak 2-3 héttel később látott esélyt. Dohány a Központ segítségét kérte, hogy számításba lehet-e venni dr. Wellisch előző munkahelyének vezetőjét, illetve az otthoni vizsgáldás alapján felmerült-e olyan kutatótárs, aki a II/3. Osztály útmutatásával szakmai tanácsokat kérne a célszemélytől. A további együttműködést Wellisch személyi problémáira adott kedvező hivatalos válaszokkal javasolta megalapozni, például az állampolgárságának visszaadásával, munkakör biztosításával vagy az Izraelben töltött idő tanulmányi szabadságként való elszámolásával. A találkozók megtartását a Tel-Avivhoz közeli új lakóhely megkönnyítette, ugyanakkor felmerült, hogy az őszi nyugat-németországi utazás idején Bécsben összehozzák a sógorával. A kettejük közötti jó viszony ugyanis Dohány szerint megkönnyítette volna a jelölt bevonását. Az őrnagy Frecska Edit korábbi kérésére elvállalta, hogy a budapesti rokonoknak emléktárgyakat visz haza, amelyek átvételére a június elejei találkozás alkalmával kerülné sor.²⁶ A Központ részéről „Szántó” (Vértes János alezredes) ugyan elismerően szólt az ügyben elért haladásról, azonban szóvá tette, hogy a találkozókra való felkészülésről nem esik szó a jelentésben. Dohány nem írta le, hogy a kórházban kitől érdeklődött dr. Wellisch Géza elérhetőségéről, mivel indokolta jelenlétét, vagy hogy ki volt még jelen a beszélgetésnél. Vértes alezredes emlékeztetett rá, hogy a célszemély arra kérte Dohányt, úgy keresse fel őket, hogy arról más ne szerezzen tudomást, mert abból kellemetlensége lehet, viszont a tel-avivi rezidentúra tisztje a munkahelyén fordult a jelölthöz. A hírszerzés helyettes vezetője szerint egyszerűbb és veszélytelenebb lett volna munkaidő előtt felvenni a kapcsolatot. A további utasításokat az F-vonal 1960–61-es munkatervével összhangban tervezték kiküldeni.²⁷ Dohány válaszában rámutatott, hogy a jelölt új lakcímét sem ismer- te, miközben dr. Wellisch Gézáné átfogó képet adott férje munkakörülményeiről.

²⁶ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: Bakos Miklóssal történt beszélgetés – Jelentés. Tel-Aviv, 1960. V. 20. 28–31.

²⁷ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – 6/1. F. sz. utasítás. Tárgy: Bakos ügye. Budapest, 1960. VI. 9. 38.

Az őrnagy a kórház környezetének kétszeri tanulmányozásával kiderítette, hogy egy állami fenntartású egészségügyi intézmény tekintélyes betegforgalommal bír, és hogy a bakteriológiai osztályra, amely a főbejárattól jobbra helyezkedett el, feltűnés nélkül be lehet jutni. A 8 fős részleg vezetőjének külön irodája volt. Dohány a portástól franciául érdeklődött a célszemély munkahelyéről, aki készségesen rámutatott a szóban forgó épületre, így a célszemélyt gond nélkül megtalálta. A beszélgetés alatt az irodába senki sem jött be, és nem is telefonált, ráadásul egyetlen ismerőssel sem futott össze. Ez a veszély a jelölt lakásának közelében sokkal hangsúlyosabban állt fenn.²⁸ Az őrnagy nem sokkal hazatérése előtt, 1960. június 28-án lakásában kereste fel a jelöltet, aki örömmel fogadta a látogatását. Dr. Wellisch Géza felkérte Dohányt, hogy adjon át egy csomagot a felesége testvérének, és beszéljen Frecska Károllyal az otthoni helyzetről. Az orvos azt is szeretne volna elérni sógora révén, hogy anyósa szüntesse be a hazatérésre buzdító levelek írogatását, hiszen – egyáltalán nem alaptalanul²⁹ – úgy vélte: beosztására való tekintettel az izraeli cenzúra figyelemmel kíséri a levelezését. Tartózkodó magatartásához az is hozzájárult, hogy az izraeli Egészségügyi Minisztérium megadta az engedélyt a nyugat-németországi konferenciára történő kiutazáshoz. Az orvos minden nehézség nélkül el tudott tölteni egy hetet Bécsben, de kérte, hogy ne levelezéssel történjen az ezzel kapcsolatos egyeztetés. Dohány jelezte, hogy véglegesen visszatér Magyarországra, így a korábban felmerült kérdésekről egy másik munkatársával tud csak tárgyalni. Dr. Wellisch Géza csak annyit kért, hogy Dohány utóda a megszokott módon keresse fel úgy, hogy arról senki ne tudjon. Tudniillik Wellisch az ismerőseinek még célzás szintjén sem tett említést a diplomatával fennálló kapcsolatáról.³⁰

²⁸ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: Bakos ügye. Jelentés. Tel-Aviv, 1960. VI. 20. 32–33.

²⁹ ALINA KORN: *Crime and Law Enforcement in the Israeli Arab Population under the Military Government, 1948–1966*. In: *Israel. The First Decade of Independence*. Edited by: ILAN TROEN and NOAH LUCAS. Albany, State University of New York Press, 1995. 665.

³⁰ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: Bakos Miklós ügye. Jelentés. Budapest, 1960. VII. 12. 42–45.

A KÖVETSÉGI LÁTOGATÁSOK

1960. augusztus elsején Frecska Edit megjelent a követségi fogadónapon, és Dohányra való hivatkozással előadta hazatérési szándékát az újonnan kihelyezett Iglói Pál – fn. „Péter Sándor”³¹ – rendőr századosnak. Az asszony úgy nyilatkozott, hogy Dohány biztató ígéretei, valamint hazai kapcsolataik intézkedései már megérlelték bennük a gondolatot, hogy ideje visszatérni Magyarországra. Mint-hogy a végleges döntés megszületett, az orvos felesége a kérelem benyújtásához szükséges okmányokról szeretett volna érdeklődni. Iglói százados tájékoztatása azonban látszólag elbizonytalanította az asszonyt, aki a hazatérésre a jelentkezési űrlapot magával szeretne volna vinni. Frecska Edit ekkor finoman arról érdeklődött, hogy Dohány beszélt-e neki az ügyükről, mire Iglói azt válaszolta, hogy „valami rémlik, de különösebben nem hívta fel rájuk a figyelmet”. Az asszony ekkor elmondta, hogy Dohány egyszer a lakásukon, egyszer pedig férje hivatalában is megfordult anélkül, hogy az izraeli hatóságok erről tudomást szereztek volna.³² Ha korábban nem is, ebben a pillanatban ez megtörtént, ugyanis Isser Harel, a Sin-Bet, az izraeli elhárítás első igazgatója rendkívül széles körűvé tette a gyanús objektumok lehallgatását, ami a keleti blokk országainak képviselőire is kiterjedt.³³ Dr. Wellisch Gézáne kifejtette: nagyon jól tudják, hogy a tűzzel játszanak, mert ha ez az izraeli elhárítás tudomására jut, férjét azonnal elbocsátják, és örülhet, ha nem éri más retorzió. Amennyiben megtörtént a baj, az engedély birtokában a család egyből haza kívánt térni, de ha a konferencia-részvételt még nem fújja le a minisztérium, akkor Nyugat-Németország érintésével került volna sor a visszatérésre. Az asszony lehetségesnek tartotta, hogy megfigyelés alatt áll, és hogy a biztonsági szolgálat be fogja rendelni kihallgatásra. A követségi látogatását azzal tervezte megmagyarázni, hogy sógora látogatóvizumának ügyében intézkedett, amiről férje még csak nem is tud. Iglói egyetértett azzal, hogy dr. Wellisch havi 700 izraeli font fizetését figyelembe véve az állást anyagi biztonságuk érdekében meg kellene őrizni. A százados úgy vélte, hogy amennyiben a hazatérési szándékuk komoly, akkor azt Izraelből kell véghez vinni, nem pedig úgy, hogy a biztos lakást és munkahelyet bizonytalanra cserélik, és az NSZK-ban újramezdik

³¹ PÁL, 2016: 117.

³² ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: Bakos ügye. Jelentés. Tel-Aviv, 1960. VIII. 9. 65–66.

³³ STEWART STEVEN: *The Spymasters of Israel. The Definitive Inside Look at the World's Best Intelligence Service*. New York, Ballantine Books, 1980. 64–79.

a hazautazás szervezését. Az asszony jelezte, hogy ők is így gondolkodnak, ezért szeretné, ha Iglói egy-két hónapon belül elintézné az okmányokat. A százados viszont azt mondta, hogy ez nem csak az ő döntése lesz, így egyelőre csak abban tud segíteni, hogy kiviszi az épületből az űrlapokat, és átadja. Frecska Edit ekkor feszengeni kezdett, hogy ilyen szívességet nem fogadhat el, mondván: férjével ezt úgy szeretnék lerendezni, hogy sem a lakásukon, sem férje hivatalában, se máshol senkivel ne kelljen az MNK követségéről találkozniuk. Iglói közölte, hogy a segítségét nem kötelező igénybe venni, ő csak azért tette az ajánlatot, mert az asszony szóba hozta Dohány közvetlenségét. Azt viszont egyből megmondta, hogy az izraeli rendőrség meggyőzésére kitalált magyarázatok egyike sem igazán hihető. Amennyiben tényleg megfigyelés alatt áll, és a követségről hazafelé a biztonsági szolgálat beviszi, megtalálják nála a hazatérési űrlapot, és a legendája azon nyomban megdől. Az orvos felesége ekkor bevallotta, hogy ilyen lehetőséggel nem számolt. Mindettől függetlenül úgy vélte, ha mégis megtörtént a baj, akkor kihúzzák azt a 2-3 hónapot, amíg ügyüket elintézik, amire otthoni barátaitól ígéretet kaptak. Iglói azonban emlékeztetett rá, hogy a hazatérés még gyorsított eljárással is 3-4 hónapot vesz igénybe, majd átadta az űrlapokat. A hazatéréshez további okmányok beszerzésére és a konzuli hivatal újbóli felkeresésére volt szükség, amitől Frecska Edit alaposan megijedt, mondván: a Budapestről küldött iratokról az elhárítás egyből tudomást szerez. Az asszony helyben szeretne volna kitölteni a kérdőíveket, mivel úgy vélte, hogy amint Fekete Jánostól megérkezik a helyhatósági bizonyítvány (befogadási nyilatkozat), már nem is kellene találkozniuk. A százados ezt azzal hárította, hogy sem hely, sem idő nincs a papírok kitöltésére, ráadásul a fényképek is hiányoznak. Iglói megígérte, hogy sötétedés után elmegy a Wellisch család lakására. Az asszony magatartásából érezhető volt, hogy a követséggel fennálló titkos kapcsolatnak mindenképp véget kíván vetni,³⁴ mert az izraeli rendőrség 1960. június 16-án letartóztatta Kurt Schitte professzort, aki ellen Csehszlovákia javára történő kémkedésért indult eljárás.³⁵ Wellisch hírszerzési szempontból érdekes személy volt, azonban gyávasága megnehezítette a vele való foglalkozást. Iglói a közvetlen kapcsolat megteremtését és fenntartását tekintette a legfontosabbnak, amihez Fekete János megkeresése és az általa adott befogadó nyilatkozat megszerzése képzett alapot. Ezenkívül egy magánle-

³⁴ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: Bakos ügye. Jelentés. Tel-Aviv, 1960. VIII. 9. 66–67.

³⁵ DAN RAVIV and YOSSI MELMA. n.: *Every Spy a Prince. The Complete History of the Israeli Intelligence Community*. Boston, Houghton Mifflin Company, 1990. 102–103.

velet kért volna tőle a BM, amely a helyhatósági engedéllyel együtt egy zárt borítékban úgy érkezett volna a rezidentúrára, hogy Iglói csak a levelet kézbesíthesse. Miután a levél felbontásakor „kiderült volna”, hogy a helyhatósági bizonyítvány nincs benne, megteremtődött volna a további találkozók lehetősége. Iglói úgy vélekedett, hogy ha egyszer sikerülne dr. Wellisch Gézát külső helyszínre vinni konszpiratív találkozóra, akkor ezt általános gyakorlattá lehet tenni. A jelölt személyes tulajdonságait és lehetőségeit így tervezte tanulmányozni, hogy a foglalkoztatásra vonatkozó elképzelést kialakíthassák. Iglói azt ígérte, hogy szeptember végére elviszi az iratokat, ezért szorgalmazta, hogy tartsák be a határidőt, nehogy ismét sor kerüljön a követség felkeresésére.³⁶

A JELÖLT ÉRDEKÉBEN TÖRTÉNŐ ITTHONI KÖZBENJÁRÁS

März Ilona időközben a család egyik barátjához, Radványi Jánoshoz (fn. „Fekete”) fordult segítségért,³⁷ aki ekkor a KÜM Protokoll Osztályának volt vezetője. Radványi 1962-től az MNK washingtoni ügyvivője lett, végül öt évvel később politikai menedékjogot kért az Amerikai Egyesült Államoktól.³⁸ 1960. augusztus 10-én Frecska Sámuelné azt hangsúlyozta a lakásán öt felkereső Dohánynak, hogy dr. Wellisch Géza évekkor korábban kitért egy Londonba szóló állásajánlat elől. Az idős nő azt is megemlítette, hogy lánya és veje mindig egyes szám harmadik személyben – „Bébicz” és „Kalmár” – írt dolgaik alakulásáról, mire Dohány átadta a csomagot és azt az üzenetet, hogy nem szabad a levelezés alkalmával a hazatérésről beszélni. Amikor az idősebbik fiú, Frecska Miklós is megérkezett anyjához, úgy nyilatkozott az őrnagynak, hogy dr. Wellisch a Magyar Népköztársaság szilárd híve, de soha nem volt harcos alkat, mert nem tud szabadulni a családjá elvesztésének tudatától. Frecska Miklós ígéretet kapott a Phylaxia igazgatójától, hogy dr. Wellisch visszatérhet az eredeti beosztásába, és ő majd megfelelő lakást is szerez nekik, amiről legutóbbi levelében tájékoztatta a házaspárt. Dohányban ekkor felmerült, hogy amennyiben a bécsi találkozóra nem tudnának egy megbízható

³⁶ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: Bakos ügye. Jelentés. Tel-Aviv, 1960. VIII. 9. 68–69.

³⁷ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: Frecska Sámuelné és fiával folytatott beszélgetés. Jelentés. Budapest, 1960. VIII. 10. 47–50.

³⁸ *Főkonzulok, követek és nagykövetek*. Szerkesztette: BARÁTH MAGDOLNA és GECSÉNYI LAJOS. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2015. 243.

egykori munkatársat kivinni, a jelölt beszerzéséhez sógora is felhasználható.³⁹ Antal Sándor százados 1960. augusztus 22-én azt javasolta, hogy 1./ Pesti Gyula – a második tel-avivi rezidens – keresse fel dr. Wellisch Gézát a munkahelyén, majd két-három találkozó révén tisztázza a következő pontokat. a./ Az orvos felesége miért járt a követségen, miért nem várta meg, amíg őket felkeresik? b./ Írja le részletesen, hogy miért mondott le magyar állampolgárságáról. c./ Pesti Gyulának itt Dénes (Dohány) személyére kellett hivatkozni, aki úgy referált az ügyről, hogy az orvos nem ellensége a fennálló rendszernek, így szeretné tévedését jóvátenni. d./ Pesti őrnagynak le kellett íratnia a jelölttel, hogy milyen beosztása van munkahelyén, részletezve kutatási területét és az ottani Egészségügyi Minisztériumhoz fűződő kapcsolatát és a tőlük kapott utasításokat. 2./ A rezidentúrának részletes tájékoztatást kellett szereznie a célszemélytől, valamint az ügynökök révén a Donolo Állami Kórházzól. 3./ Fel kellett hívni dr. Wellisch figyelmét, hogy a követségre még véletlenül se járjanak be. 4./ A Központnak beszélni kellett Radványi Jánossal, tisztázandó, hogy az orvos otthoni rokonsága milyen lépéseket tett az ügyben. 5./ Pesti őrnagy találkozási alapján hírigényt kellett meghatározni, amit a rezidentúra felhasználhat a beszerzéshez.⁴⁰ Szeptember 6-án a Központ a hazai szakemberekkel folytatott konzultációk segítségével megállapította, hogy dr. Wellisch Géza kutatási területe, az antibiotikumok adagolása során előálló mérgezés csak annyiban érdeklí a hazai tudományos életet, ha az a Magyarországon gyártott gyógyszerek – pl. Oxitetraciklin, Gentamicin, Semicillin, Doxiciklin⁴¹ – alkalmazásakor áll elő. Másképp csak akkor lett volna jelentősége, ha külföldi antibiotikumok alapanyagairól is tud szerezni részletes elemzést. Vértes János alezredes a célszerűség és személyi alkalmasság hiányára való tekintettel utasításba adta, hogy az orvos hazatérése ügyében a szokásos, a KÜM alapelvei szerinti eljárásrendet kell alkalmazni.⁴²

³⁹ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: Frecska Sámuelné és fiával folytatott beszélgetés. Jelentés. Budapest, 1960. VIII. 10. 47–50.

⁴⁰ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: „Bakos” ügyében JAVASLAT. Budapest, 1960. VIII. 22. 52–55.

⁴¹ FEHÉRVÁRI ANIKÓ: *A magyar gyógyszeripar fejlődése az 1920-as évektől*. In: *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 114* (2009). 1. sz. 77.

⁴² ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – F. sz. utasítás. Tárgy: Bakos ügyében utasítás. Budapest, 1960. IX. 6. 73–74.

A HAZATÉRÉS ENGEDÉLYEZÉSE ÉS ELMARADÁSA

Dr. Wellisch Gézáné 1960. szeptember 12-én tiszteletét tette a követségi fogadáson, és az okmányok után érdeklődött. Iglói jelezte, hogy a hivatalos iratok még nem érkeztek meg, ugyanakkor emlékeztetett rá, hogy ígéretéhez híven elviszi azokat a lakásukra. Az asszony elismerte, hogy nem bír tovább várni, mire a százados rosszallásának adott hangot, mondván: ezzel veszélyeztetik a saját biztonságukat. Az asszony állítása szerint férje úgy döntött, hogy kilép a munkahelyéről, és általános orvosi állást vállal, mert van egy igen kedvező ajánlata. Ha mást nem is, azt elkerülheti vele, hogy meggyanúsítsák. Iglói csak önmagát ismételhette, hogy ne kapkodják el a döntést, mert az engedélyezés korántsem biztos. Frecska Edit ekkor arról kezdett el értekezni, hogy Izraelben orvosokat keresnek egyes ázsiai és afrikai országokba, pl. Kongóban havi 1200 fontot ígérnek. Férjét rá akarta beszélni egy ilyen állásra, mert az komoly jövedelmet jelentene. A százados szemében anyagiasnak tűnő asszony ekkor a körülményeiről kezdett el beszélni. Mint kiderült, neheztel férjére, aki nem túlságosan vállalkozó szellemű ember. Nem tartotta valószínűnek, hogy elvállalja a kongói kiküldetést, de amikor Iglói gyávának nevezte dr. Wellisch Gézát, a feleség azonnal megvédte, hogy „csak óvatos”. Végül a százados arra kérte, hogy ne jöjjön többet a követségre, amit a nő meg is ígért. Iglói azzal a megjegyzéssel élt, hogy gyorsan lépni kell az ügyben, mert dr. Wellisch távozásával a férje hírszerző lehetőségei végképp elvesznek.⁴³ Iglói felterjesztette az orvos kérelmét, azonban a KÜM szóvá tette, hogy a magyar állampolgárságról való lemondására tekintettel dr. Wellisch Gézának a visszahonosítást is kérnie kell. 1961. március 20-án Frecska Edit újból felkereste a századost annak fogadónapja alkalmával. Az asszony nagyon kétségbeesett, és arra kérte a diplomatát, hogy keresse fel őket a lakásukon. Még aznap este, alapos önellenőrzést követően a százados becsengetett hozzájuk. Iglói csak a hazatérésről szóló beszélgetésre készült, noha reménykedett abban, hogy a munka folytatásához valamilyen támpont hangzik el dr. Wellisch részéről. Ám Iglói végső soron csak az orvos kapcsolatrendszeréről kaphatott képet. A látogatása kezdetén átjött az egyik szomszéd, Révész Gábor atomfizikus – a TRANSVILL (Transzformátor- és

⁴³ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T – „BAKOS” – Tárgy: Bakos ügye. Jelentés. Tel-Aviv, 1960. IX. 13. 78–79.

Villamoskészülék-gyártó Vállalat) egykori mérnöke⁴⁴ –, aki ugyancsak 1956-ban jött el, és az orvos elmondása szerint hozzá hasonlóan csalódott, és haza kívánt térni. A százados ekkor már csak dr. Wellisch hazatérését látta kivitelezhetőnek, ám ez is kizárólag az izraeli viszonyok megismerését célzó kihallgatás jóvoltából volt hasznosítható. Révész lánytestvérével érkezett, azonban kb. 15 perc múlva mind a ketten távoztak. A mérnök egyből letegezte Iglói Pált, akit az orvos az ismerőseként mutatott be neki. A százados tervbe vette a Révész Gáborral való foglalkozást,⁴⁵ majd 1961. május 9-én Wellisch hazatérésének hivatalos támogatására tett javaslatot.⁴⁶ Végül szeptember 9-én irattárazták a jelölt anyagait.⁴⁷

Iglói azonban két hónap elteltével Kiss Ferenc hazatérésre jelentkező magyar állampolgártól megtudta, hogy Révész huzamos ideig az ÁVH potenciális tisztjeként szerepelt a Sin-Bet nyilvántartásában, amin később annyiban finomítottak, hogy a besúgók közé tartozott. Révész Kiss közreműködésével szerette volna igazolni, hogy nem tartozott az ÁVH-hoz. Ám az utóbbi csak azt garantálhatta az izraeli elhárítás előtt, hogy Révész nem volt az államvédelem hivatásos tagja, de azt már nem tudja, hogy nem jelentett-e nekik. Iglói elállt a mérnökkel történő kapcsolatfelvételtől, de az is eszébe jutott, hogy Révész egy nő társaságában érkezett dr. Wellisch lakására. Az orvos felesége később elmondta, hogy a mérnök nővére elkötelezetten hisz a cionizmusban, mire a százados egyből arra gondolt, hogy dr. Wellisch ellen is ő tehetett feljelentést. A tézist az is megerősíteni látszott, hogy az orvos a megbeszélt időpont ellenére sem jelentkezett hazatérésre a követségen, sőt Tel-Avivból is elköltözött.⁴⁸

⁴⁴ Budapest Főváros Levéltára (BFL) XXIX. 333. Transzformátor és Villamoskészülék-gyár (TRANSVILL) Kimutatás a kölcsönadott és vissza nem érkezett tárgyakról az 1956. január 7-i állapotnak megfelelően, 1956. január. 9. 1–2.

⁴⁵ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: BAKOS ügye. – Jelentés. Tel-Aviv, 1961. III. 27. 80–81.

⁴⁶ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: Bakos ügye. – Jelentés. Tel-Aviv, 1961. V. 9. 84.

⁴⁷ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1523/T „BAKOS” – Tárgy: „Bakos” ügyében – Jelentés. Budapest, 1961. IX. 9. 85.

⁴⁸ PÁL ISTVÁN: *Kirándulás a Negev sivatagban. Magyar kísérlet az Izrael elleni tudományos-technikai hírszerzés dinamizálására 1965–1967.* In: *Betekintő 10* (2016). 4. sz. 5–6. – http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2016_4_pal.pdf (Letöltés: 2019. VI. 13).

VÉGSŐ FELVONÁS: A VÁRATLAN VENDÉG

Dr. Wellisch Géza feleségével együtt tiszteletét tette az ösztöndíjjal Izraelben kutatást végző Boross László biokémikus (1931–2012)⁴⁹ – fn. „Kémikus” – hazautazása alkalmából 1965 novemberének utolsó napjaiban megtartott követségi búcsúvacsorán,⁵⁰ ez azonban jó eséllyel utasításra történt. Tudniillik dr. Wellisch Géza kutatásaira minden bizonnyal az izraeli Védelmi Minisztérium is felfigyelt, ezért nagyon valószínű, hogy az orvost alaposan megszorogatta az Israel Institute for Biological Research (Izraeli Biológiai Kutatóintézet) védelméért is felelős, hírhedten kemény MALMAB (a Védelmi Minisztérium Biztonsági Igazgatósága).⁵¹ Dr. Wellisch Géza parancsot kaphatott Boross László beszámolójának kihallgatására, valamint a fogadás izraeli vendégeinek ellenőrzésére. Fekete János – sok tekintetben talán eltúlzott – befolyása az izraeli katonai elhárítással szemben semmit sem ért.

⁴⁹ Névpont – Boross László biokémikus – Született: 1931. július 14. Pécs. Meghalt: 2012. december 14. Budapest. – <http://www.nevpont.hu/view/10125> – Letöltés: 2017. XII. 24.

⁵⁰ ÁBTL 3. 2. 4 K – 1845/T „Kémikus” (Boross László) Tárgy: Kémikus ügye. Jelentés. Tel-Aviv, 1965. XI. 22. 51–52.

⁵¹ DAN RAVIV–YOSSI MELMA. n.: *Spies Against Armageddon. Inside Israel's Secret Wars*. New York, Levant Books, 2012. 205–217.

SOÓS MIHÁLY

Portugália a szegfűk forradalma után (1974–1976)

Szocializmus vagy polgári demokrácia?
A portugál „rendszer váltás” a magyar állambiztonsági szervek iratainak tükrében

BEVEZETÉS

Portugália hosszú utat járt be a huszadik században, amíg a tízes és húszas évek anarchikus állapotait követő, több mint negyven évig regnáló diktatúra ellen a hadsereg katonai erővel fellépett, megteremtve ezzel egy korszerű, demokratikus állam létrejöttének a lehetőségét. Hazánk közel harminc évig csak távoli szemlélője volt a Portugáliában történő eseményeknek, mert a második világháborút követően megszakadtak a diplomáciai kapcsolataink, amelyeket csak a szegfűk forradalmának győzelme után, 1974. június végén állítottak helyre. Az ibériai országban nem volt magyar diplomáciai személyzet, s a politikai kapcsolatok hiánya mellett a gazdasági és kulturális érintkezés is minimális volt a két ország között. Ebből következően a Portugáliából származó, titkosszolgálati úton szerzett információk mennyisége és jelentősége is csekély volt. Az 1974. áprilisi történések után a magyar hírszerzés egyre növekvő figyelmet kezdett fordítani az országra, bár mérete, hazánktól való komoly távolsága, valamint a nyugati szövetségi rendszerben elfoglalt viszonylag periférikus szerepe miatt továbbra sem került a magyar állambiztonság elsődleges célországai közé. 1974 decemberéig csak a Belügyminisztériumban összeállított rövid, napi tájékoztató jelentések között bukkannak fel a portugáliai eseményekről szóló híradások. Ezek

a szövegek nem tartalmazzák az információk származásának a helyét és eredetét sem, mindössze annyit tudhatunk meg róluk, hogy az értesülések megbízható forrásból származnak. 1975 elejétől azonban már szisztematikusan gyűjtötték a Portugáliából származó és a Portugáliára vonatkozó információkat. A különbségtétel azért indokolt, mert a hírszerzésért felelős III/I. Csoportfőnökség nem rendelkezett rezidentúrával¹ Lisszabonban, sőt a NATO déli szárnya ellen kémtevékenységet folytató, úgynevezett hírszerzőpontot² is csak 1978 után állítottak fel a portugál fővárosban.³ Emiatt sok esetben külföldön, harmadik országban gyűjtötték az információkat a „sötét hírszerzés” módszerével⁴ a belügy fedett tisztjei és ügynök státuszú titkos munkatársai is. Ez utóbbiak kategóriájában kiemelkedő szerepet kaptak az újságírók, akik Portugálián kívül és azon belül is fontos beszélgetéseket folytattak nyugati kollégáikkal, egyéb információs kapcsolataikkal, valamint portugál közéleti személyiségekkel, politikusokkal és katonatisztekkel, aminek eredményeképpen értékes híryanagokat szereztek a megbízóik számára.

FORRADALOMTÓL FORRADALOMIG

Portugália történetének első köztársaságát 1910. október 5-én a monarchiával elégedetlen tömegek lisszaboni felkelése és az alacsonyabb rangú tisztek által kezdeményezett katonai lázadás teremtette meg. Tizenhat éves történetét kezdettől fogva kaotikus közállapotok jellemezték, ami az első világháborúban való részvétel következményeként kialakult gazdasági és politikai instabilitás fokozódásával 1926 májusára a rendszer bukásához vezetett. Az ország huszadik száza-

¹ Rezidentúra: állambiztonsági tisztekből vagy a hálózat tagjaiból álló, meghatározott állambiztonsági – operatív – feladatok ellátására felkészített, konspirált szervezeti forma. Vezetője a rezidens. Jellege szerint lehet: belföldi, külföldi, legális és illegális. Funkcióját tekintve lehet: fő-, irány-, cél- és kiegészítő rezidentúra. ÁBTL 4.1. A-3036. Állambiztonsági értelmező kézikönyvtár. Összeállította: Gergely Attila r. alezredes. Budapest: BM Könyvkiadó, 1980. 165. (A továbbiakban ÁBTL 4.1. A-3036.)

² Hírszerzőpont: egy főből álló kiegészítő vagy más szóval kisegítő rezidentúra, amely saját területi bázisát valamely fő irányban használja ki, de fogadó országa ellen nem dolgozik. ÁBTL 1.11.4. I. sorozat 67/9-2984/77. 10. számú melléklet 15–16. Melléklet az előterjesztés határozati javaslatának 3. pontjához, 1977.

³ ÁBTL 1.11.4. I. sorozat 67-122-20/78 11. A BM III/I. Csoportfőnökség öt éves terve 1978–1982, 1978. január

⁴ Sötét hírszerzés: a hírszerző vagy ügynök beszélgetés során szerez meg értékes adatokat, értesüléseket olyan módon, hogy a partner nincsen tudatában annak, hogy ellenséggel áll szemben, és számára jelentős híryanagot szolgáltat ki. Nem ismeri az ellenség „sötét” szándékát. A beszélgetést a hírszerző vagy az ügynök megtervezi és előkészíti. ÁBTL 4.1. A-3036. 169–170.

di történetében immár másodszor a katonák jutottak döntő szerephez. Hatalomátvételük lezárta az első köztársaság időszakát, de az ország helyzetét továbbra is a politikai élet zűrzavarai, a különböző katonai csoportok közötti küzdelem, az egymást követő puccsok, illetve a gazdaság kritikus állapota jellemezte.

António de Oliveira Salazar,⁵ aki a Coimbrai Egyetem pénzügytanprofesszora volt, már 1926 júniusában pénzügyminiszter lett José Mendes Cabeçadas Júnior elmentengernagy kormányában. Ez a szerepvállalása azonban két hét után véget ért, mivel a vele konkurens Gomes da Costa tábornok június 17-én lemondásra kényszerítette a miniszterelnököt.⁶ Salazar 1928 áprilisában vállalta újra a pénzügyminiszteri tisztséget Óscar Carmona köztársasági elnök felkérésére José Vicente de Freitas ezredes kormányában. Már ekkor olyan feltételekkel foglalta el a tárcavezetői bársonyszéket, amelyek teljesítése révén „teljes kincstári ellenőrzést biztosítottak neki az összes többi minisztérium felett”.⁷ Kormányba kerülése után így szinte azonnal a legfontosabb szereplőjévé vált a végrehajtó hatalomnak. Salazar négy évvel később, 1932. július 5-én már miniszterelnöki megbízást kapott az államelnöktől, s e pozíció birtokában teljesíthette ki és fejezhette be a még pénzügyminiszterként megkezdett, az állami berendezkedés átalakítását célzó tevékenységét. A nevéhez köthető Új Állam, portugál nevén Estado Novo működésének legfontosabb törvényi alapja a népszavazással 1933. március 19-én elfogadott, majd április 11-én életbe léptetett új alkotmány lett. Ezzel – a hétéves nemzeti diktatúra periódusa után – kezdetét vette a több mint negyvenegy évig tartó második köztársaság korszaka, amelynek talán legfontosabb kulcsszava – Szilágyi István idézett monográfiájára támaszkodva – a „tekintélyuralmi-bürokratikus állam”.⁸ Ennek alapvető jellemzője a versengő pártrendszer megszüntetése, és helyette a különböző társadalmi csoportokat, hivatásokat magukban foglaló és a hatalom által megbízhatónak tekintett személyek által vezetett korporációknak mint a társadalmi képviselet eszközeinek az elismerése. A korporativista gyakorlat eszmei háttere pedig az, hogy az ország valamennyi lakosa közös érdekekkel rendelkezik, ezért a társadalom felosztása munkaadókra és munkavállalókra, illetve a közöttük zajló küzdelem az egész közösség jólétére káros. A salazari rendszer

⁵ António de Oliveira Salazar (1889–1970) egyetemi tanár, pénzügyi szakember, Portugália miniszterelnöke 1932 és 1968 között.

⁶ Szilágyi István: *Portugália a huszadik században*. L'Harmattan, Budapest 2015. 40.

⁷ Uo. 44.

⁸ Uo. 73.

további meghatározó sajátossága a rendeleti kormányzás bevezetése és a több miniszteri tárcát, a pénzügyit, a külügyit és a hadügyit is birtokló miniszterelnök személyi hatalmának abszolút dominanciája volt. Salazar az 1930-as években stabilizálta Portugália pénzügyi helyzetét, és a gazdaság egyéb mutatói is komoly javulást jeleztek. Az ország története a zűrzavar és a káosz hosszabb időszaka után egy nyugodtabb szakaszba jutott, megnyílt a fejlődés, a modernizáció lehetősége. Vezetése alatt Portugália nem vált hadviselő féllé a második világháborúban. Annak ellenére, hogy ideológiai alapon a tengelyhatalmakhoz állt közel, Salazar féltette országát egy esetleges spanyol–német megszállástól, ami maga után vonta volna semleges státuszának az elvesztését.⁹ A világegés második felében a Nagy-Britanniával hagyományosan jó politikai és gazdasági kapcsolatokat ápoló Portugáliának így nem okozott nehézséget a két ország viszonyának szorosabbra fűzése. 1943. június 18-án Salazar egyezményt kötött a szövetségesekkel, amely alapján rendelkezésükre bocsátotta az Azori-szigeteken levő haditámaszpontot.¹⁰ Ez az „együttműködő semlegesség” politika volt a kulcsa rendszere továbbélésének a második világháború után, aminek következményeként – többek között – Portugália 1947-től részt vehetett a Marshall-terv programjában, 1949-ben pedig a NATO alapító tagja lett. Az 1950-es, 1960-as években gyors ütemű iparosítást hajtottak végre a korábban döntően mezőgazdasági jellegű országban, s a nagy fokú elzárkózás is lassan-lassan szűnőben volt. 1960-ban Portugália további hat ország társaságában megalapította az Európai Szabadkereskedelmi Társulást, valamint tagjává vált a Nemzetközi Valutaalapnak és az Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény szervezetének. A nemzetközi nyitás és a gazdasági fejlődés, illetve modernizáció ellenére az ország lakosságának többsége szegénységben élt ezekben az évtizedekben. „Az Estado Novo csökkentette az ország relatív elmaradottságát és lemaradását Európa centrumától. A gazdaság és a társadalom alapvető mutatói szerint azonban Portugália továbbra is Nyugat-Európa legelmaradottabb országa volt.”¹¹ A politikai berendezkedés pedig Salazar 1968-as visszavonulásáig semmit sem változott. A korporációs-tekintélyuralmi állam formájában megvalósuló diktatórikus rendszer a nyugati világban egyre inkább anakronisztikusnak volt tekinthető. Fenntartásához irányítóinak az 1945 októbertől Nemzetközi és Állambiztonsági Rendőrség (PIDE), 1969-től pedig Biztonsági

⁹ Uo. 96.

¹⁰ Uo. 97.

¹¹ Uo. 90.

Főigazgatóság (DGS) néven működő politikai rendőrség félelmet keltő, erőszakos működésére volt szüksége. Portugáliának ugyanakkor meg kellett küzdenie gyarmatainak függetlenedési törekvéseivel, amire a rendszer nem tudott megfelelő választ adni. Salazar és az őt követő Marcello Caetano¹² miniszterelnök egyaránt a több mint kétmillió négyzetkilométernyi területű gyarmatbirodalom változatlan formában való megtartásának a híve volt. Ez 1961-től folyamatos háborúkhöz vezetett, amelyekben a katonai szolgálatra 1974-ig besorozott nyolcszázezer portugál fiatal közül 6340 életét vesztette, és több mint száztizenkétezer megsebesült. „A háborús kiadások az ország költségvetésének 40%-át emésztették fel. 1973-ban a biztonsági, védelmi és katonai célokra fordított 15 milliárd 929 millió escudo majdnem háromszorosa volt az 5 milliárd 793 millió escudo gazdasági befektetésnek. 1964-től kezdve tömeges legális és illegális kivándorlás indult meg. Nőtt az ország államháztartási deficitje is. Felbolydult az egész portugál társadalom. Mindez döntő mértékben hozzájárult a rendszer válságának kibontakozásához.”¹³ Arra, hogy valami változás készül, a felszínen nem utalt semmi, azonban már Salazar uralmának utolsó évéből, 1968-ból is olvashatunk olyan, a magyar hírszerzés által keletkeztetett beszámolót, amely jelezte az érlelődő folyamatokat. A súlyos gazdasági helyzet, a tizennyolc hónapról négy évre emelt sorkatonai szolgálati idő, az alacsony életszínvonal, a munkanélküliség és a politikai jogok hiánya a társadalom szinte minden rétegének elégedetlenségét kiváltotta. A hadkötelezettségről szóló új törvény bevezetése után, 1967 elején a fiatalok laktanyákat és fegyverraktárakat támadtak meg. A jól képzett szakmunkások és értelmiségiek körében egyre nagyobb fokú lett a kivándorlás. A hadsereg főtiszti karában pedig erősödtek az ország politikai intézményrendszerének modernizálását megcélzó elképzelések, ami arra utalt, hogy Portugália modern kori történelme újabb fordulóponthoz közeledett.¹⁴

Salazar 1968 szeptemberétől egészségi állapotának hirtelen és gyors romlása miatt már nem volt képes ellátni miniszterelnöki feladatait. Utóda, Marcello Caetano, aki korábban már több miniszteri tisztséget is betöltött, „megújított kontinuitás” elnevezésű politikájával némi reményt ébresztett a változást váró társadalom bizonyos csoportjaiban. Az 1969. őszi nemzetgyűlési választásokon több

¹² Marcello Caetano (1906–1980) jogász, egyetemi tanár, portugál miniszterelnök 1968 és 1974 között.

¹³ Szilágyi: 101.

¹⁴ ÁBTL 3.2.5. O-8-480 57–59. Értésülések Portugália bel-és külpolitikájáról.

liberális-konzervatív ellenzéki szereplő is mandátumhoz jutott, ők a kormány alkotmányreform-tervezetével szemben a sajátjukat terjesztették a parlament elé. Szerették volna elérni, hogy a köztársasági elnököt közvetlenül a nép választassa meg, és a nemzetgyűlés törvényhozó szerepét is meg kívánták erősíteni.¹⁵ 1971 augusztusában végül a hatalom elképzelései szerint összeállított változatot fogadták el, kiderült, hogy a rendszer komolyabb reformjára nincs esély. 1973 szeptemberében immár a hadsereg középtisztjeinek körében – ahol a gyarmati háborúk kezdete óta fokozatosan nőtt az alsóbb társadalmi rétegekből származók aránya – indult szervezkedés a rendszer megváltoztatása és a kolonialista harcok befejezése érdekében. Ez volt az úgynevezett Kapitányok Mozgalma, amelyből 1974-re a Fegyveres Erők Mozgalma lett (Movimentos das Forças Armadas, MFA).¹⁶ 1974 tavaszán, a forradalom küszöbére érkezve a hadseregen belül a változást akarók nagyjából két, egyelőre egymással még nem szakító irányzata állt szemben. Az egyik António de Spínola¹⁷ tábornokhoz és támogatóihoz köthető. Spínola a hadsereg vezérkari főnökének első helyetteseként, a gyarmati háborúk megnyerhetetlenségének biztos tudatában jelentette meg 1974. február 22-én *Portugália és a jövő* című könyvét. Ebben a rendszer belülről való óvatos, polgári demokratikus irányba történő átalakítását, a harcok befejezését, ám a gyarmatbirodalom modernizált formában való megtartását vázolta fel.¹⁸ A másik irányzathoz köthető erők, a Kapitányok Mozgalmának bázisán, Francisco da Costa Gomes¹⁹ vezérkari főnököt és Spínola tábornokot is vezetőjüként ismerték el, azonban ez utóbbi programján hamar túllépve a gyarmati rendszer felszámolását és egy jóval radikálisabb társadalmirendszer-átalakítást céloztak meg. 1974. március 16-án a Spínolához hű katonai erők államcsínykísérletet hajtottak végre, azonban annak kudarca előrevetítette, hogy nem feltétlenül a tábornok mérsékelt programja szolgál majd a portugál átalakulás alapjául.

¹⁵ Szilágyi: 83.

¹⁶ Uo. 103.

¹⁷ António de Spínola (1910–1996) 1928-tól szolgált a portugál hadseregben, amelynek tábornoka lett. 1968 és 1973 között Bissau-Guinea katonai kormányzója, 1974. május 15-től 1974. szeptember 30-ig Portugália köztársasági elnöke.

¹⁸ Szilágyi: 117.

¹⁹ Francisco da Costa Gomes (1914–2001) 1924 és 1931 között katonai iskolát végzett Lisszabonban. 1936-ban avatták tisztté. Részt vett a gyarmati háborúban. 1965 és 1969 között a mozambiki hadsereg helyettes parancsnoka, majd parancsnoka volt. 1970-ben az angolai katonai régió parancsnoka lett. 1972 szeptemberétől a portugál fegyveres erők vezérkari főnöke. 1974. márciusi leváltása után 1974. április 29-től töltötte be újra ezt a posztot. Portugál köztársasági elnök 1974. szeptember 30. és 1976. július 14. között.

1974. április 25-én hajnalban a portugál hadseregben döntő súllyal jelen lévő MFA-egységek megindultak, hogy elfoglalják a fővárost, Lisszabont és az ország fontos, katonai szempontból meghatározó pontjait. Az Oteló Saraiva de Carvalho²⁰ őrnagy operatív irányításával és a Salgueiro Maia²¹ százados alakulatának döntő szerepvállalása mellett végrehajtott akció sikerrel járt. A nap végére a lisszaboni Carmo téren lévő laktanyába menekült Caetano, valamint kormányának tagjai Maia kapitány egységének határozott és erőteljes fellépése nyomán megadták magukat. A hatalmat az MFA felkérésére Spínola tábornok vette át, akinek a vezetésével létrejött a héttagú, főtisztekből álló Nemzet Megmentésének Tanácsa, a Junta de Salvação Nacional (JSN). Az ünneplő portugál nép nagy tömegei támogatták a katonák akcióit, amit a puskacsövekbe, a zubbonyokra és sapkára tűzött piros szegfűk jelképeztek.

Az első, 1974. május elején keletkezett jelentés a fegyveres erők fellépésének okaként a Caetano-kormány új bel- és külpolitikai irányvonalának határozatlanságát nevezi meg. Konkrétan azt, hogy sem a rezsím liberalizálódása, sem a gyarmati kérdés rendezése nem haladt előre. A jelentés ugyan Spínola közreműködését nem tagadva, de tévesen Caetano nevéhez köti annak a koncepciónak a kidolgozását, amely a tengeren túli területeknek a független államok státuszát irányozta elő a portugál nemzetközösségen belül, őslakói számára pedig a választójogot biztosította volna. Az értékelés szerint Caetano halogató politikája vezetett Spínola híveinek márciusi zendüléséhez, s ami még lényegesebb, a jelentés szerzője – ugyancsak tévesen – az áprilisi sikeres forradalom előkészítését és véghezvitelét is a tábornok követőinek tulajdonította.²² Az egy héttel később keletkezett tájékoztató anyag tanúsága szerint Mario Soares²³ bizalmas beszélgetés során

²⁰ Oteló Saraiva de Carvalho 1936-ban született Mozambikban. Itt folytatta középiskolai tanulmányait is, majd 1955-től a lisszaboni katonai akadémiára járt. 1961-től 1963-ig, majd 1965 és 1967 között Angolában, 1970 és 1973 között pedig Guineában szolgált. Az 1975. november 25-i szélsőbaloldali puccskíséret vezetője. 1976-ban köztársaságielnök-jelölt volt.

²¹ Fernando Salgueiro Maia (1944–1992) a középiskolát Leiriában végezte el, 1964-től volt a főváros katonai akadémiájának a hallgatója. „Maia kapitány” néven 1974. április 25-e legendás katonai parancsnoka.

²² ÁBTL 2.7.2. 65-9-103/1974. 1–3. A portugáliai fordulatról, 1974. május 8.

²³ Mario Soares (1924–2017) jogász, politikus. A Salazar-rendszerben többször letartóztatták, összesen három évet töltött börtönben. A diktatúra elől São Tomé szigetére, majd Rómába, végül Franciaországba menekült. Itt alapította meg a Szocialista Pártot 1973-ban. A szegfűk forradalmának győzelme után hazatért, részt vett az első négy ideiglenes kormány munkájában. Külügyminiszterként ő felügyelte Portugália gyarmatainak függetlenedési folyamatát 1974 júliusa után. 1976 és 1978, valamint 1983 és 1985 között miniszterelnök, 1986-tól 1996-ig Portugália köztársasági elnöke.

kijelentette, hogy az országban végrehajtott fordulat katonai vezetőinek egy része – valószínűleg szintén nem kellőképpen megalapozottan Spínolára és híveire gondolhatott a Szocialista Párt főtítkára – az amerikai CIA-val áll közvetlen kapcsolatban. Ennek pedig az a következménye, vélte, hogy az amerikaiak ezeken a vezetőkön keresztül képesek az érdekeik érvényesítésére, az események számukra megfelelő irányba terelésére.²⁴

AZ EGYSÉG MEGBOMLÁSA

A forradalom győzelme után, 1974. május 15-én került a köztársasági elnöki tisztségbe António de Spínola tábornok, s ugyanezen a napon alakult meg az MFA által ellenőrzött első ideiglenes kormány, amelyben szerepet vállalt a Szocialista Párt (Partido Socialista – PS) is. Ezzel összefüggésben figyelemre méltó, hogy a fentebb említett második hírszerzési jelentésben Soares a pártja politikájáról azt közölte, hogy igyekeznek pozíciókat biztosítani maguknak az alakuló, új végrehajtó hatalomban. Ennek érdekében taktikai megfontolásokból nagy óvatosságot fognak tanúsítani politikai kérdésekben, aminek részeként a NATO iránti hűségüket is hangsúlyozni fogják.²⁵ Nem tudjuk, hogy Mario Soares, a portugál mérsékelt baloldal vezérének e kijelentései közül mi az, amit őszintén gondolt, de az biztos, hogy 1974 késő tavaszára nyílt helyzet jött létre az ország politikai-társadalmi berendezkedésének és külpolitikai irányvonalának alakításával kapcsolatban. Az Adelino da Palma Carlos²⁶ egyetemi tanár és ügyvéd által 1974. július 7-ig irányított kormányban – a függetlenek mellett – részt vett a jobbközép irányultságú Szociáldemokrata Párt (Partido Popular Democrático/ Partido Social-Democrata – PPD/PSD), az egykori ellenzéki választási bizottságok bázisán létrejött Portugál Demokratikus Mozgalom (Movimento Democrático Português – MDP) és a Portugál Kommunista Párt (Partido Comunista Português – PCP) is. Mario Soares végül a külügyi tárcát kapta meg. Nyugat-európai szociáldemokrata vezetők a külügyminisztert ravasz és óvatos embernek minősítették,

²⁴ ÁBTL 2.7.2. 65-9/111/1974. 1. A portugáliai fordulatról, 1974. május 14.

²⁵ Uo.

²⁶ Adelino da Palma Carlos (1905–1992) egyetemi jogászprofesszor, ügyvéd, politikus. A Salazar-diktatúra idején számos ellenzéki személy jogi védelmét látta el. Az első ideiglenes kormány miniszterelnöke.

aki síkra száll az európai országok szolidaritásáért és az Egyesült Államokkal való szoros kapcsolatokért. További értesülések szerint tevékenysége arra fog irányulni, hogy Portugáliát bekapcsolja a nemzetközi együttműködésbe, az országot közelítse az Európai Gazdasági Közösséghez. Soares taktikai képességeiről tanúskodik, ahogy a jelentés további részében a számára ideális politikai berendezkedésről nyilatkozik. Ez alapján balközép irányítású, többpárti kormány által vezetett Portugáliát tartott kívánatosnak, még olyan áron is, hogy ezzel a szisztémával az adott körülmények között a végrehajtó hatalom stabilitását nem lehet biztosítani. Ez a koncepció viszont – véleménye szerint – szemben áll a fordulatot végbe vivő katonák erős elnöki köztársaságban gondolkodó elképzelésével, amelyhez ha ragaszkodnak, akkor azt akceptálni kell, mivel nyílt konfliktus esetén az MFA ismét magához ragadna minden hatalmat.²⁷ A Szocialista Párt vezetőjének ebből a megnyilatkozásából – taktikai érzéke mellett – az a jól kitapintható ellentét is kirajzolódik, amely alig két hónappal a sikeres forradalom után a katonai erők és a civil politikusok egy része között megmutatkozott. Még egy említésre méltó információ található a június 15-i jelentésben, amely nemcsak a portugáliai helyzetről, hanem a nyugati szociáldemokrata körök gondolkodásáról is lényeges dolgot árul el. Egyfelől a szocialistákat féltik a baloldali katolikus csoportokkal való együttműködéstől, mondván, hogy azok majd konkurenciát jelentenek számukra a következő választásokon; másfelől a Portugál Kommunista Pártnak a „szélsőbaloldali mozgalmak” által okozott nehézségei miatt aggódnak, amelyek azért keletkezhetnek, mivel ezeknek a mozgalmaknak nagy a befolyásuk az egyetemi ifjúságra.²⁸ Ez az aggodalom jelzi, hogy a kommunistákat lehetséges szövetségesként kezelték a politikai küzdelmekben, és nem tartották őket szélsőbaloldali erőnek.

Nemcsak Nyugat-Európa és a szociáldemokraták figyeltek Portugáliára 1974 nyarán, hanem a források tanúsága szerint az Egyesült Államok is. A június hónapban az Azori-szigeteken létrejött Nixon–Spínola-találkozón az amerikai elnök²⁹ jelentős anyagi támogatást helyezett kilátásba Portugália számára, részben a szigeteken található katonai támaszpontok használatáért járó bérleti díj, részben pedig pénzügyi segélyek formájában. Washington célja saját befolyá-

²⁷ ÁBTL 2.7.2. 65-9/138/1974. 1. A portugáliai helyzetről, 1974. június 15.

²⁸ Uo.

²⁹ Richard Nixon (1913–1994) amerikai elnök 1969 és 1974 között.

sának erősítése volt, illetve az, hogy elejét vegye a radikális, fiatal katonatisztek kommunista befolyás alá kerülésének.³⁰

Az amerikaiak jól érzékelték az országban zajló folyamatok irányát, azonban 1974 júliusára már nemcsak ők, hanem Spínola köztársasági elnök és Palma Carlos kormányfő is reális veszélynek érezte a kommunisták további erősödését az MFA sorain belül és azon kívül is. A miniszterelnök – minden bizonnyal Spínola államfővel előzetesen egyeztetve – követelte, hogy terjesszék ki a kormányfő hatáskörét, javasolta, hogy hozzák előre 1974 őszére a köztársaságielnök-választást, halasszák el 1976-ra az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat, és fogadjanak el egy ideiglenes alkotmányt. A májusban újjászervezett, huszonegy tagú államtanács, az MFA és a Junta közös irányítószerve a miniszterelnöki hatáskörbővítésen kívüli javaslatokat elvetette.³¹ Ezzel eldőlt, hogy a népszerűségének tetőpontján álló Spínola elnöki hatalmát nem fogják tudni a polgárok szavazataival megerősíteni és legitimáltatni, illetve hogy a baloldali előretörésnek megállítására tett kísérlet kudarcba fulladt. A szavazás után lemondott Palma Carlos miniszterelnök. 1974. július 12-én megalakult az úgynevezett Szárazföldi Operatív Parancsnokság, portugál nevén Comando Operacional de Continente (COPCON), amelynek elsődleges feladata a közrend fenntartása volt. Parancsnoka Francisco da Costa Gomes vezérkari főnök, helyettes parancsnoka pedig az április 25-i forradalom operatív irányítója, a radikális baloldali gondolkodású Otelo Saraiva de Carvalho lett. 1974. július 17-én megalakult az MFA balszárnyához tartozó, marxista Vasco Gonçalves³² ezredes által vezetett második ideiglenes kormány. A tizenhat tagú kabinet hét tagja az MFA képviselője volt, helyet kaptak benne független politikusok, valamint a Szociáldemokrata Párt, a Szocialista Párt és a Portugál Kommunista Párt is. 1974. július 19-én az államtanács elfogadta a gyarmati népek önrendelkezési jogát elismerő törvényt, amelyet július 27-én Spínola rádióbeszédében hivatalosan deklarált. Két hónappal később, 1974. szeptember 28-án a köztársasági elnök megpróbálta utcára vinni a tömegeket – véleménye szerint – a demokráciát két irányból fenyegető veszéllyel

³⁰ ÁBTL 2.7.2. 65-9/146/1974. 4. Az USA és az új portugál rendszer, 1974. június 24.

³¹ Baracs Dénes–Schütz István: *Portugália szegfűvel*. Kossuth, Budapest 1974. 232–233., illetve Szilágyi: 126.

³² Vasco Gonçalves (1921–2005) mérnök, katona, marxista gondolkodású politikus. A szocializmus portugál modelljének megteremtését tekintette céljának. 1974. július 17-től 1975. szeptember 12-ig négy ideiglenes kormány miniszterelnöke.

szemben. „A portugálok csendes többsége – mondotta – elutasítja a politikai és társadalmi élet szélsőséges pólusait. Nem fogjuk megengedni sem a reakciós szélsőjobboldalnak, sem pedig az alkalomra vadászó szélsőbaloldalnak, hogy kétségbe vonja azt a szabadságot, amelyért harcoltunk.”³³ Spínolának ebben a mondatában a szélsőjobboldal kifejezés nem szorul magyarázatra. Ők a megdöntött rendszer hívei, illetve a polgári gondolkodású tábornoktól jobbra álló erők. A szélsőbaloldalon viszont nemcsak a Portugál Kommunista Párttól balra található, marginális csoportokat értette, hanem a kommunistákat, sőt talán az ország irányításában részt vevő katonák közül is azokat, akik ellen fel akart lépni. Ezek legfontosabbjai Otelo Saraiva de Carvalho és Vasco Gonçalves voltak. Szeptember végi kísérlete azonban nem járt sikerrel, az MFA meghatározó erői szembe fordultak vele, a tömegtüntetést megakadályozták, így 30-án lemondani kényszerült államfői tisztségéről. A JSN Costa Gomes vezérkari főnököt választotta köztársasági elnökké, Vasco Gonçalves pedig megalakította szocialista célokat kitűző, második kormányát a szociáldemokraták, a szocialisták és a kommunisták részvételével. Az április 25-én kezdődött „ideiglenes intézményesség”³⁴ első szakasza ezzel lezárult.

ÁLLAMOSÍTÁSOKKAL A SZOCIALIZMUS FELÉ

Azt, hogy az események Portugáliában baloldali fordulatot vettek, talán az 1974. november 25-én megjelent 660. számú törvényrendelet jelzi a legjobban, amely a kormány számára lehetővé tette, hogy beavatkozzon a nem rendeltetésszerűen működő magánvállalatok irányításába, szükség esetén államosítsa azokat. Kártalanításról azonban nem rendelkezett a törvényhozó.³⁵ Ezzel párhuzamosan az Egyesült Államok veszélyeztetve kezdte érezni az érdekeit, amit jól jelez, hogy míg júniusban, Spínola elnöksége idején Nixon jelentős pénzbeli támogatásáról biztosította tárgyalópartnerét, októberre megváltozott a helyzet. A magyar hírszerzés értesülése szerint az USA már fegyverszállítmányokkal kezdte támogatni a jobboldali erőket, s nyilvánvalóan a fenyegetés szándékával a portugál partokhoz vezényelt néhány hadihajót, tengerészgyalogos-egységekkel a fedélzetü-

³³ Baracs–Schütz: 319.

³⁴ Szilágyi: 128.

³⁵ Uo.

kön.³⁶ Átlépve az 1975-ös esztendőbe a helyzet tovább romlott. A NATO fokozódó nyomást gyakorolt Portugáliára azzal a céllal, hogy eltávolítsa az MFA-t a politikai tevékenységben való részvételtől, a kommunista pártot pedig a kormánykoalícióból. Ezen túl már a közvetlen fegyveres beavatkozás gondolatával is foglalkozott. Feljegyezték az Európai Gazdasági Közösség (EGK) képviselőinek azon kijelentését is, miszerint a Közös Piac addig nem nyújt kölcsönt Portugáliának, amíg a kormányban részt vesznek a kommunisták.³⁷

A sikeres forradalom és az azt követő első néhány hónap vitathatatlanul legtekintélyesebb katonai-politikai vezetőjét, Spínola tábornokot 1974. november 15-én nyugállományba helyezték.³⁸ Ő azonban 1975. március 11-én még egyszer kísérletet tett a hatalomba való visszatérésre, politikai fordulat végrehajtására. A puccskísérlet, amelyet elhamarkodottan, gyenge haditervvvel, megfelelő támogatás nélkül robbantott ki, kudarcba fulladt. Spínola társaival együtt Spanyolországba menekült. Ezzel megnyílt az út az MFA radikálisabb elemei számára.³⁹ Március 14-én az 5/1975. számú törvényrendelettel megszüntették az addig irányító JSN-t és az államtanácsot is, helyükbe jórészt az MFA tagjaiból összeállított Forradalmi Tanács lépett. A testület a köztársasági elnök konzultációs szerve lett, amely a forradalom szellemének őrzőjeként, a jogrend védelmezőjeként alkotmánybírói funkciót látott el. Ezenkívül létrehozták az MFA 240 főből álló Közgyűlését is.⁴⁰ Ugyanezen a napon döntött a kormány a bankok és a biztosítótársaságok államosításáról.⁴¹ Vasco Gonçalves 1975. március 26-án alakította meg harmadik kabinetjét, amelyben az MFA képviselőin kívül a szociáldemokraták, a szocialisták, a kommunisták és a Portugál Demokratikus Mozgalom képviselői kaptak helyet. 1975. április 7-én az MFA gyűlése megerősítette a portugál forradalom szocialista útjának programját.⁴² Az új kormány pedig, amely a korábbiaknál baloldali elveket követett, már az 1975. április 25-i alkotmányozó nemzetgyűlési választások előtt újabb államosításokba fogott. „A külföldi tulajdont nem érintő állami tulajdonba vétel összesen 487 vállalatot érintett, 311.000 alkalmazottal;

³⁶ ÁBTL 2.7.2. 65-9/248/1974. 1. Az USA Portugália-ellenes tevékenysége, 1974. október 22.

³⁷ ÁBTL 2.7.2. 65-9/49/1975. 1–2. A NATO Portugáliával kapcsolatos tervei, 1975. február 27.

³⁸ Baracs–Schütz: 350.

³⁹ António Reis: *Az 1974-es szegfűs forradalom*. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-1974-es-szekfus-forradalom> – A letöltés ideje: 2019. április 6.

⁴⁰ Szilágyi: 127. és 164.

⁴¹ Uo. 274.

⁴² <https://www.marxists.org/portugues/goncalves-vasco/index.htm> – A letöltés ideje: 2019. április 21.

kiterjedt az egész ipar 40, a modern hazai nagyipar 80, a bank- és biztosítási szektor 100%-ára.” Áprilisban törvényt hoztak a nagybirtokok kisajátításáról is. Az 500 hektárnál, de az öntözött földek esetében már az 50 hektárnál nagyobb földterületeket is elvehették a tulajdonosaiktól.⁴³ Ebben a kontextusban érdemes idézni Spínolának azokat a gondolatait, amelyeket a tábornok 1975. október 9-i felhívásában intézett a szabad világhoz. „1974. szeptember 30-án lemondtam a köztársasági elnökségről – emlékezett egy esztendő távlatából –, ezzel kívántam nyomatékosan elutasítani, hogy hazám kommunista átalakításában közreműködjek, fel akartam hívni a Világ figyelmét arra, hogy a forradalom egyre gyorsabban torzul a totalitarizmus irányába, ugyanakkor meggyőződésemm volt, hogy a portugál nép előbb vagy utóbb felismeri, hogy csalás áldozata lett, és reméltem, hogy a Nyugati Világ, melyet elkábított a marxista ideológia hatása, felébred a mély álomból, amelyben addig élt.”⁴⁴

A március 11-ét követő események következményei minden korábbinál komolyabb aggodalmat váltottak ki Portugália nemzetközi partnereiben, ezek közül kiemelten az Egyesült Államokban, továbbá az ország polgári demokrácia mellett elkötelezett erőiben is.

Ezt erősíti meg az az információ, amelyet Pinto Bazurco, a perui ENSZ-misszió diplomatája közölt a valószínűleg diplomáciai fedésben vele beszélgető Táborival New Yorkban, az ENSZ épületében 1975. március 27-én. Eszerint az USA a Portugáliában végbement újabb balratolódás miatt hivatalos nyilatkozatot juttatott el az ország elnökéhez, illetve szövetségeseivel közös politikai fellépést tervez, s egyben felkéri a Közös Piac országait olyan intézkedések megtételére, amelyek a portugál kormányt a további balratolódás megakadályozására kényszeríthetik. Öt hónap után újra szóba került néhány amerikai haditengerészeti egység portugál partok közelébe irányítása is, ami jelzi, hogy az azonos tartalmú korábbi információ, amely a katonai fenyegetést már konkrét tényként kezelte, téves volt.⁴⁵ Ugyancsak

⁴³ Szilágyi: 128.

⁴⁴ Szilágyi Ágnes Judit–Racs Marianna Katalin: *Portugália a demokratikus konszolidáció kezdeti szakaszában. Natalia Correia és António de Spínola kezdeti nézetei*, 1974. április–szeptember – <https://docplayer.hu/78746631-Portugalia-a-demokratikus-konszolidacio-kezdeti-szakaszaban-natalia-correia-es-antonio-de-spinola-kezdeti-nezetei-aprilis-szeptember.html> – A letöltés ideje: 2019. április 6.

⁴⁵ ÁBTL 1.11.4. II. sorozat ND/1975. 116–118. Amerikai kezdeményezés Portugáliával kapcsolatos közös NATO-álláspont kialakítására, 1975. április 2.

március 27-én Rómában Michael V. Kostiw, az Egyesült Államok nagykövetségének diplomatája négyszemközti beszélgetés során elmondta a Kalocsai fedőnevű, nagy valószínűséggel szintén diplomata státuszú hírszerző tisztnek, hogy a portugál helyzetet országa nagyon aggasztónak tartja, s egyáltalán nem kétséges, hogy amennyiben a regnáló rezsim fennmarad, Portugália elveszett a NATO számára, és többé nem tekinthető szövetséges országnak. Kostiw ugyanakkor látott még esélyt egy belső fordulatra, amelyet a NATO-tagállamok támogatnának, de katonai beavatkozást – véleménye szerint – az USA és a NATO nem engedhet meg magának.⁴⁶

Megijedve a kollektivista szocializmus irányába tett erőteljes lépésektől a Szocialista Párt első embere már-már kétségbeesett politikai lépéseket tett. 1975. március végén a BM III/I. Csoportfőnökség újságíró foglalkozású, Herczeg fedőnevű titkos munkatársa külföldi útja során felkereste az osztrák, Pennington fedőnevű információs kapcsolatait, aki tájékoztatta, hogy Mario Soares, még a külügyi tárca birtokosaként, a megelőző hetekben legalább kétszer fordult segítségért a nyugati szociáldemokrata pártvezetőkhez a portugál demokrácia megmentése érdekében. Soares a befolyásuk latba vetését kérte tőlük, mivel komoly veszélyét látta annak, hogy még abban az évben vagy kommunista, vagy szélsőjobboldali diktatúra jön létre az országban.⁴⁷

Az 1975. március 11-e és az április 25-i alkotmányozó nemzetgyűlési választások közötti másfél hónap egyike volt a portugál forradalom legbaloldalibb időszakainak. Ezt igazolja az ismertett eseménytörténeti összefüggéseken és a már bemutatott hírszerzési forrásokon túl további néhány információs jelentés. A szocialistákhoz kötődő, erőteljesen baloldali Manuel Poppe Lopes Cardoso még Soares külügyminisztersége alatt, 1975. január 9-én került a római portugál nagykövetség kulturális tanácsosi tisztségébe.⁴⁸ Két ízben, 1975. április 2-án és 1975. április 14-én beszélgetést folytatott Rómában a magyar hírszerzés fedett tisztjével, Késsessel. Álláspontja szerint az 1975. tavaszi portugál belső helyzet nem más, mint a konzervatív és a forradalmi erők közötti szívós küzdelem. Ez utóbbiak: a MFA,

⁴⁶ ÁBTL 1.11.4. II. sorozat ND/II/1975. 234–235. Portugália és a NATO, 1975. március 29.

⁴⁷ ÁBTL 1.11.4. II. sorozat ND/II/1975. 232–233. Portugál helyzet, 1975. április 7.

⁴⁸ Poppe, Manuel Ulysseias – Enciclopedia Digital – <http://ulyssseias.ilcml.com/pt/termo/poppe-manuel>
A letöltés ideje: 2019. április 14.

valamint a szocialista és a kommunista párt kétfrontos küzdelmet folytat a jobboldal és a parlamenten kívüli baloldal ellen. A fő veszélyforrásnak azonban a jobboldalt tartotta, annak ellenére, hogy a márciusi „spínolista” kísérletet a kommunisták és személy szerint Álvaro Cunhal⁴⁹ pártfőtitkár helytállásának köszönhetően sikerült megghiúsítani. Lopes Cardoso úgy vélte, hogy a jövőben bekövetkezhet egy, az amerikaiak által támogatott, sikeres jobboldali puccs, amennyiben előtte a portugál gazdaság a külföldi erők hathatós közreműködésével csődbe kerül. A kulturális diplomata a negyedik ideiglenes kormányban azt az álláspontját is közölte a magyar állambiztonsági szervek tisztjével, miszerint a többpártrendszer fennmaradása azért feltétlenül szükséges Portugáliában, hogy az új európai példája lehessen a forradalomnak.⁵⁰ Két héttel később, egyre közeledve az alkotmányozó nemzetgyűlési választások időpontjához, a belpolitikai feszültség további fokozódásáról értesülhettünk. Lopes Cardoso ekkor komoly aggodalmának adott hangot amiatt, hogy 1975. április 13-án már fegyveres összetűzésekre is sor került Porto városában „fasiszta bandák” és egy kommunista gyűlés résztvevői között. Ez utóbbiak a hadsereg támogatását élvezve ugyan visszaverték a támadást, de az incidensben többen meghaltak, illetve megsebesültek. Az ország belpolitikai helyzetét elemezve a nép forradalmi lelkesedését és a kommunista párt taktikus, mértéktartó óvatosságát emelte ki, amely megakadályozza, hogy a katonák túlzottan „előreszaladjanak”.⁵¹

Cardoso jól látta, hogy az egyébként korántsem egységes MFA soraiban bőven vannak olyanok, akik a polgári demokráciát, illetve az annak kereteit jelentő klasszikus többpártrendszert is feláldoznák a minél gyorsabb és radikálisabb társadalomátalakítás oltárán. A III/I. Csoportfőnökség Várbíró fedőnevű titkos munkatársa, aki újságíróként tartózkodott Portugáliában, 1975. április 10-e és április 24-e között beszélgetést folytatott Tomas Rosa századossal, az MFA Munkaügyi

⁴⁹ Álvaro Cunhal (1913–2005) 1931-ben lépett be a Portugál Kommunista Pártba. 1937 és 1960 között kommunista tevékenységért tizenöt évet töltött börtönben. 1960-ban megszökött Peniche erődörtönéből. 1961-től a párt főtitkára lett. 1962-től Moszkvában, majd Párizsban élt. 1974. április végén visszatért Portugáliába, az első négy ideiglenes kormányban tárca nélküli miniszteri tisztséget töltött be. 1992-ig képviselő és a kommunista párt főtitkára volt.

⁵⁰ ÁBTL 1.11.4. II. sorozat ND/II/1975. 236–237. A jelenlegi portugál helyzetről, 1975. április 8.

⁵¹ ÁBTL 1.11.4. II. sorozat ND/II/1975. 238–239. A portugál helyzetről, 1975. április 17.

Minisztériumba delegált képviselőjével és Rosa Coutinho altengernaggyal⁵², a Forradalmi Tanács egyik vezetőjével. Tomas Rosa kapitány szerint az MFA az alkotmányozó nemzetgyűlési választások ígéretével súlyos hibát követett el, mert ezzel kockáztatja a progresszív erők vezető szerepének a fennmaradását. Véleménye szerint az államosítások, a meghatározó pártok elkötelezése a szocialista opció mellett ugyan elzárta az utat a jobboldal előtt, de a reformok tényleges végrehajtásához hiányoznak a szubjektív feltételek. Így a megbízható, forradalomhoz hű szakemberek, az MFA egysége és a gyökeres átalakulást igénylő politikai pártok kohéziója. Ráadásul a destabilizáció veszélye egyre fenyegetőbbé válik az országban, mivel a lakosság elégedetlensége a súlyos infláció és a munkanélküliség miatt növekszik. Megoldásként Tomas Rosa az MFA polgári pártjának megalakítását javasolta. Ez a párt az össznemzeti érdekek egyedüli képviselőjeként a portugál népfront létrehozásának a motorja lehetne, amely aztán a kommunista párttal és a megújított szocialistákkal együtt következetesen végrehajtaná a társadalom átalakítását.⁵³ Rosa Coutinho, aki Tomas Rosához hasonlóan az MFA progresszív irányzatának volt a tagja, Portugália külpolitikai lehetőségeit viszont meglehetősen reálisan értékelte Várbíró előtt. Eszerint az ország földrajzi helyzete meghatározza Portugália Egyesült Államokhoz való viszonyát. Amíg a NATO fennmarad, addig az ibériai állam a tagja lesz, hacsak nem következik be Nyugat-Európában egy olyan forradalmi változás, amely az egész szövetségi rendszert új alapokra helyezné.⁵⁴

Erre a realitásérzékre szüksége volt az MFA-nak és vele az országnak is, ugyanis alig egy héttel az alkotmányozó nemzetgyűlési választások időpontja előtt már konkrét tervek jutottak a magyar állambiztonsági szervek tudomására arról, hogy az Amerikai Egyesült Államok miként kíván beavatkozni a portugáliai események menetébe. Eszerint a fennálló rendszer megváltoztatására irányuló akciót a CIA és a Pentagon együttesen hajtaná végre odatelepített ügynökök és külföldről hazatérő vendégmunkások közreműködésével. A gazdasági és politikai diverzió, a maoista és szélsőjobboldali csoportok közvetlen tevékenységé-

⁵² Rosa Coutinho (1926–2010) a portugál haditengerészet tisztje, altengernagy. 1974. április 25-e után a JSN, majd 1975. március 11-e után a Forradalmi Tanács tagja. Baloldali elvei miatt a „vörös admirális” jelzővel illették.

⁵³ ÁBTL 1.11.4. II. sorozat ND/1975. 144–145. Erőviszonyok a Portugál Fegyveres Erők mozgalmán belül, 1975. május 8.

⁵⁴ ÁBTL 1.11.4. II. sorozat ND/1975. 63–64. A Portugál–USA viszonyról, 1975. május 8.

nek következményeként, a „haladó erők” szétzilálását valószínűsítené meg, ám kommunista hatalomátvétel közvetlen veszélye esetén – Kostiw amerikai diplomata három héttel korábbi véleményével ellentétben – a NATO katonai inváziójára is számíthatna az ország.⁵⁵

Az alkotmányozó nemzetgyűlési választások előtt tehát a portugáliai belpolitikai helyzetet igen borúsán ítélték meg: egyfelől az Amerikai Egyesült Államok vezetése, illetve a polgári demokrácia fennmaradásában bízó mérsékelt belső erők, másfelől a forradalmi folyamat radikális társadalomátalakítást elérni kívánó, „progresszív” szereplői is. Az előbbieket, köztük Soares, a demokrácia megszűnése, egy új diktatúra kialakulásának lehetősége miatt aggódtak, az utóbbiak pedig, mint például Lopes Cardoso vagy Tomas Rosa, a politikai pártok kizárólag részérdekeket érvényesítő tehetetlensége, a gazdasági destabilizálódás és egy ebből következő jobboldali puccs veszélye miatt. 1975 áprilisában, az államosítások után és közben úgy tűnt, hogy bár a gazdasági helyzet erősen romlik az országban, mégsem a jobboldali fordulat forgatókönyve valósul meg. A BM III/III-4-c. Alosztályának⁵⁶ egyik hírforrása nyolcnapos utat tett az Ibériai-félszigeten, és Madrid, illetve Barcelona mellett elutazott Lisszabonba is. Beszámolójának portugáliai részét Pires nevű kapcsolatának információi alapján készítette, a beszámolót pedig felhasználásra megkapta a hírszerzésért felelős III/I. Csoportfőnökség 11. osztálya. Ez az osztály volt ebben az időszakban a felelős a harmadik országból és az itthonról irányított, úgynevezett hazai bázison folyó hírszerzésért. Hosszas leírásának számunkra legérdekesebb része arról szól, hogy a portugáliai forradalmi helyzetet a fokozott rendőri és katonai ellenőrzés jellemzi, miközben az utcákon gyakori a gyülekezés, a népgyűlések tartása, a röpcédulázás, a jelszavak és feliratok festése az épületekre. A rádióadók ezt a lelkesedést forradalmi dalok sugárzásával fokozzák. A választásra – megítélése szerint – a kommunista párt készült fel a legjobban, mivel komoly apparátusuk és tapasztalt munkatársaik vannak. Ha a vidéki szavazók a párt mellé állnak, akkor akár kommunista többség is kialakulhat az alkotmányozó nemzetgyűlésben.⁵⁷

⁵⁵ ÁBTL 2.7.2. 54-9/90/1975. 1. Amerikai tervek a portugáliai események menetének megváltoztatására, 1975. április 18.

⁵⁶ A belső elhárításért felelős III/III-as Főcsoportfőnökség 4-c. Alosztálya a kulturális területeken tevékenykedő, nemzeti érzelmű, ellenséges személyek jelentette veszély elhárításáért felelt.

⁵⁷ ÁBTL 1.11.4. II. sorozat ND/1975. 66–67. 73. Portugáliában, Spanyolországban szerzett információk, 1975. április 14.

PATTHELYZET. AZ ALKOTMÁNYOZÓ NEMZETGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Az 1975. április 25-i alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat a Szocialista Párt a szavazatok majdnem 38%-ával megnyerte, és ezzel 116 képviselői mandátumhoz jutott. Második helyen a Szociáldemokrata Párt végzett 26%-os eredménnyel, ami nyolcvanegy képviselői helyet jelentett a számára. A Portugál Kommunista Párt – sokak várakozásával ellentétben – csak a harmadik helyet szerezte meg, valamivel több mint 12%-os eredménnyel és harminc mandátummal. Negyedik helyen a kereszténydemokrata eszmeiségű, 1974 júliusában alakult Demokratikus és Szociális Centrum/Néppárt – (Partido de Centro Democrático Social/Partido Popular – CDS/PP) végzett, és tizenhat képviselőt küldhetett az alkotmányozó nemzetgyűlésbe. Az MDP 4%-os eredményével öt képviselői helyhez jutott, további két kis párt pedig egy-egy mandátumot szerzett.⁵⁸ A portugál nép ezzel világosan kifejezte politikai preferenciáit, ám sem a hatalom struktúrájában, sem személyi összetételében nem történt változás. Mivel a választás csak a jövődő Portugália alapjait megteremtő, új alkotmány összeállítására és elfogadására hivatott testület tagjait jelölte ki, a marxista Vasco Gonçalves az MFA által ellenőrzött negyedik ideiglenes kormány élén folytatta tevékenységét. A radikális baloldali politikát hozó és akár a NATO elhagyásának lehetőségét is felvető, legkritikusabb időszak Spínola tábornok sikertelen márciusi visszatérési kísérlete után kezdődött, és 1975. április 25-e után is folytatódott. Az alkotmányozó nemzetgyűlési választások csak kismértékben befolyásolták a belpolitikai események irányát.

Az ország sorsának alakulása, társadalmi berendezkedésének és a nyugati szövetségi rendszerben elfoglalt helyének esetleges változása élénken foglalkoztatta a magyar belügyi hírszerzést. Az információs jelentések száma 1975 tavaszától jelentősen megnőtt. Ezt láttuk az 1975. április 25-e előtti időszakra vonatkozóan, és ezt érzékelhetjük utána is. Közvetlenül a választások után, április 28. és május 8. között a BM III/I-11. Osztály Press Rezidentúrájának Kecsnár fedőnevű titkos munkatársa hivatalos úton Portugáliában járt, és vezető politikusokkal folytatott négyesemközti beszélgetéseket. Mindnyájukat az ország aktuális, illetve jövőbeni belpolitikai és gazdasági helyzetéről, valamint külkapcsolatairól kérdezte. Be-

⁵⁸ Szilágyi: 139.

szélgetőpartnerei közül az egyik Aurelio Santos⁵⁹, a Portugál Kommunista Párt Központi Bizottságának a tagja, a nemzetközi kapcsolatok osztályának a vezetője; a másik Tito da Morais⁶⁰, a Szocialista Párt nemzetközi osztályának irányítója; a harmadik Alfredo Barroso⁶¹, a külügyminisztérium sajtófőosztályának a vezetője; a negyedik pedig Francisco Balsemão⁶², az *Expresso* című hetilap tulajdonosa és főszerkesztője, a szociáldemokrata PPD/PSD „harmadik legfontosabb” embe-
re volt.⁶³ Néhány közös pont mellett pártállásuktól függően alapvetően másként látták jelenük problémáit és lehetőségeit, illetve a jövő kihívásait is.

Aurelio Santos a többiekhez hasonlóan számolt a portugáliai gazdasági válság inflációban és munkanélküliségben megmutatkozó kiéleződésével, akár az alapvető élelmiszerek és iparcikkek hiányával is. Helyzetelemzésének jó részét azonban a pártérdekek és a legnagyobb politikai vetélytárs, a szocialistákkal szembeni ellenérzés határozta meg. Azt emelte ki, hogy a gazdaság állapotának súlyosbodása ahhoz vezethet, hogy a párt a jövőben esedékes törvényhozó nemzetgyűlési választásokon még az 1975. áprilisi eredményeknél is rosszabbul fog szerepelni. A kommunisták demokráciafelfogását jól tükrözi, hogy az alkotmányozó testületi választásokat – akárcsak Tomas Rosa százados néhány héttel korábban – az MFA által elkövetett politikai hibának minősítette. Álláspontja szerint az államosításokat és a földreformot „népszavazás formájában kellett volna a néptömegek elé vinni”. Santos a pártja véleményét közölve kijelentette, hogy nem tartja lehetségesnek Portugáliában az Egyesült Államok közvetlen katonai beavatkozását, de adott esetben „akad egy politikai párt, amely hídfőül szolgálhat egy belpolitikai

⁵⁹ Aurelio Santos (1930–2017) fiatal korától részt vett a Salazar-rendszer elleni küzdelemben, a Lisszaboni Egyetem diákmozgalmában vezető szerepe volt. 1953 és 1955 között börtönbe zárták. 1955-ben csatlakozott a kommunista párthoz. 1963 és 1974 között felelőse és irányítója volt a Portugál Kommunista Párt földalatti rádióadójának. 1965 és 2004 között a kommunista párt központi bizottságának a tagja. Az első ideiglenes kormányban Álvaro Cunhal kabinetfőnöke. 1974 és 1975 között a párt nemzetközi osztályának a vezetője.

⁶⁰ Tito da Morais (1910–1999) szemben állt a Salazar-rezsimmel. Többször letartóztatták, majd külföldre menekült. 1963-ban Mario Soarezzel és Francisco Ramos da Costával Genfben megalapították a Szocialista Párt elődjének tekinthető Portugál Szocialista Akció szervezetét. Az alkotmányozó nemzetgyűlésnek és az 1976-os törvényhozó gyűlésnek megválasztott képviselője volt.

⁶¹ Alfredo Barroso 1945-ben született. Újságíró, politikus. 1969-ben csatlakozott a Portugál Szocialista Akcióhoz. A Szocialista Párt egyik alapítója.

⁶² Francisco Balsemão 1937-ben született. Üzletember, politikus. 1974. május 6-án egyik alapítója volt a szociáldemokrata pártnak. Képviselő az alkotmányozó nemzetgyűlésben. 1981 és 1983 között miniszterelnök.

⁶³ ÁBTL 1.11.4. II. sorozat ND/II/1975. 391–398. Portugália NATO-problémái, 1975. május 12.

fordulat végrehajtása számára, amely kedvező az amerikaiaknak”. Aurelio Santos félreérthetetlenül Kecsnár ügynök tudomására hozta, hogy a szocialista pártot is ilyen politikai alakulatnak tartja.

Tito da Morais ezzel szemben éppen a kommunistákat és személyesen Álvaro Cunhal pártfőtitkárt okolta az intervenció veszély fokozódásáért. Véleménye szerint ugyanis a Portugál Kommunista Párt hatalmi monopóliumra tör, ám mivel tizenkét százalékos kisebbségbe került április 25-én, abszolút lojalitással ragaszkodik az MFA-hoz, mert csak a katonai mozgalom közvetítésével lát esélyt célja elérésére. Morais szerint ugyanakkor ez az amerikaiakon kívül a Szovjetunió érdekeinek sem felel meg, mivel a szovjetek számára az enyhülési politika fenntartása és az európai biztonsági értekezlet sikeres lezárása elsődleges fontosságú. Morais úgy vélte, ha a kormány összetétele tükrözni fogja az áprilisi, majd pedig később a következő választás eredményeit, akkor az amerikai intervenció esélye megszűnik, mivel az Egyesült Államok elfogadja a PCP kisebbségi részvételét a portugál kabinetben. Amennyiben viszont ez nem következik be, elkerülhetetlen valamiféle beavatkozás, amely nem feltétlenül lesz katonai jellegű. A volt gyarmatokhoz fűződő gazdasági kapcsolatok elszakítása, a külföldi monopóliumok kivonulása az országból, a befektetések leállítása komoly krízishelyzetet teremt, amelyben az MFA vezetői maguk hajtának majd végre olyan hatalomátvételt, amellyel az amerikaiak alapvető követeléseit kielégítik.

Az Alfredo Barroso által elmondottak közül két lényegi információt szükséges kiemelnünk. Az egyik, hogy az áprilisban lezajlott választásoknak a kommunisták számára kedvezőtlen eredménye és az a tény, hogy a szocialistákhoz közel álló Melo Antunes lett a külügyminiszter⁶⁴, az MFA-n belül bizonyos szintű erőeltolódáshoz vezetett. A választások előtt az ország katonai vezetése a kommunista párt nyomására nem kezdeményezte az azori-szigeteki haditámaszpontok használatát szabályozó, 1974-ben lejárt egyezmény megújítását. Most viszont a portugál kormány Antunesen keresztül hivatalosan informálta Washington, hogy immáron kész tárgyalásokat kezdeni az Azori-szigetek területén levő bázi-

⁶⁴ Melo Antunes (1933–1999) katona, politikus. 1963 és 1971 között kilenc évet szolgált Angolában. Részt vett a Kapitányok Mozgalmában, 1974. április 25-én egyike volt a stratégiai irányítóknak. Az MFA programjának egyik szerzője. A második ideiglenes kormány tárca nélküli minisztere, a negyedik és a hatodik ideiglenes kormány külügyminisztere.

sok további amerikai használatáról. Barroso másik lényeges kijelentése az volt, hogy ha az országban kialakulna egy a PCP által támogatott katonai diktatúra reális lehetősége, abban az esetben az Egyesült Államok elszakítaná az Azori-szigeteket Portugáliától, és saját területének tekintené azt.

A szociáldemokrata Francisco Balsemão szerint az USA Portugáliával kapcsolatos elsődleges preferenciája az Azori-szigetek kérdése. Barrosóhoz hasonlóan ő is azt állította, hogy ha stratégiai érdekeik veszélybe kerülnének, az amerikaiak uralmuk alá vonnák az atlanti-óceáni szigetcsoporthoz. Véleménye szerint ez nem okozna számukra nehézséget, mivel a jelen lévő rendkívül erős tőkeérdekeltségeik már megkezdtek propagandatevékenységüket az Azori-szigetek önkormányzatának megvalósítása érdekében. Ráadásul az itt élő lakosság élesen antikommunista érzelmű, és a portugáliai belpolitikai folyamatok már eddig is növelték a széparatizmus híveinek a táborát. Az Egyesült Államok számára a másik kulcsfontosságú kérdés, közölte Kecsnár ügynökkel Balsemão, hogy a szovjet hajók semmilyen körülmények között ne használhassák a portugál kikötőket. Amennyiben az ország katonai vezetése ezt az amerikai igényt nem teljesítené, abban az esetben Portugália számíthatna az USA, illetve a NATO beavatkozására. Az Azori-szigeteki katonai bázisok és a kikötők ügye mellett Francisco Balsemão szerint a portugál belpolitikai helyzet kevésbé nyugtalanítja az Egyesült Államokat, mert az bízik az MFA mérsékelt szárnyának megerősödésében, sőt nem zárja ki Spínola viszatérését sem.

Szoros összefüggésben az előzőekkel, a hírszerzés Magyar fedőnevű titkos munkatársa újságírói foglalkozását gyakorolva 1975. május 29-én Bonnban egyebéd keretében beszélgetést folytatott Hans Ulrich Kempsskivel, a müncheni Süddeutsche Zeitung munkatársával. A német újságíró magyar kollégájának elmondta, hogy értesülése szerint a portugál kormány változatlanul az USA rendelkezésére bocsátja az Azori-szigeteki támaszpontokat, de azzal a kikötéssel, hogy azokat nem használhatja egy közel-keleti konfliktus esetén Izraelbe irányuló szállítások lebonyolításához és egyetlen, Afrika ellen folytatott akcióhoz sem.⁶⁵

⁶⁵ ÁBTL 1.11.4. II. sorozat ND/II/1975. 244–245. Portugália és az Azori-szigetek, azok felhasználása a közel-keleti konfliktusban, 1975. június 5.

Egy nappal később Magyarai ügynök Bonnból továbbutazott Brüsszelbe, és az ott zajló NATO-csúcsértekezlet eseményeiről tudósított. Az alkalmat felhasználva beszélgetésbe elegyedett Luís de Barrosszal, a lisszaboni *Diário de Notícias* című napilap főszerkesztőjével. Barros, akinél írott formában ott volt Vasco Gonçalves miniszterelnök portugál nyelvű beszéde, amelyet Gonçalves a tagállami vezetők előtt mondott el, Magyarai kérésére lefordította azt franciára, s így már nem volt akadálya, hogy a magyar hírszerzés is értesüljön annak pontos tartalmáról. Gonçalves – akit Barros meggyőződéses és becsületes baloldaliként jellemzett – brüsszeli szereplésének legfontosabb elemei a Gerald Ford amerikai elnökkel⁶⁶ és a Helmut Schmidt nyugatnémet kancellárral⁶⁷ folytatott vitái voltak. Az információs jelentés szerint Ford nyíltan megmondta neki, hogy összeférhetetlennek tartja a NATO-tagsággal azt a tényt, hogy a portugál kormány kommunista befolyás alatt áll. A marxista Gonçalves erre azt válaszolta, hogy ők nem akarnak „trójai faló” lenni a NATO-ban, s hogy a kormánya nincs kommunista befolyás alatt. Arra kérte a katonai szövetségben helyet foglaló partnereit, hogy értsék meg a portugál valóságot. Kijelentései szerint az országban ötszáz évig volt inkvizíció, ötven évig fasizmus, és itt volt Európában a legalacsonyabb a munkabér. Állítása szerint az MFA ebből a helyzetből szeretné kiemelni a népet. Munkájához atlanti szolidaritást, segítséget és nem támadásokat vár a NATO-tól. Schmidt kancellár fenyegető szavaira, amelyek szerint Portugália nem fogja megkapni az ígért nyugatnémet gazdasági segítséget, ha a szociáldemokraták nem jutnak súlyuknak megfelelő befolyáshoz az ország politikai életében,⁶⁸ Gonçalves azt válaszolta: előre közölték, hogy az 1975. áprilisi választások nem a hatalomban való részesedés arányait fogják eldönteni. Egyben ígéretet tett arra, hogy a törvényhozási választásokat 1976 első negyedében megrendezik majd, s annak eredményeit már figyelembe veszik a végrehajtó hatalom összetételének kialakításakor.⁶⁹

1975. június 7-én a BM III/I. Csoportfőnökség másik titkos munkatársa, Técsy a jelentése elkészítéséhez Jacques Ogliastro, a párizsi *Le Figaro* újságírójának információit használta fel mindarról, ami a NATO csúcsértekezletén elhangzott. A Magyarai ügynök által jelentettekhez képest Técsy nem a portugál miniszterelnök brüsszeli

⁶⁶ Gerald Ford (1913–2006) amerikai elnök 1974 és 1977 között

⁶⁷ Helmut Schmidt (1918–2015) az NSZK kancellárja 1974 és 1982 között

⁶⁸ Helmut Schmidt itt minden bizonnyal Mario Soares szocialista pártjára gondolt.

⁶⁹ ÁBTL 1.11.4. II. sorozat ND/II/1975. 248–250. Portugália és a NATO, 1975. június 5.

fellépését taglalta, hanem a partnerek reakcióit és javaslatait az ibériai államban kialakult helyzet megoldására. Így tőle tudhatjuk meg, hogy Gonçalves azon kijelentésére, hogy a NATO számára alapjában véve nincs portugál probléma, hiszen az MFA és a kormánykoalíció pártjai fenn kívánják tartani az ország tagságát a katonai szervezetben, a tagállami vezetők szkeptikusan reagáltak. Az Egyesült Államok, feltételezve Portugália későbbi kiválását – de a közvetlen beavatkozást a végső pillanatig halasztva –, a dél-európai stratégiai viszonyok stabilitása érdekében Spanyolország fokozatos integrálását javasolta a szövetségbe. Ezzel szemben főként az észak-európai tagállamok Spanyolország antidemokratikus berendezkedésére hivatkozva ellenezték ezt, mivel véleményük szerint gyengíti a NATO erkölcsi súlyát és ismert érvrendszerét, amely szerint a katonai szervezet a liberális demokráciákat védi. Az amerikai elképzelésekkel ellentétben rajzolódt ki a másik álláspont, amely a Közös Piac gazdasági erejével kívánta megoldani a Portugáliában előállt gondokat. Eszerint egyfelől Portugáliának a közeljövőben lejár a vele korábban kötött szerződése, így lehetővé válik, hogy a meghosszabbításról szóló tárgyalásokon a gazdasági szervezet a megállapodás árát magasra srófolja. Másfelől a szaporodó államosítások nyomán bekövetkező tőkekivonások, az ezzel járó gazdasági feszültségek és a bérből élők növekvő elégedetlensége a politikai élet feszültségeit is tovább fogják fokozni. Hagyni kell, hogy az országban a gazdasági törvények automatizmusa érvényesüljön, s az így kialakult kényszerhelyzetben a Közös Piacnak egyéb dolga nem lesz, mint készen állni egy gyorssegélyakcióra, amelyet megfelelő politikai feltételekhez lehet majd kötni.⁷⁰

A FORRADALOM ELSŐ TIZENNÉGY HÓNAPJÁNAK MÉRLEGE

1975 közepére még nem dőlt el, hogy az akkor már tizennégy hónapja tartó portugál forradalmi folyamat mikorra fog lecsillapodni. A külső szemlélő számára az sem lehetett világos, hogy az ország véglegesen milyen politikai és társadalmi berendezkedéssel váltja majd fel az 1974. április 25-én megdöntött rendszert. Az tudható volt, hogy az önmagát túlélte, diktatórikus-autoriter rezsim kimúlása után a sok évtizedes illegális tevékenység és a társadalom széles rétegeiben meglévő erős befolyás nagyon komoly pozíciókat jelent a Portugál Kommunista Párt számá-

⁷⁰ ÁBTL 1.11.4. II. sorozat ND/II/1975. 277–281. NATO álláspont Portugáliával kapcsolatban, 1975. július 5.

ra a rövid távú jövőt meghatározó döntések meghozatalánál. Ám ettől függetlenül is, nyilván a több mint negyven évig regnáló Salazar–Caetano-rendszer bukása utáni visszahatás következményeként, a forradalmat követően markánsan baloldali közhangulat alakult ki Portugáliában. Ennek kétszer is fontos szerepe volt Spínola tábornok hatalomba való visszatérésének megakadályozásában. Ezen túl ez játszott közre abban is, hogy az ország ügyeinek irányítását végző ideiglenes kormányok élén, az MFA akaratából, 1974 júliusától négy ízben is egy marxista elveket valló ezredes, Vasco Gonçalves állhatott. A már említett Lopes Cardoso, Portugália római nagykövetségének tanácsosa 1975 júniusának végén tájékoztatta a Késes fedőnevű hírszerző tisztet Mario Soaresnek, a negyedik ideiglenes kormány államminiszterének véleményéről az ország aktuális helyzetét illetően és azokról az elképzeléseiről, amelyek szerint a jövőben Portugáliának működnie kellene. Ismerve a későbbiekben játszott meghatározó politikai szerepét talán nem érdektelen zárásként az általa 1975 közepén elmondottakat közölni. Soares szerint a portugál viszonyokat komoly nehézségek jellemzik, a lakosság jó része nem dolgozik, hanem politizál. Romlott a munkafegyelem, és nincs elég megfelelő képességekkel rendelkező új gazdasági vezető az államosított vállalatoknál. A gazdasági bajok szaporodása az elégedetlenség növekedéséhez vezet, ami vagy a balratolódást fokozza, és ezzel tovább súlyosbítja a gazdaság helyzetét, vagy jobboldali fordulat áll be, akárcsak Chilében, az viszont elsöpri a Szocialista Pártot is. Éppen ezért a szocialisták minden erővel arra igyekeznek majd rávenni a kommunista párt által befolyásolt hadsereget és kormányt, hogy erősítse a többpártrendszert, és adjon a pártoknak a szavazati arányaiknak megfelelő súlyt a döntéshozatalban. Soares ezek mellett megfogalmazta távlatos jövőképét is, amelyben Portugália tartós boldogulásának zálogát egy skandináv típusú szociáldemokrata állam megteremtésében látta.⁷¹

A Portugáliában 1975 nyarára kialakult politikai helyzetet, társadalmi és gazdasági következményeivel együtt, az átmenetiség és ideiglenesség vonásai jellemezték. Azt, hogy miként változott meg ez az állapot, és milyen irányt vett 1976 végére a kisebbik ibériai állam története – a korabeli magyar belügyi hírszerzés forrásainak sajátos optikáját is felhasználva –, az *Arc* és *Álarc* következő számában mutatom be.

⁷¹ ÁBTL 1. 11. 4. II. sorozat ND/II/1975. 294–295. A portugál belső helyzetről, 1975. június 25.

„Az az idő, amikor a terrorizmust értelemszerűen úgy különíthettük el, mint valami korlátozott társadalmi jelenséget, amellyel a rendőri erők és a biztonsági szervek elboldogulnak, régen elmúlt...”

Idézet egy holland terrorelhárítótól

02

**BIZTONSÁG-
KUTATÁS**

Túlélés Nyugaton – Útmutató a mudzsahideknek

A Shahadastories nevű Twitter-fiók 2015. március 19-én tette közzé a „How to Survive in the West: A Mujahid Guide” című e-book-linkjét. A 65 oldalas könyv egy dzsihadistáknak szóló internetes sorozat darbjaként jelent meg, és gyorsan terjedt. Szerzője ismeretlen, de feltehetőleg az Iszlám Állam titkosszolgálatának, az Amniyatnak az egyik tagja készítette. A tartalma egyszerre ijesztő és néhol nevetséges is, talán inkább tekinthető propagandának, mint valóságos kiképzésnek – de mint a toborzás és a radikálizálás eszköze mindenképpen figyelemre méltó. Az alábbiakban a kiadvány első részét közöljük magyarul.

TÚLÉLÉS NYUGATON

Útmutató mudzsahideknek

Lám! Allah megváltoztatta a hívők lelkét és vagyonát, miáltal övék a Mennyország. Ők Allah útján harcolnak, hát ölnek és megöletnek. (Ez) az ígéret Őtőle valóban a Tórában, az Újszövetségi Szentírásban s a Koránban. S ki hűbb az Ő egyezségéhez, mint Allah? Hát leljétek örömtöket a jó üzletben, mit kötöttetek (Allahhal), s ez a hatalmas győzelem.

(Korán 9:111)

ELŐSZÓ

Valódi háború készülődik Európa szívében. Sok muszlim igyekszik megmutatni a világnak, hogy békés polgárok vagyunk, és sok ezer eurót költünk a *dawah* (iszlámot népszerűsítő) kampányokra, hogy megmutassuk, milyen értékes helyünk van a társadalomban, mégis súlyos kudarcot vallunk. A hitetlenek vezetői folyamatosan hazudoznak a médiában, azt állítva, hogy minden muszlim terrorista, miközben mi folyton csak tagadunk, és békés polgárok szeretnénk lenni. Ők azonban sarokba szorítottak, radikálissá tettek, és ez lesz a vesztük. Ez lesz, ami Róma bukásához vezet.

Azok, akik a kezükben tartják a médiát, több mint ezer éve uralkodnak Európa és a nyugati világ fölött, és nem akarják, hogy az iszlám megvesse a lábát a birodalmukban. Meg akarják tartani a hatalmukat, a házasságtörést, az alkoholt és a pénzüket, és bármit megtennének, hogy ne veszítsék el. Ezért több milliárd dolláros médiakampányt folytatnak, hogy megállítsák az Iszlám Államot a Közel-Keleten, és több milliárd dolláros kampányt az igazi iszlám ellen Nyugaton. Az összes nagy alkohol- és szerencsejáték-vállalat, és mindenki, aki *harammal*, tiltott dolgokkal kereskedik, támogatja ezt a projektet, mert ha az iszlám elterjed a nyugati országokban, ők mindent elveszítenek. Mindkét félnek élet-halál kérdése, hogy ki győz, mert csak egy maradhat. De Allah utolsó prófétája, Mohamed (béke legyen vele) megígérte nekünk, hogy mi fogunk győzedelmeskedni, és bevesszük Európa fővárosát, Rómát – de csak az után, hogy elfoglaltuk Perzsiát (Iránt). [Szahíh Muszlim 54/50]

Muszlimként fel kell készülnünk arra, ami vár ránk. A médiapropaganda mindig előre megmagyarázza, mi fog történni később. Ha tehát a muszlimokat gonosz terroristaként ábrázolják, akkor az sem bánt senkit, ha lemészárolnak minket; sőt, a becsapott tömegek még meg is könnyebbülnek a pusztulásunkat látva.

Akkor hát mi a muszlimok teendője? Könyörögnünk kéne a „szabad sajtónak”, hogy ne sértegetse éjjel-nappal a prófétánkat? Hátra kellene dőlnünk, amíg a rendőrség az otthonunkban razziázik, csak mert ott van a Korán és A bűnbánat szűrője a polcunkon?

Szabad muszlimként nem tűrhetjük ölbe tett kézzel, hogy letartóztassanak minket valamiért, ami Allah szemében nem bűn. Mohamed próféta (béke legyen vele) államában (az Ummában) megtanultunk harcolni, hogy megvédjük magunkat és a vallásunkat, bárhol is legyünk a világon. Olvasóm, ha helyteleníted a fegyveres ellenállást, jusson eszedbe, hogy ma vagy holnap bebörtönözhetnek a vallásodért, és tedd fel magadnak a kérdést: vajon ott is meg tudnád-e őrizni a hitedet? Azok, akik még időben támadásba lendülnek, megtanulnak reagálni a különféle helyzetekre, és előbb nyerik el a mártíromságot (*shahada*), mint hogy hosszú évekre börtönbe kerüljenek.

Ez a könyv azoknak a muszlimoknak szolgál útmutatásként, akik nem muszlim többségű országokban élnek, vagy olyan helyeken, ahol az igazhitűek üldöztetésnek vannak kitéve. Arról szól, hogyan reagáljunk különböző lehetséges helyzetekre, és hogy hogyan váljunk kettős életet élő titkos ügynökké – ezt a muszlimoknak a közelgő években meg kell tanulniuk a túlélés érdekében.

A könyv szerzője több mint tíz éve tanulmányozza a dzsihádot a világban, így ismeri a különböző dzsihadista csoportokat, és tudja, hogy az évek során milyen veszedelmeket szenvedtek, és milyen győzelmeket arattak. Olvasóm, remélem, hogy javadra fog válni ez a könyv. És nincs más menedék, csakis Allah, így hát kérd az Ő segítségét, mert szükséged lesz rá!

BEVEZETŐ

Egy titkos ügynöknek mindig kettős élete van: egy *nyilvános* és egy *titkos* élete. A nyilvános életében normálisan viselkedik, végzi a teendőit, és hétköznapi polgárként jelenik meg a társadalomban. A titkos ügynök élete teljesen más: másként néz ki, és másként is viselkedik, mert titkos küldetéseket kell végrehajtania anélkül, hogy felfedné valódi kilétét.

A nyugati titkosszolgálatok által beszervezett ügynökök se nem különösebben szépek, se nem feltűnően csúnyák: pont átlagos külsejük miatt választják ki őket. Ha az ember találkozik velük, nem vesz észre rajtuk semmi különösét. A titkos ügynök célja, hogy minél több információt szerezzen az adott személyről vagy

helyről anélkül, hogy egyáltalán feltűnne valakinek az ottléte. Az ügynök különféle képességeket sajátít el, hogy a lehető legtöbb információhoz jusson, és sokszor a modern technológia is segíti célja elérésében.

Izraelnek az egész világon vannak ügynökei (a nevük *katsa*), akik kémkednek, de titokban támadásokat is végrehajtanak. Különböző szerepük van. Néha az a dolguk, hogy beépüljenek az ellenséges területre, és kémkedjenek az ottani közösségek után, jelentést küldve a Moszadnak a viselkedésükről. Például: háborúra készülnek? Ha igen, pontosan ki a háború vezére? Mely házakban tárolják a fegyvereiket? És így tovább. A *katsa* ügynökök néha építésznek álcázva hatolnak be az országba, és részt vesznek az építkezéseken is. Ha a muszlim világban valahol hidat építenek, az izraeliek így bombát rejthetnek el benne, és évekkel később felrobbanthatják, ha szükséges. Máskor üzletembernek adják ki magukat. Bármilyen szerepet is kell eljátszaniuk, mindig alaposan kitanulják a szakmát, ami mögé elrejtőznek.

Titkos ügynöknek lenni alapos tudást és jól begyakorolt készségeket igényel. Ebből a könyvből elsajátíthatod ezeket a készségeket. Megtanulhatod, hogyan élj kettős életet, hogyan tartsd titokban a rejtett életedet, hogyan maradj életben egy ellenséges országban, hogyan fegyverezd fel és erősítsd meg a muszlimokat, hogy mindannyian készen álljatok, amikor a dzsihád eléri a hazátokat és az otthonotokat.

Egyszerűbben szólva: ebből a kézikönyvből megtanulhatod, hogyan válj alvó sejté, amely azonnal aktiválódni tud, amint az Ummának, Mohamed államának szüksége van rá.

„Allahra hagyatkozzatok, ha hívők vagytok!” (Korán 5:23)

1. FEJEZET: A SZÉLSŐSÉGES IDENTITÁS LEPLEZÉSE

Ha muszlimként egy nem muszlim többségű országban élsz, a legfontosabb, hogy elrejtse muszlim identitásodat, és ne tűnj hirtelen „másnak” vagy „szélsőségesnek”.

Ha betértél az iszlámba, próbáld a lehető legkevésbé kimutatni a vallásodat. A *dzsumát*, a pénteki imát természetesen elmondhatod a gyülekezetben (*dzsama*), de utána távozz gyorsan, és ne beszélj senkivel! Ha rejtegetni is próbálsz a vallásodat, azért igyekezz tartózkodni a *haramtól*, a tiltott dolgoktól. Ha nem mutatod ki, hogy muszlim vagy, már le is kerültél a „terroristagyánús személyek” listájáról.

Ha muszlimnak születtél: próbáld minél kevésbé feltűnően gyakorolni a vallásodat. Ha például még nem növesztettél szakállat, inkább ne most növessz, mert feleslegesen magadra vonod a figyelmet. A muszlim országokban a mudzsahiddek sokszor levágják a szakállukat, hogy leplezzék a kilétüket. Néha, hogy mégis eleget tegyenek a vallási előírásnak, egyszerű kis kecskeszakállat növesztenek, amiben mások csak divatos arcszörzetet látnak. Ne feledd, sok hittudós szerint a „szakáll” az, ami az áll vonalán és az állcsúcson nő. Ezek a tudósok az orcán és a nyakon növekvő szőrt nem tartják szakállnak, és ilyenformán megengedik a leborotválását. Allah pedig mindennek tudója.

Gyakorló muszlimok: ha gyakorló muszlim vagy, és már növesztettél szakállt, ne most vágd le, nehogy feleslegesen felhívj magadra a figyelmet (hiszen a családod, a barátaid és a munkatársaid természetesen érdeklődni fognak, hogy miért váltál meg a szakálladtól, és így akaratlanul is kémkednek utánad).

A legfontosabb, hogy a lehető legkisebb figyelmet vond magadra. Más szóval nézz ki minél átlagosabban!

Nővéreknek: ha hidzsábot hordasz, és olyan helyre (például repülőtérré) mész, ahol a muszlimokat átkutatják, próbáld fekete helyett színes hidzsábot viselni! A fekete hidzsábot viselő muszlim nőket gyakrabban vizsgálják át a repülőtereken, mint a színes hidzsábot viselőket. Ez pusztán abból az előítéletből fakad, hogy a feketébe öltözött muszlim nők szigorúbb vallási előírásokat követnek.

Álcázás

Titkos ügynökként sok mindent kell csinálnod, sok emberrel találkozol. Nem akarsz, hogy bárki is felfedje a valódi kilétedet, ezért különböző módokon álcáznod kell magad. Itt felsorolok néhány ötletet.

Öltözz úgy, mint ők!

Ibn Tadjmijja az egyenes útról (az iszlám útjáról) szóló könyvében azt írja:

Ez az igazság ma is érvényes. Ha egy muszlim háborús övezetben (*dar al-harb*) vagy a hitetlenek földjén (*dar al-kufr*) találja magát – még ha nincs is éppen valódi háború –, nem köteles többé az ottaniaktól eltérő módon élni, nehogy ezzel ártson magának. Mi több, javasolt – sőt, akár kötelező – lehet időnként átvennie az életmódjukat, ha ezzel az iszlámot szolgálja: akár azzal, hogy megtéríti őket az igaz hitre; vagy értesülést szerez a terveikről, és tájékoztatja erről a muszlimokat; vagy elhárítja a fenyegetést, amit a muszlimokra jelenthetnek. A helytől és időtől függően kell tehát megválasztania, hogy inkább hasonuljon hozzájuk, vagy különbözzön tőlük.

Változtasd meg a vezetékneved, vagy válassz álnevet:

Amikor egy muszlim emberek közé megy, amennyire csak lehet, be akar olvadni, hogy ne keltsen feltűnést. Hangsúlyozom, ez nem azért van, mert fél felfedni muszlim identitását, hanem azért, hogy ne keltsen gyanút mint ellenséges ügynök. Így könnyebben elnyerheti mások bizalmát.

Hogy gond nélkül végezhessek a munkájukat, sokan álnevet választanak maguknak. Az álnév (például Ali helyett Al vagy Adam, ami semlegesebb) sok előnnyel jár, egyebek közt:

Elrejti a valódi személyazonosságodat, és csökkenti a lelepleződés kockázatát. (Ahogy egy későbbi fejezetben látni fogjuk, az álnév különösen fontos a sötét alvilágban.) Amikor a mudzsahidok dzsihadistává válnak, senkinek nem árulhatják el az igazi nevüket, nehogy a barátaik, ha elfogják és kivallatják őket, felfedjék a testvérek valódi kilétét a zsarnokok előtt.

Barátságosabbnak és nyitottabbnak tűnsz a nyugati emberek szemében. Azokat a muszlimokat, akik nyugati becenevet választanak maguknak, könnyebben elfogadják a nem muszlim munkatársaik. Ez azért is előny lehet, mert így kevésbé gyanakszanak rád, illetve nyitottabbnak és kevésbé „szélsőségesnek” (értsd: valóságosnak) tartanak.

Álnéven több lesz a lehetőség, mert a muszlim nevéek sokszor kevesebb munkát kapnak, mint a nem muszlim nevéek. Álnévre van szükséged akkor is, ha egy bizonyos munkahelyen magasabb pozíciót akarsz betölteni. A mudzsahidek sokszor építenek be ügynököket erőművekbe vagy kormánypozíciókba, hogy onnan kémkedjenek és szivárogtassanak (kettős ügynökként) az Iszlám Állam vezérkarának.

A külsőd megváltoztatása:

Aszerint, hogy kivel találkozol, meg kell változtatnod a külsődet. A 90-es években az algériai GIA (Groupe Islamique Armé) csoport európai tagjai sokszor színes kontaktlencsét viseltek a társaik előtt, és csak akkor vették ki a lencsét, amikor hazatértek. Ha zöld kontaktlencsét viselsz, míg a népcsoportodban ritka a zöld szem, ez az embereknek fel fog tűnni, és hibás személyleírást adnak rólad a rendőrségnek. Ez előnyödre válhat.

A hangod elváltoztatása:

Amikor inkognitóban beszélsz egy konkrét csoporttal, hangmodulátor-szoftverrel vagy hardverrel elváltoztathatod a hangodat.

Fontos, hogy ha biztosan felismerhetetlen akarsz maradni, másik telefont és SIM-kártyát kell használnod, és el kell menned valahová az otthonodból. Amikor ugyanis mobiltelefont használsz, a jel pontosan oda érkezik, ahol épp tartózkodsz. Ha az otthonodban használod a telefont, azonnal megállapítható a személyazonosságod.

Elváltoztathatod a hangod a telefon mikrofonjára helyezett szövetdarabbal, beszélhetsz mélyebb hangon vagy lassabban, használhatsz valamilyen akcentust. A lényeg az, hogy amikor különböző embereket hívsz fel, a hangod azonosíthatatlan maradjon a hangfelismerő rendszerek számára.

Azért fontos **megváltoztatnod a személyazonosságodat**, mert a küzdelem során számos különböző emberrel fogsz találkozni: titkos ügynökként el kell rejtened a valódi kilétedet az ismeretlenek elől, hogy ha elfogják és kikérdezik őket, ne tudjanak pontos személyleírást adni rólad.

A személyazonosság megváltoztatásához létfontosságú, hogy minden ismeretőjegyed (az álneved, a külsőd, a hangod, a találkozóhelyeid, még a telefon-számod is) más legyen, mint az igazi. Így a titkosszolgálatoknak nagyon nehéz dolguk lesz, ha fel akarják fedni a kilétedet; főleg, hogyha minden találkozó előtt óvintézkedéseket teszel. Még jobb, ha találsz valakit, aki hamis személyi igazolványt tud kiállítani neked (ehhez segíthet, ha vannak kapcsolataid a sötét alvilággal).

Ha találkozol valakivel, akiről gyanítod, hogy kém vagy kettős ügynök lehet, a találkozótól előtt ajánlatos egy autóból, messzebbről megfigyelned, hogy nem kísérik-e valaki, aki pl. egy autóban ül, vagy pár lépéssel lemaradva követi.

2. FEJEZET: SZAKÍTÁS AZ ORSZÁGODDAL

Különböző országokban élő hittudósok szerint a muszlimoknak, mivel hallgatóságos egyezségben élnek a nem muszlimokkal, kötelességük fenntartani a békét az országuk uraival.

Azok a hittudósok azonban, akik az al-Kaidát és az Iszlám Államot támogatják, érvénytelennek tekintik a muszlimok és a nem muszlim kormányok közti egyezményeket, mert szerintük az iszlám nem ismeri el az országokat és az ember alkotta határokat. Ezek az útlevelek és állampolgári eskük eleve nem az iszlámon alapulnak, ezért érvénytelennek tekinthetők.

A muszlimok, akik az elmúlt tíz évben terrortámadásokat hajtottak végre Európában, videófelvételen jelentették be, hogy szakítanak az országukkal. Ezeket a videókat a későbbi razziák során megtalálta a rendőrség, de már elkéstek vele, mert addigra a mudzsahidek mártírrá váltak.

Azt is látnunk kell, hogy az agresszorok maguk a hitetlenek, akik Nyugaton és Keleten is háborút viselnek a muszlimok ellen, terrorizálják a muszlim tömegeket, és mégis minket neveznek terroristának vagy „terroristagyanús személynek”.

Allah így szól hozzánk:

Ám ha az után, hogy egyezséget kötöttek, megszegik esküjüket, és rágalmazzák a vallásotokat, akkor harcolhattok [ellenük mint] a hitetlenség mintaképei ellen! Számukra nem létezik esküvés. Talán abbahagyják.

Vajon nem akartok harcolni egy olyan nép ellen, amely megszegte esküjét, és abban mesterkedett, hogy elűzze a küldöttet, és ők kezdték ellenetek első ízben [a harcot]? Vajon féltek tőlük? Féltétek inkább Allahot, ha hívők vagytok!

Harcoljatok ellenük! Allah a ti kezetek által bünteti és alázza meg őket, titeket pedig győzelemre segít ellenük, és meggyógyítja a hívő nép szívét, és megszünteti szívük haragvását. Allah kiengesztelődve fordul ahhoz, akihez akar. Allah [mindenek] tudója és bölcs.

(Korán, A bűnbánat szúrája 9:12–15)

Allah azt kérdezi tőlünk: miért ne harcolnánk azok ellen, akik először megszegték egyezségüket a muszlimokkal, aztán meggyalázták a vallásunkat (azzal, hogy sértő képeket tettek közzé Mohamed prófétáról), és ők kezdték a támadást ellenünk? Hiszen a nyugati hitetlenek indítottak támadást a muszlim tömegek ellen, mondván, hogy mind terroristák vagyunk. Hát miért ne harcolnál ilyen emberek ellen?

Még ha nem is fogadod el ezt a magyarázatot, ugyanúgy meg fognak támadni téged is és a vallásodat is a mecsetedben és a szomszédságodban. Kötelességed tudni, hogyan élheted túl és verheted vissza a támadásukat.

3. FEJEZET: PÉNZKERESET

Ahhoz, hogy a dzsihádot elkezdhessék, a muszlimoknak pénzre van szükségük.

A muszlimok sokféleképpen kereshetnek pénzt. Nem muszlim olvasóim biztosan megdöbbennek majd, mert a muszlimok borzasztóan vigyáznak, hogy ne keressenek *haram* (tiltott) pénzt. Ugyanakkor szükség esetén, ha a túlélésről van szó, a muszlimoknak engedélyezett lehet a pénzkereset máskor tiltott módokon is.

Az iszlám az embereket nem országhatárok szerint osztja fel. **A világon mindenki három kategóriába sorolható:**

1. muszlimok
2. azok a nem muszlimok, akiknek érvényes békeegyezményük van a muszlimokkal
3. nem muszlimok

Az iszlámban egy muszlim vére (élete), vagyona és becsülete szent. Semmilyen módon nem szabad kárt tenni benne (kivéve, ha egy muszlim uralkodó megbünteti őket az iszlám Hudud törvényei szerint).

Annak a nem muszlimnak, aki a muszlimok szövetségese, szintén nem szabad kárt tenni az életében, vagyonában és becsületében. (A 2. fejezetben már megtárgyaltuk, hogyan válik érvénytelenné az agresszor ellenséges kormányok békeegyezsége a muszlimokkal pusztán azáltal, hogy bűnözőként állítják be őket.)

Azok a nem muszlimok, akiknek nincs egyezségük a muszlimokkal, NEM élveznek védeltséget.

Allah hírnöke, Mohamed (béke legyen vele) így beszélt erről:

Arra utasítottak, hogy egészen addig harcoljak az emberek ellen, amíg ki nem mondják, hogy nincs más isten, csakis Allah. Aki kimondja, hogy nincs más isten, csakis Allah, annak a vagyona és a személye is védett, kivéve, ha a törvény másként rendel, és a sorsa Allah kezében van. (Szahíh Muszlim 1/33)

E hadász fényében az al-Kaida és az Iszlám Állam vezetői kimondták, hogy a muszlimoknak joguk van nem muszlimokat ölni megtorlásként amiatt, amit a hitetlenek csinálnak a muszlimokkal a muszlimok földjén a hadseregükkel, a drónjaikkal és a vadászpilótáikkal. Ezeknek a hitetleneknek a vére nem élvez védeltséget.

Ha a hittudósok szerint az ilyen nem muszlimok élete nem védett, akkor bizonyára a vagyonuk sem az. A nagyvállalatok és a bankok ellen, melyek a muszlim és nem muszlim tömegektől lopnak, szabadon fel lehet lépni. Ők azok, akik a muszlim földéről ellopják az olajat, aranyat, gyümölcsöt, uránt, gyémántot, gázt és mindent, ami értékes.

Nem kell tehát büntudatot érezned, ha visszaveszel egy keveset abból, amit elloptak tőlünk.

Könnyű pénzszerzési ötletek:

Ha értesz **a hitelkártyacsaláshoz, a PayPal/eBay átverésekhez, az adathaláshoz, a hekkeléshez, vagy tudsz valamilyen titkot egy nagyvállalatról, használd ki a tudásodat!** Ha bármilyen pénzre vagy jogosult az államtól, igényeld meg! Ha el tudod kerülni az adófizetést, kerüld el!

Egy történet szerint volt egy muszlim könyvelő, aki 50 millió dollárt „vett el” a főnökétől, és elmenekült az Iszlám Állam földjére. Voltak olyan muszlimok is, akik a lehető legnagyobb kölcsönt vették fel, és arra használták, hogy az Iszlám Államba emigráljanak. És hallottunk egy testvérünkről, aki izraeli hitelkártyákat tört fel, és a pénzen az Iszlám Államot támogatta.

A 90-es években a korai al-Kaida európai tagjai az emberek táskájából lopták ki a hitelkártyát. Ilyenkor csak néhány másodpercre kell elvenni a kártyát, amíg az ember mindkét oldalát lefényképezi. Utána ezekkel az adatokkal már bármit meg lehet venni telefonon (csak be kell olvasni a kártyaszámot és az adatokat). A lényeg az, hogy ne vegyük el a táskát, csak a kártyát vegyük ki belőle, mert így az illető csak órákkal később fogja észrevenni, hogy nincs meg a kártyája.

Egy alapvető trükk az eBayen, amit sokan alkalmaznak, hogy eladnak valamit (például egy telefont), és miután megkapták a pénzt, feladnak csomagküldő szolgálattal (mondjuk) egy doboz kekszet, hogy visszakereshető legyen a csomagfeladás. Aztán azt állítják, hogy elküldték a telefont. Könnyű pénzkereset. Ennél is jobb, ha az eladó gyorsan megnyit és le is zár egy „vitarendezést” a PayPalen, még mielőtt a vásárló reklamálhatna, mivel eladott árucikkenként nem nyitható egynél több vitarendezés.

Adathalász trükkök: az ember az Emkei.cz oldalon keresztül bármilyen e-mail-címre küldhet adathalász e-maileket, kiadhatja magát valódi cégnek vagy akár egy hivatalos kormány szervnek is (de fontos, hogy ehhez a Tor böngészőt használjuk). Ha sikerül az e-mailt hivatalos hangnemben megírni, az emberek válasszani fognak. A csalók sokszor ilyen adathalász eszközökkel csálnak ki pénzt az emberekből.

Ezekkel a támadásokkal főleg azokat kell célba venni, akik sértegetik az iszlámot és a muszlimokat. Ők az igazi ellenség.

Azért keresel pénzt, hogy Allah vallását támogasd, hogy megvédd a muszlimokat, szóval ne érezd rosszul magad, hiszen mindent a jó ügyért teszel. Ne legyen büntudatod, hiszen a mudzsahidok ugyanezt tették annak idején, hogy az Ummát (Mohamed államát) támogassák. Neked azonban több a lehetőséged, hogy elszegényítsd azokat, akik az igazhitűeket sanyargatják, miközben te gazdagodsz, és a muszlimok ügyét támogatod. Gondolj arra, hogy mindez csak *ghaníma* (a *ghanam* szó szerint birkát jelent, átvitt értelemben pedig könnyen megszerezhető pénzt).

Fontos megjegyezni: ha ebben az időszakban elkapnak, semmiképp ne ismerd be, hogy iszlamistáknak loptad a pénzt. Így garantáltan rövidebb lesz a börtönbüntetésed. A legfontosabb, hogy tovább gyűjtögethess az elkövetkező dzsihadra.

Az összegyűjtött pénzen érdemes aranyat vagy ezüstöt venni, mert azt könnyebb szállítani, és a nemesfém még évekig nem fog veszíteni az értékéből. Így nem vádolhatnak meg pénzmosással, és az embernek amúgy is joga van ékszert tartani az otthonában, ameddig csak akar.

4. FEJEZET: INTERNETES BIZTONSÁG

Ha az internetet használod, az legyen a legfontosabb célod, hogy megőrizd a titkaidat. A titkosszolgáltatoknak még feltételezniük sem szabad, hogy terrorista vagy.

Kétféle biztonságra kell törekedned:

1. Tiszta otthoni IP-cím: Amikor a világhálót böngészed, az internetes aktivitásod legyen olyan átlagos, amennyire csak lehetséges. Ne keress rá semmi dzsiháddal – sőt, akár az iszlámmal – kapcsolatos dologra, különösen ne a saját gépeden.

Az átlagos internethasználat abból áll, hogy megnézed az e-mailjeidet, játszol valamit, recepteket keresel, stb. Ez garantálja, hogy „tiszta” maradsz, és semmilyen gyanús dolog nem kapcsolható az IP-címedhez.

2. Dzsiháddal kapcsolatos keresések a Tor böngészőben

A dzsihádról legkönnyebben úgy kaphatsz híreket, ha a televíziós hírcsatornákat (pl. az al-Dzsazírát) nézed. Nem számíthatsz tőlük igazán hiteles információkra, de legalább tudni fogod, mi az általános helyzet. Ez azért biztonságos, mert a műhol-das adás ingyenes, és senki sem tudja ellenőrizni, mit néztél. Amint kikapcsolod a tévét, máris biztonságban vagy.

Ha azonban kapcsolatban akarsz maradni az online dzsiháddal, a legfontosabb, hogy SOHA ne használj a szokásos böngésződet az ilyen keresésekre. Menj fel a Tor.com weboldalra, és töltsd le a Tor böngészőt! (A legjobb, ha valahol máshol töltöd le a telepítőfájlt egy pendrive-ra, és hazaérve telepíted.) Ha már feltelepítetted a böngészőt, és a lehető legtöbb információt akarsz megtalálni a legkevesebb kereséssel, használj a közösségi médiát (különösen a Twittert: twitter.com/search)!

Ne merülj el túlságosan az információban és az állandó böngészésben, különben állandóan ez jár majd a fejedben, és a családot meg a barátaid előtt is a dzsihádról fogsz beszélni. A Nyugat így fegyverként használhatja őket ellened a jövőben. Próbáld elkerülni, hogy a közösségi médiában felhasználói profilt kelljen létrehoznod, és igyekezz olyan névtelenül böngészni, amennyire csak lehetséges!

A Tor böngésző pontosan ugyanolyan, mint egy közönséges böngésző, amit internetezésre használunk. Az egyetlen különbség, hogy valahányszor megnyitjuk a Tort, a weboldal tulajdonosai más és más IP-címet látnak. Így ha a rendőrség vagy valamelyik titkosszolgálat kikérdezi őket, hogy milyen IP-címről keresték fel az oldalukat, a tulajdonosok csak egy (a Tor által generált) proxy IP-címet tudnak megadni nekik, nem a valós címedet.

Ezért fontos, hogy a valós IP-címeden ne legyenek dzsiháddal kapcsolatos kérések.

Még ha a Tort használod, akkor se add meg soha a valódi nevedet vagy a valódi e-mail-címedet! Inkább hozz létre hamis profilokat, és azokon keresztül kommunikálj, eltitkolva a kilétedet.

Kommunikáció

Itt egy egyszerű példa arról, ahogy két titkos ügynök telefonon beszél egymással:

– Na, megszerezted, amire szükségünk van?

– Igen, persze. Találkozzunk a szokásos helyen, ugyanakkor, mint legutóbb!

Láthatjuk, hogy nem mondják ki, mikor és hol fognak találkozni, és hogy mit visznek magukkal. Mégis meg tudnak így szervezni egy újabb találkozót. Amikor telefonálsz, vagy elektronikus úton érintkezel valakivel, figyelj, hogy ne mondd ki azokat az érzékeny szavakat, amelyek automatikusan elindítják a lehallgatást a titkosszolgálatoknál. Az érzékeny témákat a személyes találkozó során beszéld meg, ne telefonon! Akár más szavakat is használhatsz: ha például fegyvert vásárolsz, kicserélheted a „fegyver” szót „autóra”. „Eladod nekem az autót (a fegyvert)?” Kommunikáljatok olyan csatornákon, amelyeket nehéz lehallgatni: például ha valamilyen kétszemélyes online flashjátékot játszotok, használhatjátok a csevegés funkciót.

Néha egy tárgy vizuális körülírása is elég, hogy elkerüljük az érzékeny szó kimondását. Ez azért fontos, mert ha azt a bizonyos szót kimondjuk, a titkosszolgálatok

elkezdik lehallgatni a beszélgetést. Ha például kimondod a telefonon Oszama nevét, számíthatsz rá, hogy máris sokan hallgatónak. Ha viszont csak hétköznapi dolgokról beszélgetsz, és körülírod a személyeket – bár a telefonodat akkor is lehallgatják, mint mindig mindenkiét –, valószínűleg nem vonod magadra a figyelmet, csak ha már gyanakodnak rád, vagy köröznek.

Láthatatlan írás: Ha titkos, kézzel írott levelet akarsz küldeni, írd citromlével. Az írásod láthatatlan lesz, mintha üres lenne a lap. Ha a levél címzettje láng fölé tartja a papírt (vigyázva, hogy ne égjen meg), látni fogja az üzenetet. Ne felejsd el ilyenkor is kódjeleket használni, hiszen a levél bármikor rossz kezekbe kerülhet.

Kommunikáció ruházattal: Előfordul, hogy egy zsúfolt helyen kell találkoznod valakivel, ahol nehezen tudtok kommunikálni. A titkos ügynökök ilyenkor gyakran a ruházatuk segítségével kommunikálnak. Például: a következő találkozónk alkalomával legyen rajtad kalap, ha a kérdésekre a válaszod „igen”, és ne legyen, ha a válaszod „nem”. Így elég távolról ránézned az ügynökre, és megkapod a választ anélkül, hogy egy szót is szólnátok.

Szövetségek kiépítése: a titokban betért fehér ember

Európában sok ezer fehér ember van, aki betért az iszlámba, és most muszlim barátokat keres, de nem szívesen vallja be a családjának, hogy muszlim lett. Ők két szék között a pad alá esnek: nem tartoznak se ide, se oda. Zavarodottak, és kétségbe vannak esve, mert úgy érzik, hogy fehér bőrszínük hátrányt jelent nekik, és akadályokat gördít eléjük az életben, holott valójában hatalmas előny. Ha az ember összebarátkozik velük, és hitoktatásban részesíti őket, mindennél boldogabbak lesznek, hogy még jobban szolgálhatják Allahot Európában, mint a kontinensen régóta etnikai kisebbségben élő muszlimok. A betért, fehér muszlim rá fog jönni, hogy mindenkinél fontosabb küldetése van Európában. Bőrszíne segítségével titokban segítheti a dzsihádot. Kémkedhet a muszlimokra fenyegetést jelentő nem muszlim vezetők ellen. Úgy tehet, mintha elkötelezett támogatójuk lenne, miközben az iszlámhoz és a muszlimokhoz lojális. Beállhat a vezetők testőrének, és meggyilkolhatja őket, vagy információval szolgálhat a helyzetükről és az időbeosztásukról.

Azt javaslom, barátkozz össze rendes fehér emberekkel, akik elégedetlenek a kormányukkal! Kerülj közel hozzájuk, ajánld fel a segítségedet és a támogatásodat! Beszéljess velük a családjukról, és te is mesélhetsz nekik a tiédről. Ne feledd: egy jó titkosügynök olyan fedősztorit talál ki, ami a lehető legközelebb áll a valósághoz, csak az érzékeny részleteket titkolja el. Azért fontos ez a valósághoz való ragaszkodás, hogy később rajta ne kapják, amikor ellentmond magának – hiszen a fedősztorija szinte teljes egészében igaz. Ha egy muszlim nem mondja el a teljes igazságot (még más muszlimoknak sem), az még nem számít hazugságnak, és ez háborús helyzetben az igazhitűeknek is engedélyezett.

Ha ezek az emberek megnyílnak előtted, eldöntheted, hogy akarsz-e nekik beszélni az iszlámról. Dönthetsz úgy is, hogy csak annyi információt adsz át, amennyi feltétlenül szükséges, hogy a feladatukat elvégezzék, és semmi többet. Például ha egy frissen betért politikai szereplő a nyilvános beszédére készül, javaslatot tehetsz neki, hogy mire térjen ki a beszédében, de nem kell beavatnod a titkos ügynöki életed minden részletébe.

5. FEJEZET: KIKÉPZÉS

A mudzsahidek kemény kiképzést kapnak, aminek révén javul az állóképességük, megerősödnek, és új készségeket sajátítanak el.

A nyugati országokban természetes dolog edzőterembe járni vagy futni a parkban. De katonai öltözetben, hátizsákban és súlyokkal edzeni furcsának tűnhet. Ezért úgy kell edzened, mint egy hétköznapi embernek. Nem szabad kilógnod a sorból. A férfiak viseljenek pólót és háromnegyedes futónadrágot, a nővérek pedig járjanak csak női órákra az edzőterembe, vagy fussanak otthon, a futópadon, hogy fejlesszék az állóképességüket.

Megjegyzés: a mudzsahidek naponta több órát futnak hegyi terepen, még reggeli előtt.

A közelgő háborút Róma ellen főleg Európa városaiban és utcáin fogjuk megvívni. Tedd fel magadnak a kérdést: milyen kiképzésre van szükséged?

A városi hadviselésben a harcosoknak házakból kell ki-be szaladgálniuk. Emiatt a lépcsőzés (a lépcsőn föl-le futkározás) nagyon hasznos testedzés lehet.

Azt is fontos megtanulni, hogyan másszunk fel és ugorjunk le falakról. (Keress rá a Wikihow.com-on: pl. „How to Land a Jump from a High Place” [„hogyan ugorjunk le magasról”]).

Mivel Nyugaton minden intézményesítve van, sokkal természetesebbnek tűnik, ha belépsz egy klubba (pl. falmászóklubba), mint ha a házad hátsó udvarában gyakorolnád a falról való leugrást. Ha úgy gyakorolsz és mozogsz, mint az átlagos emberek, azzal kevésbé vonod magadra a figyelmet, hiszen csak „ugyanazt csinálod, mint mindenki más”. Ha viszont a hátsó udvarodban gyakorlod az ugrálást, a szomszédod végső esetben gyanút foghat, és feljelenthet a rendőrségen. Érdeemes az ilyen apró hibákat elkerülni, és akkor senkinek sem fog feltűnni, hogy éppen a kiképzésed zajlik.

Önvédelmi technikák: Ha meg akarod tanulni, hogyan véd meg magad, a legjobb technika, amit elsajátíthatsz, a **Krav Maga**. A YouTube-on rákeresve rengeteg oktatóvideót találsz erről a közelharcrendszerrel. Az izraeli Krav Maga nemcsak arra tanít meg, hogyan kell gyorsan hárítani és viszonzni a támadást, de arra is, hogyan fegyverezz le egy késsel vagy pisztollyal felfegyverzett támadót.

Fontos, hogy jártasságot szerezzen a harcművészetekben, de az is fontos, hogy tudj késsel vagy bottal harcolni. Szomáliában az al-Shabaab nagy súlyt fektet rá, hogy a követői jól bánjanak a késsel, ami könnyen beszerezhető fegyver a nyugati országok barkácsboltjaiban. Az, hogy jól tudd használni a fegyvert, fontosabb, mint a fegyver maga. Ha például üldöz egy kutya, tudod-e, hol kell leszúrnod? A helyes válasz: a fején. A cél az, hogy megöld az ellenséget, vagy legalább súlyosan megsebez, mielőtt ő ölne vagy sebezne meg téged. Ezt a harcmodort kell a magadévá tenned.

Lövészet: Ha meg akarsz tanulni lőni, szerezzen be játékpisztolyt (pl. szivacslovédék-fegyvert), légpuskát vagy valamilyen paintballfegyvert. Ha lehet, kérd meg egy kiskorú unokatestvéredet vagy barátodat, hogy vegye meg neked. Ne vásárolj ilyen játékokat az internetről, mert ha gyanakodni kezdenek rád, belenéznek

a hitelkártya-történetedbe, és kérdőre vonnak, hogy miért vettél játékpuskákat. Csak helyi boltokból vagy áruházakból vásárolj, ahol nem kérdezik meg a nevedet. Soha ne menj el paintballversenyekre, mert minden muszlim nevét feljegyzik, aki az ilyen eseményeken megfordul.

Gyakorolj a hátsó kertedben vagy a pincédben, de soha ne nyilvános helyen, mert mindenütt kamerák vannak elhelyezve. Sok muszlimot gyanúsítottak már meg azzal, hogy „katonai gyakorlatokat” végzett nyilvános helyen, és az ügyvédük érve-lése, hogy csak „játékból” csinálták, általában nem mentette meg őket a börtöntől.

A kiképzésnek része a stratégia is:

A városi hadviselésben a harcosok általában hármass csoportokban mozognak a falak fedezékében, hogy eljussanak A pontból B pontba.

Nyílt terepen az egyikük előrefut, a földre hasal, és előreszegezett fegyverrel fedezi a többieket. A következő harcos túlfut rajta, lehasal, és ugyanúgy célra tartja a fegyverét. Aztán a következő fut tovább, ő is lehasal, és most ő fedezi az utána jövőket. Így folytatják, amíg a nyílt terepet elhagyva a házak vagy egy fal fedezékébe érnek.

A fal mellett állva A harcos előrefelé nézve kutatja az ellenséget, B harcos a köztes területet fürkészi, C harcos pedig a mögöttük lévő utcákat, ablakokat figyelni éberen. Hátról a fal fedezi őket. Egy testként mozognak, minden irányból védetten, gépkarabélyukat (pl. az AK-47-est) maguk elé szegezve, hogy bármilyen, útjukba kerülő ellenséget kiiktassanak. Ezekre a karabélyokra elemlámpa (sötétben vég-rehajtott akciókhoz), lézercélzó vagy akár gránátvető is szerelhető.

A karabélyuk félautomata módban van, ami azt jelenti, hogy egyszerre csak három – vagy egylövéses módban egy – lövedéket lő ki. Nagy és ismeretlen területen mozgó, kis létszámú csapatként fontos spórolni a lőszerrel, mert nem tudhatják, mikor támadnak rájuk (akár lesből is).

Futni ilyenkor rövid léptekkel kell, nehogy az ember elbotoljon valamiben. Így ráadásul a társainkkal is könnyebb tartani a lépést.

Amikor megérkezünk B pontba, valószínűleg be kell hatolnunk valahová, meg kell ölnünk vagy el kell fognunk az ellenséget, vagy meg kell semmisítenünk valamit.

Szobák megtisztítása:

A behatoláshoz legalább három harcos kell: ketten kétoldalt állnak, egy pedig középen, az ajtóval szemben.

A középen álló harcos az erősebbik lábával berúgja az ajtót (a kilincstől kb. 20 cm-re balra kell eltalálnia, hogy eltörje a zárat).

Behajít a szobába egy villanógránátot, amely éles fénnnyel elvakítja és elkábítja a szobában lévőket. Ezután a harcosok benyomulnak, és lelövik vagy elfogják az ellenséges katonákat.

A fegyverük mintha a testük meghosszabbítása lenne: az akció alatt egyszer sem válnak meg tőle. Egyszerre hatolnak be a szobába, és egyszerre is hagyják el. Ezt a taktikát általában a különleges alakulatok használják.

A **Call of Duty** és hasonló játékok segítenek elsajátítani a harcmodorokat, amelyeket különböző terepeken érdemes használni. A YouTube-on a „**MOUT**” keresőszó beírásával példákat találhatunk a városi hadműveletekre és csapatmozgásra. A kisebb mozgásokat akár az otthonunkban is gyakorolhatjuk.

6. FEJEZET: KEZDETLEGES FEGYVEREK

Ha gyakorlófegyverekkel már kellő rutinra tettünk szert, érdemes kezdetleges fegyvereket beszerezni, mert ezekhez könnyű hozzájutni, és sokszor nem törvénytelen a birtoklásuk. A kezdetleges fegyverek akár halálosak is lehetnek, és remekül alkalmasak önvédelemre.

A kiképzőtáborokban a mudzsahidek előbb megtanulják a fegyverhasználat elméleti alapjait (pl. lőtávolság), aztán megtanulnak löni és karbantartani (szétszerelni, megtisztítani és újra összeszerelni) a fegyvert. A legegyszerűbb fegyverektől

(pl. pisztoly) haladnak a bonyolultabb gépkarabélyok (pl. az AK–47-es) felé. Azután nehézfegyverekre szakosodnak, például géppuskára, mesterlövészpuskára, RPG-re vagy aknavetőre.

Hasonló elven: ha az ember fegyvert akar használni, először a legprimitívebb darabokkal kell megismerkednie és gyakorlatot szereznie.

A korai (2011-es) szíriai dzsihád során a mudzsahidok primitív és ősi fegyvereket vetettek be az ellenség ellen, amíg nem sikerült modernebb, fejlettebb fegyvereket zsákmányolniuk tőlük.

Íme egy lista kezdetleges fegyverekről:

- Házilag gyártott íj és nyíl
- Nyílpuska
- Profi parittyá (az eBayről könnyen megrendelhető)
- Molotov-koktél
- Légpuska (vadászboltokban árulják)
- Sörétes puska fémsöréttel

A lista első három eleme otthon is legyártható (a Tor böngésző segítségével keress rá a készítésükre a Wikihow.com weboldalon).

Fontos, hogy minél több ilyen fegyvert szerezzünk, és egy föld alatti rejtékhelyen elraktározzuk őket. A raktározás azt jelenti, hogy elássuk őket néhány méter mélyre a föld alá, a helyüket pedig megjelöljük egy térképen, amelyet biztonságba helyezünk (mint egy kincses térképen). Ez Nyugaton nem megy olyan könnyen, mert a szomszédok hamar gyanút fognak. Ezért sokan kénytelenek lyukat ütni a ház falán, ebbe a lyukba elrejtetni a fegyvert, pénzt, ékszert, aztán befalazni, mintha ott sem lett volna.

10. FEJEZET: MI TÖRTÉNIK, HA KÉMKEDNEK UTÁNAD, ÉS RAJTAD ÜTNEK?

Ha a titkosszolgálat vagy a rendőrség gyanakszik rád, mert azt sejtik, hogy valami törvénybe ütközőt csinálsz, kémkedni fognak utánad, és akár még a házadat is lerohanhatják.

A razzia valamikor kora hajnalban (4 óra után) vagy kora reggel (általában a *fadzsir* ima előtt vagy után) várható. Azért ilyenkor csapnak le rád váratlanul, hogy megijesszenek, hiszen a legtöbben alszanak ilyenkor.

A titkosszolgálatok már napokkal a razzia előtt figyelni fognak, mert ki akarják ismerni a szokásaidat. A leghatásosabb módszer, hogy megtudd, követnek-e, a „körkörös útvonal” módszere. A titkos ügynököknek szinte kötelező betartani ezt a biztonsági intézkedést, mielőtt bármilyen fontos küldetésre indulnának.

A körkörös útvonal módszere: Elindulsz A pontból (például otthonról), és különböző helyekre mész, a szemed sarkából figyelve, hogy látsz-e valakit, aki minden-hová követ. Ha jön utánad valaki, egy idő után térj vissza A pontba, a kiindulási pontodra (innen az elnevezés: „körkörös útvonal”).

Ha most újra elindulsz, figyelj megint a szemed sarkából! Követ még mindig ugyan-az a személy? Ha igen, akkor biztosan kém. Semmi oka nem lehet körbejárni veled az útvonaladat, aztán elindulni pontosan arra, amerre te mész, hacsak nem azt akarja kideríteni, hová mész, és mit csinálsz ott.

Ha kémet látsz, amikor épp egy titkos helyre tartasz, fújd le a küldetést, és menj el inkább egy étterembe, vagy ilyesmi. Nem szabad, hogy ez az illető kilesse a titkos találkozóhelyedet. Figyelj rá, hogy ne veszítsd szem elől: az étteremben úgy ülj le, hogy szemmel tarthasd, de helyezkedj úgy, hogy meg tudd zavarni (például azzal, ha a végére mész), és titokban elmenekülhess (például egy vészkijáraton át).

Nyilván egy csomó kémfilmet láttál életedben, hát most itt az idő, hogy be is vedd, amit tanultál belőlük. Ha még nem láttál ilyet, nézd meg a Bourne-filmeket (A Bourne-rejtély, A Bourne-csapda, A Bourne-ultimátum), amelyekből tippeket kaphatsz.

A kémekek dollármilliókba kerülnek az államnak, és nem tudnak folyamatosan megfigyelés alatt tartani, hacsak nem vagy különösen fontos célpont.

Így hát időnként egyszerűen csak razziát tartanak nálad.

Mit keresnek ilyenkor?

A razzia:

A razzia során a rendőrök olyan bizonyítékokat keresnek, amelyek alapján rád foghatják, hogy terrorista vagy.

Ezeket keresik a házádban:

- **Fegyverek**
- **Kézpénz** (ha sokat találnak nálad, ki fognak kérdezni, hogy honnan van).
- **Iratok** (papírok és számítógépes dokumentumok), amelyek terrorizmussal kapcsolatos információt tartalmazhatnak. Elvisznek és átvizsgálják minden arabul írt dokumentumot, sőt még a gyereked játék iPadjét is el fogják kobozni.

Letartóztatnak, és börtönbe zárhatnak akár egy hónapra is, amíg megvizsgálják az ellened felhozott, összegyűjtött bizonyítékokat.

Megjegyzés: A házad falát nem fogják áttörni, hogy kutassanak mögötte, hacsak nem hagytaál nagyon feltűnő nyomot, ami arra utal, hogy elrejtettél mögéd valamit.

A CagePrisoners.com-on van egy lista a kérdésekről, amelyekre majd válaszolnod kell, részletezve, hogy mire nem vagy köteles válaszolni, és mi az, amit egy ügyvéd jelenlétében válaszolhatsz meg.

Európa fél a hazatérő harcosoktól: a csalétekekciók

2010-re Európa és Amerika közel állt hozzá, hogy megnyerje a terror elleni háborúyugaton, mert sikerült megakadályozniuk a legtöbb terrortámadást az anyaországukban. A terrorelhárítás mestereivé váltak azáltal, hogy védeke-

zésből támadásba mentek át. Ezt úgynevezett csalétekkakciókkal érték el, ahol az FBI provokatőröket küldött, hogy fiatal muszlim férfiakat terrortámadás előkészítésére buzdítson. Ezeket a fiatal férfiakat az al-Kaida inspirálta, és dühösek voltak a Nyugatra mindazért, amit a muszlimok ellen tett, így botor módon követték az FBI-ügynök tervét, hogy bombát helyezzenek el valahol. Az ügynök még abban is segített nekik, hogy megvegyék a robbanószerkezetet. Amikor a fiatal muszlimok megpróbálták felrobbantani a bombákat, a szerkezetek csődöt mondtak (sokszor létfontosságú alkatrészek hiányoztak belőlük). A muszlim fiatalembereket, akik nem értették, mi történhetett, az FBI feljelentette a rendőrségen, és rögtön le is tartóztatták, majd több mint tíz évre bebörtönözték őket.

Hogy miért hajtott végre az FBI ilyen csalétekkakciókat? Azért, mert az 1600 oldalas, *Globális dzsihad* című könyvében Abu Muszab asz-Szuri úgy vélekedik, hogy a fiatal muszlimok névtelen muszlim mudzsahid tanároktól fogják elsajátítani a hadviselést, és utána maguk is támadásokat fognak végrehajtani. A módszer logikus lenne, de az FBI a maga javára fordította azzal, hogy fegyvert adott a fiatal muszlim férfiak kezébe, aztán börtönbe záratta őket 2005 és 2014 között. Szóval mi erre a megoldás? Hogyan tudja minél több fiatal megtanulni a dzsihadhoz szükséges készségeket, ha állandóan csalétekkakciók fenyegetik őket?

Megoldás a csalétekkakciók ellen:

A válasz meglehetősen egyszerű: ha valaki beszervez téged vagy a tanuló ifjakat, és megparancsolja, hogy hajts végre támadást, ne engedelmessédj! Ha tényleg összeesküvő volt, a terve ezzel megghiúsult, és nem buktál le. Már a pusztán tény, hogy ismered ezeket a harcmódorokat, azt jelenti, hogy a küldetésünk sikerrel járt, és a titkosszolgálatoknak nincs elég pénzük, hogy kiderítsék, mikor fogod végrehajtani a támadásodat. Az is lehet, hogy rád és a többi fiatalra, aki megtanulta ezt a technikát, csak később lesz szükség, néhány év múlva, amikor a dzsihad hozzád is eléri. A csalétekkakció így tehát megbukott, hiszen nem tudnak az év minden egyes napján kémkedni utánad. Milliárdokba kerülne nekik! Gazdasági válság idején nem engedhetik meg maguknak.

TUDDAD? Így működnek a titkosszolgálatok:

Egy titkosszolgálat fő célja, hogy adatokat gyűjtsön, elemezze őket, és mindezt gyakorlati tudássá alakítsa, hogy megóvja az országát egy veszedelmes támadástól. Ennek érdekében különböző helyekről (pl. telefonon keresztül, közösségimédia-profilok, e-mailek és lehallgatóeszközök segítségével) gyűjtik be az információt. Bárki után, akinek bármilyen kapcsolata van a külvilággal (legyen az online vagy offline), lehet kémkedni. A titkosszolgálatok azonban azokra koncentrálnak, akik fenyegetést jelenthetnek az országukra. Mindenki hagy maga után valamilyen nyomot a magánéletével kapcsolatban (akár online, akár offline nyomot). Az online világban mindent örökre elmentenek, kivéve azt, amit végleg kitörölsz, még mielőtt rábukkannának. Az offline világban minden személyes adatodat (a kórtörténetedet, a munkaviszonyodat stb.) le lehet nyomozni, hogy többet tudjanak meg rólad. A titkosszolgálatoknak mindez az információ rendelkezésére áll, de nem vizsgálják, amíg a radarjukra nem kerülsz.

Hogyan kerülsz a radarra? Amikor a titkosszolgálat tippet vagy bejelentést kap, hogy valaki veszélyes támadásra készül, rögtön átnézik a gyanúsított online és offline elérhető adatait. Követett-e el korábban bűncselekményt, vagy folytatott gyanús tevékenységet? Ha igen, megpróbálnak minél több információt szerezni (ami már amúgy is a rendelkezésükre áll).

A Tor böngésző csak a képernyőd előtt jelent védelmet. A Toron senki sem tudhatja meg, hol vagy, hacsak véletlenül el nem árulod a tartózkodási helyedet, az igazi nevedet vagy e-mail-címedet. Ha azonban valamilyen súlyos bűncselekménnyel gyanúsítanak, megnézhetik az internetes előzményeidet, és látni fogják, hogy a Tor böngészőt használtad. Ezért fontos, hogy az offline világban minél átlagosabbnak mutakozz, és ne vond magadra a figyelmet: így nem adsz okot, hogy az internetes böngészési előzményeidben kutakodjanak.

Baráti kapcsolatok és összeköttetések: Ekkor elkezdenek utánanézni, hogy kikkel tartod a kapcsolatot, és az előzményeidben, az online/offline tevékenységedben is kutakodni kezdenek. Ha bármilyen gyanús tevékenységet fedeznek fel a baráti körödben, az érintetteket kiemelt célpontként fogják kezelni. Van a titkosszolgálatnak elegendő erőforrása, hogy ekkora csoport után kémkedjen? Ha a gyanúsí-

tottak nagyon veszélyesek, és azonnali támadásra készülnek, a titkosszolgálatok utasíthatják a rendőrséget, hogy azonnal rohanják le a rejtékhelyüket. A rendőrök átkutatják az ingatlant fegyverek, készpénz és elektronikai eszközök után. Letartóztatják a gyanúsítottakat, és egyesével kikérdezik őket a tevékenységükről és a kapcsolataikról, hogy kiderítsenek olyan dolgokat, amelyeket pusztán kémkedéssel nem sikerült. Ha elég bizonyíték áll rendelkezésre, hogy bűncselekményre készültek, bűnösnek találják és hosszú évekre börtönbe zárják őket. A titkosszolgálatok jelentős mértékben függenek a munkaerőtől: minél többen dolgoznak a szervezetükben, annál több kémeket tudnak kiküldeni. És minél szegényebb az ország, annál kevesebb pénzt tud a kémek toborzására és kiképzésére fordítani. Ugyanakkor a nyugati titkosszolgálatok sok szegényebb muszlim államot támogatnak, főleg olyanokat, ahol jelen van az al-Kaida vagy az Iszlám Állam. Minél fejlettebb a technológia, a titkosszolgálatoknak annál jobban megéri elektronikai kémeszközökkel dolgozni valódi emberek helyett.

Ma már szinte az összes okostelefon lehallgatható, mert mindegyik közvetlenül kapcsolódik az internetre. Bármilyen, SIM-kártyával és akkumulátorral rendelkező telefont le lehet nyomozni, mivel a mobilhálózat jelét néhány percenként elküldik a telefonnak, hogy frissítsék a jelet. Amikor a jel megérkezik a telefonra, a titkosszolgálatok rögtön látják, merre jártál, és fel is tudják törni a telefonodat, hogy lehallgassanak egy beszélgetést – még akkor is, ha a mobilod ki van kapcsolva. Egyedül akkor nem hallanak, ha kiveszed az akkumulátort – ezért van az, hogy az iPhone akkumulátorát (amit sokan csak kémtelefonnak hívnak) nem is lehet kivenni. A titkosszolgálatok rejtett mikrofont (és valószínűleg nyomkövetőt) is elrejtethetnek a gyanúsított kocsi alá. A mikrofon azonnal bekapcsol, amint az autó motorja beindul. Igaz, hogy a titkosszolgálatok nem elemeznek minden felvételt (nincs rá elég idejük és emberük), de ha a gyanúsítottat letartóztatják terrorizmus vádjával, a felvételeket újra előveszik és kielemezik. Ahogy a nyugati országok elszegényednek a gazdasági válság miatt, a titkosszolgálatuk tovább működik, de egyszerűen nem lesz elég emberük, hogy mindent elemezzenek. Mivel Nyugaton egyre kevesebb a csoportos (hálózat által szervezett) akció, és egyre több támadást követnek el magányos farkasok, a titkosszolgálatoknak egyre nehezebb lesz megállítani az erőszakot és a káoszt, ami szétárad az országaikban.

Végső tanács:

Az iszlám ügy mellé állni mindenekelőtt mentalitást és ideológiát jelent. Mindent elkezdesz mudzsahidszemmel látni, minden szituációban arra gondolsz, hogyan segítheti ez a dzsihádot. Mindenben ott rejlik egy „mudzsahidpillanat” lehetősége. Minden alkalmat megragadsz, hogy pénzt, névtelenséget, fegyvert, barátokat és vezető pozíciót szerezz a muszlimok között, és még a jótékony tudás is a dzsihádot része, ami segíteni fog a jövőben. Allah megjutalmaz majd mindenért, amit a dzsihádjáért teszel.

Amikor a dzsihád eljön a házadhoz, emelkedj föl, és siess a *shahada* (mártíromság) felé! Kezdetből ez a célod, ezért olvasod ezt a könyvet. Ne hagyd, hogy a *fitna* (kísértés) pénzzel és fegyverrel elcsábítson az eredeti célodtól, ami az *istish-haad* (a mártíromság elérése).

Használd ki, amihez értesz, és hozd ki belőle a legjobbat az iszlámért való küzdelem érdekében! Dolgozz együtt hasonló gondolkodású emberekkel névtelenül az interneten! Lesz, aki hekker, mások híreket osztanak meg a közösségi médiában, vagy népszerűsítik a profiljukat. Szakosodj arra, amiben jó vagy, és taníts másokat is inkognitóban (a való életben úgy, hogy eltakarod az arcod, az interneten pedig a Tor böngésző használatával)!

Ha megosztod másokkal ezt a könyvet, nevezd át a fájlt valamilyen ártalmatlan névre, amit az emberek szívesen letöltenek (pl. A tortasütés rejtelsei vagy Az iszlám életmód és illem), aztán tömörítsd össze egy ZIP-fájlba. Ezután töltsd fel újra a Tor segítségével. Ez a garancia, hogy sohasem törlik le, és a muszlimok tovább terjeszthetik egymás közt. A titoktartás segítségével járj mindig egy lépéssel az ellenség előtt! És ha le akarod fordítani a könyvet, tedd meg nyugodtan!

Allah adja meg nekünk minél hamarabb és minél könnyebben a *shahadát*! Ámen.

Fordította: Tamás Dénes

HANKISS ÁGNES

Az Iszlám Állam titkosszolgálat

DIVERZIFIKÁCIÓS FOLYAMATOK

Az Iszlám Állam felett aratott katonai győzelemből elhamarkodott volna levonni azt a következtetést, hogy maga a terrorszervezet is megsemmisült. A Kalifátus bukását követő diverzifikációs folyamatok valószínűleg átrajzolják a dzsihadista terrorizmus térképét: újjáéledő földrajzi góccok és új központok keletkezhetnek, elsősorban Líbiában, Délkelet-Ázsiában, Közép-Ázsiában és Afganisztánban. A francia CAT (Centre d'Analyse du Terrorisme) elnöke, Jean-Charles Brisard hívta fel a figyelmet arra, hogy az Iszlám Állam filiáléi ezekből a régiókból már eddig is több európai támadásban feltűntek. „Ez azt jelenti, hogy az a műveleti képesség, hogy kiterjesszék a fenyegetést más térségekre, megvan és meglesz a jövőben is.”¹

Az átrendeződő szervezetek, a régi és új csoportok, „filiálék” pedig új vezetőkre találhatnak. Szakértői elemzések valószínűsítették, hogy bin Laden legidősebb fia, Hamza egyesítheti az al-Kaida és az Iszlám Állam maradványait. Bár a képet árnyalta, és talán rivalizációs konfliktusokat is előre vetített, hogy sok év után először al-Bagdadi nyilvános videóüzenettel bizonyította be, hogy életben van. A vezetésre már gyermekkorában kiszemelt Hamza bin Laden annak a művelt, nagy tudású, fanatikus nőnek, a gyermekpszichológus Khaira Sabarnak a fia volt, akire férje és az al-Kaida vezetése stratégiai tanácsadóként tekintett. „Családnevének köszönhetően a szervezet követőinek a szemében a fiatal bin Laden a szervezet dicsőséges napjaihoz való visszatérést jelenti. Ráadásul azt remélik, hogy fiatal kora miatt »az Al-Qaeda jövődjét« jeleníti meg, és sikerül majd visszahoznia

¹ Chute de Daesh: « Ça ne veut pas dire que la menace a disparu », RMC (Interview de Jean-Charles Brisard, Président du CAT), 24 mars 2019.

a szervezetbe azokat a fiatalokat, akik inkább vakon követték az Iszlám Államot.”² 2015 elejétől Hamza bin Laden többször is megjelent a nyilvánosság előtt – kizárólag hangfelvételekkel. Az USA és Izrael elleni terrortámadásokra szólított fel, majd 2016-ban a Nyugat elleni merényletek folytatását szorgalmazta; a „Mindannyian Osama vagyunk” című hangüzenetben pedig bosszút helyezett kilátásba apja haláláért. 2019. július 31-én azonban amerikai hírszerzési forrásokból származó és a világsajtóban megjelent információ szerint Hamza bin Laden meghalt. Az al-Kaida jelenlegi vezetőjét, al-Zawahirit viszont saját szervezetében is sokan árulónak tartják, és az Iszlám Állam vezetése is ellenszenvvel és erős gyanakvással tekintett rá. A bizalmatlanság mélyebb okáról nem sok adattal rendelkezünk. Akad egy kevésbé ismert és elég talányos epizód al-Zawahiri életéből, amelyet a dzsihadista terrorszervezetek egyik legjobb ismerője, Ali Soufan említ meg a könyvében, de nem fejt ki bővebben.³ 1996 végén Zawahiri – aki bin Laden és Rahman sejk harcostársaként, az afgán dzsihad veteránjaként és az Egyiptomi Iszlám Dzsihad (EIJ) vezetőjeként vélhetőleg az orosz titkosszolgálat előtt sem ismeretlen – Oroszországba utazik, hogy csecsen dzsihadistákkal találkozzon. Az EIJ két operatív emberével, egy csecsen segítővel és 6400 dollárral Azerbajdzsánból furgonnal lépik át az orosz határt. Kereskedőknek mondják magukat, de érvényes okmányok híján az oroszok letartóztatják őket. Al-Zawahiri laptopját Moszkvába küldik elemzésre. Hat hónap börtönre ítélik, de a vizsgálat befejeztével ötöt letöltöttek tekintenek, és szabadon engedik. Zawahiri Azerbajdzsánba siet, és sikeresen felveszi a kapcsolatot a csecsen dzsihad embereivel. Nem tudni, hogy az orosz biztonsági szervek mire jutottak vele fogságának öt hónapja alatt, és mi magyarázhatja a meglepő engedékenységet. A kérdésre csak az oroszországi dokumentumok adhatnának tényszerű választ. Mindenesetre Zawahiri súlyos gyomorfekélyel érkezik vissza Afganisztánba.

Az Európára veszélyt jelentő fejlemények megítélésében azonban elsősorban a *visszatérő harcosokban* rejlő fenyegetést kell mérlegelnünk. A visszaszivárgás valójában már 2016-ban megkezdődött. A német szolgálatok akkori becslése szerint a visszatérő idegen harcosoknak csupán a 10 százaléka ábrándult ki magából

² Jihadi Websites Monitoring, ICT.org.il

³ Ali Soufan: *Anatomy of Terror*, W. W. Norton and Company Inc., 2018.

a dzsihadista ideológiából.⁴ Az Iszlám Állam területi összeomlása pedig azzal járhat, hogy az életben maradt dzsihadisták, közöttük olyanok is, akik kínzásokban és gyilkosságokban vettek részt, még többen elindulnak Európa irányába. Akár olyanok is, akik eredendően nem Európából érkeztek Irakba vagy Szíriába. Visszaérkezésükre az európai országok nincsenek felkészülve: sem személyazonosságuk megállapítására alkalmas adatbázissal és eszköztárral, sem pedig a visszatérők kezelésére vonatkozó jogszabályok és gyakorlatok harmonizációjával. Az Európai Parlament számára készült kimutatás szerint az ISIS-hez csatlakozó mintegy 4558 idegen harcos közül 2018 májusáig 1192-en tértek vissza uniós országokba; legnagyobb számban Angliába, Németországba és Franciaországba. Kérdés persze, hogy mindazok, akiknek a jelentés készült, fontolóra vették-e avagy politikai céljainak megfelelően bagatellizálták a benne foglalt vészjelzést. Robert Simcox szkeptikus megállapítása valós dilemmát tükröz: „A megbocsátás, a bebörtönzés elmaradása, a meghagyott útlevel, önkormányzati lakhatás és felkínált segélyszolgálat aligha fogja visszatartani az idegen harcosokat az utazástól. Dánia megtévedt fiatalokként kezeli őket – akkor is, ha vadállatias gyilkosságokban vettek részt. Az európai országokban sokan érvelnek azzal, hogy ha elítélik őket, szívükben még nagyobb gyűlölettel fordulnak a Nyugat felé.”⁵ Mélyinterjúk készültek 2016-ban olyanokkal, akik meghasonlottak, kiábrándultak, és megszöktek az ISIS-ből, de a szakítás sokuknál nem jelentette egyben a belső elköteleződés felszámolását is: „...a visszatérők közül sokan még mindig hisznek az úgynevezett Kalifátus álmában, továbbra is osztoznak a társadalmi és ideológiai kötelékekben azokkal, akik most is Irakban és Szíriában vannak, tartják velük a kapcsolatot, és bevallják, hogy visszavágnak a csatamezőre.”⁶

⁴ Thomas Hegghammer: *The Future of Jihadism in Europe: A Pessimistic View, Perspectives on Terrorism*, Volume 10, Issue 6, 2016.

⁵ Robert Simcox: *When ISIS Fighters Return Home, Commentary Terrorism*, The Heritage Foundation, March 21, 2018.

⁶ A. Speckhard, Ardian Shajkovci, Ahmet S. Yayla: *Defeating ISIS on the Battle Ground as well as in the Online Battle Space: Considerations of the “New Normal” and Available Online Weapons in the Struggle Ahead*, Volume 9, No. 4, Special Issue Winter 2016.

ALVÓ SEJTEK

Gilles de Kerchove, az EU terrorellenes koordinátora már 2016 végén felhívta a figyelmet arra, hogy az Unió országaiból az Iszlám Államhoz csatlakozó, majd Európába visszatérő idegen harcosok egy része valódi személyazonosságát rejtve az ISIS titkosszolgálatától – arabul az Emnitől, fárszi nyelven az Amniyattól – kapott küldetéssel tért haza, és szíriai irányítójukkal titkos alkalmazásokon keresztül tartják a kapcsolatot.⁷ „Az ISIS informátoraitól származó belső jelentések felfedték, hogy az Emni operatív embereinek százait helyezte el az Európai Unió országaiban” – fejtette ki 2017-ben Ahmet S. Yayla, a török terrorellhárítás volt vezetője, az amerikai George Mason Egyetem professzora és szerzőtársa.⁸ Az Amniyat tevékenységéről is igen pontos összefoglalást adott az *Arab Weekly*-ben 2017 márciusában megjelent elemzés: „Az Amniyat most az alvó sejtek koordinálására összpontosít... Ahogy a dzsihadisták a Kalifátusukra nehezedő egyre növekvő katonai nyomás alá kerülnek, a terrorizmus szakértőinek elmondása szerint az Amniyat alternatív parancsnoki központok felállítására készül...”⁹ Abban a kézikönyvben pedig, amelyből fent olvashatók részletek, nyugati országokban toborzott követőiket kívánták megtanítani személyazonosságuk fedésére, a titkosított kommunikáció fortélyaira, a pénzszerzés módszereire, fegyverhasználatra, bombakészítésre, a figyelés előli elrejtőzés technikáira és arra, hogyan hozzanak létre alvó sejtet, és hozzák működésbe, amikor majd szükséges. Kérdés, hogy az alvó sejtek a Kalifátus összeomlása után központi irányítás és támogatás nélkül maradván szétesnek és szétszélednek, vagy a tovább élő és megújuló hálózatok integrálják őket. Hiszen a visszatérők korábban Szíriában és Irakban olyan új kapcsolatokra is szert tettek, amelyek rendkívül erős alapot, terrorcselekményekben és harcokban való közös részvételen, közös kiképzéseken és közös életvitelen nyugszanak, és így akár kapcsolati láncot, hidat alkothatnak az alvó sejtek, radikális iszlamista közösségek és az Európán kívüli irányítási góccok között. Kulcskérdés lehet, hogy az Iszlám Állam megmaradt vagy újjáalakuló vezetése felveszi-e a kapcsolatot azokkal a visszatérőkkel, akikről az Amniyat részletes nyilvántartással, személyi adatokkal rendelkezett. Nehéz volna megmondani, hogy az ISIS titkosszolgálatának kü-

⁷ Ed Blanche: *The Arab Weekly*, UPI Marc 20, 2017.

⁸ A. Speckhard and Ahmet S. Yayla: *The ISIS Emni: Origins and Inner Workings of ISIS's Intelligence Apparatus, Perspectives on Terrorism*, Vol. 11. No 1. 2017.

⁹ Ed Blanche, uo.

lönböző rendű és rangú életben maradt vezetői és tagjai hova menekültek, és mit vihettek magukkal az Amniyat adatbázisából, névlistákból, információs és anyagi forrásokból és azokból a képességekből, amelyeknek a lebecsülése, figyelmen kívül hagyása – a francia szolgálatok vezetői szerint – a 2015-ös súlyos felderítési kudarc legfőbb oka volt. Nem ismerték fel időben, hogy az ISIS titkosszolgálata a nyugati szolgálatokhoz hasonlítható, és nagy részben tőlük eltanult eszköztárral rendelkezik. „Jelenleg jól ismerjük az organigramot és azt a módot, ahogyan az úgynevezett Iszlám Állam megszervezi magát. Sokat fejlődtünk ezen a téren” – nyilatkozta Bernard Bajolet, a francia hírszerzés, a DGSE vezetője a parlamenti vizsgálóbizottság előtt 2016 májusában, azaz hat hónappal a párizsi terrortámadás után. Patrick Calvar, az elhárítás, a DGSi vezetője pedig ugyanitt az emberi forrásra épülő felderítés, a HUMINT csődjéről beszélt.¹⁰ Eitan Azani hívta fel írásában a figyelmet a *másodlagos központok* jelentőségére az ISIS bukása utáni korszakban.¹¹ Úgy véli, 2015 óta az Iszlám Állam másodlagos központokat, befolyási övezeteket hozott létre a Közel-Keleten, Ázsiában, Afrikában és a Fülöp-szigeteken, miközben Nyugaton terrorista-hálózatokat épített, és magányos terrorcselekményekre buzdított. Operatív módszerei az al-Kaida 9/11 utáni gyakorlatára emlékeztetnek. A toborzás, a támogatás, a műveleti tevékenység és a finanszírozás kapcsolati hálókon, illetve hálózatépítéssel nyugszik. A Kalifátus bukása után, visszahúzódva a föld alá, a régi-új ISIS a másodlagos központokból, súlyponti színterekről folytatja a tevékenységét; versenyben az al-Kaidával területekért, emberekért és forrásokért. A másodlagos központok az Iszlám Állam összeomlása utáni korszakban elsődleges műveleti központokká válhatnak, még ha csak virtuális formában is. Magyarország biztonságának a szempontjából a lehetséges másodlagos központok közül Közép-Ázsia játszhat meghatározó szerepet. A földrajzi közelség miatt pedig a Balkánra visszatérő harcosok további radikalizációja sem hagyható figyelmen kívül. 2017. júliusi adatok szerint a volt szovjet köztársaságokból 8717-en, a Balkánról 845-en csatlakoztak Szíriában és Irakban az Iszlám Államhoz.¹² Pontosabban: ennyiről tudunk. Nem látunk a jövőbe – de a várható fejlemények és az Európát fenyegető veszélyek mérlegelésében semmiképpen sem hagyhatjuk figyelmen kívül az Iszlám Állam titkosszolgálatának, az Amniyatnak a működését és lehetséges utóéletét.

¹⁰ Matthieu Suc: *Les espions de la terreur*, Harper Collins, 2018.

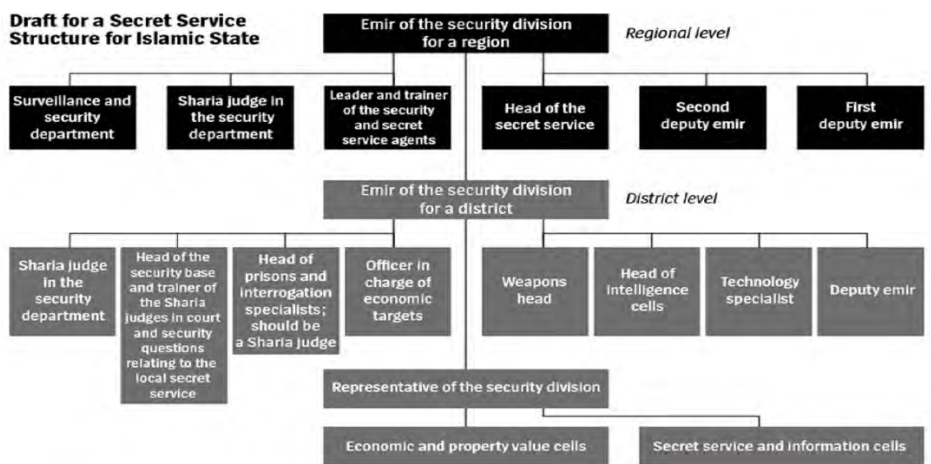
¹¹ Dr. Eitan Azani: *Global Jihad – The Shift from Hierarchal Terrorist Organizations to Decentralized Systems*, ICT.org.il, May 2018.

¹² Richard Barret: *Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees*, The Soufan Group, thesoufancenter.org, October 2017.

AZ AMNIYAT FELÉPÍTÉSE ÉS KÜLSŐ MŰVELETEI

A dzsihadista terrorszervezetek biztonsági rendszerének a felépítésében és a kiképzésekben olyan szakemberek játszottak kulcsszerepet, akik korábban állami szolgálatban szerezték meg a szükséges tapasztalatokat. Bin Laden al-Kaidájában az egyiptomi katonatiszt, Saif-al-Adel, a globális dzsihad egyik legfelkészültebb harcosa tartotta kézben a biztonsággal összefüggő feladatokat. A képzett, angolul tudó, pókerarcú, mindenkiel bizalmatlan dzsihadista felett bin Laden személyes biztonságáért, meghatározta és irányította a szervezet hírszerzési és elhárítási műveleteit, kommandóstanfolyamokat tartott, de mint kiképző ő maga csak a legjobbakkal foglalkozott, azokkal, akiket különleges feladatokra szántak.

Az ISIS titkosszolgálatának az alapítója, Haji Bakr (eredeti nevén Samir Abd Muhammad al-Khliifawi), vagy ahogyan sokan emlegették, „Lord of the Shadows”, volt iraki hírszerző ezredes a kémelhárításon és a hírszerzésen kívül Szaddám Huszein totalitárius rendszerének a mintájára a mindenre kiterjedő belső elhárítást is beépítette az Amnyiat feladatkörébe. Különös figyelmet fordított a belső ellenőrzés többretű mechanizmusára. Bakr halála után észak-aleppói házában találták meg az Amnyiat létrehozásának alapjául szolgáló, 31 oldalas kézírásos tervezetet, az általa készített szervezeti ábrával együtt:¹³

Graphic: A digital rendering of Haji Bakr's Islamic State organigram.

¹³ Christoph Reuter: *The Terror Strategist. Secret Files Reveal the Structure of Islamic State*, Spiegel Online, April 18, 2015.

A kiképzők között kitüntetett szerephez jutottak a csecsenek és az üzbégek. Az Aleppóban lefoglalt dokumentumok között találták meg azt a listát is, amely a lázadó csoportokba, a kormányerők soraiba és az al-Nuszra szervezetébe beépült informátorok nevét tartalmazta. Befolyásos családokba küldtek kémeket, hírszerzésre gyerekeket is kiképeztek, az idegen harcosokról pedig széles körű adatbázist hoztak létre. Haji Bakr az ügynökei számára összeírta a legfontosabb teendőket. Például:

- listát készíteni a legbefolyásosabb családokról
- megállapítani, hogy ezeknek a családoknak kik a legbefolyásosabb tagjai
- felderíteni a jövedelmük forrásait
- megállapítani a város lázadó egységeinek a méretét és a nevét
- felderíteni törvénytelen cselekedeteiket (a saría törvénye szerint), amelyekkel zsarolni lehet őket, ha szükséges

„Egy ideig kiképzést kapnak, és akkor elindítjuk őket” – jegyezte fel, majd utóiratként még hozzáfűzte: „...mindegyik városban kiválaszthatunk néhány olyan testvért, aki feleségül veszi a legbefolyásosabb családok lányát, abból a célból, hogy biztosítsuk a beépülést ezekbe a családokba, anélkül, hogy tudnának róla.” A vezetők al-Bab városban tanyáztak, a vallatásokat pedig főként az aleppói szemklinikán végezték. Itt tartották fogva a nyugati foglyok többségét. A felső vezetők az utolsó időkben lehetőleg már a Telegramot is kerülték, videójátékok háttérén, kódolt üzenetekkel kommunikáltak az IP-cím elrejtésére és az előzmények törlésére használt protokollok szerint. Bakr – dezertálók elmondása szerint – Asszád titkosszolgálatával is ápolta a kapcsolatot. Beszámolóik szerint olajat adtak el Asszádnak, vagy 2014-ben például a szír légiereő lázadókat bombázott az ISIS helyett, cserébe ők nem vették célba a szír hadsereget. Amikor a harcosok megbotránkoztak ezen, az Amnyiat válasza így hangzott: „Állam vagyunk, és azzal üzletelhetünk, akivel nekünk tetszik.”

Az Amnyiaton belül az Európában végrehajtott merényletekért a Külső Műveleti Parancsnokság (Amnyiat al-Kharji) felelt. Első vezetője al-Adnani volt, akinek 2016-os halála után al-Faransi vette át a vezetést. Eredeti nevén Abdelilah Himich, marokkói származású volt francia idegenlégiós, aki Szíriába érkezése előtt fél évet töltött Afganisztánban. Ő lehetett a párizsi és brüsszeli terrortámadások tervezőjének, Abdelhamid Abaaoudnak a szíriai főnöke. Al-Faransi irányította Európától

Dél-Ázsiáig azokat az operatív parancsnokokat, akikhez egy-egy meghatározott földrajzi régió tartozott, nemzetiségük és nyelvtudásuk szerint.

Az európai merényletek logisztikai támogatásának a biztosításáért Abu Ahmad (Osama Atar) felelt – ő a brüsszeli robbantásos terrortámadások elkövetőinek, a Bakroui fivéreknek az unokatestvére volt. Korábbi rakkai kiképzőtiszt, többszörös börtönviselt, akit korábban nagyszabású médiakampány szabadított ki a börtönből. Haddadi, a Salzburgban letartóztatott szír menekült részletesen elmondta, hogyan indították útnak Európába. Haddadi is – akárcsak Reda Hame, aki az Airbusnál dolgozott komputertechnikusként – korábban Abaaoudtól kapott tízlépcsős kommandóskiképzést. A kapcsolattartáshoz Abu Ahmad a török mobilszámát adta meg neki, pénzt is kapott, és elvitték a török határra. Ott az ISIS embere átvette, lefényképezte, és ellátta hamis útlevelekkel. Hajóval érkezett meg Görögországba. További pénzüsszeget a Western Unionon keresztül küldtek neki. Abu Ahmadtól Telegramon és a török mobilon kapott utasításokat. Ugyanezt a török mobilszámot találták meg egy cédulára írva az egyik robbantó zsebében a párizsi Stade de France-nál 2015 novemberében. Vallomásukban később többen is elmondták, hogy az üzenetekben biztonsági megfontolásból Abu Ahmadot Papának vagy Nagybácsinak kellett nevezniük.¹⁴ A Külső Műveleti Parancsnokság vezetőjeként említhető a rakkai parancsnok, dr. Samir is – ő lehetett az a rakkai emír, akit Masaripov, a Reina diszkó támadója felhívott a Taksim térről (bár nyílt forrásból eddig nem találtam az azonosságra konkrét bizonyítékot).

VIRTUÁLIS HADVISELÉS

A Külső Műveleti Parancsnokság felső vezetéséhez tartozott Rachid Kassim is, algériai származású francia computerszakértő, az Iszlám Állam fő internetes tervezője (*virtual planner*), célpontlisták és forgatókönyvek kidolgozója, aki videók tanúsága szerint maga is fejezett le túsokat Szíriában.¹⁵ Kassim virtuális ujjlenyomatát viselte magán az idős francia pap, Jacques Hamel meggyilkolása Nor-

¹⁴ Nuno Tiago Pinto: *The Portugal Connection in the Strasbourg-Marseille Islamic State Terrorist Network*, CTC Sentinel, November 2018.

¹⁵ Ed Blanche: *The shadowy men who control the ISIS killing machine*, thearabweekly.com, 19/03/2017. És: Matthieu Suc, id. mű.

mandiában, ő dolgozta ki a párizsi rendőrfőnök és felesége meggyilkolásának a forgatókönyvét (a gyilkos az ő Telegram-csoportjának a tagja volt), és ő instruíta a nizzai sétányon elkövetett terrortámadás elkövetőjét, Bouhlelt is.¹⁶ Rachid Kassim tervezte meg a 2016 szeptemberében felderített, a Notre-Dame székesegyház ellen készülő robbantásos merényletet, amelyet három olyan dzsihadista nő készült végrehajtani, aki korábban nem ismerte egymást, csupán Kassim kapcsolta össze őket a Telegramon keresztül.¹⁷ Rachid Kassim azonban csupán az egyike volt azoknak, akik a *virtuális hadviselés* műveleteit kidolgozták, és az ISIS kiberhadseregét működtették. Arról, hogy az Egyesült Kiberkalifátus (United Cyber Caliphate, UCC) és a korábbi különböző kiberegységek (például a Caliphate Cyber Army vagy az Islamic State Hacking Division) hogyan illeszkedtek az Amnyiat teljes építményébe, nem sok konkrét adattal rendelkezünk (Bakr az organigramját 2013-14-ben készítette el, a kiberhadviselés viszont csak 2015-től vált kulcsfontosságú stratégiai ágazattá...). Nadine Liv „Egyesült Kiberkalifátus” című részletgazdag tanulmányában egy szakértői csoport, a CNAS 2017-ben megjelent előrejelzését összegezve állapítja meg, hogy a fizikai harctéren elért győzelem nem lesz elég az ISIS legyőzéséhez, mivel válaszul az iraki és szíriai vereségére a terrorszervezet a biztonságos virtuális kalifátus felé fordul, amelyen keresztül irányíthat, külső támadásokra buzdíthat, és közben kiépítheti a maga finanszírozását, ami pedig lehetővé teszi, hogy tényleges területeket szerezzen vissza.¹⁸ A virtuális hálózati kapcsolat bizonyíthatóan fennállt az Iszlám Állam médiairányítása és a Srí Lanka-i robbantók között is. Thomas Joscelyn elemezte azokat a közleményeket (és csatolt videókat), amelyekben a területeit veszített Iszlám Állam vállalja a felelősséget a támadásokért.¹⁹ Az első bejelentés után az Amaq Newson közzétett második, hosszabb nyilatkozatban ezer áldozatról beszéltek, hangsúlyozták, hogy az elsődleges célpontok a keresztények voltak, és megneveztek néhányat a robbantók közül. A harmadik nyilatkozathoz egy fotót is csatoltak, amelyen a nyolc állítólagos elkövető áll a csoport zászlaja előtt. Csupán egyikük arca fedetlen – ő Zahran Hashim, az ideológus, aki koráb-

¹⁶ *French ISIS Recruit behind recent attacks tells followers to send head to Élysée Palace*, Jack Moore, Newsweek, 9/15/16 .

¹⁷ *ISIL'S Virtual Planners: A critical terrorist Innovation*, Daveed–Garstein–Ross and Madeleine Blackman, <https://warontherocks.com>, January 4, 2017.

¹⁸ Nadine Liv: *United Cyber Caliphate*, ICT Cyber Desk, ICT.org.il

¹⁹ Thomas Joscelyn: *Terrorists in Sri Lanka swore allegiance to ABU BAKR AL-BAGHDADI*, Long War Journal, April 23 2019.

ban teleszórta az online felületeket gyűlölettel teli üzeneteivel. Videón is látható, ahogyan a támadás előtti napon ugyanazok nyolcan, Hashim irányításával, hűséget fogadnak al-Bagdadinak. Tény, hogy a Srí Lanka-i hatóságok valóban Hashimot jelölték meg mint első számú gyanúsítottat, és a robbantások előtt egy héttel Hashim neve szerepelt a külföldi szolgálattól érkezett hírszerzési információkban is. Hasonló, hűségesküt mutató videót tett közzé az ISIS néhány nappal a támadás előtt például a würtzburgi vonat, a berlini karácsonyi vásár és a manchesteri aréna támadóiról és az idős normandiai pap kivégzőiről is.

A virtuális hadviselés azonban a propagandán, a toborzáson, a tervezésen és a műveleti irányításon kívül *megtévesztő műveletek* megvalósítását is magában foglalja. Magam az európai terrortámadások hálózati hátterét elemezve jutottam arra, hogy a dzsihadista médiában a magányos elkövetésre szólító buzdítás és eligazítás az esetek többségében aligha volt több vagy más, mint a félelem szétterítésére és a terrorelhárítás megzavarására irányuló lélektani hadviselés eszköze, amely tervezett médiaüzeneteken, illetve a közösségi médián keresztül jutott el a célközönséghez.²⁰ Hasonló összefüggésre gondolhatott Marc Trevidic, Franciaország nyugalmazott vezető terrorelhárítási bírása is, aki a magányos farkasok képzetét „füstfelhőnek” nevezte, amely csupán azt a célt szolgálja, hogy a még nagyobb támadásokról elterelje a szolgálatok figyelmét.²¹ „Számos cselekmény csak azért történik, hogy közben valami még súlyosabb dolgot készíthessenek elő.”²² Megállapítását két évvel később a francia szolgálatoktól származó információk is alátámasztották. Az Amnyiat hamis célpontokat nevezett meg és tett közzé azért, hogy elterelje a terrorelhárítás figyelmét a valóságos célpontokról. A brüsszeli repülőtér robbantójának, Laachrouinak a számítógépén találták azt a nyilatkozatot, amelyben az Iszlám Állam a labdarúgó-Európa-bajnokság megtámadását ígéri. Laachroui a számítógépén hagyott feljegyzések szerint egy furgont akart volna telerakni hétkilónyi robbanóanyaggal. Tizenöt nappal a brüsszeli merényletek után a letartóztatott Abrini és társa is megerősítette a vallomásában az Európa-bajnokságot mint célpontot. De nem történt semmi, ami tényleges előkészületre utalhatott volna. Viszont amint a bajnokság

²⁰ Hankiss Ágnes: *A magányos farkas legendája. Terrorista hálózatok, Arc és Álarc*, 2017/ősz-tél. (The legend of the lone wolves. Journal of Strategic Security, Vol. 11/2. pp. 54–72.)

²¹ *The Telegraph*, 29, March, 2016.

²² Marc Trevidic: RTL. fr. 15/09/2016

elkezdődött, az egyik külföldi szolgálat megosztotta a francia elhárítással azt az információt, hogy húsz terrorista merényletre készül a Louvre ellen. De ezt az értesülést sem igazolták további adatok. Hetekkel később, a nizzai terrortámadás után vetődött fel, hogy nem az Amnyiat által terített dezinformáció volt-e mind az Európa-bajnokság, mind a Louvre ellen készülő terrortámadás tervének a megszellőztetése, amely csupán arra szolgált, hogy elterelje a terrorelhárítás figyelmét, és megossa az erőit. Már 2015 novemberében, a párizsi terrortámadás másnapján az Iszlám Állam a Twitteren kilátásba helyezte a riói olimpiát mint célpontot, amit a francia elhárítás egyik vezetője „etelési stratégiának” nevezett, és az Amnyiatnak tulajdonított. „Megjelölnek számos célpontot, ami arra ösztönöz bennünket, hogy megtegyük a védelmi intézkedéseket. Tudják, hogy ez hosszú távon gyengít minket.”²³ A francia elhárítás úgy vélte, előfordult már hasonló a dzsihadista szervezetek történetében. 2001. július végén Dubajban letartóztatták Djamel Beghalt, akit a párizsi amerikai követség elleni támadás előkészítésével vádoltak. A francia vizsgálóbíróknak később bevallotta, hogy járt bin Ladennél Afganisztánban, és öngyilkos merényletre készült. A tőle nyert információk alapján a nyugati titkosszolgálatok biztosra vették, hogy Európában merényletek várhatók. De Európában – akkor – semmi sem történt. Csak az Egyesült Államokban egy hónappal később: 2001. szeptember 11-én. Az al-Kaida Beghalt csalinak használhatta, és járulékos veszteségnek tekintette. Az amerikaiak az Európára vonatkozó információt annak a Khalid Sejk Mohamednek, 9/11 kitervelőjének a lehallgatásából nyerték, aki egyébként mindig rendkívül szűkszavúan és óvatosan beszélt, most viszont szándékosan kiadott egy jelentős információt egy vélhetőleg megfigyelt vonalon azért, hogy elterelje a figyelmet az USA-ban már javában folyó előkészületekről.

Az Amnyiat dezinformációs műveleteit továbbgondolva felmerült bennem az is – noha elegendő adat híján egyelőre nehezen tudnám bizonyítani –, hogy a már valóban operatív előkészítés alatt álló támadások látszólag logikátlan beharangozása arra is alkalmas lehetett – egyik korábbi írásomban mutattam be konkrét példákat is²⁴ –, hogy hitelesítse a későbbi hamis célpontokat. Vagyis ebben az esetben a megtévesztés köre többszörös: hamis célpontok fedik el a valódi

²³ Matthieu Suc, id. mű

²⁴ Hankiss Ágnes: *A magányos farkas legendája. Terrorista hálózatok, Arc és Álarc*, 2017/ősz-tél. (The legend of the lone wolves. Journal of Strategic Security, Vol. 11/2. pp. 54–72.)

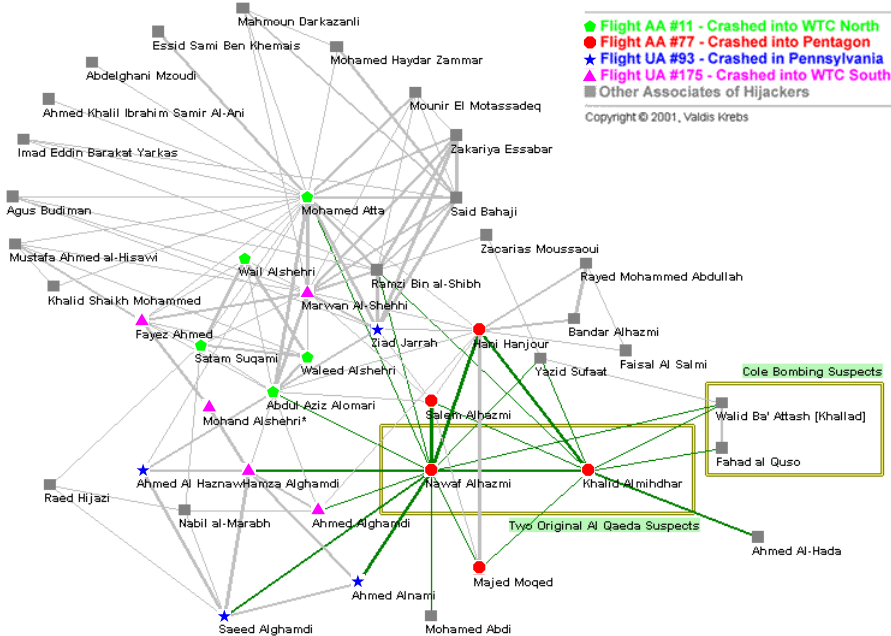
célpontokat, és valódi célpontok felfedése hitelesíthet későbbi hamisakat. A dzsihadista médiában kiszivárogtatott operatív információk valóságtartalmának a megítélése azonban azért sem egyszerű, mert úgy tűnik, kibocsátóik igen ügyesen és célirányosan keverik és cserélgetik a valóságos tartalmak és a dezinformációk lapjait. Ami egy adott pillanatban csupán megtévesztésül, a lélektani hadviselés eszközeként szolgál, hónapokkal vagy évekkel később testet ölthet terrorcselekmények véres valóságaként.

A PÓKHÁLÓ-SZERKEZETŰ HÁLÓZAT

A fedett, illegális hálózatok kutatása a legális hálózatok tudományának a nyomvonalát követve indult el a biztonságkutatásban. A legális társadalmi hálózatok szerepét a magyar Barabási Albert- László munkái állították a közérdeklődés és a társadalomkutatás fókuszába, a leírásukhoz használt matematikai képletek és számításmódok kidolgozása pedig elsősorban magyar matematikusok, Erdős Pál és Rényi Alfréd nevéhez fűződik. A 9/11-et megelőző felderítési kudarc utólagos vizsgálata²⁵ tárta fel, hogy a hálózati szempontú elemzés már egy évvel korábban, a USS Cole elleni robbantásos merénylet kivizsgálásakor rávilágíthatott volna Mohamed Atta személyének a jelentőségére. A USS Cole elleni merénylet tettese, Khaled Malajziában találkozott két másik terroristával, al-Hamzival és al-Midharal, ahol találkoójukat rögzítették. Ha nem csupán kettőjük mozgását követték volna, miután visszatértek Kaliforniába, hanem a kapcsolatokat kibővítették volna a közvetett, másodlagos kapcsolatokkal is, a hálózati térkép már akkor megmutatta volna Mohamed Atta központi szerepét és körülötte mindazokat, akik felszálltak a repülőgépekre 2001. szeptember 11-én.

²⁵ Valdis Krebs: *Connecting the Dots. Tracking Two Identified Terrorists*, Orgnet.com

A hálózati elemzés célja mindig annak a kapcsolatrendszernek a feltárása, amelyen keresztül a terrorcselekmények megvalósulhatnak – legyen szó akár a terrorszervezetek finanszírozásáról, médiagépezetükről, segítő- és toborzóhálózataikról, a merényletek tervezéséről és végrehajtásáról. A finanszírozás vonatkozásában a műveleti költségek eljuttatásának a követésén kívül a kapcsolati háló felderítési többletet nyújthat más vonatkozásokban is. A terrortámogató NGO-k azonosítását segítheti azzal, hogy látótérbe hozza azokat a köztes kapcsolatokat, amelyek összekötik a terrorszervezetet vagy a titkos sejteket a nyíltan működő civil szervezetek, jótékonysági egyesületek naiv aktivistáin keresztül az irányítókkal, a beavatott működtetőkkel. 2019. április elején nyilvánosságra hozott adatok szerint az iraki szolgálatoknak és a párizsi Terrorizmuselemző Központnak (CAT) sikerült azonosítania az Iszlám Állam 12 francia tagját, akikre a legsúlyosabb büntetés vár Irakban, és akiknek a CAT készítette el és tette közzé a profilját.²⁶ Kapcsolataikat vizsgálva kiemeli a segélyszolgálat fedésében működő Sanabil egyesületet, amely 2015 januárja óta minden elkövetett terrortámadással közvetve vagy közvetlenül összefüggésbe hozható.

²⁶ Qui sont ces 12 Français que l'Irak va juger pour appartenance à l'EI? (identifiés par le CAT), CAT, 2 avril 2019.

A vizsgált csoport kiválasztása mindig az elemzés célját tükröző szempont alapján történik. A kapcsolati térkép nem mutatja meg azokat a kapcsolatokat, amelyek az egyes szereplőket más, a célzott körön kívüli szereplőkhöz kötik. Például: egy terroristasejt kapcsolati hálójának a vizsgálatába nem tartozik bele (csupán indokolt esetben) a családtagokhoz vagy szomszédokhoz fűződő viszony. A hálózatok különböző mutatókkal jellemezhetők (a kiszámításukhoz használatos képletekre itt nem térve ki): 1. Sűrűség (*Density*): megmutatja, hogy a csoportban potenciálisan hány kapcsolat jöhet létre a tagok között. 2. Középpontiság (*Centrality*): egy-egy szereplő kapcsolatainak a száma. 3. Közelség (*Closeness*): azoknak a legrövidebb elérési utaknak az átlaga, amelyeken keresztül valaki eljuthat az összes többihez. 4. Közteség (*Betweenness*): megmutatja, hogy egy-egy szereplőn mint közvetítőn keresztül hányan juthatnak el a legrövidebb úton egy másik szereplőhöz.

A nyílt, legális hálózatokban az erős és intenzív kapcsolatok mutatják meg a legfontosabb összefüggéseket: kik a közösség kulcsszereplői, formális és informális értelemben meghatározó személyiségei. A terrorista sejtekben és szervezetekben azonban rendszerint az erős kapcsolat mutatkozik gyengének, mivel a fedett hálózatok tagjainak éppen a legfontosabb kapcsolatokat kell jól elrejtetniük, és a kapcsolatfelvételt a feladat végrehajtásához szükséges minimumra csökkenteniük. A 9/11-et végrehajtó 19 halott terrorista kapcsolati hálójában Krebs azokat a múltból származó kapcsolatokat tekintette a legerősebbnek, amelyek rokonságra vagy szomszédságra, esetleg közös iskolai évekre vagy közös kiképzésre épültek. Attól fogva azonban, hogy beléptek az Egyesült Államokba, többé nem találkozhattak. A kapcsolati háló mélyebb rétegeit csak az utólagos elemzés tárhatta fel. Ahogyan csak jóval később válhatott világossá az is, hogy bin Laden nagyon tudatosan tervezett a működő és az alvó kapcsolatok sajátos dinamikájával. A terroristákat úgy osztották szét, hogy akik repülési tanfolyamokon vettek részt, nem ismerhették azokat, akikkel később egy repülőgépre kerültek. Mohamed Atta, a csapat vezetője állt a középpontban: ő rendelkezett a hálózaton belül a legátfogóbb kapcsolatrendszerrel és a legtöbb információval. Felderítési szempontból ez azért jelentős adat, mert az ő kiesése összeroppanthatta volna az egész hálózatot. Krebs következtetéseit egyébként egy tíz évvel később bin Laden abbottabadi házában talált videó is igazolta. A videón azt a 2001 novemberében Afganisztánban tartott találkozót rögzítették, amelyen Osama bin Laden elmesélte szobányi hallgatóságának 9/11 előkészítésének a történetét. „*Nem mindenki tud-*

ta... (nem hallható). Mohamed (Atta) az egyiptomi családból (az al-Kaida egyiptomi csoportjára vonatkozik) volt a csoport vezetője... A testvérek, akik vezették a műveletet, minden, amit tudtak, hogy mártíromságra készülnek, és mindegyiküket megkértük arra, hogy menjenek Amerikába, de semmit sem tudtak a műveletről, egy betűt sem. De gyakoroltak, és nem fedtük fel előttük a műveletet egészen addig, amíg ott nem voltak, és csak mielőtt felszálltak a gépekre... Azok, akik gyakorolták a repülést, nem ismerték a többieket. Az egyik csoport tagjai nem ismerték a másik csoportot.”²⁷

Az al-Kaida hálózata a 9/11 előtti korszakban alapvetően központi irányítással működött. A viták és véleménykülönbségek megmaradtak a bin Laden körüli szűk vezetői körben, és a döntést végül bin Laden hozta meg. Így történt a 9/11-es terrortámadás tervével kapcsolatban is. A New York-i terrortámadás tervezője, Khalid Sejk Mohamed, akinek az unokaöccse követte el a korábbi robbantásos merényletet a World Trade Center ellen, már kamaszkorában Kuwaitban amerikai repülőgépek elleni merényletről írt színdarabot, majd évekkel később Észak-Karolinában dolgozta ki „The Planes Operation” néven a későbbi New York-i terrortámadás forgatókönyvét. A tervet bin Laden első hallásra ördögi fantáziának nevezte, és bár imponált neki, nem tartotta kivitelezhetőnek. Az al-Kaida néhány másik vezetője sem támogatta az elképzelést, mivel félték a minden addiginál erőteljesebb amerikai visszacsapástól. 1999 áprilisában bin Laden mégis zöld utat adott a támadás előkészítésének, noha afganisztáni vendéglátóik, a tálibok, tartva az amerikai válaszlépéstől, határozottan elleneztek a tervet. A tálibok vezetőjét, Omar mollát fő ellenfelének, Massoud katonai parancsnoknak a megölésével engesztelte ki Osama bin Laden – két nappal 9/11 előtt. A gyilkosok a belgiumi Molenbeekből érkeztek.

2001. szeptember tizenegyedikét követően azonban az al-Kaida irányítási modellje fokozatosan átalakult. Bin Laden tartott attól, hogy ha az al-Kaida szigorúan egy személyes vezetéssel működik, a halála vagy elfogása a szervezet teljes romba dőlésével járna. Úgy gondolta, a *pókháló-szerkezetű* hálózat – amely többszörös centrummal és perifériával rendelkezik – ellenállóbb lesz, rugalmasabb és nehezebben legyőzhető. Ez a decentralizációs törekvés azonban nem aratott osztatlan

²⁷ Transcript of Usama Bin Laden Video Tape, <https://archive.defense.gov/news/Dec2001/d20011213ubl.pdf>, December 13, 2001.

sikert az al-Kaida vezetésében: feltették a szervezet egységét. (Mint később kiderült, nem alaptalanul...) Talán az Iszlám Állam bukását követő korszak fő irányát fogalmazta meg másfél évtizeddel korábban az a katonai parancsnok, aki fenntartásának így adott hangot: „Egy idea lettünk, nem egy csoport.” Vagy Ayman al-Zawahiri, mintha csak a virtuális hadviselés korát vetítette volna előre, amikor így bírálta a decentralizációs folyamatot: „Az al-Qaeda inkább egy üzenet lett, mint egy szervezet.”²⁸

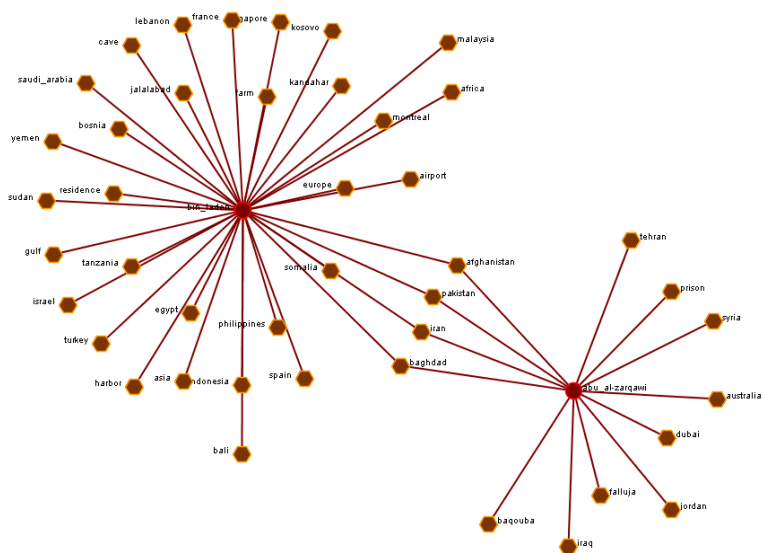
Bin Laden ugyanakkor aggasztotta is, hogy a döntések kikerülhetnek az irányítása alól. Folyamatos erőfeszítései dacára, hogy ellenőrzése alá vonja az önállósuló csoportokat, a pókháló-szerkezetű hálózati modell erodálni kezdte a terrorszervezetet. Beindította a rivalizációs törekvéseket, a vezetésért folyó harcra ösztönzött, és belső szakadásokhoz vezetett. Ezeknek a diverzifikációs mozgásoknak és átrendeződéseknek a fejleménye volt az is, hogy az al-Kaidához kívülről érkezett, köztörvényes bűncselekményekért korábban elítélt Al-Zarqawi, akire kezdetben „dossziét nyitottak”, előbb leválasztotta a szervezet törzséről az iraki al-Kaidacsoportot, az AQI-t (Iraki Al-Kaida), azután pedig a belőle ISI (Iraki Iszlám Állam) néven létrejövő szervezetből 2014 tavaszára kifejlődött az ISIS (Iraki és Levantei Iszlám Állam). Az al-Kaida és az Iszlám Állam közötti folytonosság, amint korábban magam is próbáltam rámutatni, nyomon követhető az európai terrortámadások mögött felfejthető kapcsolati hálóban is.²⁹ Megfontolandó Brian Fishman felvetése, hogy az Iszlám Állam „órája” – szemben az általánosan elfogadott nézetel – nem 2014-ben, hanem 2006 októberében kezdett el „ketyegni”.³⁰ Érdekes apróság, hogy azon a földrajzi hálózati térképen, amely Osama bin Laden és al-Zarqawi utazásait ábrázolja, csupán néhány olyan országot találunk, ahol mind a ketten megfordultak. Szembeötlő, noha nem feltétlenül jelent többet, mint pusztá tény, hogy kettőjük közül csupán al-Zarqawi járt a későbbi Iszlám Állam területén, Irakban és Szíriában.³¹

²⁸ Ali Soufan, id. mű, 161. o.

²⁹ Hankiss Ágnes: *Átvélő hálózatok, Terror és Elhárítás*, 2018/1.

³⁰ Brian Fishman: *Presentation at the ICT World Summit 2018*, ICT.org.il

³¹ Kathleen M. Carley: *A Dynamic Network Approach to the Assessment of Terrorist Groups and the Impact of Alternative Courses of Action*, NATO, Defence Technical Information Center, October 2006.

powered by ORA (2006) CASOS Center @ DMU

A 2000-es évek közepére tehát az al-Kaida szervezetében bontakozik ki az a hálózati modell – az Iszlám Állam gyakorlatában teljesebben majd ki –, amelyben a központi vezetés felé irányuló *vertikális* csatornákra rátelepülnek a félig autonóm csoportok, sejtek *horizontálisan* szerveződő gócai és csomópontjai. A pókháló-szerű hálózati működés is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a közvéleményben, sőt a biztonságkutatásban is makacsul tartotta magát a magányos farkas legendája – a valósággal szemben. A francia hírszerzés egyik 2016 februárjában készült belső jelentése megállapította: „Az Iszlám Állam által elkövetett támadásokból levonható ismeretek hitelesítik egy strukturált döntési lánc létezését, amely a terrorszervezet külső műveleteiért felelős.”³² Abdelhamid Abaaoud például 2015-ben ötvenezer eurót kapott, amit az Iszlám Állam külföldi műveleteinek a költségvetéséért is felelős al-Tunisi hagyott jóvá, de Abaaoud szabadon dönthetett a kiosztásáról és a felhasználás módjáról. Nagyobb szabású nemzetközi akciók esetében általában kis részekre bontva juttatták el a pénzt, többnyire a Western Unionon keresztül Törökországba, ahol átmenetileg egy olyan depozitornál helyezték el, aki nem volt az Amnyiat tagja. Az Európába gyilkos küldetéssel

³² Matthieu Suc: *Les espions de la terreur*, Harper Collins, 2018.

visszatérők megkapták a célpontot és a határidőt, de a kivitelezésben taktikai autonómiával járhattak el – ezért tűnhettek sokáig magányos elkövetőknek.

Abaaoud egyébként a párizsi és a brüsszeli terrortámadások forgatókönyvébe új taktikai elemet is beépített: a brüsszeli merényletekben műveleti feladatot osztott azokra, akik a párizsi támadásokban csupán logisztikai szerepet töltek be. Strukturált, többretű műveleti tervet dolgoztak ki 2016-ban is, amikor az Iszlám Állam vezetése újabb, nagy volumenű párizsi terrortámadást készített elő. A forgatókönyv öt különböző országban működő alvó sejteket kapcsolt össze egy olyan fedett hálózatba, amelyet közvetlenül az ISIS szíriai központjából irányítottak. Kulcsszerepet szántak benne két olyan dzsihadistának, aki Strasbourgban kapcsolódott be az előkészületekbe. Tazi és el-Hanifa, akit „új Abaaoud”-nak is neveztek, 2013 óta munkálkodott alvó sejtek kiépítésén. Hamis útlevéllel, politikai menekültként érkeztek Portugáliába. Állításuk szerint politikai nézeteik miatt üldözték őket Marokkóban, ahol demokratikus reformokat szorgalmaztak. Megkapták a tartózkodási engedélyt, amellyel szabadon utazgattak egyik európai országból a másikba. A riói olimpia előtt két hónappal Rióban „vakációztak”, majd megérkeztek Düsseldorfba, pontosan az oda tervezett, de megghiúsult merénylet idején. Manchesterbe tartva azonban a britek visszatoloncolták őket Németországba, mivel hamis nevekkkel és okmányokkal próbáltak belépni az országba. Ami Németországban történt velük – azaz ami nem történt meg –, érthetetlen. Több mint egy évvel később ugyan letartóztatták őket hitelkártyacsalásért, de Hanafit két nap múlva már kiengedték. N. T. Pinto így összegezte az eset tanulságát: „...Hanafi és Tazi esete aláhúzza azt a veszélyt, ami abból ered, hogy dzsihadista szélsőségesek manipulálják az európai menedékkérelemre vonatkozó törvényt azért, hogy politikai menekültként juthassanak be Európába.”³³ A szerteágazó felderítés minden részletét nem ismerhetjük, ha azonban a francia Matthieu Suc átfogó munkáját hitelesnek fogadjuk el, a második tömegmészárlástól Franciaországot az a beépülő művelet védte meg, amelyet Ulysses fedőnéven a francia elhárítás tisztje vitt sikerre. Salah Eddine Gourmat, az Amnyiat embere felvette a kapcsolatot olyan francia dzsihadistákkal, akiket már korábban beszerveztek. Közöttük egy olyan iszlamistával, aki üzenetet kapott, hogy segítenie kell négy AK-47-es fegyver és lőszer eljuttatásában a fegyverkereskedőtől az ideiglenes

³³ Nuno Tiago Pinto: *The Portugal Connection in the Strasbourg-Marseille Islamic State Terrorist Network*, CTC Sentinel, November 2018.

rejtekhelyre. A vételirat a Montparnasse temetőben rejtették el. Utasítás szerint három Kalasnyikovot kellett elásnia a Montmorency-erdőben, megadott GPS-koordináták szerint, egyet pedig magánál tartani. Az iszlamista azonban megijedt, és bejelentést tett. Ekkor lépett a helyébe Ulysses, a francia elhárítás tisztje. Az Amnyiat tízlépcsős eljárást használt az esetleges beférkőzők leleplezésére. Mielőtt megküldték a GPS-koordinátákat, az eljárásnak Ulysses is alávetették, aki átment a teszten. Az internetes kapcsolatot később személyes találkozások követték. A hálózat felgöngyölítéséhez igen szerteágazó, fiaskókkal tarkított, országokra és különböző régiókra kiterjedő nyomozások vezettek. El-Hanafit és társát az Ulyssessel történő egyik személyes találkozás alkalmával letartóztatták.

A pókháló-szerkezetű hálózat sajátossága az is – és a hálózatok rekonstrukcióját sokszor igencsak megnehezíti –, hogy egy-egy szerepkörrel kapcsolatban párhuzamosan több név is látótérbe került. Abaaoud „felső kapcsolataként”, az európai merényletek szíriai parancsnokaként felmerült már az elmúlt években al-Faransi, al-Tunisi („emir of foreigners”), Shalim Benghalem, Abu Ahmad neve is, de néhez volna bizonyossággal eldönteni, hogy feladatuk pontosan miben különbözött. Georg Heil a német szolgálatoktól kapott adatok birtokában rajzolta fel annak az Abu Walaának a hálózatát, aki a berlini karácsonyi vásár támadóját, Anis Amrit is irányította. Abu Wala, az Iszlám Állam németországi „helytartója” szabta meg a munkamegosztást a regionális parancsnokok között. Észak-Rajna-Vesztfália egyik operatív vezetője volt például az a szerb származású Simeonovic, akit mint Anis Amri egyik fontos kapcsolatát és mentorát magam is említettem korábban – de meghatározó szerepe a németországi dzsihadista hálózatban csupán Georg Heil feltáró munkájából válhatott világossá.

CÉLPONTOK ÉS MÓDSZEREK „BÚVÓPATAKJA”

Számos, bár önmagában talán nem bizonyító erejű adat és összefüggés tükrében azt mondanám, hogy a dzsihadista terrorszervezetek gyakorlatában a célpontok és a módszerek megjelenése búvópatakszerű rajzolatot követ – az al-Kaidától az Iszlám Államig. Ezek a lappangó célpontok vagy módszerek felbukkannak valahol, azután, ha a terv megghiúsult, alámerülnek, majd évekkel később testet öltenek: másutt. A *Charlie Hebdo* vagy *Nizza* például már évekkel korábban is kijelölt

célpont volt: egy Boudina nevű terrorista 2014-ben indult vissza a merényletek forgatókönyvével Párizsba, őt azonban a francia elhárítás időben lekapcsolta. Fabien Claint már 2009-ben azért tartóztatták le, mert a Bataclan megtámadására készült. Az al-kaidás veterán, Abu Qatada bűnlajstromán már 2001-ben a strasbourg-i karácsonyi vásár felrobbantásának az előkészülete is szerepelt. Tizenhét évvel később az ISIS-hez köthető Chérif Chekatt nyitott tüzet, és őlt meg három embert a strasbourg-i karácsonyi vásár közelében.

A módszerek némelyike is alvó állapotból került ismét terítékre. 2018 júniusában a német titkosszolgálat felderített egy már végső fázisában járó terrorcselekményt, amelyet egy, az Iszlám Állammal kapcsolatban álló tunéziai menekült készült elkövetni. Korábban kétszer is megpróbált csatlakozni az ISIS-hez, de a törökök visszaküldték. Sief Allah H. robbanóeszközt akart megtölteni ricinnel, amely belélegezve is halált okozhat. Előállításával már az al-Kaida és szélsőjobboldali szervezetek is próbálkoztak, de ekkora mennyiséget, mint Sief Allah H., senki sem tudott előállítani. 2002-ben az Ansar al-Islam kísérletezett mérgekkel és mérges gázokkal az al-Kaida vezetésének az irányításával és finanszírozásával. Ricint juttatva a levegőbe kacsákat, csirkéket öltek meg, és egyszer emberen is kipróbálták a port egy iraki piacon, majd az áldozatukat hazáig követték, és figyelték, hogyan hal meg pár nappal később. 2012-ben az *Al-Qaeda Airlines* magazin harmadik száma a ricin és a nikotin mérgeként való előállításával foglalkozott.³⁴ Ricinnel volt megöltve egyébként annak az esernyőnek a hegye is, amellyel a KGB gyilkolta meg a bolgár ellenzéki Markovot 1978-ban Londonban.

A kölni merénylet az interneten szerezte be a magokat, majd porrá őrölve egy hörcsögön tesztelte a szert. A rajtaütéskor a lakásban lefoglaltak 84,3 milligramm ricint, több mint 3 ezer magot és biológiai bomba előállításához alkalmas alumíniumport. Három mobiltelefonján 180 ezer fotót, 33 ezer szövegfájlt, 9 ezer üzenetet és 2000 videót találtak; volt közöttük propagandaanyag és kézikönyv is. Az Iszlám Állam embereivel Telegramon tartotta a kapcsolatot. A ricin előállítását bemutató 2016-os dzsihadista videót két egyiptomi franciánál is megtalálták Párizsban 2018 májusában. 2018. október 15-én pedig az ISIS egyik médiacsoportja buzdította a nyugati országokban élő muszlimokat, hogy használjanak biológiai fegyvert a

³⁴ Jihadi Websites Monitoring Group, Periodical Review: Summary of Information from Jihadi Forums, ICT.org.il, August 2012.

civil lakosság ellen. Mellékeltek egy videót is, amelyben elmagyarázták, hogyan lehet előállítani, és vallási szempontból mi igazolja a használatát.³⁵ A dzsihadista médiában virtuálisan megjelenő vagy meghíúsult cselekmények részét képező célpontok és módszerek tehát akkor is megérdemlik a figyelmet, ha szórványos felbukkanásuk után látszólag alámerülnek, eltűnnek a nyilvános fórumokról, mivel lappangó állapotukból bármikor ismét előkerülhetnek. 2003 augusztusában a Nemzetközi Terrorelhárítási Intézet elemzője joggal feltételezte: „A ricint, ami a ricin magjából nyerhető, viszonylag könnyű előállítani és raktározni. A mérge szétoszórható a levegőben, hozzáadható ételhez vagy italhoz, vagy ráfújható felületekre...” A párizsi és londoni letartóztatások pánikot és rémhírt keltettek, miszerint terroristák nem konvencionális támadást terveznek valahol Európában. Mindazonáltal máig nem került elő komoly bizonyíték, hogy terroristáknak valóban sikerült volna olyan anyagokhoz jutni, amelyek egy ilyen támadáshoz szükségesek.³⁶ A 2000-es évek elejének szórványos kísérletezései 2018-ban hajszal híján eljutottak a megvalósulásig. Lehetséges, hogy a ricin előállítása és használata most egy időre eltűnik a dzsihadista fórumokon szorgalmazott módszerek közül – de talán csak azért, hogy bizonyos lappangási idő után, amikor már senki sem számít rá, ismét elővegyék.

„Az üzenet hozóját megöltük, de az üzenet él” (Ali Soufan). Ha pedig az üzenet él – folytathatjuk a gondolatot –, előbb-utóbb megtalálja a közvetítőjét. Ma még talán nem rajzolódna ki világosan a diverzifikációs folyamat fő irányjai és törésvonalai, de annyi valószínűsíthető, hogy az Iszlám Állam szíriai és iraki összeomlása a dzsihadista terrorizmus történetében csupán egy fejezetet zárt le, nem egy korszakot.

³⁵ Summary of Information on Jihadist Websites, July 2018, JWMG Desk, ICT.org.il, 15/10/2018.

³⁶ Shahar Yael: Ricin discovery is the first hard evidence of planned non-conventional attack in Europe, ICT.org.il, 08/01/2003.

TAKÁCS GERGELY

Big Data módszerek a nemzetbiztonság szolgálatában

BEVEZETÉS

“Big data analytics can reveal correlation, but not causation.”¹

Manapság annak lehetünk a tanúi, hogy a világ adatai korlátlan növekedésnek indultak. A Google korábbi vezetője, Eric Schmidt 2010-ben jelentette be, hogy elértük azt a pontot, amikor kétnaponta termelünk annyi adatot, mint 2003 előtt az emberiség története során addig összesen. Ennél talán egy fokkal érzékletesebb példa lehet az IBM 2013-as becslése, amely szerint az emberiség 2,5 trillió byte adatot termel napi szinten. Ha a byte-ok helyett pennyket képzelnénk el, és ezeket egymás mellé tennénk a földre, akkor a bolygót ötször be lehetne borítani vele.² Nem meglepő, hogy ettől a pillanattól kezdve minden vállalkozás – mérettől függetlenül – arra törekszik, hogy adatokat gyűjtsön, és megpróbálja azokat a saját javára fordítani.³

Az adatok mennyiségének drasztikus növekedéséért részben azok az eszközök a felelősek, amelyek az internetre kapcsolódnak (IoT – Internet of Things, a dolgok internete), és napjainkra teljesen hétköznapivá, megszokottá váltak. Egy 2017-es becslés szerint már több mint 13 milliárd darab eszköz csatlakozik az internetre,

¹ Forrás: Damien Van Puyvelde, Stephen Coulthart and M. Shahriar Hossain: Beyond the buzzword: big data and national security decision-making. In: International Affairs 93: 6 (2017)

² Forrás: <https://www.popularmechanics.com/military/a9465/nsa-data-mining-how-it-works-15910146/>

³ Bernard Marr: Beyond the big data buzz. How data is disrupting business in every industry in the world. Forrás: <https://www.bernardmarr.com/img/Beyond%20the%20Big%20Data%20Buzz.pdf>

2020-ra ez a szám elérheti az 50 milliárdot, és ebben jelentős részt tesznek majd ki a mobiltelefon-használók, akik túl is léphetik a hatmilliárdot egy-két éven belül. Természetesen nem maradhatnak ki a felsorolásból az egyre okosabbá váló gépjárművek sem, amelyek a közlekedési adatok valós idejű feldolgozásával képesek egyre kisebb humán interakció mellett önállóan vezetni. Jelentős emelkedés várható a szimplán csak az internetre kapcsolódó – de nem önvezető – gépjárművek tekintetében is: 2020-ra már negyedmillió ilyen típusú autó közlekedésével lehet számolni az utakon. A viselhető eszközök száma 2015-ben 223%-kal nőtt az egy évvel korábbihoz képest, ezáltal valamilyen formában hatból egy ember biztosan visel olyan IoT-eszközt, amely adatot termel az eredetileg kitalált funkciójának – pl. a pontos idő mutatása – betöltésével párhuzamosan.⁴ A számítógépeken, laptopokon, táblagépeken, okosórákon és mobiltelefonokon kívül ide sorolhatók a fényképezők és videókamerák, amelyek WiFi használatával köthetők a hálózathoz, valamint az olyan eszközök is, mint a lakásokba, házakba telepített okosmérők, amelyeknek a segítségével optimalizálni lehet az energiafogyasztásunkat, és jelentős költségeket takaríthatunk meg.

A fenti, évek óta tartó folyamatokból adódóan egyre nagyobb igény jelenik meg arra vonatkozóan az üzleti élet, a kormányzatok és a rendvédelmi szervek részéről is, hogy valós időben lehessen lekérdezéseket végrehajtani és információt, tudást kinyerni a meglévő adatbázisokból. Napjainkra ugyanis sok tekintetben az adat lett az alapanyag a termeléshez, ezáltal komoly gazdasági és társadalmi értékkel is bír.⁵ A Big Data elnevezés némileg félrevezető lehet, mivel ez alapján mindenki a nagy adatmennyiségre asszociál, miközben ez annál lényegesen többet jelent. A mennyiségen kívül legalább ennyire fontos az adatok nagyszámú variációja, az a sebesség, amellyel generálódnak, valamint mindezekből kifolyólag a megbízhatóságuk is, ami bizonyos mértékig ellensúlyozható az adatok számosságával. (Az adatok megbízhatósága tekintetében különösen nagy figyelmet kell fordítani az ún. adathigiéniára, ami elsősorban az online térből származók esetében jelenthet kockázatot.) A Big Data tehát nem egy technológia, sokkal inkább egy jelenség, ami arra vezethető vissza, hogy hatalmas mennyiségben keletkeznek

⁴ Forrás: Uo.

⁵ Big Data, Big Impact: New Possibilities for International Development. World Economic Forum, 2012. január. Forrás: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TC_MFS_BigDataBigImpact_Briefing_2012.pdf
Letöltés ideje 2017. 03. 05.

adatok a társadalomban, amelyeket a kereskedelmi és a kormányzati szektor is megpróbál összegyűjteni és a maga javára fordítani. A Big Data tehát nem más, mint az óriási és komplex adatbázisok menedzsmentje és kiaknázása.

Magát a jelenséget úgy lehet a legjobban leírni, hogy hirtelen olyan exponenciális mértékben nőtt meg a rendelkezésre álló és a nagy sebességgel, rendkívül sokféle formátumban folyamatosan keletkező adatok mennyisége, hogy azokat a hagyományos eszközökkel (pl. Microsoft Excel) és módszerekkel menedzselni, tárolni és feldolgozni már nem lehetséges.

A Big Data módszer lényege és egyik legfontosabb eleme, hogy az adatokat egy olyan hierarchizált és kereszthivatkozásokat lehetővé tevő struktúrába (adattárház) kell feltölteni és tárolni, amely lehetővé teszi, hogy az adatból információ, az információból tudás, a tudásból pedig „bölcesség” alakulhasson ki.⁶ Ez a fajta bölcesség természetesen mást jelent a pénzügyi és az energiaszektorban, illetve mást a nemzetbiztonsági szférában is. Az adatok ilyen módon való tárolásának a jelentősége abban van, hogy ez teszi lehetővé az információk tényleges vagy megközelítőleg valós idejű feldolgozását.⁷ A Big Data módszer lényege ugyanis az, hogy olyan algoritmusok segítségével dolgozik, amelyek képesek logikailag összekötött gépek hálózatán működni időbeli és térbeli korlátozások nélkül.⁸ A feldolgozásra pedig szükség van, hiszen ez adja meg az adatok üzleti, társadalmi vagy éppen nemzetbiztonsági értékét. Annak eldöntésében is segítséget nyújthatnak ezek az analitikai (korrelációs) módszerek, hogy egy adott szervezet eldöntse, melyik információ számít fontosnak, és melyikkel nem szükséges a továbbiakban foglalkozni. A korábban alulértékelt adatokról a Big Data módszer révén kiderülhet, hogy olyan rejtett tartalommal bírnak, amelyet adatbányászati módszerek segítségével a kormányzat vagy egy szervezet előnyére lehet felhasználni annak érdekében, hogy például csalásokat vagy más bűncselekményeket akadályozzanak meg a segítségével.

⁶ Ez az úgynevezett „Data – Information – Knowledge – Wisdom hierarchy”, ami az adattárházak létrehozásánál az egyik elvi alapkövetelmény. Forrás: The DIKW model for knowledge management and data value extraction. <https://www.i-scoop.eu/big-data-action-value-context/dikw-model/>

⁷ Az adattárházak technológiai megvalósítására természetesen számos vállalat nyújt megoldási lehetőségeket, ilyen például a Hadoop és a MapReduce is.

⁸ Mike Gualtieri: The Forrester Wave: Big Data Predictive Analytics Solutions Q1 2013. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:NQGhw9x85U0J:www.sas.com/resources/asset/Forrester85601-LR8KBD.pdf+&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu> Letöltés ideje: 2017. 04. 03.

A terrorizmussal, a különböző bűncselekményekkel, valamint az egyéb fenyegetésekkel szemben kizárólag abban az esetben lehet hatékonyan és megfelelő eszközökkel fellépni, ha adott időben és megbízható tartalommal állnak rendelkezésre a hírszerzési információk. A korábbi időszakokban az volt a jellemző, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok kizárólag a saját munkájuk során keletkezett információkkal dolgoztak függetlenül attól, hogy azok műholdakból, rádiójel-ek dekódolásából vagy humán forrástól származtak. Ebből adódóan a keletkező adatmennyiség még többnyire kezelhető méretű volt a számukra. Napjainkra ez a helyzet teljesen megváltozott, mert az embernek szinte minden tevékenysége adatokat generál. Ráadásul viszonylag új jelenség az is, hogy a belső adattárakkal párhuzamosan egyre nagyobb számban vannak, jönnek létre „házon kívül” is olyan adatbázisok, pl. a különböző állami szervek adatbázisai – társadalombiztosítás, adózás –, automata rendszámtábla-felismerő rendszerek, a közösségi média, illetve a pénzügyi, telekommunikációs szolgáltatók adatai, amelyek szintén értékesek lehetnek a nemzetbiztonsági szervek számára ahhoz, hogy holisztikus módon tudjanak bizonyos problémákat megközelíteni. Az elemzőknek pedig az a feladatuk, hogy valamennyi információ birtokában készítsenek értékeléseket, előrejelzéseket.

A külsős adatbázisok számának megtöbbszöröződésével párhuzamosan új kihívást jelent az is, hogy az ezekben tárolt információk jelentős része strukturálatlan. Egyes becslések szerint a napi szinten keletkező adatoknak megközelítőleg 80%-a tartozik ebbe a kevésbé „felhasználóbarát” kategóriába. Jellemzően a közösségi, a videó- és fotómegosztó oldalak, valamint a telekommunikációs eszközök által generált adatok, továbbá a nemzetbiztonsági és honvédelmi szférán belül keletkező drón-, illetve műholdfelvételek. Ezáltal nemcsak az adatbázisok és adatforrások megnövekedett száma jelent kihívást az üzleti és a nemzetbiztonsági szféra számára egyaránt, hanem az is, hogy azokon belül rendezetlen struktúrában és formátumban található meg az értékes információk, amelyeket a feldolgozásukat követően lehet kinyerni belőlük. Az amerikai és a brit hadseregen kívül az ausztrál hadsereg képi és térinformatikai felderítéssel foglalkozó szervezete is szükségét látta a képek automatizált elsődleges feldolgozását elvégző algoritmusok alkalmazásának, annak érdekében, hogy az elemzőiknek maradjon kapacitásuk a valóban fontos képek kiértékelésére.

Ezt különösen indokoltá tette többek között a Pentagon által finanszírozott fejlesztés eredményeként létrejött, valós idejű földi megfigyelési rendszer, az ARGUS, amely másodpercenként 40 GB-nyi képanyagot generál.⁹

A hasznosíthatóság szempontjából nagyon fontos az is, hogy ezek az adatbázisok egymással összeköttetésben legyenek, ugyanis az összefüggéseket, kapcsolódásokat így lehet az algoritmusok révén automatizáltan megtalálni. A Big Data analitikai módszerek között előkelő helyen szerepel a prediktív analitika, az előrejelző elemzés, ami segíthet a bűnmegelőzésben és akár a terrorelhárításban is. Ezért a szolgálatok és a hadsereg berkein belül is egyre inkább előtérbe kerül az ilyen előrejelző képességek megteremtése.

1. A KÖZÖSSÉGI MÉDIA SZEREPE

“Collect it all, process it all, exploit it all, sniff it all, know it all.”¹⁰

Az amerikai nemzetbiztonsági szférán belül alkalmazott adatbányászati módszerek és fejlesztési programok ismertetését megelőzően indokoltnak tartom, hogy röviden kitérjek az online tér alakulásának egyik legfontosabb irányára, a közösségi portálok népszerűségének rohamos növekedésére is, ami természetesen hatással volt és van is a hírszerző és elhárító szolgálatok információgyűjtő tevékenységére, módszereire.

A közösségi oldalak egyre inkább átszövik az életünket, a mindennapjainkat. Az olyan oldalak, mint a Twitter, a YouTube vagy a Facebook, minden korábbinál nagyobb forgalmat generálnak. A Twitteren 6000 darab üzenet/másodperc íródik átlagosan, ami napi 500 millió, éves szinten pedig kétmilliárd tweetet jelent. A Twitternek 335 millió felhasználója van, ami több mint tízszeres növekedés

⁹ Neil Couch, Bill Robins: Big Data for defence and security. The Royal United Services Institute, 2013. szeptember. Forrás: <https://uk.emc.com/campaign/bigdata/rusi/big-data-for-defence-and-security-report-final.pdf>

¹⁰ A Snowden által kiszivárogtatott NSA-prezentációk egyik diájáról származik az idézet. No place to hide. Edward Snowden, the NSA, and the U.S. Surveillance State. Metropolitan Books, New York, 2014. p. 97.

2010-hez képest.¹¹ A YouTube-nak közel kétmilliárd felhasználója van, napi szinten ötmilliárd videót néznek meg, ebből mobilapplikáción keresztül közel 500 millióan nézik naponta a felvételeket, percenként pedig 300 órányi videót töltenek fel.¹² 2010-ben a napi videómegtekintések száma még csak kétmilliárd volt, és percenként a mostani töredékét, 24 órányi anyagot töltöttek fel.¹³ A másik közkedvelt portált, az Instagramot havi szinten egymilliárd tag használja, ennek fele napi szinten mutat aktivitást, 400 millió felhasználó pedig napi szinten tölt fel tartalmat a storyline-ba. A létrehozása óta eddig összesen 50 milliárd képet töltöttek fel a portálra, és napi szinten 100 millió képet osztanak meg. Az Instagram 2013-ban 90 millió felhasználót tudhatott magáénak, ami 2018 júniusában már meghaladta az egymilliárdot.¹⁴

A Facebooknak 2,23 milliárd felhasználója van, ennek fele napi szinten a mobilján keresztül lép fel a közösségi oldalra, ami 2016-hoz képest 23%-os növekedés. A napi aktivitást mutató felhasználók száma 1,47 milliárd, ami 11%-os növekedés az előző évihez képest. Európában 307 millióan használják a közösségi oldalt, miközben globálisan 300 millió képet töltenek fel naponta. Megdöbbentő számokat tapasztalhatunk abban az esetben is, ha az időegységet percre változtatjuk: 510.000 kommentet, 293.000 bejegyzést és 136.000 fotót töltenek fel hatvan másodperc alatt.¹⁵ A Facebooknak a 2008-as 100 millióról sikerült 2018-ra elérni a 2,23 milliárdos felhasználószámot.

Mindezek az adatok jól mutatják, hogy az emberek az életük egy részét áthelyezték az internetre, a közösségi oldalakra. Ebből adódóan akár üzleti, akár államigazgatási (politikai, kormányzati) szempontból mindennél fontosabb lett az ott zajló folyamatok megértése. Mélni és megérteni emberek millióinak gondolkodását és elképzeléseit, amikről digitális környezetben beszélnek, viccelődnek, vitatkoznak, számos iparág és kormányzat számára szolgálhat értékes információul. A Big Data abban nyújthat segítséget, hogy értelmet nyerjenek a közösségi oldalak digitális adathalmazai. Egyes gyártók, cégek jelenleg is nagy figyelmet fordítanak arra, hogy brandjük, termékeik milyen reakciókat váltanak ki a felhasználók-

¹¹ Forrás: <http://www.internetlivestats.com/twitter-statistics/>

¹² Forrás: <https://www.omnicoreagency.com/youtube-statistics/>

¹³ Forrás: http://farm2.static.flickr.com/1392/4611484267_32b2489b59_o.jpg

¹⁴ Forrás: <https://www.omnicoreagency.com/instagram-statistics/>

¹⁵ Forrás: <https://zephoria.com/top-15-valuable-facebook-statistics/>

ban, hogyan alakul a reputációjuk. Ennek tudható be, hogy egy kínos botrányba keveredő sportoló mögül egyik pillanatról a másikra kihátrálnak a szponzorok.

Az állam és a rendvédelmi szervek számára a tömeg „bölcssége” lehet értékes vészhelyzetekben, valamint a lingvisztikai elemzések révén kinyerhető ismeretek a különböző fórumokról, illetve a felhasználók körében végzett hálózatanalízisek.

Emellett az online trendek figyelemmel követése sok esetben világíthat rá offline folyamatokra: a 2011-es egyiptomi polgárháború első két hetében 32.000 új csoport és 14.000 új oldal jött létre a Facebookon az országban, ami jól mutatta a lakossági aktivitás megnövekedését a belpolitikai folyamatok hatására. Andrew Hallman, a CIA digitális innovációért felelős igazgatóhelyettese 2016-ban azt állította, hogy az ügynökség képes volt olyan szintre fejleszteni az előrejelzési képességeit, hogy egyes esetekben 3-5 napra le tudták csökkenteni a társadalmi feszültségek várható eszkalálódásának prognosztizálását.¹⁶ Mindehhez természetesen nemcsak az aktuális információkat használják fel, hanem az összes olyan tudást az elmúlt közel hét évtizedből, amelyet a társadalom és közgazdaságtudomány felhalmozott a társadalmi feszültségekről, pénzügyi instabilitásról (mint indikátorok), illetve az ügynökség saját korábbi megfigyeléseit.

A közösségi oldalak kutatása és megértése számos jelenség hátterének megismeréséhez járulhat hozzá, mint például az erőszak kialakulása, a radikalizációs folyamatok, az ideológiák átalakulása és formálódása, valamint azt vizsgálja, hogy egy adott személynek az online és offline karaktere között milyen interakciók játszódhatnak le, mi lehet ennek társadalmi, technikai háttere. Az új analitikai módszerek és a közösségi média egyre szélesebb körű használata hozzájárulhat ahhoz, hogy a társadalmi elégedetlenségeket vagy a bűncselekményeket még a kezdeti stádiumban felismerjék, és segítsenek válaszokat kidolgozni.

A közösségi média lehetővé teszi azt, hogy közel valós idejű folyamatos helyzetképet kapjunk egy adott országra vagy akár csak egy városrészre vonatkozóan is. Az elmúlt évek világpolitikai eseményei bebizonyították – igaz, csak utólag –, hogy a közösségi média felületén már előzetesen látni lehetett a nyomait a

¹⁶ CIA Can Anticipate Social Unrest 'Three to Five Days' Out in Some Cases. <https://www.nextgov.com/cio-briefing/2016/10/cia-can-predict-social-unrest-three-five-days-out/132102/>

társadalmi feszültségnek, robbanásnak, ami végül elvezetett például az arab tavaszhoz. A közösségi média nagy előnye, hogy bárki válhat tudósítónak, az információ megosztójává, akár órákkal is megelőzve a hagyományos tévécsatornákat. Az erőszakos cselekményekre utaló információkat tartalmazó üzenetek, képmegosztások geolokációs adatai pedig segíthetnek abban, hogy a helyszíneket beazonosítsák, és gyorsabban adjanak válaszokat az eseményekre.

A közösségi oldalak segíthetnek abban is, hogy betekintést nyerjünk egy-egy csoport tevékenységébe, tagjainak viselkedésébe, tervezett akcióiba. Például a futballszurkolói közösségek által szervezett megmozdulások, a különböző politikai tüntetések, illetve az azokra adott válaszok (neonáci felvonulás és antifasiszta demonstráció legutóbb a németországi Chemnitzben) előzetes ismerete, a hozzászólások alapján a radikalizmus mérése és nyomon követése mind segítheti a rendvédelmi szervek munkáját. A harmadik típust a különböző bűncselekmények, illetve azok elkövetőinek előzetes detektálása jelenti, ami segítheti a szervek munkáját. Ma már számos szervezett bűnözői csoportnak a tevékenysége kiterjed az online térre is, és emellett nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a konspirált kommunikációs csatornák egy része is ezekhez az internetes felületekhez köthető. Mindezen fejlemények elvezettek oda, hogy szükségessé vált az információszerzés egy önálló ágát megteremteni, amely független a nyílt információktól, az OSINT-től (open-source intelligence). Ennek eredményeként került sor a SOCMINT, azaz a social media intelligence mint kategória létrehozására.¹⁷

A Big Data elemzési módszerek a nyílt (OSINT és SOCMINT) és a műveleti információk kombinációjával segíthetnek megtalálni és azonosítani a terroristahálózatokat és a velük együttműködőket. Emellett a közösségi felületeken folytatott kommunikáció tartalmának elemzése alapján felmérhetők az aktuális témák, a várható trendek, az egyes csoportokon belüli hangulat és a tagok viselkedése is.

A megosztott képek automatizált – elsődleges – elemzésére szintén van már lehetőség, ezáltal az elemzőknek már csak azokkal a fotókkal kell foglalkozniuk, amelyeken valamilyen szempontból releváns információ található.

¹⁷ Sir David Omand, Jamie Bartlett, Carl Miller: Introducing Social Media Intelligence. In: Intelligence and National Security, Vol. 27., No. 6, 801–823, December 2012. https://www.researchgate.net/publication/262869934_Introducing_social_media_intelligence_SOCMINT

Az eddig bemutatottak alapján látható, hogy a Big Data módszerek egy pluszeszközt jelentenek arra, hogy a kiválasztott és feldolgozott adathalmazok értelmét kinyerjük, és ráirányítsuk a döntéshozók figyelmét bizonyos aspektusokra, trendekre vagy éppen mintákra. A Big Data Analitikai (BDA–) módszerek alkalmazhatóságának alapfeltétele a nagy mennyiségben és folyamatosan rendelkezésre álló adathalmazok megléte, amihez a technikai, technológiai feltételeken kívül a tömeges információgyűjtést támogató, elősegítő törvényi háttérre is szükség van. Jelen tanulmányban ezzel a kérdéssel nem, kizárólag az elemzési módszerek rövid ismertetésével kívánok foglalkozni.¹⁸

2. ADATBÁNYÁSZATI MÓDSZEREK

“It’s the CIA’s job to leverage the world of big data, find out what actually matters, connect the dots and figure out what our adversaries are intending to do.”¹⁹

2.1. A gépi tanulás kezdetei

A Mayer-Schönberger és Cukier²⁰ kötetében szereplő, a továbbiakban röviden ismertetésre kerülő történet alapján jól látható, hogy a számítógépes – algoritmusok segítségével végrehajtott – fordítás már az 1940-es évek elejétől foglalkoztatta a kutatókat. A kérdés a hidegháborús helyzet kiéleződésével vált akuttá, amikor az Egyesült Államok szolgálatai rendkívüli mennyiségű orosz nyelvű anyagra tettek szert. *„Kezdetben a számítógépes szakemberek a nyelvtani szabályok és egy kétnyelvű szótár kombinációja mellett döntöttek. 1954-ben egy IBM számítógép 60 orosz kifejezést fordított le angolra a számítógép szótárának 250 szópárját, valamint 6 nyelvtani szabályt felhasználva. [...] A kezdeti sikerek azonban igen félrevezetőnek bizonyultak. 1966-ra a gépi for-*

¹⁸ Az Amerikai Egyesült Államokban alkalmazott törvény bemutatásával foglalkozik a Terror&Elhárítás c. folyóirat 2018/1. számában (p. 5–44.) megjelent publikáció.

http://epa.oszk.hu/02900/02932/00016/pdf/EPA02932_terror_elharitas_2018_1.pdf

¹⁹ Ira Gus Hunt, CIA Chief Technology Officer. Forrás: <https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2012-featured-story-archive/big-data-at-the-cia.html>

²⁰ Viktor Mayer-Schönberger, Kenneth Cukier: Big Data. HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2014., pp. 260.

dítások vezető szakembereiből álló bizottságnak el kellett ismernie, hogy kudarcot vallottak. Nem látták, milyen komoly problémával kell megbirkózniuk. Ha a számítógépeket meg akarják tanítani a fordításra, akkor nemcsak a szabályokat kell ismerniük, hanem a kivételeket is.” Az 1980-as évek végén az IBM kutatói újszerű ötlettel álltak elő. Ahelyett, hogy azzal próbálkoztak volna, hogy nyelvi szabályokat és szótárakat táplálják be a komputerbe, úgy döntöttek, a gépre bízzák, hogy statisztikai valószínűségek alapján számítsák ki, egy nyelv melyik szava vagy kifejezése felel meg legjobban egy másik nyelv szavának vagy kifejezésének. Az 1990-es években az IBM Candide projektje a kanadai parlament tízéves francia és angol nyelvű jegyzőkönyvével dolgozott – körülbelül hárommillió mondatpárral. „A statisztikai gépi fordítás néven ismertté vált technikának ügyesen sikerült a fordítás kihívását matematikai problémává változtatnia. És szemlátomást működött is. A komputeres fordítások egyszerre sokkal jobbak lettek.”

A Microsoft, kutatói Michele Banko és Eric Brill 2000-ben az eddigi egymillió szó helyett először további tíz-, majd százmillió szóval bővítették azt a készletet, amin az algoritmusok tanultak. (Végül egymilliárdra növelték ezt a számot.) Ennek kapcsán leírták, hogy a nagyobb adatmennyiség hatására az algoritmusok teljesítménye drasztikus mértékben megnőtt 75%-ról 95%-ra. A Google kutatói a Microsoft eredményei után néhány évvel az egymilliárd szó helyett már egybilliót rendeztek be az algoritmusok tanuló adatbázisába, azonban a szoftvergyártó óriásvállalattal szemben a Google-nél nem a nyelvhelyesség-ellenőrzés hatékonyságának javítására, hanem a fordítóprogramok jelentette kihívások megoldására koncentráltak. A keresőprogram tulajdonosai és fejlesztői ugyanis azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy rendszerük a lehető legtöbb – interneten megtalálható – információt képes legyen feldolgozni és kereshetővé tenni függetlenül attól, hogy azok milyen nyelven találhatók meg.

Gördülékeny fordításaihoz a Google rendszere tizennégy nyelven nemcsak írott, hanem hangalapú szöveget is képes volt elfogadni. „Nem azért működik jól a Google fordítási rendszere, mert ügyesebb algoritmust használ. Azért jobb, mert megalkotói – akárcsak Banko és Brill a Microsoftnál – több adatot tápláltak belé, és nem csupán kiváló minőségű adatokat. A Google azért volt képes több tízezerszer akkora adatállományt használni, mint az IBM Candide projektje, mert

elfogadta az adatok kuszaságát. [...] Ez volt az az oktatókészlet, amellyel a rendszer képes volt kiszámolni annak a valószínűségét, hogy egy angol szó például hogyan követ egy másikat.” A nagyobb adatállomány használata tehát páratlan lehetőséget teremtett a természetes nyelvek feldolgozására és a hangfelismeréshez. A számítógépes fordításhoz hasonló feladatokat ellátó rendszerek pedig mind ezen alapulnak.²¹

A bevezetéképpen röviden bemutatott példa alapján látható, hogy a hidegháborús időszakban is létezett már egyfajta kezdetleges Big Data probléma, ami arra volt visszavezethető, hogy az amerikai hírszerző szervek olyan nagy mennyiségben gyűjtöttek össze orosz nyelvű dokumentumokat és információkat, amelyeket a rendelkezésre álló humán kapacitásokkal már nem tudtak feldolgozni. Emiatt szükségessé vált a feldolgozás automatizálásának kifejlesztése, ami a kor technológiai fejlettségi szintjén rendkívül lassan és elég nagy hibaszázalékkal sikerült csak.

2.2. Algoritmusok – tanulni, tanulni, tanulni és tanítani

Az ezredforduló után alkalmazott és fejlesztett adatbányászati módszerek keretében különböző statisztikai modelleket, matematikai algoritmusokat és a gépi tanulás (machine learning, azaz olyan algoritmusok, amelyek képesek automatikusan javítani a teljesítményükön használat közben) módszereit használják. Tehát a Big Data módszer keretében alkalmazott adatbányászat egyértelműen többet jelent az adatok összegyűjtésénél és menedzselésénél, magában foglalja az elemzést és az előrejelzések megfogalmazását is. Ezen belül lehetőség van összefonódások megtalálására (az egyik esemény hogyan kapcsolódik egy másikhoz), folyamatok elemzésére (egyik eseményből hogyan következik a másik), klasszifikációra (új minták, egybeesések beazonosítása), klaszterezésre (korábban fel nem ismert szempontok, összefüggések alapján csoportosítani tényeket, információkat) és előrejelzésre (felfedezni mintákat és azok alapján prediktálni a jövőbeli cselekvést). A statisztikai módszerektől abban a tekintetben mutatnak eltérést a Big Data módszer keretében használt eszközök, hogy amíg az előbbi esetben előzetesen megfogalmazott hipotézist próbálunk igazolni az adathalmazunkon, addig az utóbbinál a konklúzió

²¹ Uo. p. 47–49

levonására többdimenziós adatbázisok algoritmusok segítségével történő megismerését és a főbb kapcsolódások feltárását követően kerül sor.

Ezek az algoritmusok képesek a tanulásra, amit gépi tanulásnak nevezünk. Egy úgynevezett tanuló adatbázison tesztelt és finomra hangolt algoritmust futtatnak le aztán a valós adatbázison. Brandon Rohrer²² szerint a gépi tanulási algoritmusokat öt kategóriába lehet sorolni az alapján, hogy milyen típusú kérdésre lehet velük választ adni. (1) A kétosztályzatú vagy bináris klasszifikációs algoritmus, ami elsősorban azon kérdések megválaszolására alkalmas, amelyekre maximum két válasz lehetséges: IGEN vagy NEM, be- vagy kikapcsolva van valami; Osama bin Laden látható egy fotón? Az ennél fejlettebb algoritmusok sokkal összetettebb kérdésekre tudják a válaszokat: például mi a témája ennek a cikknek, milyen a hangulata egy adott közösségi hálós bejegyzésnek.

Az algoritmusok másik (2) csoportjába azok tartoznak, amelyek valamilyen anomáliát, nem odaillőt keresnek az adathalmazon belül, például egy adott üzenet tartalma beleillik a múltban írtakba, vagy egy adott internetes vásárlás mennyire tér el a korábbiaktól. A harmadik (3) csoportba a regressziós algoritmusok tartoznak, amelyek numerikus kérdések megválaszolására használhatók, például: mennyi? hány darab? Ezek például arra használhatók, hogy megközelítőleg megjósolják, hogy egy közösségi profilnak egy hónapon belül körülbelül mennyi követője lesz.

Ez hasznos lehet a nemzetbiztonsági szolgálatok számára, hiszen priorizálni tudnak, és ennek eredményeként a virulensebb felhasználókkal szemben fel tudnak lépni, vagy (ellen)tájékoztató kampányt indítani. A regressziós algoritmusok valószínűségi kérdésekre tudnak leginkább válaszolni, pl. összehasonlítanak és rangsorolnak eseményeket, tárgyakat, személyes preferenciákat. A logisztikus regressziós analízis többek között abban is segíthet, hogy megmondja, egy munkatársból mekkora valószínűséggel válik belső ellenség/áruló. A negyedik (4) kategóriát a nem felügyelt gépi tanulási algoritmusok alkotják, amelyek képesek lehetnek klaszterek, csoportok létrehozására bizonyos minták, közös jellemzők alapján (egymástól való távolság, pl. az IQ nagysága, genetikai hasonlóság mértéke). A klaszterezés lényege, hogy megpróbál csoportokat képezni, amelyeken

²² Five Questions Data Science Answers: https://brohrer.github.io/five_questions_data_science_answers.html

belül a tagok nagy hasonlóságot mutatnak: pl. mely nyomtatótípusok romlanak el ugyanúgy, milyen mozinézők szeretik ugyanazokat a típusú filmeket?

Alkalmazási területük lehet az is, hogy közösségi hálós felhasználókat csoportosítson a közös tulajdonságok egy bizonyos szintje alapján, például a terroristapropaganda-megosztások számát, gyakoriságát alapul véve. Ezek az algoritmusok alkalmasak lehetnek arra is, hogy mindennap Facebook-bejegyzések millióit nézzék át, és a gyanús aktivitást megpróbálják kiszűrni, riportálni. A nem felügyelt gépi tanulóalgoritmusok másik típusa összefoglalja, egyszerűsíti, vagy összesűríti a nagy adathalmazokat annak érdekében, hogy érthetővé váljon, hogy milyen csoporttényezők mutatnak hasonlóságot. Hogy érthetőbb legyen, ezek az algoritmusok használhatók arra, hogy automatizáltan szövegszerű összegzést készítsenek több százezer dokumentumról, amely szélsőséges propagandát tartalmaz, vagy képesek lehetnek minden egyes, érdeklődés tárgyát képező témában összefoglalót csinálni az adott napon a közösségi oldalakon megjelent posztokról.

A felügyelt gépi tanulóalgoritmusok (5) az adott környezetből veszik az adatokat, és előre rögzített számítási lehetőségek közül választhatnak maguk. A folyamat során tanulják meg (trial and error módszer), hogy melyik az ideális viselkedés. Egyszerű példát véve alapul, egy nem felügyelt algoritmus megjósolja, hogy kb. hány fok lesz holnap, de semmilyen további intézkedést nem indít el. A felügyelt algoritmus viszont a becsült hőmérséklet alapján eldönti, hogy szükség van-e a fűtést/hűtést vagy éppen az öntözést bekapcsolni. A felügyelt algoritmusok megalkotását a patkányok és az emberek agyának működése, a büntetés-jutalmazás bináris rendszerére való reagálás indukálta. Az algoritmusok megpróbálják azt a cselekvést kiválasztani, amivel a legnagyobb eredményt, jutalmat lehet elérni. Ez tehát azt is jelenti, hogy visszajelzést kell adni, illetve előre meg kell adni a választható lehetséges lépések körét, amiből választhat.

Szemléletes példa lehet a felügyelt algoritmusokra az alábbi feladat: az éjszaka közepén teljes sötétségben kell egy olyan mezőn áthaladni, amely tele van lyukakkal és kövekkel. Ha az adott személy beleesik a gödörbe, vagy egy kőnek ütközik, akkor az elejéről kell kezdenie, viszont ilyenkor már tudja, hogy bizonyos számú lépés után valamilyen irányba el kell fordulnia, különben ugyanaz történik vele, mint korábban. Az új irányba megint addig halad, amíg valami negatív do-

log nem történik vele. Tanulást követően már ezeket a paramétereket figyelembe véve indul el ismételten.

A felügyelt tanulási algoritmusokat gyakran használják döntési folyamatok során olyan autonóm módon működő rendszerekben is, mint amilyenek az UAV-k (pilóta nélküli repülőgépek, drónok), hogy bizonyos képalkotó szenzorok megfelelően működjenek, és felismerjék az akadályokat, elkerülve ezzel az ütközést. A brit BAE Systems által gyártott Taranis drón szoftvere képes arra, hogy egy előre meghatározott terület felett elrepülve az előzetesen meghatározott viselkedési paraméterek alapján beazonosítson például lázadókat, agresszív viselkedésű személyeket, és ez alapján jelzéseket küldjön a drónt irányító személynek.

A viselkedési mintákon kívül az algoritmusokat meg lehet arra is tanítani, hogy különböző politikai, társadalmi, gazdasági folyamatok, valamint az adott térség közösségi oldalairól és egyéb internetes felületeiről származó adatok, információk számbavétele alapján kockázatértékelést csináljon, és felhívja az elemzők figyelmét a lehetséges feszültségek kialakulásának veszélyére.²³

Természetesen figyelembe kell venni, hogy ennek a módszernek több szempontból is megvannak a korlátai. Lehet említést tenni a szociológiában jártas szakértők számára ismerős problémáról, a mintavételről, illetve a reprezentativitásról, Magyarán mennyire lehet kivetíteni az adatbányászat eredményeit egy adott ország lakosságára. Emellett megjelennek olyan problémák is, hogy a politikailag instabil térségekben az államok jellemzően felügyelet alatt tartják az internetet, tehát akár blokkolni is tudják információk megjelenését az online térben. Erre nagyon jó példa volt Egyiptom az arab tavasz idején 2011-ben, ahol a kormányzat gyakorlatilag teljesen le tudta korlátozni az internethez való hozzáférést, aminek az eredményeként az adatforrások 90%-a egyik pillanatról a másikra megszűnt.

A következő általános példa segítségével talán még jobban érthetővé válik ezen módszereknek, algoritmusoknak a hasznossága és alkalmazhatósága nemzetbiztonsági, terrorelhárítási feladatok tekintetében. Információkat elemző szemmel képzeljük el, hogy a munkánk során a következő adatokkal találkozunk: (1) egy külföldi

²³ How AI, Drones And Big Data Are Reshaping The Future Of Warfare <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2016/10/06/how-ai-drones-and-big-data-are-reshaping-the-future-of-warfare/#e62973923fa9>

személy, egy bizonyos Mike Fikri vett egy egy irányba szóló repülőjegyet Kairóból Miami-ba, ahol bérelt egy lakást; (2) az elmúlt hetek során számos utalás érkezett a számlájára Oroszországból; (3) telefonon több, Szíriában tartózkodó személlyel is beszélt; (4) a napokban bérelt egy kocsit, amivel elvezetett Orlandóba, és meglátogatta a Disney Worldöt egyedül; (5) a következő napot pedig azzal töltötte, hogy zsúfolt bevásárlóközpontokról és azok kijáratairól készített fényképeket.

Ezen információk egyike sem olyan önmagában, ami nemzetbiztonsági szempontból érdekes lehet, azonban egy erre alkalmas szoftver (pl. a Palantir), amelyet a CIA alkalmaz, figyelhet arra, hogy egy külföldi állampolgár által bérelt autót gyorsan (közlekedési szabálysértésen) kapnak, ezért jelzést küld az elemzőnek, aki egy gombnyomásra legyűjtheti az összes kormányzati adatbázisban rendelkezésre álló információt Fikri-ről. Előkerül egy DNS- és ujjlenyomatminta, amelyet egy CIA műveleti tiszt gyűjtött Kairóban, egy további videó, ahogy pénzt vesz fel egy automatából, autópályamatrica-ellenőrző kamerák képei az autóról és a sofőrrel, a telefonszámához tartozó híváslista, e-mailek, utazási adatok a mozgásáról.²⁴ Mindezen információk azonban már elégségesek az elemzőknek arra, hogy indítójelzéseként (lead) szolgáljanak a műveleti területek számára, és az adatbázisokban fellelt információk, illetve az alapgyanú ellenőrzését soron kívül megkezdjük. Ahhoz, hogy ilyen holisztikus megközelítést tudjanak alkalmazni az amerikai szolgálatoknál, valamennyi forrást felhasználó masszív információgyűjtésre (all source intelligence) van szükség.

Az NSA tömeges adatgyűjtése mögötti elképzelés az volt, hogy az adatbányászati módszerek révén a digitális információkat analizálhatják annak érdekében, hogy emberek között kapcsolatokat fedezzenek fel, amelyek aztán kellően megalapozhatnak nyomozásokat is. A tú a szénakazalban mondást az NSA úgy fordította át, hogy ahhoz, hogy megtalálj egy tűt a szénakazalban, töröljük először kazalt kell építened, amely többtrilliónyi adatból áll.

Az adatbányászat metaadatokon alapul, amelyek lehetővé teszik az algoritmusok számára, hogy kapcsolódásokat találjanak. A metaadat nem más, mint adat az adatokról, pl. egy fájl mérete vagy egy fotó elkészítésének időpontja, helyszíne. Ezek az úgynevezett címkék (tagok), amelyek elengedhetetlenül szükségesek

²⁴ Defeating Terrorism With Big Data. November 17, 2016. Forrás: <https://rctom.hbs.org/submission/defeating-terrorism-with-big-data/>

sek ahhoz, hogy elemezni tudják az adatokat, mivel ezek révén lehet osztályozni, rendszerezni őket anélkül, hogy első lépésben a tartalmukat vizsgálnák meg. Egyes becslések szerint a globálisan keletkező digitális információknak csak három százaléka rendelkezik ilyen címkékkel a keletkezése idején, ezért volt szüksége az NSA-nek arra, hogy olyan szofisztikált programokat fejlesszen, amelyek utólagosan képesek erre.²⁵

A tagek, metaadatok nélkül nem tudnának például olyan összefüggéseket megtalálni, hogy egy figyelőlistán lévő személy terroristapropagandát tölt le, bombakészítési weboldalakat látogat, vagy éppen főzésre használható kuktát vásárol. (A bostoni maratonon elkövetett merénylet során ilyen konyhai eszközöket használtak robbantásra a csecsen származású Carnajev testvérek.)²⁶

A tanulmány további részében kronológiai sorrendben szeretném bemutatni az amerikai nemzetbiztonsági szervek munkájának támogatására kifejlesztett adatbányászati megoldási lehetőségek közül a fontosabbakat. A releváns kormányzati programok időrend szerinti bemutatását az is indokoltá teheti, hogy ennek segítségével látható lesz a fejlődési ív, valamint nyomon követhető lesz a szolgálatok változó igénye, elvárása is az adatbányászati megoldásokkal szemben.²⁷

²⁵ Forrás: <https://www.popularmechanics.com/military/a9465/nsa-data-mining-how-it-works-15910146/>

²⁶ Az NSA által adatok milliárdjainak tagelésére használt program az Accumulo, amely most már kereskedelmi forgalomban is kapható, és kiválóan alkalmas kiterjedt adathalmazok menedzselésére. <https://accumulo.apache.org/>

²⁷ A kronológiai sorrend mellett szól az is, hogy általában csak a programok elindításáról állnak rendelkezésre ismeretek, azok további működéséről, hatékonyságáról csak kivételes esetben keletkeznek nyílt információk.

3. ADATBÁNYÁSZATI PROGRAMOK A 9/11-ES TERRORTÁMADÁST KÖVETŐEN

“Information is the currency of the realm in the intelligence world, and we want all our analysts to have (currency) in their pockets.”²⁸

A Big Data jelenség természetesen felkeltette a kormányzatok és a titkosszolgálatok érdeklődését is, hiszen működésük során elsősorban a nyers adatokra fókuszáltak, amikből megpróbálták információt, értéket előállítani a döntéshozók számára. Az amerikai nemzetbiztonsági szolgálatok közösségén belül a Big Datát, illetve ezeket az elemzési módszereket intézményesítették azáltal, hogy mind a polgári, mind a katonai szolgálatoknál fejlett adatelemző szoftvereket és módszereket használó egységeket állítottak fel, emellett az állami fejlesztési ügynökségek (IARPA, DARPA) és nonprofit vállalkozások (In-Q-Tel) folyamatosan hirdetik meg azokat a kutatási-támogatási pályázatokat, amelyek az algoritmusok hatékonyabbá tételét kívánják elősegíteni. Ennek a folyamatnak a kiváltója – leszámítva a technológiai fejlődés következtében keletkező elképesztő mennyiségű adatot – egyértelműen a 9/11-es terrortámadás volt. Ugyanis a terrorcselekményt követően elvégzett elemzések kimutatták, hogy az adatok feldolgozása és értékelése, valamint az összefüggések megtalálása nem volt megfelelő. Fontos ugyanakkor megemlíteni, hogy természetesen a kilencvenes években is folytak már kiterjedt megfigyelési programok, és keletkeztek nagy mennyiségben adatok, azonban a feldolgozásuk hatékonyságának fejlesztése érdekében több alkalommal is indítani tervezett fejlesztésekhez nem volt meg a kellő politikai támogatottság a Kongresszuson belül.

A 2001. szeptember 11-i tragikus eseményeket követően viszont az amerikai nemzetbiztonsági szervek információgyűjtési lehetőségeit rendkívüli mértékben kiterjesztették. Ennek eredményeként hasonló problémával szembesültek, mint a hidegháborús időszakban, amikor az információk feldolgozása hátrányt szenvedett a szükséges kapacitások hiányából kifolyólag. Ebből adódóan már 2002 elején meghirdették azokat a kormányzati programokat és technológiákat, amelyek

²⁸ Az idézet Andrew Hallmantól, a CIA technológiai igazgatóhelyettesétől származik. Forrás: <https://www.nextgov.com/analytics-data/2016/03/how-cia-making-sense-big-data/126722/>

a lehallgatási képességek fejlesztésén kívül a keletkező információk meglévő rendszerezési, tárolási és feldolgozási technológiáján is drasztikus mértékben kívántak változtatni.

3.1. Terrorism Information Awareness program

A Total Information Awareness (továbbiakban TIA) programot 2002. januári indulását követően nem sokkal, 2003 februárjában átnevezték Terrorism Information Awareness programra, ami alapvetően a megelőzés koncepcióján alapult.²⁹ Ennek megfelelően az volt a cél, hogy még az elkövetés előtt szerezzenek információt bűncselekményekről és személyekről. A TIA eredetileg a Honvédelmi Minisztérium (Pentagon) fejlesztési ügynökségeként funkcionáló Defense Advanced Research Projects Agency „*Fejlett Védelmi Kutatási Projektek Ügynöksége*” (továbbiakban DARPA) ötéves kutatási projektje volt.

Az elsődleges cél az volt, hogy már meglévő, illetve újonnan felállítani tervezett megfigyelési programokat integráljanak, és azokat a piaci szektorból már jól ismert és széles körben alkalmazott adatfeldolgozási, bányászati módszerekkel³⁰ hasznosítsák. Az Egyesült Államokban már megszokott módon a kormányzati ügynökségeken³¹ kívül privát cégek³² és felsőoktatási intézmények³³ is széles körben bevonásra kerültek a fejlesztések érdekében. A TIA-projekt az alábbi főbb részekből épült fel:³⁴

²⁹ Először 1999-ben merült fel a program lehetősége. Méretei és kiterjedtsége miatt abban az időszakban az USA történetének legnagyobb megfigyelési programjaként jellemezték.

³⁰ Információfeldolgozás, együttműködés, döntéstámogató eszközök, nyelvi fordítások, adatkeresés, mintafelismerés, személyiségi jogokat védő technológiák

³¹ INSCOM (United States Army Intelligence and Security Command), NSA (National Security Agency), DIA (Defence Intelligence Agency), CIA (Central Intelligence Agency), CIFA (Counterintelligence Field Activity), STRATCOM (United States Strategic Command), SOCOM (United States Special Operations Command), JFCOM (United States Joint Forces Command), JWAC (Joint Warfare Analysis Center)

³² Science Applications International Corporation, Booz Allen Hamilton, Lockheed Martin Corporation, Schafer Corporation, SRS Technologies, Adroit Systems, CACI Dynamic Systems, ASI Systems International, Syntek Technologies

³³ Berkeley, Colorado State, Carnegie Mellon, Columbia, Cornell, Dallas, GeorgiaTech, Maryland, MIT, Southampton

³⁴ Outsourcing Big Brother. Office of Total Information Awareness relies on private sector to track Americans (2002. 12. 17.) Forrás: <https://www.publicintegrity.org/2002/12/17/3164/outsourcing-big-brother>. Emellett Electronic Privacy Information Center, <https://www.epic.org/privacy/profiling/tia/>; és Protecting Individual Privacy in the Struggle Against Terrorists: A Framework for Program Assessment (2008) <https://www.nap.edu/read/12452/chapter/15>

1. *Genoa I-II*: Hírszerzési információk elemzésére szolgált, minták, bizonyítékok megtalálására és lehetséges forráskönyvek felvázolására. Az egyes programokat még 1996-ban kezdték el a TIA-tól függetlenül kialakítani, amivel 2002-re készültek el. A kettes verzió ennek a továbbfejlesztett változata volt.
2. *Genisys*: Ultranagy mennyiségű, bármilyen forrásból (*all-source*) származó információk összefogására, egy adatbázisba történő rendezésére és elemzésére hozták létre, abban az időszakban, amikor még nem létezett technológia ilyen nagy mennyiségű adat kezelésére. Ezért a Genisys lényegében a különböző adatbázisok közötti átjárhatóságot, valamint olyan strukturálatlan adatbázisokban való kutatást tett lehetővé, mint amilyen az internet is volt.
3. *Scalable Social Network Analysis (SSNA)*: A közösségi hálózatok elemzésére irányult, hogy ki tudják mutatni a kapcsolódásokat az egyes terrorista-szervezetek között, valamint felderítsék azok legfontosabb tulajdonságait.
4. *Evidence Extraction and Link Discovery (EELD)*: Lényegében egy automatizált rendszer, amelyet arra találtak ki, hogy kapcsolódásokat, összefüggéseket mutasson ki a különböző adatbázisokban megtalálható információk között. Emellett elvárás volt a szoftverrel szemben, hogy mintákat találjon a különböző adattípusok között, amelyekbe beletartoztak internetes honlapok, pénzügyi tranzakciók, híváslisták, utazási információk.
5. *War-gaming the Asymmetric Environment*: Automatizált technológia arra kifejlesztve, hogy meghatározza és előre jelezze a terrorcselekmények indikátorait az egyéni és csoportos viselkedési minták alapján.
6. *Translingual Information Detection, Extraction and Summarization (TIDES)*: Olyan fejlett fordítóprogram, amely lehetővé teszi az angol nyelvet beszélők számára, hogy megtalálják a kritikus fontosságú információkat eltérő nyelvi környezetben is anélkül, hogy ismernék a másik nyelvet.
7. *Communicator*: Ez a szoftver lényegében szöveg-beszéd felismerő platform, amely lehetővé tette, hogy a katonák anélkül kommunikáljanak a számítógépekkel, hogy ehhez billentyűzetet használtak volna.
8. *Human Identification at Distance (HumanID)*: Automatizált biometrikus azonosításra hozták létre, fejlesztettek ki olyan technológiákat, amelyek érzékelik, észreveszik és azonosítják az embereket és objektumokat akár nagyobb távolságról (0–150 méterről) is.

9. *Bio-Surveillance*: A bioterrorizmus elleni fellépés érdekében kezdték fejleszteni. Számos adatbázist (állatorvosi, közegészségügyi, előzetes diagnosztikai orvosi) monitoroz, annak érdekében, hogy megpróbálják azonosítani a megszokottól eltérő egészségügyi állapotot még a kezdeti stádiumban, illetve hogy indikátorokat dolgozzanak ki, amelyek a korai felismerést teszik lehetővé.³⁵

2003 során az NSA rácsatlakozott a TIA minősített hálózatára, és elkezdte átfuttatni az e-mailek és más módon elfogott kommunikációs adatok tömkelegét a TIA különböző programjain, szoftverein. A TIA-nak elvileg 2007-re kellett volna felállnia, de a sorozatos kritikák³⁶ miatt 2003 szeptemberében megszüntették a finanszírozását.

Ennek ellenére a honvédelmi minisztérium 2004-es költségvetésének egy rejtett tétele továbbra is biztosította a pénzügyi fedezetet. A TIA fennmaradásához szükséges források ily módon történő előteremtését követően kizárólag katonai és külföldi hírszerzési célokra lehetett – elvileg – használni.³⁷ Annak ellenére, hogy TIA-t – hivatalosan – nagyon hamar felfüggesztették³⁸ a sorozatos jogi és politikai kritikák miatt, a kifejlesztett adatbányász programok később hasznosításra kerültek más kormányzati ügynökségeknél. 2006 februárjában megjelent információk szerint a TIA összetevőinek nagy részét beépítették az NSA rendszereibe.

3.2. Investigative Data Warehouse – FBI

Tekintettel arra, hogy terrorizmussal szembeni harcot nemcsak külföldön, hanem belföldön is folytattak a kormányzati ügynökségek, a Szövetségi Nyomozó Iroda (Federal Bureau of Investigation, továbbiakban FBI) vonatkozásában is szüksé-

³⁵ A Szenátus 2003. január 24-ei döntése értelmében limitálták a TIA jogkörét, és nem engedélyezték, hogy információgyűjtést folytassanak e-mailekből, valamint az egészségügyi, utazási és pénzügyi szolgáltatók adatbázisaiból.

³⁶ U.S. agencies collect, examine personal data on Americans (2004. 05. 28.)
<http://www.washingtontimes.com/news/2004/may/28/20040528-122605-9267r/>

³⁷ The Total Information Awareness Project Lives On (2006. 04. 06.)
Forrás: <https://www.technologyreview.com/s/405707/the-total-information-awareness-project-lives-on/>

³⁸ A főbb részeit és a felépítményét a TIA-nak „Basketball” fedőnéven továbbra is fejlesztették a New York Times 2012-es cikke szerint. Giving In to the Surveillance State (2012. 08. 22.)
Forrás: <http://www.nytimes.com/2012/08/23/opinion/whos-watching-the-nsa-watchers.html>

gessé vált bizonyos fejlesztések elindítása. A rendelkezésre álló ismeretek szerint először³⁹ 2002-ben különítették el forrásokat az FBI számára a nyomozást elősegítő adattárházra, az Investigative Data Warehouse-ra (továbbiakban IDW), amelynek a kialakításával 2005-ben végeztek. Az FBI által megfogalmazott cél az volt, hogy a műveleti, hírszerzési és a különböző adatbázisokból kinyert információkat egy helyen tárolják, egyfajta „ügynökségi Google”-ként⁴⁰ működjön. Az IDW egyszerre szolgál adattárházként, adatbázis-kezelőként, emellett használható keresésre, információk kinyerésére is.

Az induláskor, 2005-ben a rendszerbe 47 adatforrást applikáltak, amit egy évvel később már 53-ra növeltek. Kezdetben kb. 500 millió dokumentumot tároltak benne, ez a szám 2008-ban már megközelítette az egymilliárd (997.368.450) önálló iratot.⁴¹ A rendszerbe olyan elemzési modulokat építettek bele, amelyek lehetővé teszik az FBI-ügynökök számára, hogy megtalálják a kapcsolódásokat, összefüggéseket az ügyek és személyek között viszonylag rövid idő alatt. Egy 2006-os adat szerint az IDW-ben heti szinten 40-60.000 „interaktív tranzakció” futtatása történt meg. A hatékonyabb keresőmotorok alkalmazásán kívül lehetőség van újfajta vizualizációs eszközök alkalmazására, illetve a kinyert információk térképeken, kapcsolati hálókon való megjelenítésére is. Emellett lehetőség van figyelőztetésre és automatikus értesítések, jelzések elhelyezésére, amennyiben egy fontosabb személy vonatkozásában új információ merülne fel. A 2006-os FBI-anyagokból kiderült, hogy ebben az időszakban az Analyst Notebook programot tartották az egyik leghatékonyabb szoftvernek a kapcsolódások kimutatására. További – 2004-es – adatok szerint az IDW-ben nemcsak az újonnan keletkezett adatok találhatóak meg, hanem azok is, amelyek korábban csak papíron léteztek.⁴² Ezeket több évtizedre visszamenőlegesen digitalizálták és feldolgozták. Ennek köszönhetően a digitalizált dokumentumokban található információk között is képes szövegbányász módszerekkel kapcsolódásokat találni a keresőmotor. Szerves részét képezik ennek az IDW-adatbázisnak a nyílt információk, amelyekre kü-

³⁹ Az alapjogi kérdésekkel foglalkozó Electronic Frontier Foundation (EFF) által peres úton megszerzett dokumentumok szerint. Forrás: Report on the Investigative Data Warehouse (2009. április) <https://www.eff.org/issues/foia/investigative-data-warehouse-report>

⁴⁰ Az IDW felülete a Google keresőoldal kezdőlapjához hasonlít színvilágában és szerkezeti felépítésében is. Annyi eltérés van, hogy a webes kereső jobb felső sarkában elhelyezett funkciók helyett az IDW-ben olyan gombok közül lehet választani, mint az e-mailek, telefonszámok, SMS-ek adatbázisában való keresés.

⁴¹ Összehasonlításképpen, az amerikai Kongresszusi Könyvtárban összesen 138 millió kötet található meg.

⁴² A CIA által papíron megküldött hírszerző- és technikai jelentéseket 1978-ig visszamenőleg digitalizálták.

lön rendszert alakítottak ki. Angol nyelvre lefordított külföldi lapok, újságok, cikkek és valamennyi amerikai sajtótermék megtalálható benne.⁴³

Egy informatikai kérdésekkel foglalkozó internetes hírportál által 2009-ben publikált – minősítés alól akkoriban feloldott – dokumentum⁴⁴ betekintést enged abba, hogy az FBI terrorelhárítási és bűnüldözési okokra hivatkozva mekkora mennyiségben és milyen széles körben gyűjtött adatokat⁴⁵ a szállásadó hotelektől és autókölcsönzőktől is. Ezeknek az adatoknak a feldolgozásával az FBI-on belül a National Security Branch Analysis Center (továbbiakban NSAC) foglalkozik. Az NSAC-nél kialakított rendszer egyszerre szolgál metaadatok kutatására, illetve minták és kapcsolódások megtalálására. Nem megerősített információként szerepel a tudósításban, hogy 2008-ban a rendszer segítségével találtak meg egy al-Kaida-tagot, aki Houstonban bujkált, és pakisztáni terroristákat, akik taxisofőrnek jelentkeztek dolgozni, de az FBI jelzése alapján a helyi rendőrség letartóztatta őket.

Az adatbázisokkal és a fejlesztésekkel az FBI célja elsősorban a megelőzés volt, hogy prediktív modellezés révén olyan mintákat és kapcsolódásokat találjanak, amelyekkel előre jelezhető valakinek a nemzetbiztonsági kockázatot jelentő viselkedése. Az FBI gyakorlatilag minden fontosabb belföldi adatbázisra rálátott azáltal, hogy azokat fokozatosan az IDW-be, majd az NSAC-be integrálták.

3.3. XKeyscore – NSA

Az NSA az XKeyscore nevű programot használja, amely lehetővé teszi, hogy a hatalmas nagyságú adatbázisokban kutatásokat folytassanak úgy, hogy ahhoz még engedély sem kell. A program gyakorlatilag minden olyan tevékenységre rálát, amit egy átlagos felhasználó csinál az interneten. Látják az e-maileket, a látogatott honlapokat és az ezek használata során keletkező metaadatokat is. Az XKeyscore teszi lehetővé, hogy például a Facebook Messengerrel küldött üzenetekre is rá-

⁴³ Az Open Source News rendszer – amelyet a San Diegó-i Állami Egyetem fejlesztette ki – lényege, hogy nyers adatokat gyűjt az internetről standardizált formában, kinyerve az egyes entitások nevét, majd ezután azokat automatikusan elhelyezi a megfelelő hírcsoportok valamelyikébe. Az egyetem kutatása a Honvédelmi Minisztérium (Pentagon) fejlesztési programjairól felelős DARPA Open Source Data projektjének a része volt.

⁴⁴ Newly Declassified Files Detail Massive FBI Data-Mining Project (2009. 09. 23.) Letöltés ideje: 2017. 03. 25. Forrás: <https://www.wired.com/2009/09/fbi-nsac/>

⁴⁵ Uo.

lássanak, ehhez csak a Facebookon használt nevet és az ellenőrzési időszakot kell beállítani. Az XKeyscore egyben képes az internetes tevékenység valós időben történő figyelésére és lehívására is.

Az XKeyscore lehetővé teszi az elemzők számára, hogy a metaadatok között kutassanak, és emellett rálássanak az e-mailekre és más internetes aktivitásra is, mint amilyen a böngészési előzmény, még abban az esetben is, ha nincs ismert e-mail a célszemélyhez. Az elemzők rákereshetnek névre, telefonszámra, IP-címre, kulcsszavakra.

Ez a rendszer olyan nagy mennyiségben gyűjt adatokat, hogy azokat csak limitált ideig lehetséges tárolni. (Van olyan nap, amikor több mint 20 terabyte-nyi adatot tárolnak le.) Az egy adott napon leggyűjtött adatokat 3-5 napig tárolják, míg a metaadatokat 30 napig. Az elemzőnek azonban lehetősége van arra, hogy az érdekesebb tartalmat más adatbázisokba helyezze el, ahol már öt évig tárolják őket.

A hívás- és e-mail-forgalmazási metaadatokon kívül az NSA felhasználja például az utasforgalmi adatokat, amelyekhez a szövetségi hatóságon keresztül fér hozzá, emellett természetesen több száz olyan adatbázis van, amelynek információihoz jogszabályi felhatalmazással fér hozzá. Emellett rendelkezésre áll még az online, nyílt forrásból elérhető adatok köre is. Ezt a több száz forrásból származó információt alávetik annak az eljárásnak, amit az NSA-nél „knowledge discovery in database”-nek, „tudás felfedezése az adatbázisokban” folyamatnak neveznek. Ennek keretében tisztítják, integrálják és elemzik az adatokat.

Az így felépülő rendszernek nagy előnye, hogy jelzéseket lehet benne elhelyezni, pl. olyan telefonszámokkal kapcsolatban, amelyek egy korábbi diktatórikus rezsimhez vagy terroristaszervezetekhez voltak köthetők. Amennyiben ezek irányába bármilyen forgalmazás történik, akkor arról értesítést kap az adott szervezet vagy szolgálat.

3.4. Titkosszolgálatok a felhőben

Az amerikai nemzetbiztonsági szolgálatok és ügynökségek technológiai fejlesztéseinek következő szintjét az jelentette, amikor az adatok feldolgozásának egy részét a felhőbe helyezték át, majd 2015-ben ezekre a tapasztalatokra építve elindították az Amazon Web Services platformon létrehozott titkosszolgálati fel-

hőszolgáltatást. A CIA 600 millió dollárt fizetett az Amazonnak egy olyan platformért, ahol a nemzetbiztonsági közösség többi tagja megrendeléseket tud leadni számítási kapacitásokra és elemzési feladatok elvégzésére, amiért természetesen fizetniük kell.⁴⁶ Az ötlet 2011-ben született meg a DNI akkori vezetőjének, James Clappernek és az információs főnöknek, Al Tarasiuknak a fejében. A felhőszolgáltatás használható adatok tárolására, a különböző szolgálatok által alkalmazott egyes szoftverek megosztására, illetve számítási kapacitásokat lehet vele azonnal rendelni nagyobb adatsomagokhoz, hogy megfelelő sebességgel és legfőképpen minél hamarabb feldolgozásra kerüljenek, majd ezt követően értékes információ születhessen belőle. A többórányi feldolgozásokat akár pár másodpercre is le tudják szorítani ezáltal.

Ezenkívül az Amazon csinált egy zárt piacot is, ahol szoftvereket tudnak kipróbálni és megvásárolni a szolgálatok.⁴⁷ Korábban hosszú hónapokig elhúzódhatott egy-egy licenc megvásárlása, ami szakmai szempontból manapság már elfogadhatatlan késedelmet jelent. A piacot azonban lehetővé teszi, hogy a próbaverziókon teszteljék egy adott szoftver képességét, majd ezt követően eldöntik, hogy szükségük van-e rá. A megvásárlást – letöltést – követően egy adott ügynökség aztán ezt a szoftvert, pontosabban annak használatát a felhőszolgáltatáson keresztül akár fel is ajánlhatja egy másik szolgálat számára. A piac nagy előnye, hogy az Amazon szolgáltatása révén számos olyan új szoftverfejlesztő cég is meg tud jelenni, amely korábban nem szándékozott kormányzati tendereken elindulni a hosszas és bürokratikus procedúra miatt. Ezt viszont az Amazon piacán keresztül ki lehet kerülni.

Az egyik első, a felhőben a szolgálatok számára elérhetővé tett alkalmazás a Map of the World volt, ami nem egy egyszerű térképszoftver, ugyanis képes az adatok több szintjét kezelni párhuzamosan.⁴⁸ Az első szintet minden esetben a földrajzi adatok jelentik, viszont erre ráakódhatnak további rétegek: például az adott geolokáció közösségi hálójáról származó ismeretek vagy más adatbázisokból származó adatok a fontosabb épületekről, gazdasági társaságokról, és természetesen

⁴⁶ Daring Deal. <https://www.govexec.com/magazine/features/2014/07/daring-deal/88207/>

⁴⁷ CIA is Bringing Amazon's Marketplace to the Intelligence Community. <https://www.nextgov.com/it-modernization/2015/02/cia-bringing-amazons-marketplace-intelligence-community/104937/>

⁴⁸ Map of the World key to full immersion in geospatial data. <https://fcw.com/articles/2014/02/18/map-of-the-world-key-to-full-immersion-in-geospatial-data.aspx>

az adatbázisok az emberek vonatkozásában is rendelkezésre állnak. Az Amazon Web Service-szel közösen fejlesztett platform révén ezt az adatbázist az amerikai titkosszolgálati közösség tagjai globálisan bárhol elérhetik. Korábban órákig, sőt napokig is eltarthatott, hogy az egy-egy földrajzi területre vonatkozó információkat összegyűjtsék. A mostani applikáció ezen változtatott, ugyanis egy strukturált rendszerbe integrálta az adatbázisokat, amelyekben valós időben tudnak kereséseket lefolytatni az adatbányász algoritmusok.

A technológiai fejlesztésekkel és az adatok egy részének felhőbe költöztetésével párhuzamosan a szolgálatokon belül – szervezeti felépítés tekintetében – is fontos változások voltak megfigyelhetők. Ezek közül érdemes kiemelni az amerikai hírszerző ügynökséget, a CIA-t, amely kicsit későn, de észrevette, hogy a fejlődés szükségessé teszi a szolgálaton belül is a külvilágban zajló folyamatok leképeződését. Ezt jól mutatja, hogy egészen 2015-ig a CIA igazgatósági szintű szervezeti felépítése változatlan volt 50 éven keresztül. Ebben három éve következett be módosulás, amikor létrehozták a Digitális Innovációért Felelős Igazgatóságot. Az új szervezeti egység létrehozását egyértelműen a Big Data jelenség tette szükségessé, ezt maga az igazgatóság vezetője mondta el egy belső fórumon. Az információözön, amellyel napi szinten meg kell küzdenie egy szolgálatnak, indokoltá tette, hogy ezen képességeiket fejlesszék, és ezért dedikált szervezet legyen felelős. A CIA vezetői számára fontos, hogy ne reaktív, hanem prediktív szolgálat legyenek. Az igazgatóság létrehozását három gondolat vezérelte: optimalizálni a CIA digitális ökoszisztémáját, profi adatmenedzselési elveket lefektetni, és az adatok hasznosításra kerüljenek a legszofisztikáltabb felhasználók számára.⁴⁹

3.5. A közösségi média monitorozása

A tanulmány elején röviden bemutatott folyamatok alapján látható volt, hogy a kétezres évek első évtizedének végén az amerikai rendvédelmi és nemzetbiztonsági szervek az adatbázisok integrálásával, működtetésével párhuzamosan – a globális információtechnológiai trendekkel összhangban – egyre nagyobb figyelmet kezdtek fordítani a közösségimédia-felületekre. Azt tapasztalták ugyanis, hogy az emberek kommunikációjának és internetes tevékenységének egyre nagyobb aránya

⁴⁹ How the CIA is Making Sense of Big Data? MARCH 16, 2016. Forrás: <https://www.nextgov.com/analytics-data/2016/03/how-cia-making-sense-big-data/126722/>

terelődik át ezekre a felületekre. Emellett egyértelművé vált, hogy egyes – utólagosan kiderült, hogy világpolitikai jelentőségű – események kapcsán is meghatározó szerepet játszottak a közösségi oldalak, akár mint kommunikációs csatornák, akár mint a társadalmon belüli feszültségek kifejezőeszközei. Ugyanakkor az információk felhasználása és értékelése kapcsán fontos kiemelni – főleg a közösségi oldalakon megtalálhatók esetében –, hogy azok megbízhatósága igen erőteljesen kérdéses.

Egy tanulmány szerint a kínai kormányzat évente 448 millió bejegyzést gyárt a különböző közösségi oldalakra, és feltételezhető, hogy a hasonló funkciót betöltő orosz egységek sincsenek sokkal lemaradva mögöttük.⁵⁰

A potenciális kockázatoktól függetlenül a Belbiztonsági Minisztérium 2009-ben létrehozta a Social Networking Monitoring Center (továbbiakban SNMC) nevű szervezeti egységet annak érdekében, hogy monitorozni tudják a közösségi oldalakat az érdeklődésre számot tartó témákban.⁵¹ A 2010-es tesztidőszakban olyan belföldi események kapcsán figyelték a lakossági reakciókat, mint a pusztító földrengés Haiti szigetén, a XXI. Vancouveri Téli Olimpiai Játékok vagy a Deepwater Horizon olajszivárgása. Ezek eredményei alapján döntött úgy a minisztérium, hogy rendszeres ügymenetben is folytatni kívánja a fenyegető veszélyek – jellemzően katasztrófa-helyzetek – kapcsán a közösségimédia-felületek monitorozását,⁵² aminek kettős célja volt. Egyrészt mérni szerették volna a hírek, információk terjedését, hogy egy esetleges vészhelyzetben tudják, milyen csatornákat kell alkalmazniuk ahhoz, hogy minél szélesebb körben eljuttassák a kormányzat tájékoztatását a lakossághoz. Másrészt az emberek reakciójának nyomon követése és tanulmányozása is relevanciával bírhat a későbbiek során.

A belföldi kérdésekben illetékes kormányzati intézményekkel párhuzamosan a hírszerző szervek is egyre nagyobb figyelmet kezdtek fordítani az internetre. Ezt mu-

⁵⁰ Gary King, Jennifer Pan, Margaret Roberts: How the Chinese government fabricates social media posts for strategic distraction, not engaged argument, *American Political Science Review* 111/3, 2017, p. 485. <https://gking.harvard.edu/files/gking/files/50c.pdf>

⁵¹ How The CIA Uses Social Media to Track How People Feel <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2011/11/how-the-cia-uses-social-media-to-track-how-people-feel/247923/>

⁵² Homeland Security office OKs efforts to monitor threats via social media. November 15, 2012. Forrás: <https://www.revealnews.org/article/homeland-security-office-oks-efforts-to-monitor-threats-via-social-media/>

tatja, hogy a CIA létrehozott egy Virginiában található ipari parkban egy központot, amelynek az a feladata, hogy a közösségimédia-felületeket kövesse figyelemmel. A CIA Open Source Centerében dolgozó elemzőknek, akiket „bosszúszomjas könyvtárosoknak” is hívnak, az a feladatuk, hogy naponta több millió Facebook- és Twitter-üzenetet, chatlogokat és más nyilvánosan elérhető adatot nézzenek át annak érdekében, hogy teljes képet kapjanak arról, hogy a Föld egyes régióiban milyen a lakossági hangulat és az mennyiben tér el a legfontosabb médiapiaci szereplők által közöltektől, vagy éppen a lehallgatások során keletkezett ismeretektől.

A Központ munkatársai a nyílt információk szoros figyelemmel követése és elemzése alapján látták előre az arab tavaszt, csak azt nem tudták megmondani, hogy melyik esemény lesz a gyújtópont. Azt is lehetett látni előre, hogy Egyiptom esetében az ellenzéki erők összefogásában a közösségi médiának sorsdöntő szerepe lesz. A Központot 2005-ben állították fel a 9/11-es eseményeket vizsgáló kongresszusi bizottság jelentésében megfogalmazott javaslat alapján, azonban nagyobb jelentőséget a 2009-es iráni belpolitikai zavargásokat követően kapott a munkájuk, amikor egyértelműen látható volt, hogy a Twitter milyen kanalizáló erővel bírt az ellenzékiek körében.

A közösségi média előtérbe kerülését mutatja a hadseregen belül, hogy a Pentagon 2011-ben elindította a közösségi média szerepét a stratégiai kommunikációban vizsgáló Social Media in Strategic Communication nevű programját,⁵³ aminek kettős célja volt. Az egyik, hogy segítsen jobban megérteni a közösségi oldalakon zajló eseményeket, azok dinamikáját valós időben főleg azokban az országokban, ahol amerikai katonai jelenlét is van. A másik célkitűzés, hogy segítséget nyújtson a hadseregnek a saját üzeneteinek eljuttatásában a közösségi oldalakon keresztül. Főleg azokban az esetekben, amikor álhírekre kell reagálni, és a gyorsaság nagy jelentőséggel bír. A Pentagonhoz, illetve annak fejlesztési ügynökségéhez, a DARPA-hoz köthető, 2011-ben indított és finanszírozott másik kutatás keretében azt vizsgálták, hogy a legnagyobb közösségi oldalak (Facebook, Twitter, Pinterest, Kickstarter) felhasználói körében hogyan alakulnak ki kapcsolódások, hálózatok, és milyen módon terjednek az üzenetek, illetve a hírek.⁵⁴

⁵³ Pentagon wants a social media propaganda machine (2011. 07. 05.) Forrás: <https://www.wired.com/2011/07/darpa-wants-social-media-sensor-for-propaganda-ops/>

⁵⁴ US military studied how to influence Twitter users in Darpa-funded research (2014. július 8.) <https://www.theguardian.com/world/2014/jul/08/darpa-social-networks-research-twitter-influence-studies>

Tanulmányozták, hogy az egyes celebek által megosztott hírek milyen sebességgel terjednek; modellezték a közvéleményt erősen megosztó tudósítások, témák terjedését; egy adott földrajzi térségben – például a Közel-Keleten – tartózkodó 2400 Twitter-felhasználó milyen gyakran érintkezik a többiekkel, és milyen gyorsan terjednek közöttük az információk; megfelelő „idegeneket”, „kívülállókat” automatikusan azonosítottak és bevontak hírek megosztásába annak érdekében, hogy elterjesszenek bizonyos információkat (a kutatás keretében közbiztonsággal, madárinfluenzával kapcsolatos híreket teszteltek).

Egy másik példaként lehet megemlíteni a DARPA 2017 januárjában kiírt pályázatát.⁵⁵ Itt egy olyan szoftver elkészítésére vártak jelentkezőket, amelyik képes a közösségi oldalakról automatikusan legyűjteni információkat, amelyek a külszolgálaton lévő amerikai állampolgárok ellen irányuló tevékenységekre utalnak.⁵⁶ A rendszernek képesnek kell lennie különbséget tenni az egyszerű Amerika-ellenes megnyilvánulások és a tényleges támadásra utaló információk között. Emellett elvárásként fogalmazták meg a szoftverrel szemben azt is, hogy több közösségi oldalon és platformon – beleértve az online híroldalakat is – dolgozzon különböző nyelvi és kulturális közegben. A pályázatra jelentkezőknek az első fázisban azt kellett bizonyítaniuk, hogy a szoftverük képes felismerni azokat a szándékokat, amelyek alapján előrejelzéseket lehet készíteni a külföldön dolgozó munkatársakat érő esetleges fenyegetésekről. Ennek megléte esetén következhet a második szint, amikor egy olyan szoftvert kell fejleszteni, amely különbséget képes tenni az egyszerű kinyilatkoztatások és a tényleges támadási szándék között.

3.6. A Twitter a nemzetbiztonság fókuszában

Magyarországtól eltérően főleg az angolszász, valamint a feltörekvő gazdaságú országokban a Twitter különösen nagy népszerűségnek örvend. Ennek tudható be, hogy hatalmas mennyiségben termelnek adatokat mindennap valós időben, amelyek az emberi kommunikáció legkülönbözőbb típusait hordozzák magukban. Manapság egyre gyakrabban fordul elő az is, hogy az exkluzív hírtartalmak, fontos bejelentések először az ilyen közösségi oldalakon jelennek meg, és a hagyomá-

⁵⁵ Force Protection in the Online Environment. Forrás: <https://www.sbir.gov/sbirsearch/detail/1208663>

⁵⁶ Pentagon Seeks A More Powerful Social Media Monitoring Machine (2017. 01. 10.)
<http://www.vocativ.com/391188/darpa-pentagon-monitors-social-media/>

nyos médiafelületek csak ezután következnek. Erre a legutóbbi példát az amerikai elnök, Donald Trump hozta, aki már a választási kampánya idején is gyakran alkalmazta a Twittert a kampányüzeneteinek eljuttatására. Ez a szokása a beiktatását követően sem szűnt meg, amit jól mutat, hogy gyakran komoly szakpolitikai kérdésekben is ezt a 140 karakterre korlátozott közlési csatornát használja.

Az emberek közlési kényszere a környezetükben tapasztaltakról, az általuk meglátogatott helyekről rendkívüli mértékben megnőtt a közösségi oldalakon az elmúlt időszakban. Ennek előnyei és hátrányai is lehetnek a válság- és katasztrófa-helyzetek kezelésével foglalkozó rendvédelmi, nemzetbiztonsági szervek számára. Előnye lehet, hogy a rengeteg fotó és videó alapján könnyebben lehet rekonstruálni egyes eseményeket. Hátrányára viszont a párizsi és brüsszeli terroristámadások elkövetői és kitervelői utáni hajtóvadászat világított rá, amikor a kormánzatnak fel kellett szólítani a lakosokat, hogy a rendőrségi akciókról ne tegyenek ki képeket és bejegyzéseket a közösségi oldalakra, mert azzal csak a terroristák menekülését könnyítik meg. A közösségi médiával foglalkozó szakértők között egyetértés van abban, hogy ezek a felületek alkalmasak lehetnek az egyes eseményekre adott valós lakossági reakciók, hangulatok, vélemények mérésére. Tekintettel arra, hogy ezek a közösségimédia-felületek hatalmas mennyiségű adatot generálnak, valamilyen fajta automatizmusra szükség van ezek feldolgozására.

Az FBI 2016 novemberében kötött megállapodást a Dataminr nevű adatbányászati céggel, aminek az eredményeként a nyilvánosan elérhető, napi közel 500 millió tweetekhez kap hozzáférést valós időben. A cégnek már eddig is volt szerződése a közösségi oldallal, ami lehetővé tette számára, hogy hozzáférjen az adatokhoz. A Dataminr ugyanis közel 300, hírszolgáltatással foglalkozó szervezettel áll kapcsolatban, és ezek számára a vezető hírek, események kutatását végzi többek közt a Twitter adatait is felhasználva.

A döntést az FBI azzal indokolta, hogy valós idejű információkra van szüksége az éppen történő eseményekről. Az eddigi tapasztalatok alapján a Twitter – felhasználói révén – jellemzően az elsők között szokott értesülni a terroristáadásokról, katonai akciókról, járványügyi problémákról és többek között a természeti katasztrófákról is.

A brüsszeli és párizsi terrortámadásokról például 10-15 perccel előbb szereztek tudomást, mint ahogy a nagy tévétársaságok elkezdtek volna róluk tudósítani. Fontos rögzíteni, hogy a Dataminr céggel kötött megállapodás révén az FBI nem kapott közvetlen hozzáférést a Twitter adataihoz, hanem kizárólag az adatbányász cég termékeihez. Emellett az is lényeges információ, hogy a Twitternek 5%-os részesedése van a Dataminrben, ezáltal beleszólása van abba, hogy az adatbányász vállalkozás milyen cégekkel és állami intézményekkel szerződik le.

Ezt jól mutatja, hogy a 2016 májusában megjelent hírek szerint a Twitter megtiltotta a Dataminr számára, hogy egyes szolgáltatásait (például a napi 500 millió tweet között olyan kulcsszavakra való keresést, mint az ISIS, dzsihád) értékesítse az amerikai hírszerző ügynökségek, azon belül is a CIA számára. A Twitter részéről ez a lépés feltehetően reakció volt arra a hírre, amely egy hónappal korábban jelent meg.

A tudósítás szerint a CIA az In-Q-Tel nonprofit cégen keresztül olyan vállalkozásokat, illetve fejlesztéseket finanszíroz, amelyek a közösségi oldalon elérhető adatok valós idejű figyelésével, feldolgozásával és elemzésével foglalkoznak. Az In-Q-Tel cégen keresztül a CIA által finanszírozott fejlesztési programokban részt vevő gazdasági társaságok között megtalálható a Dataminr, a Geofeedia, a PATHAR és a TransVoyant is.

A CIA igazgatóhelyettese, David Cohen 2015 szeptemberében a Cornell Egyetemen tartott előadásában felhívta a figyelmet arra, hogy a közösségi oldalak milyen kihívások elé állítják a hírszerző szolgálatokat. Például az Iszlám Állam profeszionális módon használja saját céljaira a Twittert és más közösségi oldalakat. A Twitter-üzenetek elképesztő mennyiségű, hírszerzési szempontból is releváns információt tartalmaznak az Iszlám Államról, annak belső működéséről és az általa uralt területekről.

A polgári kezdeményezésű projektekkel párhuzamosan természetesen a katonaság is elindította a saját programjait, és folyamatosan hirdet meg fejlesztési felhívásokat egyetemek és piaci szereplők számára egyaránt. Ezek egyikének eredményeként egy, az amerikai Haditengerészeti Kutatási Hivatal által támogatott program keretében egy kutatócsoport megalkotott egy olyan gépi tanulási keret-

rendszert, amely képes a metaadatok, a hálózatok és egyéb ismérvek keverékét felhasználni arra, hogy detektálja az ISIS szélsőséges, extremistá felhasználóit, és megjósolja, hogy feltehetően kik fogják az általuk feltöltött tartalmakat megosztani. A csoport kétféle adatbázison dolgozott. Az egyikbe a Twitter által manuálisan kiszűrt 25.000 olyan felhasználó, illetve hozzájuk köthető 3,4 millió tweet (üzenet) tartozott a 2015. január–június közötti időszakból, akiket és amelyeket a közösségi oldal egyértelműen az ISIS-hoz kötött, ezért a felhasználókat kitiltotta szélsőséges tevékenységük miatt. A másik mintába 25.000 olyan véletlenszerűen kiválasztott személy került több mint 29 millió üzenettel, aki csak ki volt téve propagandának, vagy fogyasztott is szélsőséges tartalmat azáltal, hogy ISIS-hoz köthető profilokat, felhasználókat követett. A két mintaadatbázis felhasználásával három célt tűztek ki: 1) felderíteni az extremistá felhasználókat; 2) megbecsülni, hogy az átlagos felhasználó vajon átveszik-e, magukévá teszik-e ezeket a tartalmakat; 3) megjósolni, hogy a felhasználók az extremisták szándékai szerint kapcsolatba lépnek-e velük a tartalmak fogyasztását követően.

A modell az első kérdés tekintetében 93%-os eredményt is produkált, míg a második esetében is rendkívül jónak számító, 80% körüli beválási rátát hozott. A harmadik, legnehezebben megjósolható kategória esetében is 72%-os eredményt ért el a kutatócsoport, ami szintén rendkívül jónak tekinthető. A százalékok azt mutatják meg, hogy a kutatócsoport által fejlesztett algoritmus milyen beválási arányban „jósolta meg” a tanulóadatbázis alapján, hogy mire milyen hatással vannak az ISIS szélsőségesei. A kutatás végére sikerült beazonosítaniuk tizenegy olyan tényezőt, amely alapvetően befolyásolta, hogy az általuk felvázolt kérdések tekintetében mennyire sikeresek az extremisták.

Ezek az alábbiak fontossági sorrendben: a retweetek és a tweetek aránya; a hashtagek átlagos száma; a tweetek száma; a retweetek átlagos száma; a tweetek napi átlagos száma; az említések átlagos száma (retweetekkel együtt, illetve azok nélkül); a követők száma; a barátok, ismerősök száma; az említések átlagos száma, különböző tweetek napi aránya; az említések aránya tweetenként.

3.7. Megjósolhatóvá válhatnak-e a fegyveres konfliktusok?

A közösségimédia-felületek használatának gyors ütemű terjedése és a világpolitikai jelentőségű események formálásában játszott szerepe, illetve a rohamosan fejlődő elemzési technológiák miatt egyre gyakrabban merül fel az alfejezet címében megfogalmazott kérdés.

Az elmúlt időszakban számos próbálkozás volt már arra, hogy hidat képezzenek az adatok és megértésük között annak érdekében, hogy konfliktusokat lehessen megelőzni az így készült elemzések révén. Nonprofit egyesületek és multinacionális vállalatok is kísérletet tettek erre, azonban a kezdeményezések többsége elhalt. Látva a technológia fejlődését egyre fokozottabbak az elvárások egy sikeres program iránt, amely képes előre jelezni lehetséges katonai összetűzéseket, kirobbanni készülő társadalmi feszültségeket. Példaként lehet említeni a Conflict Early Warning and Response Mechanism (CEWARN) rendszert, amelyet Közép-Afrikában használtak, sikertelenül.⁵⁷ Egyes értékelések szerint a vállalkozás képtelen volt feldolgozni és felhasználni a kitermelt adatokat annak érdekében, hogy hatékony legyen a konfliktuskezelés. Túl nagy hangsúlyt helyeztek a technológiai feltételek megteremtésére és az adatbázisok létrehozására, miközben hiányoztak azok a szakemberek, akik értelmezni tudták volna az információkat. Ez a projekt is rávilágított arra, hogy szükség van diszciplínák közötti átjárásra, azaz az adattudások mellett legalább akkora szükség van az adott földrajzi terület társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális jellemzőit közelről ismerő szakemberekre ahhoz, hogy az ilyen komplex folyamatok dinamikája időben felismerhető legyen. Az amerikai hadügy (Information Volume and Velocity program), a polgári hírszerzés (CIA – Intelligence Advanced Research Projects Activity) és az ENSZ (Global Pulse initiative) is rendelkezik olyan kutatási és fejlesztési projektekkel, amelyek a fenti folyamatok időben történő felismerését célozzák meg.

A szerző, Shelodon Himelfarb szerint három olyan trend van, amely bizakodásra ad okot. Az első, hogy exponenciálisan növekvő mennyiségben generálunk adatokat. A második – ezzel szorosan összefüggő – tényező, hogy ezeket képesek is vagyunk összegyűjteni és feldolgozni. Erre nagyon jó példaként hozható fel

⁵⁷ Shelodon Himelfarb: Can Big Data Stop Wars Before They Happen? 2014. április 25. Forrás: <https://foreignpolicy.com/2014/04/25/can-big-data-stop-wars-before-they-happen/>

a Global Database of Events, Language and Tone (GDELT – <https://www.gdeltproject.org/about.html>), amely 1979 óta gyűjti több mint száz nyelven a nap minden percében a globális eseményekkel, konfliktusokkal kapcsolatos információkat, ami aztán alapul szolgálhat előrejelzések megtételére is. (Ugyanakkor a GDELT több mint szimpla adatbázis, mivel egyúttal kutatói hálózatként is szolgál.) A harmadik és talán mindegyik közül legfontosabb fejlemény, hogy nem csak sok adatot, hanem a korábbiaktól eltérő adatokat termelünk. Az adatok már nemcsak egy-egy eseményre világítanak rá, hanem arra is, hogy arról mi az egyes emberek véleménye, aminek a jelentősége a lakossági hangulat figyelemmel követése tekintetében mutatkozik meg.

4. HÍRSZERZÉSI CIKLUS VS. BIG DATA

“common wisdom among analysts is that they spend 80% of their time looking for the right data and only 20 percent of their time looking at the right data.”⁵⁸

A klasszikus hírszerzési ciklus öt fázisból áll: a hírigény megfogalmazása/feladat-szabás, információgyűjtés, feldolgozás, elemzés, tájékoztatás. A hírigény az esetek többségében a politikai döntéshozók irányából érkezik, azonban gyakran előfordulhat az is, hogy a korábban keletkezett műveleti információk értékelését követően az elemzők határoznak meg feladatokat.

Ezt a belsőhírigény-opciót figyelembe véve, valamint azt feltételezve, hogy az adatbányászati módszerek intenzív használata következtében nagyobb mennyiségben nyílik lehetőség információk feldolgozására és tudás kinyerésére, ami aztán új műveleti irányokat is kijelölhet, belátható, hogy a Big Data analitikai eszközök már a ciklus első fázisában is pozitív változásokat eredményezhetnek.

⁵⁸ Michael Chi: Big data in national security: online resource <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/ASPI-Big%20data%20online%20resource.pdf>

A hírszerzési képességek és módszerek rohamos fejlődésével és bővülésével, valamint a számba vehető platformok (pl. közösségi oldalak, hírportálok, online adatbázisok) egyre szélesebb köre miatt az adatvezérelt elemzési módszerek szerepe még inkább megnőtt. Ahogy az előző fejezetben bemutatott példák alapján láthattuk, az online tér (OSINT, SOCMINT) esetében különösen nagy potenciál rejlik a Big Data módszerekben. Ugyanis feleslegesen teremtődnek meg az új információgyűjtési lehetőségek, ha az onnan származó adatok feldolgozatlanok maradnak.

Az adatok feldolgozása során az algoritmusoknak szintén nagy szerep jut, elég, ha csak egy elfogott orosz nyelvű rádióadásra gondolunk, amelyet először dekódolni kell, majd ezt követheti a szövegszerű leirat, amelynek az angol nyelvű fordítását követően kezdhető el az automatizált osztályozás, klaszterezés stb., hogy ezután kerüljön egy elemző asztalára.

A Snowden által kiszivárogtatott anyagok alapján lehet tudni, hogy az NSA már évek óta képes hanganyagokról automatizált leiratok készítésére – a program neve Natural Language Processing –, aminek a legnagyobb előnye abból származik, hogy ezáltal egyszerűen kereshetővé válnak a felvételeken szereplő szövegek. Egy másik NLP-alkalmazás pedig lehetőséget nyújt hangulatelemzések elvégzésére pl. közösségi oldalakon megjelenő kommentek vagy tweetek alapján egy adott régióban, vagy akár teljesen leszűkítve egy meghatározott célcsoportra, lakossági szegmensre. Ezek aztán indikátorként szolgálhatnak a hírigényben szereplő rezsim támogatottságára vonatkozóan.

A felderítődrónok által gyűjtött felvételek is hanganyagokhoz hasonló folyamaton mennek át: a repülés közben keletkezett adatokat az algoritmusok feldolgozzák, és a gyanúsnak tekinthető objektumok, viselkedések alapján jelzést küldenek az operátoroknak. Amennyiben ezeket az információkat kiegészítik más forrásból származókkal (pl. OSINT) is, akkor például hatékonyabban tudják eldönteni, hogy mely régiók esetében van szükség fokozott felderítési képességekallokálására, és melyek azok a földrajzi egységek, ahol az aktuális helyzet ezt nem indokolja. Tehát az erőforrások optimalizálására is lehetőség nyílik.

A hírszerzési ciklus elemzési része az, ahol leginkább szükség van humán interakcióra, mivel az adatvezérelt elemzési módszereket általában arra használják, hogy korrelációkat találjanak meg, és ezeken keresztül választ adjanak az olyan kriminológiai alapkérdésekre, hogy ki mit mikor és hol követett el. A Big Data módszerek tehát kiválóan alkalmasak arra, hogy nagy adathalmazokban azonosítsanak olyan mintázatokat és trendeket, amelyek valamilyen nemzet-, illetve belbiztonsági szempontból érdekesek lehetnek. Például a megszokottól eltérő kommunikáció, illetve viselkedés alapján rámutassanak egy formálódó szélsőséges csoportra vagy egy feltételezhető új támadási célpontra, mindezt akár az adatok valós idejű feldolgozása révén. Ugyanakkor az emberi jelenlétre is szükség van: az információk értékének eldöntése már az elemző feladata, hiszen ő képes azt kontextusba helyezni.

A hírszerzési ciklus utolsó fázisa az információ megosztása, vagyis a tájékoztatás. A Big Data módszerek ebben a tekintetben is változást hoztak, ugyanis a figyelem felhívása a releváns információkra bizonyos tekintetben szintén történhet automatizáltan. Az amerikai titkosszolgálati közösségen belül léteznek olyan applikációk, amelyeken keresztül az arra illetékesek (akár elemzők, akár döntéshozók) automatizáltan kaphatnak instant tájékoztatást egy adott eseményről. A tájékoztatás egyik formájaként lehet tekinteni az információk vizuális (pl. térképen való) megjelenítésére, amiben a nagy mennyiségű adat feldolgozási képessége szintén jelentős mértékű előrelépést jelentett.

Elég csak a Carter Center⁵⁹ által kifejlesztett és a hírszerző szervek által is használt, a szíriai konfliktust nyomon követő térképre – a nemzetbiztonsági szféra számára is fejlesztő Palantir terméke – gondolni, amely képes nyomon követni és ábrázolni a folyamatosan változó frontvonalakat az egyes csoportosulások között a feldolgozott adatok alapján. A vizuális megjelenítés nemcsak a földrajzi tényezők bemutatására használható, hanem a bonyolultabb, összetettebb jelenségek, mintázatok, hálózatok könnyebb megértését is elősegítheti. Ezek által könnyebben nyomon követhető az információáramlás vagy pénzmozgás az egyes sejtek között.

⁵⁹ https://www.cartercenter.org/peace/conflict_resolution/syria-conflict-resolution.html

5. BEFEJEZÉS

“Big Data is a powerful tool for inferring correlations, not a magic wand for inferring causality.”⁶⁰

A tanulmányban bemutatott néhány példa alapján is látható, hogy az adatbányászati módszerek alkalmazása egyre inkább teret nyer mind a rendvédelmi, mind a nemzetbiztonsági szférán belül. A röviden ismertetett példákon kívül természetesen számos egyéb alkalmazási felület létezik. Fontosságuk szempontjából ezek között említhető még meg a videók, fotók automatizált feldolgozása és ennek eredményeként objektumok, személyek beazonosítása.⁶¹ Egyértelművé vált, hogy a napjainkban exponenciálisan növekvő mennyiségű adathalmazból csak ezekkel a módszerekkel lehet a tudást, az információt kinyerni. Az amerikai kormányzat ezt felismerte, és emellett azzal is tisztában van, hogy még az Egyesült Államokban sem áll rendelkezésre megfelelő számú „adatbányász”, ezért az elmúlt időszakban külön oktatási stratégiát⁶² dolgoztak ki, amelynek keretében például a közép- és a felsőfokú intézmények külön specializációkat (tantárgyakat), szakokat indítanak a folyamatos utánpótlás képzése érdekében. Tekintettel arra, hogy a Big Data jelenség nemcsak a nemzetbiztonsági szféra számára biztosít egy új eszközt, hanem az állami működés más területei vonatkozásában (pl. egészségügy) is jelentős hatékonyságnövelést lehet elérni vele, a stratégiát is ennek megfelelően dolgozták ki.

A Big Data születése egyértelműen a katonaságon és a titkosszolgálati közösségen belüli tevékenységhez köthető, és ennek eredményeként nőtt akkorára, amilyenek manapság lehet látni. A nemzetbiztonsági szektor elképesztő mértékben adatvezéreltté vált az elmúlt évek, lassan évtizedek során. Azon vállalatok

⁶⁰ Forrás: http://www.newyorker.com/tech/elements/steamrolled-by-big-data?utm_source=datafloq&utm_medium=ref&utm_campaign=datafloq

⁶¹ Az automatizált képfeldolgozásra jó példa lehet a SpaceKnow nevű cég tevékenysége, amely műholdas felvételek összehasonlításával próbál a kínai állami tájékoztatásnál realisabb, objektívebb képet kapni arról, hogy a kommunista ország ipara hogyan és milyen földrajzi eloszlásban fejlődik. Műholdak segítségével 6.000 iparterületet követnek figyelemmel, építkezéseket, terjeszkedést.
Forrás: <https://angel.co/projects/369322-china-satellite-manufacturing-index>

⁶² Szövetségi Big Data Kutatási és Fejlesztési Stratégiai Terv – 2016.
Forrás: <https://www.nitrd.gov/PUBS/bigdatardstrategicplan.pdf>

és intézmények számára, amelyek a nemzetbiztonsági szféra közelében léteznek és dolgoznak, a Big Data már nem csak egyfajta trendet vagy buzzwordöt jelent, hanem egy meghatározó kompetenciát, amellyel minden körülmények között rendelkezni kell.

Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy a Big Data módszerek is olyankor használhatók a legjobban, amikor lehetővé teszik az emberek számára, hogy azt tegyék, amiben jók: gondolkodjanak, kérdéseket tegyenek fel, véleményt nyilvánítsanak komplex helyzetekben. Szükség van tehát a kreativitásra, az intuícióra, valamint az intellektuális ambíciókra, ugyanis az emberi találékonyosság a kulcsa a folyamatoknak. A BDA-módszerek tehát kizárólag annyira tekinthetők hasznosak, amennyire az eredményeiket az ember maga fel tudja használni.

A tanulmányban bemutatottak alapján látható, hogy napjainkban – az ezredforduló környékén a módszerek és számítási kapacitások kezdetlegessége miatt szerzett negatív tapasztalatok ellenére – már az Amerikai Egyesült Államok kormányzata is eszközként és lehetőségként tekint az adatbányászatra. Az amerikai gondolkodást jól illusztrálja a CIA egyik technológiai vezetőjének egy informatikai konferencián tartott előadásában elhangzott mondata: minden fellelhető információ összegyűjtésének, tárolásának és elemzésének a jelentőségére hívta fel a figyelmet, mivel csak azokat az információmorzsákat lehet összekötni, amelyekről tudnak.

BOGNÁR GERGELY

Az orosz hibrid fenyegetések értékelése a közép-kelet-európai országok és a balti államok szemszögéből

„This 'Matryoshka Doll' of conflict is one of the forms of conflict that the West will face for the foreseeable future.”¹

BEVEZETÉS

Az elmúlt évtized geopolitikai eseményeit vizsgálva jól látható, hogy a kormányzati, szövetségi rendszerek megzavarására, megdöntésére eddig ismert eszközrendszer jelentősen kibővült, és a szűkülő erőforrások, az egykori nagyhatalmi érdekszférák újradefiniálása számos új konfliktus forrásává is vált. A jelenkor konfliktusainak hátterében jellemzően azok az autoriter államok állnak, amelyek képesek és hajlandók olyan eszközök

¹ „Ez a 'matrjoskababa' jellegű konfliktus a konfliktusok egyik azon formája, amellyel a Nyugat a belátható jövőn belül szembe fog nézni.” – A definition of Contemporary Russian Conflict: How Does The Kremlin Wage War? Bob Seely; 2018 June, Henry Jackson Society

széles tárházát bevetni a demokratikus berendezkedésű államok ellen, amelyek az erős országok és szövetségi rendszerek meggyengítésére vagy éppen a fiatal demokráciák megroppantására is alkalmasak lehetnek. Ezen eszközök alkalmazására elsősorban jelenleg Oroszország képes a leghatékonyabban, azonban a szürke zónában végzett tevékenységek egyre inkább megjelennek számos felemelkedő autoriter hatalom (Kína, Irán és Észak-Korea) politikai célkitűzéseiben és érdekérvényesítési szándékában is.

Köszönhetően a felgyorsult globalizációnak egyes módszerek, mint például a kibertámadás, propagandaművelet, közösségi oldalakon keresztül történő befolyásolás, rövid időn belül képesek széles spektrumban súlyos károkat okozni egy felkészületlen ország kritikus infrastruktúráiban, központi kormányzati rendszerében. Az információtechnológiában és a telekommunikációban rejülő további fejlődési/fejlesztési lehetőségeket ismerve látható, hogy a jövő hadviselési formáját teljes mértékben a nem katonai és a katonai eszközök együttes alkalmazása fogja dominálni; sőt a nem katonai eszközökkel történő katonai célok elérése válik az agresszor állam mint „megrendelő” prioritásává. Az ilyen háttérű beavatkozások elsődleges sajátossága, hogy nehezen lehet felderíteni, és nem vagy csak hosszas elemzések után lehet egy támadás elkövetőjét beazonosítani. Főként azért, mert a gyorsaságot és a meglepetést ötvözve sokszor ezek a támadások társadalmi rendszereket vagy ideológiákat céloznak, és lehet, hogy csak évekkel vagy évtizedekkel később fejtik ki a kívánt hatást.

A tanulmány célja, hogy az Oroszország legutóbbi nemzetbiztonsági stratégiájában megfogalmazott célkitűzéseket összevesse a NATO- és EU-tagállamok – kiemelten a balti országok – nemzetbiztonsági szervezeteinek nyíltan publikált éves értékelő, elemző dokumentumaival. Az érintett országok nemzetbiztonsági és külpolitikai stratégiáiban ismertetett intézkedések, tervzetek áttekintését követően a cél az orosz hibrid hadviselés jelenlegi és várható jövőbeni hatásainak átfogó értékelése, esetleges megelőző, illetve védelmi megoldások felvázolása.

1. AZ OROSZORSZÁG STRATÉGIAI DOKUMENTUMAIBAN MEGFOGALMAZOTT HIBRID HADVISELÉS ÉRTELMEZÉSE

A nyugati demokráciák és Oroszország között mélypontra jutott diplomáciai kapcsolat a 2014-es ukrajnai válság hatására a kommunikáció teljes elhidegülésében teljeseedett ki. A 2015 decemberében frissített orosz stratégiai dokumentumok a belső – gazdasági, társadalmi, demográfiai – feszültségeken túl továbbra is a nyugati hatalmakat nevezik meg legfőbb veszélyforrásnak, kiemelve a NATO és az EU közös fegyverkezését, új fegyverrendszerek és katonai egységek telepítését. Mindeközben a tagországok kifelé irányuló kommunikációjának központi eleme az együttműködést szorgalmazó tárgyalások lefolytatása, melyeknek legfőbb célja a kialakult politikai, gazdasági és diplomáciai feszültség enyhítése. A külkapcsolati tárgyalások sikerét azonban tovább nehezíti az a tény, hogy az Európai Unió és az Egyesült Államok soha nem fogja elismerni és jóváhagyni a Krím annektálását, valamint jóváhagyni az Ukrajnában zajló destabilizációs folyamatot.

Oroszország biztonságpercepciójának, külpolitikai céljainak megértéséhez elsősorban Vlagyimir Putyin elnök motivációját és célkitűzéseit kell megvizsgálni. Elgondolásának szilárd alapját képezi az ország belpolitikai rendjének akár erővel történő fenntartása, valamint a nyugati hatalmak által kiépített nemzetközi rend évtizedek óta tartó folyamatos kritizálása, főbb elemeinek szembeállításával az orosz „küldetéstudattal”. A Nyugat-ellenes ideológiát, egy új fegyverkezési verseny lehetőségét tovább erősíti a stratégiai dokumentumokban kiemelt „hard power” eszközök alkalmazásának kihangsúlyozása, a hibrid hadviselés szándéka, valamint ezek kombinált alkalmazása a konvencionális haderő elemeivel.²

Oroszország a stratégiai dokumentumaiban továbbra is nagyhatalomként azonosítja önmagát, ezáltal megkövetelve a független, önálló külpolitika folytatását. A regionális érdekszféráját saját részeként értelmezi, és egyértelműen kijelenti, hogy ott idegen országok, hatalmak vagy szövetségi rendszerek beavatkozását nem tűri meg. Moszkva a jövőben is a külpolitika középpontjában kíván maradni, amit stratégiai szintű külkapcsolatai, valamint az ENSZ BT-ben betöltött pozíciója biztosítani is fog számára. Azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy

² Isabelle Facon 2017, 5; Russia's national security strategy and military doctrine and their implications for the EU – *European Parliament think tank online database*

az ilyen irányú nagyhatalmi célkitűzés, akaratérvényesítés több szempontból is érinti a posztszovjet térséget, kiemelten a balti államok területét, ahol az eddigi orosz befolyást csökkenteni igyekező, Nyugat által generált úgynevezett „színes” forradalmakra válaszul Moszkva kész akár politikai nyomásgyakorlás, katonai vagy félkatonai „proxy” egységek alkalmazására annak érdekében, hogy befolyását továbbra is fenntartsa vagy tovább erősítse. Az erre a célra kialakított „hibrid” módszerek pedig maradéktalanul alkalmasak arra, hogy még egy stabil kormányzással rendelkező államot is káoszba vagy akár polgárháborús helyzetbe taszítsanak – az egykori KGB-szakzsargonból is ismert – „aktív intézkedések” sorozatával.³

Oroszország az érdekszférájába tartozó azon országok ellen, amelyek nyílt szándékukat kifejezve a nyugati szövetségi rendszerhez, gazdasági unióhoz kívánnak csatlakozni, haladéktalanul képes megelőző katonai műveletek indítására. Ezt a képességét nagyban alátámasztja a legutóbbi katonai doktrínában megfogalmazott reformtervezete, amely biztosítja a katonai reagálóerők rugalmas bevetetőségét és nagy fokú hatékonyságát.⁴ Az orosz haderőnek továbbra is elsődleges fontosságú a stratégiai mobilitás fenntartása, a közel-külföld területén fenntartott katonai létesítményekhez való hozzáférés és nem utolsósorban a kulcsfontosságú földrajzi csomópontok feletti kontroll megszerzése; erre kiváló példa a közelmúltban tapasztalható, a Kercsi-szorosnál lezajló újabb orosz–ukrán konfliktus. Mivel Oroszország haderejének mérete és technikai fejlettsége már nem éri el NATO-tagországok együttes katonai haderejét, ezért kidolgozásra került egy olyan doktrína, amely lehetővé tesz egy katonai vagy akár nem katonai válságra történő reagálást, és olyan képességekkel és eszközrendszerrel látja el az orosz haderőt, hogy az a konfliktus folyamatát rugalmasságának köszönhetően a céljai eléréséhez igazítsa.⁵ Ez gyakorlatilag egy olyan képesség megteremtése, amely taktikai szinten minimális katonai erő alkalmazásával az ellenségnek a lehető legnagyobb veszteség okozására alkalmas.

Érdemes még figyelmet fordítani a 21. századi hibrid hadviselés és a nemzetközi jog közötti kapcsolatra. Ha ismét az ukrajnai konfliktust hozzuk fel példaként,

³ U.o., 11

⁴ Margarete Klein: Russia's New Military Doctrine – German Institute for International and Security Affairs. 2015, 3, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2015C09_kle.pdf

⁵ Margarete Klein: Russia's Military Policy in the Post-Soviet Space 2019, 18–20; German Institute for International and Security Affairs, SWP Research Paper 1

látható, hogy a lezajlott eseményekre nincs pontos definíció a nemzetközi jogban. Továbbra sem tisztázott, hogy Oroszország ebben az esetben hogyan vonható felelősségre, hiszen a nemzetközi jog vonatkozatható pontjai alapvetően a „hágyományos”, 20. századi konfliktusok idején lettek megfogalmazva, ezáltal a hibrid módszerek egyben a nemzetközi jogrendszert is teljes mértékben aláássák, és megkérdőjelezzik annak alkalmazhatóságát. Ebben az esetben mindenképpen fontosak a Moszkva által kommunikált nyilatkozatok, amelyeknek lényege, hogy 2014-ben Ukrajna területén egyetlen lövés sem dördült el az orosz reguláris erők részéről, így az ország területi épségét és szuverenitását sem sértették meg. Sőt a Kreml végsőig kitartó tagadása – mint a diplomácia egyik alapvető időhúzó eszköze – továbbra is széles tömegekkel képes elhitetni, hogy Ukrajna kizárólag saját belső konfliktusainak köszönheti a kialakult helyzetet. Jól látható, hogy ez a fajta reakció Oroszország részéről a nyugati külpolitika és a közvélemény összezavarásának céljából történik. Ez a módszer egyben a jog olyan módon történő értelmezése és kiforgatása vagy a körülményekhez történő igazítása, amely lehetőséget adhat akár egy adott nemzetközi szerződésben foglalt megállapodás megkerülésére (Budapesti Memorandum – 1994).⁶ A 2014-es ukrajnai események tükrében ez abban teljesebben ki, hogy Putyin kijelentette, az ország területén élő orosz kisebbség válsághelyzetben történő megsegítése Oroszország nemzetközi jogi kötelessége.

2. AZ OROSZ FENYEGETETTSÉGI SZINT ÉRTÉKELÉSE A BALTI ÁLLAMOK ÉVES NEMZETBIZTONSÁGI JELENTÉSEIBEN

Az egykori Szovjetunió peremországi geopolitikailag jelenleg is kiemelt szerepet játszanak a mai Oroszország külpolitikájában. Különösen a három balti ország (Észtország, Lettország, Litvánia), amely EU- és NATO-csatlakozása óta a Nyugat számára katonai szempontból is a legfontosabb régióknak számít. Ezt alátámasztják egyrészt a NATO északi, regionális szintű parancsnokságának létrehozásával kapcsolatos koncepciók (Northern Multinational Division Command 2018), valamint az elrettentésként vagy éppen defenzív mechanizmusként a térségbe telepített amerikai katonai erők és a velük végrehajtott folyamatos közös gyakor-

⁶ Amicus Curiae – Journal of the Society for Advanced Legal Studies. 20 sept. 2016, Bournemouth University

latozások ténye. Egy esetleges újabb orosz agresszióval szembeni felkészülés, illetve annak megelőzése az ukrán válsághoz hasonló események megismétlődésének elkerülésére az Európai Uniónak és a Baltikum országainak a stratégiai dokumentumaiban egyaránt prioritásként jelenik meg. Megvizsgálva az érintett országok nemzetbiztonsági stratégiáját és védelmi szolgálatainak utóbbi években elkészített jelentéseit jól látható, hogy továbbra is kiemelt szerepet tölt be az Oroszországgal fennálló gazdasági, társadalmi, politikai függőség mértékének csökkentése, valamint Moszkva destabilizációs befolyásolási törekvéseinek felderítése és azok megakadályozása.

Oroszország ukrainai agressziójára válaszul Észtország hírszerző szolgálata (EIB) 2016-ban először úgy döntött, hogy az „*International Security and Estonia in 2016*” címmel készített jelentését a nyilvánosság számára is hozzáférhetővé teszi. A jelentés célja Moszkva balti térséggel kapcsolatos célkitűzéseinek feltárása, az azok háttérében álló motivációk és cselekmények elemzése és a Baltikum mint szubrégió biztonságának elősegítése. A 2016-os, majd a 2017-es jelentés is alapvetően az elmúlt évek kritikus külpolitikai eseményeire koncentrálnak, kiemelten az EU által bevezetett korlátozó intézkedésekre és Oroszország válaszcselekményeire. A jelentés alaptézise, hogy Oroszország továbbra is a legfőbb katonai fenyegetést jelenti a Balti-tenger térségére, és ez a helyzet a jövőben sem fog megváltozni. Moszkva a hatalmi kivetítését főként még mindig katonai erejével teljesíti, amit jól mutat 2008-ban Grúzia, majd 2014-ben Ukrajna elleni katonai agressziója. A Kreml részéről a legfőbb érv a katonai beavatkozásra a folyamatos NATO-bővítés, az érdekszféráját sértő katonai gyakorlatok és az észak-atlanti csapatok orosz határhoz közeli állomásoztatása. Ezzel szemben Észtország politikai vezetése éppen a NATO-erők jelenléte miatt érzi magát kevésbé fenyegetettnek, illetve védettnek attól, hogy az ukrainai események esetlegesen megismétlődhetnek a határain belül.

A hidegháború lezárását megelőző éveket leszámítva Oroszország és a Nyugat közötti kapcsolat az ukrainai válság hatására soha nem tapasztalt mélypontot ért el. Az elemzést készítő úgy vélik, Moszkva a balti államokat bár továbbra is kulcsfontosságú érdekszférájának tekinti, nem úgy viszonyul hozzájuk, mint a FÁK országaihoz. Leginkább úgy tekint rájuk, mint a Nyugat perifériájára, biztonsági

szempontból „elhanyagolva” őket más országokhoz képest.⁷ Fontos szempont, hogy Oroszország célja nem az egykori Szovjetunió visszaállítása, hanem a FÁK térségében kialakított befolyás megőrzése, annak erősítése és a közel-külföld Moszkva által felügyelt integrációjának elősegítése a Nyugat ellensúlyozására alkalmas erőközpont megteremtésével. Ezen túlmenően legfőbb célja az elmúlt időszakban kialakított regionális fennhatóság elismertetése a nyugati hatalmakkal, kiemelten az USA-val. Az Egyesült Államokhoz fűződő viszonyának egyik sajátossága azonban az, hogy a kapcsolatukban Oroszország kiválóan képes befolyásolási eszközként felhasználni az Európai Unió belső ellentéteit. Ez leginkább a kisebb tagállamok gazdasági nehézségeinek kihasználásában vagy az energiafüggőség befolyása által kikényszerített nézeteltérésekben nyilvánul meg. Minde mellett katonailag továbbra is jelentős kihívás Oroszország számára a határaihoz egyre közelebb merészkedő NATO-erők ellensúlyozása.

A 2017-es elemzések szerint Észtország alapvetően nem elsődleges katonai célpontja Oroszországnak, a prioritás ebben a tekintetben a kalinyingrádi körzet és az északi-sarki műveletek kiindulópontjaként a Kola-félsziget, valamint 2014 óta Ukrajna. Mivel a Kreml álláspontja továbbra is az, hogy a balti-tengeri régió és Európa is egy egységes entitás, ezért bármilyen konfliktus kitörése vagy eszkalálódása akár Ukrajna, akár az Északi-sark vonatkozásában könnyedén magával sodorhatja Észtországot vagy akár az egész térséget. Figyelembe véve a tényt, hogy a balti országokat Moszkva a jövőben is a NATO integrált területének szándékozik tekinteni, a térségbe tartozó valamennyi ország potenciális fenyegetést nyújt az érdekszférájára. Mivel Oroszország nagyon is tisztában van a Nyugattal szembeni gyengeségeivel, a további EU- és NATO-integráció megakadályozására a jövőben mozgósítania kell politikai, gazdasági és katonai eszközeit, úgynevezett „befagyott konfliktusokat” teremtve, akár évtizedekig megakadályozva ezzel az adott ország orosz érdekszférából való kitörését. Erre kiváló példa volt korábban Transznyitria Moldovában, Hegyi-Karabah Azerbajdzsánban, valamint Abházia és Dél-Oszétia esete Grúziában.

A jelentés részletesen kitér az alkalmazott eszközök ismertetésére. Az orosz fegyveres erők doktrínájában megtalálható az információs összezavarás módszere,

⁷ International security and Estonia – 2016-2017, <https://www.valisluureamet.ee/pdf/2016-en.pdf>

a gazdasági befolyásolás és nyomásgyakorlás, a korrupciós eszközök bevetése, hamis közösségi oldalak és hírportálok működtetése, fedőcégek alkalmazása vagy akár az orosz nyelvű média teljes kontrollja. A volt szovjet tagállamok esetében ezeknek az eszközöknek kiváló bázisa az ott élő orosz kisebbség, amely fegékony a propagandára, és könnyen aktivizálható a befolyásolásra, zavarkeltésre vagy az alkotmányos rend bomlasztására. Az olyan nyugati országokban azonban, ahol erre Moszkvának nincs lehetősége, előszeretettel alkalmazza a szélsőséges ideológiát hirdető politikai pártok vagy civil szervezetek befolyásolását, jelentős anyagi támogatást juttatva nekik céljának elérése érdekében. A gazdasági befolyás elmélyítésére és a nyomásgyakorlásra a legutóbbi példa az Északi Áramlat-2 gázvezetékekkel kapcsolatos tervek bejelentése, amely ellen a balti államok együttes tiltakozással léptek fel. A Balti-tenger fenekén kiépített újabb gázvezetékekkel a *Gazprom* gyakorlatilag kihagyja Ukrajnát mint tranzitországot a gázexport útvonalából, ugyanakkor Németországnak mint az épülő vezeték célállomásának hosszú távon rendkívül kedvező feltételeket biztosítana az energiaellátás területén.

A Lett Biztonsági Rendőrség (DP) 2016-os nyílt éves értékelésében az állam biztonságára nézve kiemelt fenyegetésként Oroszország „hazafi-politikáját” tekinti. Ennek lényege, hogy egy adott országban élő, jelentős tömegű orosz kisebbséget befolyásolva és felhasználva leplezetten beavatkozzon az ország belügyeibe, ezzel gyengítve akár hosszú távon annak nemzetbiztonsági és védelmi rendszerét.*

2016-tól az orosz befolyásolási műveletekben is érezhetővé vált, hogy a gazdasági szankciók időszakosan gyengítették a Kreml ezen képességeit. Ennek egyik oka az orosz állami intézmények pénzügyi és gazdasági lehetőségeinek nyugati országok általi korlátozása, melynek következtében az „oroszbárát szervezetek” anyagi támogatása jelentősen csökkent. Ennek hatására Moszkva is módosított „hazafi-politikájának” természetén, szabadabb tevékenységet és nagyobb önállóságot biztosított a szervezetei számára, cserébe viszont jelentősen csökkentette az anyagi támogatást. A kulcspozícióban lévő embereinek új célként meghatározta, hogy minden erejükkel lobbizzanak a gazdasági együttműködés fejlesztéséért vagy az adott állam szankciók elleni fellépéséért. Ennek kiváló példája volt a 2017-ben Washingtonban tapasztalható erős lobbizás a bankszektor képviselői részéről, több

* Public Report On Activities of the Security Police in 2016 – Riga, April 2017, 12

mint 700.000 dollárt felhasználva arra, hogy a két legnagyobb orosz bank elleni szankciókat (Sberbank és VTP Capital) rövid időn belül megszüntessék.⁹ Lettország számára továbbra is elsődleges nemzetbiztonsági kérdés maradt gazdasági integritásának megőrzése. Mivel mind a NATO és az EU, mind Oroszország folyamatosan kitarzott a szankciók és ellenszankciók meghosszabbítása mellett, az országban működő orosz propagandagépezet egyre intenzívebben hangoztatta a korlátozó intézkedések negatív hatását Lettország gazdaságára nézve. Ennek egyetlen célja a társadalom és az állami szintű döntéshozatal befolyásolása volt annak érdekében, hogy az ország álláspontját a moszkvai nézetek felé közelítse.

Figyelembe véve az internet mindennapi életbe történt teljes integrálódását, az ártó célú médiatevékenységekkel szemben legtöbbször csak jelképesen vagy alacsony hatékonysággal lehet fellépni. Annak érdekében, hogy a lett társadalom széles körű és elfogulatlan hírekhez, műsorokhoz férjen hozzá, válaszként a Külügyminisztérium és a hatóságok 2015-től kezdve fokozatosan korlátozták és több hónapos büntetésekkel sújtották az orosz médiumokat. Az intézkedések érintették a *Rosszija RTR* tévé programjait (*Vesztyi Nyegyeli*) és a *Rosszija Szegodnya* hírügynökség tulajdonában lévő *Szputnyik* adását, valamint internetes oldalát.¹⁰

A Litván Állambiztonsági Osztály (VSD) az elmúlt években közzétett jelentései alapján az orosz hírszerző szolgálatok és a különböző, Moszkva támogatását élvező szervezetek, médiumok megjelenése miatt a többi balti országhoz hasonló fenyegetettség és befolyásoló tevékenység volt tapasztalható Litvániában. Bár a NATO által a térségbe telepített katonai erők (enhanced Forward Presence – eFP) sikeresen visszatartották Oroszországot egy esetleges katonai agressziótól, az orosz hírszerző szolgálatok jelenléte és aktivitása a jövőben is kihívás elé állítja nemcsak Litvániát, de a Baltikum valamennyi országát egyaránt. Az egyik ilyen kiemelt fenyegetés az ukrajnai válság óta egyre gyakrabban előforduló hackertámadás-sorozatok, amelyekért a szövetséges államok biztonsági szolgálatai elsősorban az APT28 (Fancy Bear) nevű orosz hackercsoportot teszik felelőssé. 2015-ben azonosítottan legalább 20 alkalommal bukkantak a litván kormányzat informatikai hálózatának közepes és alacsony szintjein kártékony kódokat tar-

⁹ <http://www.aalep.eu/russian-lobbying-against-us-sanctions>

¹⁰ Una Bergmane: Latvia's debate About Russian Propaganda. 2016, Foreign Policy Research Institute, <https://www.fpri.org/article/2016/07/latvias-debate-russian-propaganda/>

talmazó szoftverekre, amelyeknek feladata védett dokumentumok letöltése és a szélesebb körben használt detektálórendszerek számára felismerhetetlen módon történő továbbítása volt orosz szerverekre. Moszkva tagadta a vádakát, azonban a tények tükrében nem hagyható figyelmen kívül az alkalmazott eszközök károkozó képessége és egy EU- vagy NATO-tagállam politikai döntéshozatalába történő beavatkozás vagy a döntéshozatal befolyásolásának veszélye.¹¹ A fenyegetés szintje pedig különösképpen magasnak tekinthető egy olyan országban, ahol 2019-ben kiemelt feladatot a soron következő választás lebonyolítása.

A másik kihívás, amellyel a litván szolgálatoknak szembe kell nézniük, az orosz párti szervezetek és mozgalmak aktivistáinak tevékenysége, akiknek elsődleges feladata az alkotmányos rend megbontása romboló ideológiák terjesztésével. Ez a tevékenység 2017-ben különösen a Kreml felé elkötelezett újságírókra volt jellemző, akik egy másik uniós tagországban szerzett vízummal sikeresen beutazhattak, majd zavartalanul terjeszthették a meghatározott propagandaprogramot a közösségi oldalakon, helyi rádiócsatornákon és médiaportálokon keresztül. Litvánia geopolitikai helyzetét figyelembe véve Fehéroroszország és Moszkva együttműködése továbbra is biztonsági kihívásnak tekinthető, ugyanis az Oroszország által jelentős befolyás alatt tartott fehérorosz kül- és biztonságpolitika lehetőséget ad a Kreml számára akarátának „meghosszabbítására” és távolabbi országok elérésére. A 2015-2016-ban láthatóan nyílt konfrontáción alapuló orosz diplomácia inkább csak negatív eredményekkel járt Oroszország nemzetközi kapcsolataiban. Moszkva nagy reményeket fűzött a nyugati országok soron következő választásaihoz, bízva az „oroszbarát” nézeteket valló jelöltek győzelmében. A cél elsősorban a választások megzavarása és a szankciók gyengítése volt. A NATO- és EU-tagállamok együttműködésében történő zavarkeltéssel pedig hosszú távon Moszkva a geopolitikai céljai elleni közös fellépést is korlátozhatja.

Litvánia esetében kiemelt biztonsági kockázatot jelentenek az ország szomszédságában épülő orosz–belorusz atomerőművek, az *Astravets* és a kalinyingrádi *Baltiyskaya*. Mindkét projekt célja Oroszország energiapiacra kialakított dominanciájának megőrzése és a régió nyugati irányú energiaintegrációjának megakadályozása. A kalinyingrádi *Baltiyskaya* megépítésével Oroszország leg-

¹¹ <https://securityaffairs.co/wordpress/54799/cyber-warfare-2/lithuania-russian-spyware.html>

főbb célja a térség energiaszektorának centralizálása és összehangolása. Ennek érdekében az EU diplomatáival is hajlandó a folyamatos tárgyalásokra az elektromos energia felvásárlásáról, azonban a 2014 óta folyamatosan romló külpolitikai viszony miatt a szóban forgó tárgyalások eddig mindig kudarcba fulladtak, és Moszkva felfüggeszteni kényszerült a további fejlesztéseket.¹² Mindezek ellenére Oroszország így is komoly beruházásokat hajtott végre a területen úgy, mint két új erőmű kivitelezése, az energiahálózat felújítása és egy LNG-állomás kiépítése.¹³ Az orosz Gazprom szintén intenzív lobbiba kezdett, hogy Litvánia gázellátásában monopóliumot alakíthasson ki. A többi potenciális gázszolgáltatóval szemben a gázárak manipulálásával és rendkívül kedvező árajánlatokkal próbál az élmezőnyben maradni, és ehhez akár az orosz pénzügyi spekulánsok politikai és gazdasági befolyását is hajlandó bevetni Litvániában.

Érdekesség, hogy a litván szolgálatok az utóbbi időben felfigyeltek egy tendenciára, amely alapján harmadik országbeli, uniós regisztrációval is rendelkező befektetések jelentek meg az országban, melyeknek a pénzügyi forrása vagy a mögöttük álló tulajdonos kiléte nem volt egyértelműen beazonosítható. Mivel több cég ezek közül olyan pénzügyi vagy technológiai szolgáltatást kínált, illetve próbált működtetni, amely nem minden esetben felelt meg a nemzetbiztonsági elvárásoknak, a hatóságoknak fel kellett lépniük velük szemben. Ezt követően több esetben fény derült arra, hogy bizonyos befektetők, illetve befektetések mögött orosz üzleti és katonai érdekek állnak.¹⁴ Ezek az esetek akár példaként szolgálhatnak az Európai Unió többi tagállama számára is, ugyanis más, hasonló alapokon működő gazdasági entitások és beruházások vagy nagy összegű befektetések által könnyen szenzitív kormányzati információkhoz juthat egy nem szövetséges állam. Különösen magas kihívás elé állítja a hatóságokat, ha a Kremlnek lehetősége van a szóban forgó szektort behálózó korrupció kihasználásával elfedni és megkönnyíteni ezen célkitűzéseit. A fellépés ez ellen egyéni szinten rendkívül nehéz, viszont az ilyen irányú fenyegetések esetleges kivédése az információk és tapasztalatok tagállami szintű megosztásával jelentősen megkönnyíthető. A hibrid fenyegetések összetettségét mutatja, hogy a *soft power* eszközök, a katonai nyomásgyakorlás és a korrupció együttes alkalmazása, ötvözve a klasszikus hírszerzési módszerekkel (HUMINT),

¹² www.tass.com/economy/941538 – TASS – Russian News Agency, 2017

¹³ State Security Department of Lithuania: National threat Assessment 2018, Vilnius, 2018, 48

¹⁴ State Security Department of Lithuania: National threat Assessment 2018, Vilnius, 2018, 49

lehetővé teszik egy rendszer belülről történő gyengítését, ami könnyedén teret enged később az agresszívebb eszközök aktivizálásának.

3. A KÖZÉP-KELET-EURÓPAI RÉGIÓ EGYES ORSZÁGAINAK VESZÉLYEZTETETTSÉGE AZ OROSZ HIBRID FENYEGETÉS ESZKÖZEI ELLEN

Az orosz befolyás eredményességének kutatása, illetve annak hatása a fiatal demokratikus államokra csak az utóbbi időben vált kiemelt területté. A hibrid fenyegettség szintjének értékelése szempontjából a közép-kelet-európai régióból két országot érdemes alaposabban megvizsgálni. Lengyelország esetében a nemzetbiztonsági elemzések napjainkban két kiemelkedő jelenséget értékelnek kiemelt biztonsági kockázatként: a 2014-ben kezdődött ukrajnai orosz beavatkozást és a Moszkva külpolitikájában megfogalmazott Nyugat-ellenes nézőpontokat. Azonban ezeket nemcsak a szakértői fórumokon ismertetett tudományos munkák, hanem egyes közvélemény-kutatások is megerősítik. Az Institute of Public Affairs kutatásai alapján 2015 óta a lengyelek közel háromnegyede (71%-a) látja úgy, hogy Oroszország potenciális katonai fenyegetést jelent Lengyelország számára.¹⁵

Lengyelország a V4 többi államához képest arányaiban sokkal nagyobb erőforrással támogatja az Oroszországgal szemben bevezetett korlátozó intézkedéseket és azok fenntartását. Az orosz–lengyel bilaterális kapcsolat szintje soha nem volt kimagasló, és ezen sem az Ukrajna elleni agresszió, nem a Lengyelország határában hadgyakorlatokat végző orosz katonai erők sem segítettek. Bár Lengyelország geopolitikai érdeke egy stabil gazdasággal rendelkező, erős Ukrajnával kiépített tartós együttműködés lenne, a két ország viharos történelme, a II. világháború során történt volhíniai mészárlás emléke még mindig képes felszítani a két nemzet közötti ellenérzéseket. Különösen úgy, hogy az orosz propaganda – megtalálva a két ország viszonyában ezt a gyenge pontot – erre alapozza a destabilizációs és befolyásoló akcióit. Lengyelország számára tehát Oroszországnak az Európai Unió irányába kifejtett külpolitikájának és biztonsági stratégiájának a megértése több dimenzióban is létfontosságú. Egyrészt Oroszország Ukrajna

¹⁵ Łukasz Wenerski–Michał Kacewicz: Russian Soft Power in Poland, 2017, 18; Political Capital

destabilizálásával és a Krím elcsatolásával, valamint Szevasztopol megszerzésével stratégiai előnyökhöz jutott a Fekete-tenger katonai és kereskedelmi ellenőrzésében, ezzel jelentősen megnövelve a kelet-európai térség fenyegetettségi szintjét is. Ugyanakkor Lengyelország NATO- és EU-tagsága miatt Moszkva egyfajta regionális erőközpontként és kelet-európai vetélytársként tekint az országra, amely katonai szövetségeseivel és Németországhoz fűződő erős gazdasági kapcsolatával képes ellensúlyozni Oroszország további befolyását és térnyerését a régióban. Katonai fenyegetettség szempontjából Lengyelország nem hagyhatja figyelmen kívül – a három balti államhoz hasonlóan – a szomszédságában élő orosz exklávé, Kalinyingrátot. Moszkva számára a terület felbecsülhetetlen fontosságú mind katonai, mind kereskedelmi szempontból, ezért mindent elkövet, hogy céljaira a jövőben is felhasználja ezt a balti-tengeri kijáratát, szükség esetén mint területi hozzáférést korlátozó (A2/AD – anti access area denial) képességét.

Lengyelország belpolitikai helyzetét tekintve látható, hogy a Jog és Igazságosság (PiS) párt elnöke, Kaczyński kellőképpen ellenséges Putyinnal szemben ahhoz, hogy egyelőre sikeresen egyensúlyozzon a nyugat-európai országok előtt nem mindig népszerű döntései és az erős katonai-gazdasági támogatottság között. Míg az orosz gazdasági befolyás alól a következő években várhatóan sikeresen szabadul az ország,¹⁶ Moszkva továbbra is törekszik arra, hogy minél jobban elszigetelje Lengyelországot egy agresszív Nyugat-ellenes propaganda terjesztésével, és aláássa mind a Németországgal, mind az Ukrajnával és a balti országokkal korábban kialakított lengyel viszonyt.

Moszkva lengyelországi befolyásolási törekvéseiről már 2014-ben beszámolt a lengyel Internal Security Agency (ABW) az éves nyílt jelentésében. Éppen a 2014-ben kezdődő ukrajnai válság miatt a jelentésben kiemelt szerepet kapott a Szolgálat elhárítási részlege, valamint a kiberbiztonság. A jelentés érdekessége, hogy nyíltan megnevezi Oroszországot mint a hibrid fenyegetések fő forrását, és számos eseményt elemez a legújabb orosz módszerek ismertetésén keresztül, valós példákra hivatkozva a dokumentumban. Kiemeli az orosz hírszerzés célirá-

¹⁶ A 2016-ban létrejött kezdeményezés az LNG beszállítására az Egyesült Államokból és Katarból, valamint 2022-re a Norvégia irányából érkező Balti Vezeték is sikeresen megépülhet, ezzel teljesen függetleníve Lengyelországot az orosz gáztól. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-02-08/poland-bets-on-lng-norwegian-gas-as-divorce-with-russia-looms>

nyos akcióit Lengyelország és Ukrajna kapcsolatának gyengítésére, valamint felhívja a figyelmet azokra a kísérletekre, amelyek során a szolgálatok igyekeztek a Brüsszel felé kommunikálni, Krímmel kapcsolatos információkkal a lengyel közvéleményt a lehető legnagyobb mértékben eltorzítani.¹⁷ 2014-ben több alkalommal dokumentálták az orosz vállalatok erősödő lobbitevékenységét, amelyek célja a Kreml politikai, gazdasági és katonai hírszerzési (GRU) célkitűzéseinek sikeres támogatása volt. Esettanulmányként említi az *Acron* orosz magánvállalatot, amelyik megpróbálta átvenni az irányítást Európa egyik vezető nitrogénkitermelő vállalatkomplexuma, a *Grupa Azoty* fölött.¹⁸ Ezt később más országokban is hasonlóan próbálta az *Acron* megismételni, kezdetben politikai kapcsolatok felhasználásával, a médiában megjelent irányított tartalmú cikkekkel, valamint a számukra előnyös üzleti döntések szorgalmazásával. Idővel azonban a végcél eléréséért minden alkalommal előkerültek az agresszív, legálisan és morálisan megkérdőjelezhető módszerek, mint például a korrupció, beszerzés vagy éppen zsarolás. Mind az anyagi és politikai háttér, mind az alkalmazott módszerek és eszközök bizonyítottan köthetők a Kremlhez, valamint orosz hírszerzők tevékenységéhez.¹⁹ Figyelmet érdemel, hogy az energiaszektorban már egy másik módszert alkalmazva egészen magas szintű politikai ráhatással próbáltak elérni a lengyel gázki-termelést érintő és az orosz lobbinak kedvező törvénymódosításokat, törekedve a parlament tevékenységének belülről történő befolyásolására.

Összességében Lengyelországnak elsődleges célja az orosz energiafüggőségből való kitörés és az ország megszerzett önállóságának megőrzése, valamint nemzetgazdasági érdekeinek megóvása és azok orosz befolyástól való mentesítése. Mindemellett a politikai és társadalmi függetlenségét is meg kell tartania, ezzel párhuzamosan a médiában és a közösségi oldalakon megjelenő orosz dezinformációs törekvéseket is fel kell számolnia. Ezen túlmenően Moszkva közeli katonai jelenlétét ellensúlyoznia kell mind saját csapatainak készenlétben tartásával, mind az ott állomásozó amerikai erőkkel történő hatékony együttműködés fokozásával.²⁰

¹⁷ Maciej Sankowski: Polish Internal Security Agency: Russian Intelligence Initiates The Interest Groups In Poland; 2015. 05. 19.; <http://www.defence24.com/polish-internal-security-agency-russian-intelligence-initiates-the-interest-groups-in-poland>

¹⁸ <http://www.warsawvoice.pl/WVpage/pages/articlePrint.php/28804/news>

¹⁹ Maciej Sankowski 2015

²⁰ Łukasz Wenerski–Michał Kaciewicz: Russian Soft Power in Poland – The Kremlin and pro-Russian organizations; Political Capital, 2017

Az országnak minden külpolitikai eszközével részt kell vennie Ukrajna stabilizálásának elősegítésében és a befagyott konfliktus feloldásában. Mindezt az erős orosz pénzügyi, politikai és gazdasági lobbij ellenére, miközben biztosítani kell regionális erőpozíciójának elősegítését, ellensúlyozva a kelet-közép-európai térséget célzó befolyásolási törekvéseket, kialakítva egy nyugati irányú energetikai együttműködést.

Szlovákia esetében Oroszország irányából közvetlen katonai fenyegetés nem áll fenn – mint Lengyelország vagy a balti államok esetében –, azonban a társadalomban jelen van egy keleti–nyugati ideológia közötti megosztottság, valamint az Oroszországhoz fűződő szláv kulturális kötöttségek is további potenciális veszélyt jelenthetnek. Moszkva az agresszív/asszertív külpolitikai módszerei mellett a kulturális befolyásolás lehetőségét könnyedén kihasználhatja, ötvözve azokat a hibrid hadviselés változatos eszköztárával. A szláv nemzeti ideológia megőrzése, a vallás, a családcentrikus értékek hirdetése továbbra is vonzóvá teszi a társadalom szemében a Putyin által hirdetett és terjeszteni kívánt ideológiát. Mivel ezek mellett Szlovákia az EU-nak és a NATO-nak is tagja, az orosz befolyással szemben kiemelt kockázatú, fiatal demokratikus államok közé sorolható. Külföldi elemzések alapján (*Vulnerability Index, GLOBSEC, 2017*) az országban jelentős számú, közvetetten vagy közvetve Moszkva által finanszírozott szervezetek is megtalálhatók. Ezek többnyire kulturális és tudományos kutatóintézetek (*Russian Center of Science and Culture; Russkiy Mir Foundation*) vagy éppen a Szlovákiában élő orosz ajkú kisebbséget és az orosz kultúrára fogékony társadalmi réteget összefogó társaságok (*International Council of Russian Compatriots; Valdai Discussion Club*).²¹ Ezek a szervezetek az ismert taktikák és eljárások alapján kiválóan alkalmasak lehetnek egy összetett hibrid támadás megalapozására, előkészítésére, de a *soft power* szerepükön túl moszkvai utasításra akár kritikus információk átadására is.

A fő kockázati tényező ilyen esetekben az, hogy egy külső hatalom által finanszírozott kutatóintézet vagy kulturális szervezet jelentős létszámot képes magába tömöríteni a társadalom értelmiségi rétegéből, és hosszú távon képes lehet befolyásolni a kapcsolati rendszerén keresztül a politikai döntéshozatal fontosabb szereplőit.

²¹ Grigorij Meseznikov, Gabriela Pleschova 2017; National Endowment for Democracy: Sharp Power – Rising Authoritarian Influence (129) – <https://www.ned.org/wp-content/uploads/2017/12/Chapter5-Sharp-Power-Rising-Authoritarian-Influence-Slovakia.pdf>

KONKLÚZIÓ

A nemzetközi biztonsági környezetet befolyásoló eseményekkel foglalkozó elemzések és tanulmányok alapján jól látható, hogy a hibrid hadviselés széles körű eszköztárával az autoriter államok elsődlegesen a mindenkori fölény megszerzése céljából alkalmazzák, nem csupán a katonai dimenzió (haderő mérete, kulcsfontosságú földrajzi csomópontok, kritikus infrastruktúra birtoklása), hanem az energetika, a telekommunikáció és a pozitív társadalmi megítélés (propaganda) területén egyaránt. A hidegháború évtizedeihez képest az alapvető módszerek nem tartalmazznak sok újdonságot, azonban új elemként egyre dominánsabban szerepelnek az információs hadviselésre épülő módszerek; a papír- és rádióforgalmazásokon alapuló hírközlésen túl megjelenő internetes oldalakon, közösségi portálokon, valamint az azokon népszerűsített csoportokon keresztül könnyebben és gyorsabban közvetíthetők az ártó szándékú ideológiák. Figyelembe véve a jelenkori fogyasztói társadalom sebezhetőségét, a fent felsorolt eszközök által az elkövetők képesek lehetnek akár tömegeket is mozgósítani álhírek terjesztésére vagy összehangolt zavarkeltésre.

Moszkva természetesen továbbra is védekező szerepben tünteti fel magát, folyamatosan hangoztatva, hogy egyes geopolitikai lépései csupán védelmi reakciók a Nyugat által korábban generált és finanszírozott úgynevezett „színes forradalmakra”, illetve főként az Egyesült Államok által folytatott, ideológiai alapú információs hadviselésre, melynek legfőbb célja továbbra is elszigetelni Oroszországot – gazdaságilag, katonailag és politikailag egyaránt. Mindettől függetlenül a hibrid hadviselés kifejezésére egyre inkább bekerül a köztudatba egy szofisztikáltabb megnevezés: a „jelenkori orosz konfliktusok” (Contemporary Russian Conflicts), amely magában foglalja a kemény és puha hatalom eszközeit, a klasszikus titkoszolgálati módszereket, valamint az informatikai csúcstechnológiák biztosította lehetőségek együttes alkalmazását. A felsorolt elemek összehangolt tevékenységének alapvető feltétele a vezetés és irányítás (command and control – C2) nagy fokú rugalmassága, a megosztottság és zavarkeltés egy ország kormányzatában, illetve a megcélzott társadalmi rétegében, hosszú távon pedig akár egy gazdasági vagy ideológiai válság megteremtése. Oroszország legújabb stratégiai dokumentumaiból pedig következik, hogy a NATO szövetségi rendszerébe tartozó államokat Oroszország továbbra is ellenségként, nem pedig partnerként definiálja, önmagát katonai, gazdasági és ideológiai provokáció áldozataként feltüntetve.

Az elmúlt évek biztonságpolitikai eseményeit értékelve mind a Baltikumban, mind a közép-kelet-európai régió államaiban jól láthatóak és beazonosíthatóak a hibrid fenyegetések elleni védekezésre tett lépések. A *soft power* által biztosított lehetőségekre szorosán ráépülő hibrid módszerek azonban bizonyítják a rendszer rendkívüli összetettségét. Az olyan hatalmas gazdasági, pénzügyi és katonai potenciállal rendelkező ellenfelek esetében, mint Oroszország vagy akár Kína, európai mértékkel nézve a stabil biztonságot csak összefogással, kooperatív és egységes védelmi rendszer kialakításával lehet sikeresen elérni, ami mindenképpen nagy fokú együttműködést igényel valamennyi NATO- és EU-tagországtól egyaránt.

*„A szellem, ha eleven, előbb–utóbb
valahogy megszerzi a maga
szükséges gyakorlati eszközeit,
megteremti saját föltételeit
– ez a második törvény.”*

Várkonyi Nándor

03

SZELLEMTÖRTÉNET

VERES ILDIKÓ

Hallgatás, hallgatólagos tudás, hazugság fogalomkörei Polányi Mihály és Hamvas Béla gondolatvilágában

„[...] nehezen tudjuk elképzelni, milyen lehet valaki más számára nem tudni azt, amit mi már tudunk.” (Steven Pinker)

A hallgatás fogalomköre a beszédben-lét és az írásban-lét, illetve az implicit tudás összefüggéseit is magában foglalva számos értelmezésre ad lehetőséget. Mielőtt Polányi és Hamvas álláspontját a fenti összefüggéssel kapcsolatban kifejtenénk, rápillantunk egyes, a témák szempontjából jelentős európai filozófiai megfontolásokra.

Heidegger értelmezésében a beszéd nem más, mint az érthetőség artikulációja, s így módon a világban való együttlét egyik formája, amelyre az együtt megértés lehet jellemző. A beszédhez lehetőségként tartozik hozzá, illetve a beszédben jelen

van a hallás és a hallgatás.¹ E vonatkozásban az aktuális beszédhelyzet adott nyelvisége azt jelenti, hogy a beszédben kimondják a *valamit*. „A beszéd nyelv. Így tehát a kimondottban már eleve benne rejlik a megértés és az értelmezés [...] Nem annyira a létezőt érti meg az ember, amiről szó van, hanem arra hallgat oda, amit mondanak róla.”² Vagyis nem a dologról van szó, hanem arról, amit a dologról mondunk.

Ugyanakkor világossá teszi azt is – ami a fent jelzettek, a beszédben-lét és írásban-lét, illetve az implicit tudás összefüggéseinek vonatkozásában lényeges –, hogy a filozófiának le kell mondania a nyelvfilozófiáról annak érdekében, hogy magukra a dolgokra kérdezzen rá, s fogalmilag tisztázza problémáit. De mi is a probléma, avagy a dilemma, ha a nyelvfilozófia terepére lépünk a hallgatás és a hazugság kapcsolódási pontjait tekintve? A téma több képviselője, így Searle is többnyire nem a beszédben-lét dinamizmusát, nem az Én és a Másik együttlétét, együtttértését vizsgálja, hanem az aktusból kiragadott és hermetikusan elkülönített mondatokat, állításokat, amelyekben a hallgatás mint olyan, úgy tűnik, nem vagy kevésbé értelmezhető. Tulajdonképpen Searle igen szűk metszetét adja az illokúciós jelleg alapján az állításoknak, amelyek az alábbiak szerint osztályozhatók: *asszertív* (kijelentések, leírások, osztályozások és magyarázatok); *direktív* (utasítások, parancsok, kérések); *kommisszív* (ígéretetek, eskük, fogadalmak, felajánlások, megállapodások); *expresszív* (bocsánatkérés, köszönet- és részvétnyilvánítás, gratuláció, felköszöntés); *deklaratív* (a beszélő megváltoztatja egy tárgy, szituáció külső státuszát pusztán azzal, hogy kimondja, pl. ki van rúgva).

Úgy vélem, bármelyik típust vizsgáljuk, a hallgatás, a Másik hallgatása, nemválasza mindegyikben jelen lehet. Ha például a következő mondatokat tekintem, akkor vélhetően nem egyedül vagyok, a Másikhoz szólok: Megígérem, hogy elmegyek veled kirándulni!; Kérlek, csukd be az ablakot!; Bocsánat a késésért!; Köszönöm a rózsákat!. Ezekre vagy kapok valamilyen szóbeli reakciót, vagy marad a hallgatás ténye.

Searle³ a beszédaktusokat logikailag, értelmük, céljuk, illokúciós erejük felől közelítve rendszerezte, és az általa megkülönböztetett beszédaktustípusokban

¹ Heidegger, M.: *Lét és idő* (Ford.: Vajda Mihály et al.) Budapest, Osiris, 1989. 348

² Heidegger, im. 358

³ Searle, J. R.: *Elme, nyelv és társadalom*, Vince kiadó, 2000.

alapállásából következően a hallgatásra mint sajátos reakcióra tulajdonképpen nem tért ki, amely azonban mégiscsak valamiféle válaszlehetőség. Az vitathatatlan tény, hogy bármely szóbeli kommunikációban jelen van a csönd, a szünet, a nem-válasz. A beszédaktus feltételezi a Másikat, hacsak nem magamban beszélek, és a reakció lehet a hallgatás is.

Searle különös jelentőséget tulajdonít az őszinteségnek mint a kijelentés kritériumának, azonban úgy vélem, nem igazolódik vagy nem igazolható egy adott kijelentés őszintének, ha csak arra hagyatkozom, hogy feltéve (de nem bizonyítva) őszintén hangzott el. És még lehet folytatni a bizonytalansági tényezőket. Őszinte a kijelentésem például olyan állítások esetén, mint „Piroskát megette a farkas”, vagy „Hófehérke haja ébenfekete”, mivel a mese erről szól? Elég az, ha őszintén kérem, hogy zárd be az ablakot, de a másik szobából vagy telefonon mondom? S honnan tudom, hogy nyitva van? Van egy előzetes tudásom? Egyáltalán: jelen kell lennem ahhoz, hogy ezt kérjem? Az őszinteségi mutató ezen esetekben is további dilemmákat vet fel, tényszerűen például azt, hogy a „zárd be az ablakot” felszólítás esetében irreleváns, nincs értelemadó jelentősége.

Ha létezik a beszédcselekedetekben egy olyan szubjektív tényező, amely az őszinteségi mutatóra utal a beszélő személyét illetően, akkor joggal vélhetjük azt, hogy az ellenkezője is érvényesülhet. Vagyis: lehet nem igaz, nem őszinte a kérésem, a fogadalmam, a gratulációm, vagy éppen nem gondolom komolyan azt a közlést vagy ígéretet a Másiknak, hogy elmegyek veled kirándulni. Lehet a hiedelmem, a vágyam, a szándékom tehát nem őszinte is; vagyis kérdés továbbra is, hogy mitől őszinte, avagy igaz a kijelentésben a kijelentő személy és a kijelentés. Ezzel összefüggésben László János azon tételével értek egyet, mely szerint a logikai megközelítés hajlamossá tehet arra, hogy az őszintétlenség (megtévesztés, hazugság, elhallgatás) dimenzióit kikapcsoljuk, illetve egyértelmű, hogy a két véglet között (őszintétlenség-őszinteség) átmenetek is vannak.⁴ Bár Searle meglátása az, hogy az őszinteségi feltétel a beszédaktusok folyamán kulcspozíciót foglal el, azonban úgy tűnik, hogy az „elfedés”, a megtévesztés (az őszintétlenség) – amely lehet tudatos vagy nem-tudatos – is ugyanígy jelen lehet, aminek beláthatatlan következményeivel is számolnunk kell. Heidegger a következőképpen jelzi ezt

⁴ László János: A beszédaktusok „őszintesége”, „komolysága” és „valódisága”. Általános nyelvészeti tanulmányok, XV., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984. 161–166.

a problémát: „az elfedettségek mint »torzulás« a leggyakoribb és legveszélyesebb, mert a megtévesztés és félrevezetés lehetősége itt különösen makacs.”⁵

A hallgatás mint elfedése valaminek, ami egyben a titok *jelenléte* is lehet, a megtévesztés egyik fajtája, ez esetben a hallgatás nem csupán nem-válasz a beszélő közölnivalójára, hanem eleve ki nem mondása valaminek. Kérdés, hogy ebben az esetben az őszinteségi feltétel érvényes-e. Vagyis: ha nem mondok ki valamit, akkor nem vagyok őszinte? Mégiscsak beszédben vagyok, de úgy, hogy hallgatók.

Ugyanezen dilemmák felvetődnek az íráskor is, amikor a Másik éppen nincs jelen, de jelen lehet az elfedettségek, a megtévesztés, a hazugság mint a hallgatásnak sajátos fajtái, amelyekben lehetséges a nem tudatos megtévesztés is; vagyis az író személy nem tudja, hogy a leírt mondata hamis, őszintén azt gondolja, hogy igaz.

A HALLGATÁS ÉS A HALLGATÓLAGOS TUDÁS HALMAZAINAK EGYBEVETÉSE ÉS ÖSSZEFÜGGÉSEI POLÁNYI MIHÁLY KONCEPCIÓJÁBAN

Ezek vonatkozásában érdemes kitérnünk arra, hogy Polányi Mihály elméletében milyen szerepe van a hallgatás és a hallgatólagos tudás halmazainak, amelyeknek összefüggései meglátásom szerint vonatkoztathatók az írásban-létre is.

A hallgatás fogalomköre – ismeretelméleti vonatkozásokat tekintve – a beszédben-lét és az implicit tudás összefüggéseit veti fel, ami a kommunikációs folyamatban mégiscsak jelen lévő, de ki nem mondható tudásról való hallgatás. Ezt összegzi Polányi tétele, amely a hallgatólagos tudás elméletének alappremisszája (1966): „többet tudhatunk annál, mint amennyit el tudunk mondani.”⁶ Ebben az állapotban a hallgatásunk a hallgatólagos tudásunkról nem tudatos, hiszen nem is tudjuk, hogy mit kellene mondanunk. Ez esetben a tudás-fenoménnek nincsenek felfedve, a tudás pontosan meg nem határozható részéről van szó, olyan maradról, amely kimondatlan maradt egy hiányos artikuláció után, de fennállásáról van implicit tudásunk. A járulékos tudást illetően felmerül, hogy a gondolkodás

⁵ Heidegger, M.: *Lét és idő* (Ford.: Vajda Mihály et al.) Budapest, Osiris, 2001. 53–54.

⁶ Polányi Mihály: *Tudomány és ember*. Argumentum, 1997. 170.

folyamata nem csupán intencionális, hanem szükségképpen magában hordja a gyökereket, amelyekből fakad, vagyis valamiről valamire (*from-to*) szerkezetű, s ez a valamiből való táplálkozás nem válik mindig explicitté. A valamiből-valamivé szerkezet jelenlétét értelmezi Polányi a nyelvhasználatban is, ami tulajdonképpen ugyanaz, mint a gondolkodás *from-to* szerkezete. Az „[...] értelem szerkezete az én meghatározásom szerint nemcsak intencióval rendelkezik, hanem ezen intencionalitásban is gyökerezik, ami tartalma szempontjából lényeges. Az ilyen módon végrehajtott integrálást valamiből-valamivé integrálásnak nevezhetjük. Ilyenformán az észlelést valamiből-valamivé megismerésként írhatjuk le; a begyakorlott teljesítményt valamiből-valamivé műveletként, és a nyelvhasználatról is elmondhatjuk, hogy valamiből-valamivé szerkezete van.”⁷

A nyelvi műveletek az artikulálás folyamatában Polányi szerint az alábbi megnyilatkozásokat jelenthetik: érzelmkifejezések, más személyekhez intézett felhívások, ténymegállapítások. Az artikulálatlanról, a hallgatólagosról az artikuláltra való átmenet az a folyamat, amelyben tetten érhetjük az implicit tudásra utaló jeleket. Tulajdonképpen minden típusú nyelvi megnyilatkozásunk abban az értelemben is személyes jellegű, hogy mindegyikben feltételezhető bizonyos szenvedély, érzelem is, s ez „a személyes alkotórész valójában még a beszéd legszemélytelenebb formáiban is benne rejlik, méghozzá óhatatlanul”.⁸ Polányi három területet (a kimondhatatlan birodalmát; a hallgatólagos komponensét, amely azonos terjedelmű azzal a szöveggel, amelynek jelentését hordozza; a hallgatólagos és a formális elválását, vagyis azt, amikor túlzott bonyolultság lép fel) vizsgál akkor, amikor a tudás és a szöveg komponenseit értelmezi. Itt most az első, a kimondhatatlan birodalma lényeges számunkra: „Az a terület, ahol a hallgatólagos komponens oly mértékben uralkodik, hogy az artikuláció gyakorlatilag lehetetlen, ezt a kimondhatatlan birodalmának fogjuk hívni.”⁹ Ez esetben tehát a tudás olyan, pontosan meg nem határozható részéről van szó, amely nem mondható ki. Például: „Biciklizhetek, és nem mondok semmit, vagy kihúzhatom az esőkabátomat húsz másik közül, és nem mondok semmit. Bár nem tudom világosan elmondani, hogyan biciklizem, sem azt, hogy hogyan ismerem fel az esőkabátomat (mivel ezt nem tudom világosan), mindez nem gátol meg annak elmondásában, hogy hogyan kell biciklizni, vagy hogyan kell felismerni az esőka-

⁷ uo. 187

⁸ uo. 139.

⁹ uo. 154.

bátomat... úgyhogy elmondhatom, hogy tudom ezeket a dolgokat, bár nem tudom világosan vagy sehogy sem elmondani, hogy mi az, amit tudok.”¹⁰

Minden artikulált állításnak két része van: egy mondat, amely a tartalmat hordozza, és egy hallgatóságos aktus, amely révén a mondatot állítjuk. E kettősség hazugságok esetében kiemelt jelentőséggel bír, hiszen: „Minden elgondolható tényállítás elhangozhat jóhizseműen vagy hazugságként. Az állítás a két esetben ugyanaz, de hallgatóságos összetevője különbözik. Egy igaz állítás elköteleződés a beszélő részéről amellelt, hogy hisz abban, amit állított: kievez benne a végtelen következmények nyílt tengerére. Egy igaztalan állítás visszavonja ezt a hitet: lyukas bárkát bocsát a vízre másoknak, hogy hajózzanak és süllyedjenek el vele.”¹¹ Úgy vélem, mindebből következően megfontolandó az, hogy egy elgondolható igaztalan tényállítás lehet nem tudatosan igaztalan is, lehet nem tudatos hazugság is; ugyanakkor egy elgondolható tényállítás nem azonos a ki is mondott tényállítással.

Mint láttuk a fentiekben, Searle koncepciójában a szándékolt hatás őszinteségi feltételekhez kötődik, így kérdés most is az, hogy mit is nevezünk őszinteségnek, illetve jóhizseműségnek. Vajon a jóhizseműség és az őszinteség fogalma fedik egymást? Az igaz állítás esetében a beszélő hisz abban, amit állított, vagyis jóhizsemű és őszinte a szándéka a hatást és a következményeket illetően is. A jóhizseműség mibenléte magában rejti a hit fogalmának dilemmáját Polányi koncepciójára vonatkozóan is, és hasonlóképpen vetődik fel, mint Searle-nél. Hiszek abban, hogy nem igaztalanul állítok valamit. De mint már jeleztük, a hit a saját őszinteségemben szubjektív, olyan kijelentések igaznak tűnő elfogadása, melyeknek közvetlen és azonnali igazolása semmilyen módon nem lehetséges, sem logikailag, sem tapasztalatilag. Mondható-e tehát az igaztalan tényállításra, hogy rosszhizseműségről van szó? Ha tudatosan igaztalan, akkor a válasz: igen.

Továbbgondolva a Polányi-koncepciót kérdés, hogy nevezhető-e a hallgatóságos tudás által rejtett *valami* titoknak, ami a fel nem fedettség, a fel nem fedhetőség, a rejtőzködés állapotában van; amiről úgy beszélhetünk, hogy nem tudom világosan vagy sehogy sem elmondani, hogy mi az, amit tudok. A beszédben-létben

¹⁰ uo. 156.

¹¹ im. II. 20–21.

a „küszöb alatti tudás” szavakba nem foglalható, ki nem mondható, tehát nem beszélhetünk sem aktív, sem passzív hallgatásról, de titokról sem a szó eredeti értelmében.

A magyar filozófia történetében a fenti problematika más gondolkodóknál is felmerült különböző konnotációkban. Mielőtt Hamvas tematizálását szemügyre vennénk, jelezzük, hogy például Brandenstein Béla¹² bölcseleti antropológiájában különös és meghatározó szerepet tölt be a *teljes tudat* fogalma mint a hallgatólagos tudás sajátos értelmezése. Erre vonatkozó nézetei a múlt század harmincas éveiben fogalmazódtak meg, Polányi elméletét megelőzően. Azt feltételezzük, hogy Polányi a hallgatólagos tudás és Brandenstein a teljes tudat körvonalazásakor megközelítően ugyanazt a halmazt értelmezi.

Brandenstein az én *teljes tudata* és a tudattalan kapcsolatát elemezve első megközelítésben előfeltételezi, hogy nem véletlenek játéka a tudattalan, és nem azonos a tudatalattival, hiszen folytonos értelmesség, elvszerűség, következetesség nyilvánul meg benne, és nem is a begyakorlott tevékenységek ismétlése.¹³ A *teljes tudat* közvetlenül adott a tapasztalati tudat előtt, azon kívül fennáll, egész élményanyagunkra vonatkozik, emlékezetünkre épül. Ez a *rejtett tudás* aktualizáló erővel bír, például olyan jelenségeknél, mint a ráismerés, a hasonlóságtudat, a szömegértés vagy az a helyzet, amikor olyan dolgot is fel tudunk idézni, amelyet előzőleg nem tudatosan észleltünk. A tudatkettősség, amelyet bölcseletünk szerint a teljes és a közvetlenül átélt tudatunk alkot, alapvetően a metafizikájának egyik központi, megválaszolendő kérdése lett. Amellett érvel, hogy a testhez kötött, ezáltal korlátozott, „pszichofizikai” emberi tudat, amely irányítja minden fiziológiai-testi tevékenységünket, a *teljes tudat* által megalapozott. A *teljes tudatot* a testiségtől függetlenül működő élményhalmaznak tekintjük, a valamikor átélt élmények nem vesznek el, hanem beleszővődve az én-be mindig jelen lesznek későbbi életünkben, s mint ilyenek újra átélhetőkké válnak. Ténylegesen a *teljes*

¹² lásd ehhez: Veres Ildikó: Életvilág és bölcselet – kapcsolódási pontok Brandenstein Béla és Hamvas Béla eszmevilágában. in: *Arc és Álarc*, a Hamvas Intézet negyedéves folyóirata. 2018. II. évfolyam 1–2. szám. 269–287.

¹³ lásd erről részletesebben: Veres Ildikó: *Mikrokozmosz a Makrokozmoszban – Brandenstein Béla filozófiájának szegmensei 1944-ig (Mikrokosmos im Makrokosmos – Segmente der Philosophie Béla Brandensteins bis 1944)* magyar–német, Böröndi Lajos (szerk.) Wien: Integratio, 2014. 242 p. (MITTELEUROPA-STUDIEN), XXV

tudat tehát úgy is és akkor is működik, ha nincs róla tudomásunk. Ezt igazolja több jelenséggel. Például amikor beszélünk, nem ismerjük még a mondat végét, amikor az elejét kimondjuk. „Beszédünk elemeit, a szavakat régen ismerjük, megszoktuk; belőlük felépülő beszédünk azonban mindennap új, mindig más és más mondatokból áll, a szavak más kapcsolódását mutatja. [...] a szavak jönnek sorban, sorban, »eszünkbe jutnak«, mindig azok és akkor, amelyekre és amikor reájuk szükségünk van.”¹⁴ Úgy vélem, hogy mindez hasonlóan működik, ha írásban fejezzük ki bármilyen jellegű mondanódnkat: amikor elkezdünk egy szöveget írni, akkor a kezdő szavak még csupán utalhatnak a következőkre, és a folyamat a hallgatásakor, illetve az olvasásakor is működik. Amikor hallgatunk egy beszédet, beszédben vagyunk, az első szavak hallásakor még nem ismerjük a mondatok végét, ugyanígy az olvasásakor sem. Vagyis az értelmezési struktúránk a folyamat közben alakul. Jelen van a ki nem mondott úgy is, hogy később kimondom vagy nem, vagy valami más, hozzá közel álló jelentésű szavakkal fejezem be a mondatot. Többet tudunk, mint amit le tudunk írni. Az írás nem tudja követni gondolataink gyorsaságát, s ez azt is eredményezi, hogy nem pontosan azt írjuk le, amit gondolunk. Ami ebben a folyamatban felveti az őszinteség, a tudatos vagy nem tudatos le-nem-írás, avagy hallgatás, elhallgatás, titokban tartás dilemmáit is.

HAMVAS BÉLA, AZ ELHALLGATTATOTT ÉS AZ ELHALLGATÓ

E kettősség első tagjáról nem szólok, hiszen messzire vezetne az eredeti problémától, csupán jelzem, hogy az elhallgattatás egy olyan formája a hallgatásnak, amely Hamvas életvilágában a mégis-kimondás titkos lehetőségét is adja, a nyilvánosan tiltottat olyan írásokban rögzíti, amelyek ott és akkor (az 1960-as években) kevesek számára elérhetőek. Mintegy magának írva – nem gondolva vagy mégis éppen hogy gondolva az olvasóra – tárja fel az elhallgatott, a tiltott, a felfedni nem engedett tényeket, szükségképpen felteszi a meg nem engedett kérdéseket, és megkísérli a lehetséges válaszokat megadni a nyilvánosan meg nem fogalmazható rejtélyekre és titkokra. Ez egy sajátos életvilágbeli megjelenése a hallgatásnak, illetve a mégsem-hallgatásnak. Hamvas lényének stabil és fundamentális szellemi dimenzióit az elhallgattatás éveiben is megtartva ír, hallgatásra ítéltetett, de ír.

¹⁴ Brandenstein Béla: *A teljes tudat, tudatvilágunk lelki alapja*. Athenaeum, 1930. 29.

Életében ezt maga is *belső emigrációnak* nevezi, s úgy véli, itt, e bensőségben élhette meg az öt géniusz integráltságát.

Az alábbiakban arra fókuszálok, hogy a hallgatásnak és a hazugságnak milyen rétegei és résztvevői vannak az egyes Hamvas-szövegekben, rápillantva a levelekben megjelenő mindennapi egzisztenciális és szellemi dilemmáira is.

Előzetes megjegyzésem és előfeltevésem: írásainak olvasása közben azt gondolhatjuk, hogy hiteles, őszinte, s megtudjuk azt, amit ő tud, hiszen alaptétele, a hazugságmentes írás és a hazugságmentes emberi egzisztencia egymást fedi. Ugyanakkor látni lehet, hogy az öncsalás hálójában és dilemmájában élt, többnyire nem annak alapján élt, nem tudott annak alapján élni, amit megfogalmazott a hazugságmentes írás és emberi egzisztencia összefüggéseiről. Vagyis nem realizálta a realizálandókat, illetve csupán a belső realizálás eredményeként objektíválódhattak a szövegekben a gondolati tartalmak.

A *Szellem és egzisztenciában* így ír erről: „A kívülről tapasztalható realizálást minden esetben megelőzi a kívülről nem tapasztalható belső realizálás. A belső realizálás következménye, hogy a hatásossá vált tartalmak kifelé *tettekben és művekben* nyilatkoznak meg. E tettek és művek azonban az embertől nem válnak el, hanem reá visszahatnak, és az emberrel egy szövevényt, csaknem egyetlen lényt jelentenek.”¹⁵

A *külső és a belső realizálás* összefüggései elővételezik a széttöredezett lét megoldáslehetőségeit. Az egészlét-lehetőséget csak az a személy realizálhatja, aki kapja, senki más. Egyszerre kapjuk e lét-lehetőségeket földi létre születésünkkel, s az hogy „életünket nem részletre kapjuk, hanem egy összegben” hamvasi tétele értelemszerűen azt is jelentheti, hogy a széttöredezett létet meg kell szüntetni, illetve eleve meg kell akadályozni a széttöredezettség létrejöttét, annak lehetőségeit.

Az alábbiakban azt gondoljuk át, hogy az elhallgattatás állapotában, a belső emigrációban mit is gondolt saját belső és külső realizálási lehetőségeiről, a tetteiről és a műveiről, arról, hogy miért nem megvalósult meg, miért nem valósulhatott

¹⁵ Hamvas Béla: *Szellem és egzisztencia*. Pécs, Baranya Megyei Könyvtár, Pannónia könyvek, 1988. 118.

meg a *hazugságmentes egzisztencia és írás*,¹⁶ miért nem sikerült az autentikus létteljesség megteremtése saját életében. Maga a hazugságmentesség fogalma is terhelt a fentiekben jelzett dilemmákkal: a hallgatás, az elfedetség, a hallgatólagos és az implicit tudás problémaköréhez társul Hamvas sajátos nézőpontja a létteljesség és a hiány összefüggéseit illetően.

A meghatározó koordináták életvilágának minőségeit illetően a *hiányban-lét* az élet üressége, ami a következőkben fogalmazódik meg: „Az étellel nem lehet jóllakni, mert nem lehet jóllakni hiánnyal és sóvárgással és ürességgel. Úgy látom, hogy az életélvezet csak a magasabb elől való elzárkózás árán lehetséges. Az élet törvénye nem önmagában van, hanem eggyel feljebb, és ami csak élet, az üresség, hiány, nemlétező, semmi, nincs. Az életéhség a korral nem csökken, mindössze az elkopás következtében az ember folyamatosságában rések keletkeznek, és énjének burkai vékonyodnak, s így az emberbe valami másnak sugarai és elemei hatolnak be, amelyek az embert félelmetes átalakulásra készítik elő.”¹⁷ Úgy tűnik, Hamvas életének utolsó szakaszában ennek a valami másnak a sugarai világíthatják be az utat a realizálás folyamatában a hazugság- és hiánymentes lét felé. De kérdés, hogy mi a terve, mit szeretne megvalósítani, realizálni. Elsődleges számára „a hűség a helyhez és az időhöz, a korhoz és a néphez, de mivel ez európai értelemben nem teljesíthető, megvalósítani az őskori és a keleti egyszerűséget és tisztaságot (lehet – VI.), mindezt nem teóriában”.¹⁸

HAZUGSÁGSZISZTÉMÁK JELENLÉTE A MAKRO- ÉS MIKROREALITÁSBAN

A fentiekben átgondoltak alapján – Searle, Polányi és Brandenstein értelmezéseit is figyelembe véve – kitekintünk arra, hogy Hamvas szövegeiben miként értelmezhető a *hallgatás* és a *hazugság* mint az írásban való lét szegmensei, a leírtakban hogyan lehet hallgatni, elhallgatni, nem hitelesnek lenni – figyelembe véve a

¹⁶ <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 93. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

¹⁷ <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 93. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

¹⁸ <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 94. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

hallgatólagos tudás meghatározó mivoltát. Úgy tűnik, hogy a hitelességre törekvés mint lehetőség adott, de nem mindig realizálódik, hiszen sem az életvilág, sem az írás folyamata nem zárhatja ki az implicit tudás rétegeit, s mint olyan, felmentő fenomén lehet a nem-hitelesség vádjá alól.

Az nyilvánvaló tény, hogy az írásban való lét nem azonos a leírt szöveggel, benne van a hallgatólagos tudás olyan szegmense, amely nem leírható, amely a beszédben-létnak is kimondatlan, kimondhatatlan sajátja. Hamvas önmegértését kommentálva érdemes rápillantani arra is, hogy a ki nem mondottak, a tudatosan vagy nem tudatosan elhallgatottak hogyan rejtőznek a szavak, mondatok mögött. Itt kiemelkedő jelentőségű, hogy nincs ott a Másik, illetve a Másik tulajdonképpen önmaga, azonban – mint önkérdés és önmegértés – egyben üzenet egy olyan Másiknak, aki mint olvasó mégiscsak jelen van, illetve jelen lesz.

Hamvas hazugságszisztémájának dilemmái és a valóság fogalmának összefüggései igen bonyolult és nehezen felfejthető képletet mutatnak. Rápillantunk néhány szövegrészre, ahol tetten érhető, hogy makro- és mikroszinten, a történelemben és a jelenvalóságban milyen hazugságelemeket talált.

A következő szövegben makroszinten – a *történelemben* – világosan körvonalazódik a hazugságszisztéma kategóriája: „Rút, ízléstelen és hazug könyv a történelem, különösen amióta tudománnyá tették, vagyis amióta olyan lett, mint egy Zola-regény. Egyre inkább elveszti jelentőségét, mert egyetlen komoly ember sem kerül bele, és kiesik belőle minden valódi esemény, és ami megmarad, az a svihákok felsorolása, a botrány, a csíny és a csőd. Vagyis a történelem nem azt jegyzi fel, ami történt, mert azt kifelejtik vagy letagadják, hanem leleplezi az emberi történet lényegtelenségét.”¹⁹ Hamvas szkepszise a történetírással kapcsolatban abban az alapállásában gyökerezik, hogy olvasatában a történelemben az aranykor „hiánytalansága” után következett a „nagy hazugságok” kora, s a történeti válság szükségképpen szellemi válságot is létrehozott, amely folyamatos, s megoldása szinte lehetetlen. Lehetséges néhány „élethelyzetben” vagy azok számára, akik nem szakadtak el a tiszta szellemi világtól, akik „ébernek” tudtak/tudnak maradni. Amíg a válság előtt az embereknek egy történetük van – mondja Hamvas –, ma

¹⁹ <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 95. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

kettő: egy *privát* és egy *nyilvános*, s e kettős történetiség jelenti egyrészt a hivatalosan tanított történetet, másrészt az európai regény által elbeszélte történetet, amely Cervantesszel kezdődik.

A közelmúltjának eseményeit felidézve a „fasizmus-bolsevizmust” olyan kísérletnek nevezi, amely a totális élethazugság megvalósítása. „Az, amit mond, és az, amit tesz, egyetlen pontban sem érintkezik. Az európai idealizmus végső fázisa, a platonizmus utolsó fejezete, amikor az elmélet és a gyakorlat között az utolsó szál is elszakad. Amikor a szavak messze az élet fölött lebegnek, és semmi egyebek, mint realizálhatatlan eszmények, mert nem azért vannak, hogy megvalósuljanak, hanem hogy hitványságot rejtsenek el. A fasizmus-bolsevizmus az eszményeket nem megvalósítandónak tartja, hanem bűncselekmények eltakarására szolgáló taktikának fogja fel.”²⁰

Hamvas amellet érvel, hogy nem a valóság, hanem a hazugságokkal és maszkokkal átszótt *realitás* fogalmköre alkalmazható a történelemírás metodikájára: a történelem eseményeinek bemutatásakor is, sőt, még a *történelem köznapi szereplőinek* az életvilágát is e terminussal lehet értelmezni.²¹ A mindenkori hatalom birtokosainak fenn kell tartaniuk a *realitást*, illetve a sajátosan kialakított és megszilárdított hazugságszisztémát azért, hogy uralkodói pozícióikat megtarthassák és megerősíthessék.

A következő idézetből egyértelműen látszik, hogy saját jelenében, saját reális makrokörnyezetében milyen formában jelennek meg – például a hatalom és a tudomány viszonyában – a nyilvánvaló hazugságok: „A Tudományos Akadémia a kormányzattól a következő, az államfő aláírásával ellátott, szigorúan titkos, csak az elnök által felbontható átiratot kapta: Megrendelünk Önöknél hazugságszisztémát, amely a jelenlegi nehéz körülmények között az állam kormányzását az eddiginél biztosabb alapon, s így nagyobb sikerrel lehetővé teszi. A javadalmazás összegét és a fizetési módozatokat Önök állapítják meg, feltételeket a kormányzat

²⁰ Hamvas Béla: Interview. In: *Patmosz Esszék*, 1.rész, (1958–1964), 1. kiadás. Szombathely, Életünk Szerkesztősége – Magyar Írók Szövetsége. Nyugat-magyarországi Csoport Életünk Könyvek, 1992. 275–276.

²¹ Hamvas valóság, realitás, szélmalomvalóság fogalmairól részletesebben: Veres Ildikó: *Hiány és létjelenség – Fejezetek a magyar filozófia történetéből*. L'Harmattan Kiadó, 2017.

nem szab.”²² E felszólításra nem lehetett nemet mondani. A látszólagos szabadság a javadalmazás összegében és módjában azt rejt, hogy amennyiben sikeresen alkalmazható hazugságszisztémát dolgoznak ki a tudós urak, annyi hálapénzt kérhetnek a megrendelő hatalomtól, amennyit akarnak, csak hazudjanak a hatalom megtartása érdekében.

A hamvasi perspektíva egyik fókuszpontja a *válságban-lét*, hiszen – amint írja – számára „jelen lenni annyi, mint válságban lenni. [...] Elkezdtem keresni a sötét pontot. A *proton pseudoszt*, vagyis az első hazugságot. Akkor álltam a válságba, és azóta nem léptem ki belőle. Rájöttem arra, hogy ma jelen lenni csak úgy lehet, hogy a válságot teljes egészében vállalni.”²³

Az első hazugság felismerése egyben saját, állandó válságban-létének gyökereire is rávilágított. Ugyanakkor életében a válságot tovább mélyítette a korabeli történelmi helyzet, azok a tények, összefüggések, amelyek rejtettek voltak előtte is, amelyeknek nyilvánosnak kellett volna lenniük, hogy kritikus helyzetben, döntési szituációban ne az elhallgatott, az elrejtett fenomének ismerete nélkül válasszon; ha egyáltalán adódott választási lehetősége. A személyes válságban-lét mintegy belefolyt a történelmi válságba, s mindezt, meglátása szerint teljes mértékben vállalnia kellett. Hamvas egyszerre beszél pszeudoegzisztens-létről és válságban-létről, de a kettő nem ugyanaz: az utóbbi tágabb értelemben magában hordozza az álarcvilágot, a hazugságok bugyrait, ugyanakkor felmutat a válság kezelésére alkalmas törekvéseket. A pszeudoegzisztens-lét nem jelenti egyértelműen a felismert és tudatosított válságban-létet, lehet nem tudatosan is az álarcot viselni. Az álarc mögött a valódi lényünk zárójelben, a „parole intérieure”-ben, a lelkiismeretben van, ahol nem lehet hazudni. A hamvasi értelemben használt maszk mindig felcserélhető, de a lelkiismeret, amely a lárvaállapotban is állandóan jelen van az egyén érzelmháztartásában, tudja az igazat, s azt is, hogy az álca mit és miért rejteget. A pszeudoegzisztens-lét önvédelemből hazugsághálót fon maga köré, s ha a megtévesztés nem a Másikra irányul, hanem önmagamra, a hazugságszisztémában az öncsalás folyamata sikeres lesz: ami nem más, mint a külső és a belső hazugságrendszerre egy életrendet építeni.

²² <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf> Megrendelés. 82. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

²³ <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf> 98. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

AZ ÍRÁSBAN-LÉT DILEMMÁI ÉS AZ ÖNINTERJÚ MINT AZ ELHALLGATÁS LEHETŐSÉGEIT REJTŐ VALLOMÁS

Hamvas írásaiban meghatározó a mikroszinten – a konkrét életvilágban –, az egyéni hazugságok hálójában kialakult pszeudoegzisztens-lét értelmezése, az öninterjú-jában pedig, amely önkérdezés, önmegértés és egyben üzenet a Másiknak, saját hazugságszisztémáját gondolja át, értelmezve azon lépéseket, amelyeket a lebontásban megtett.

Különös jelleggel bír az öninterjú műfaja mint az írásbeli megnyilatkozás sajátos fajtája; lehet őszinte vallomás, amit erősen személyes jellegű, érzelmi, hangulati telítettség jellemezhet. Joggal tesszük fel a kérdést: Vajon az öninterjúban hogyan jelenhet meg az inkognitó vagy az elhallgatás? Mivel e műfajban, úgy tűnik, az író azonos a mű minden elemével, emiatt is felmerül az őszinteség fentebb említett dilemmája. A szerző közvetlenül áll előttünk, a feltárt életvilág szegmensei az ő személyiségén átszűrve jelennek meg, vagyis csak azt mutatja fel a „parole intérieure”-ből, amit a nyilvánosság elé is szánt. Az öninterjúban nincs ott a Másik, s mivel nem beszédben-lét, ezért nincs, aki hallgassa, meghallgassa, vagy kérdéseket tegyen fel. Azt kérdez, amit akar, s eltakar olyanokat, amiket egy Másik kérdezhetne, s feltehető az is, hogy már a kérdés sem őszinte, vagy nem biztos, hogy az. Vagyis: fiktív szituációban vagyunk, és fiktív dialógusban, amely eleve önmaga által irányított és szükségszerűen nem objektív.

Úgy vélem, minden önvallomás szükségszerűen elhallgat valamit. Egyrészt azért, mert vannak kimondhatatlan titkaink, másrészt a *hallgatólagos tudás* mindenkori jelenléte is befolyásoló tényező. Hajlamosak vagyunk az önámításra, tudatosan vagy nem tudatosan hazudni önmagunknak, ily módon semmi nem adhat biztosítékot arra, hogy egy interjú vagy öninterjú ne legyen teletűzdelve őszintétlenséggel. Ez különösen akkor jelentős, ha a szégyen vagy a várható elítélés, a megítélés, illetve a büntetés az oka az elhallgatásnak vagy a nem igaz mondatfűzésnek. Kérdés nélkül önmagamról beszélni sajátos szituációt jelent. Hamvas, amikor eldöntötte, hogy önmagát kérdezi, ezzel azt is eldöntötte, mit kérdez és mit válaszol. A kérdés mint előzetes tudásvonatkozás jelenik meg, s a majdani olvasó előtt nincs meg a lehetősége annak, hogy mást vagy tovább kérdezzen. Nincs lehetőség az őszintétlenség feltárására sem. Ezt írja: „Nem illendő, ha valaki kérde-

zés nélkül önmagáról beszél. Ezúttal, mivel magamról kívánok beszélni, és nincs, aki kérdezzen, de az illendőségnek eleget óhajtok tenni, a kérdést magamnak kell feltenni. Kényszerhelyzet, s mint rendesen, ha az ember könnyíteni akar rajta, még nehezebb lesz. [...] A gyanakvást valamely önámításra nem tudom elfojtani. A beszédben még hagyjám, de a nyilvánosság előtt, sőt, ha valaki leírja, hogy én, mindig kétes, hogy az ír, aki ír.”²⁴

Vagyis Hamvas nem tudja magát felmenteni az alól, hogy kétségek merülhetnek fel a saját őszinteségét illetően, ami önámítás is lehet, de egyben a későbbi olvasó megtévesztése is. Azt kérdez, amit akar, azt válaszol, amit akar, s akkor őszinte, amikor akar. Ebben benne rejlik az önámításnak az a nem tudatos változata is, ami az implicit tudás halmazában is megtalálható oly módon, hogy nem tud arról, hogy hazudik önmagának. Csapdahelyzetbe kerülhet a szöveg láttán az olvasó. Vajon mi is a tényleges tartalma a dilemmájának? Nézzük ezt a fél mondatot: „mindig kétes, hogy az ír, aki ír.” A *szóbeli* mindennapi kommunikációban biztos, hogy ki az, aki beszél, s ha egyes szám első személyben beszélek, ha magamról beszélek, a jelenemben beszélek, nyilvánvalóan én beszélek, ez nem kétes. A kétes az lehet, amit mondok: ha a múltról beszélek, az úgy bukkan elő, mint a megtörténtek, amikről én beszélek őszintén vagy *nem őszintén*, de a személy ez esetben sem kétes.

Az írás más. Aki már leírt valamit, rögzült a szöveg – jelen esetben az öninterjú –, térben és időben mindig határozottan körvonalazott, stabil, megváltoztathatlan helyzetet artikulált, amiben a konkrét téma szélesebb távlatokba nem nyitható, s lehetséges, hogy e helyzetben a pseudoegzisztencia ír, s ezért is „mindig kétes, hogy az ír, aki ír”.

A téma az öninterjúban maga a szerző, aki valamilyen oknál fogva a vallomásnak ezt a szokatlan formáját választotta, s mint ilyen az objektivitástól szükségképpen távol áll. Meghatározó nemcsak a konkrét tér és idő, hanem a lelkiállapot, az adott intim szféra is, s minden, ami szavakba nem önthető. S ha mégis szavakba önthető, mire írásos formába önti, mire szavakká, mondatokká formálja, lehet, hogy aktualitását vagy érvényét veszti, vagy a szavak, a mondatok meg sem közelítik

²⁴ <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 24. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

a tényleges, eredeti állapotot. A „mindig kétes, hogy az ír, aki ír” tétel azt is magában rejti tehát, hogy a pillanatnyi állapot nem rögzíthető, szemben a beszéddel, ahol a metakommunikációs eszközök is rendelkezésre állnak az önkifejezésre. Meglátásom az, hogy rendkívül szerzteágazó ez a kérdéskör, és többek mellett értelmezhető az identitáselméletek és az egyes irodalmi műfajokban megjelenő inkognitóprobléma vonatkozásában is, amikor az írói önazonosság nem kevésbé kényes helyzete állhat elő.

Az egyedüllét az önéletírásban – az, ahogyan önmagában rendezzi a dolgokat mondatokba, kijelentésekbe – azt is feltételezi, hogy Valakihez, Valakinek szól. Felmerül a kérdés: az írás vajon rejtegetheti-e a hallgatás olyan fenomenjeit, amelyek hangosan kimondva hazug állítások is lehetnének? Ezen túl pedig: amit nem akar leírni, azt talán a sorok között megtaláljuk? Vagy nem találjuk, s a metaforák, a szimbólumok mint a kimondhatatlanság kockái segítenek-e a felfedésben, vagy éppen az eltakarásban? Az öninterjú rejtjelei vajon felfejthetők-e, s ha igen, hogyan?

Hamvas írásai között különös státusza van e műfajnak, tulajdonképpen egy olyan monológrol van szó, amely felfogható fiktív dialógusként, a megkettőződött én párbeszédéként. Meglátása az, hogy az „interview igazság-műforma, de abban az alakban, ahogy használatos, áldialógus, és mint a sajtó természetéből következik, ügyefogyott és indiszkrét. Az újságíró nemlétező kérdéseket tesz fel. [...] Pedig komolysága csak annak van, amikor valaki érzékeny helyet érint, ahol az ember magát a legkevésbé biztosította.”²⁵ Hozzá kell tennünk, hogy az öninterjú még csak nem is áldialógus, és nincs meg a Másikkal a párbeszéd-szituáció, kétes az is, hogy vajon nevezhető-e igazság-műformának.

További bizonytalanság, hogy hol fedezhető fel az az érzékeny hely, ahol nincs bebiztosítva az interjúalany, és ahol nem biztos az önvédelmi háló. Az őszinteség a hamvasi „parole intérieure”-ben, a belső beszédben, a lelkiismeretben van, ami nem mindig válik külsővé, mert nem akarjuk vagy nem tudjuk külsővé tenni. E helyen vajon mennyire vagyunk bebiztosítottak? Az őszinteség és a „parole intérieure” összefüggéseinek jelentőségére e tanulmányban nem áll módunkban

²⁵ <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 90. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

kitérni, de jelezzük, a „parole intérieure” – a ki nem mondottság halmazaként, ami az elhallgatást is magában foglalja – interpretálásunkban rokonságot mutat Gadamer *belső szó* fogalmával.²⁶

A hazugság és az öncsalás, a magamnak hazudás értelmezésekor releváns az a kérdés, hogy mitől őszinte, avagy igaz a kijelentéseiben Hamvas mint kijelentő személy, és őszinték-e a magához intézett kérdései és válaszai. Hiszen – szerintem – *minden hazugságot itt kell kimondani*. Miért is kell a hazugságot kimondani? Nem egyértelmű ez a kijelentés, viszont a következőképpen, e kettősséget figyelembe véve értelmezhető: hazudunk, s ezzel hamisan állítunk valamit, vagy azt mondjuk ki, arról rántjuk le a leplet, ami hazugság volt?

Hamvas meglátása az, hogy az írás kivételes helyzetben van, mert itt semmi sem magától értetődik, itt mindent meg kell mondani, vagyis őszintének kell lenni. „Minden hazugságot először itt kell kimondani, és minden hazugságot itt kell jóvátenni. [...] Itt történik a visszakapcsolás, vagyis a realizálás. Itt történik az árulás és a hűtlenség és az élethamisítás, és itt kell megtörténnie az egység helyreállításának.”²⁷ E mondatok határozott, magyarázatok nélküli kijelentések, amelyek talán elméletileg érvényesek lehetnek, de ha saját írásaira vonatkoztatjuk, akkor nem tűnik bizonyítottnak, hogy ő ezt a folyamatot végigjárta, legfeljebb bejelenti igényét rá. Úgy tűnik, őszinte szándékvezéreltségről van szó Hamvasnál, de a hit saját őszinteségében erősen szubjektív. Amennyiben ő maga azt gondolja, úgy érzi, valóban őszinte, még kérdés: a Másik is ezt gondolja róla? Mint fen-

²⁶ A *belső szó* fogalma a lehetőségében kimondandó/kimondható fogalomköreiben mozog, vagyis: a *belső szó* önmagában nem a kimondatlan, hanem mintegy követeli a nyelvi megtestesülést. A gadameri megfogalmazásban: „minden egyes szó mint pillanatnyi történés felidézi a ki nem mondottat is”. Gadamer, H-G.: *Igazság és módszer*. Ford. Bonyhai Gábor. Bp., Gondolat, 1984. 44.

Vagyis ha kimondok egy szót, a „háttérben” jelen van az a ki nem mondottság, ami arra utal, hogy valami úgy van jelen, hogy a pillanatnyiségben az éppen használt szó nem biztos, hogy azt fejezi ki, ami szellemünk belsőjében jelen van. A gondolkodásunkban lévő tudás nem egyetlen pillanatban jelen lévő tudás, hanem valami belső önkimondásban jelen lévő, önmagából elővezetett tudás. Így szellemünk „amikor az egyiket és a másikat gondolja, akkor tudja, hogy mit tesz ezzel, s ez azt jelenti, hogy az egyiket össze tudja kapcsolni a másikkal. Tehát itt nem időbeli viszonyról van szó, hanem szellemi folyamatról, emanatio intellectualisról.” (uo. 44.) Mindehhez azt fűzzük hozzá, hogy a szó mint *pillanatnyi történés* azt is jelenti, hogy egy mondat kimondásakor több szó, több pillanatnyiség van jelen, s ez folyamatjellegű természetéből következően azt is felteszi, hogy ebben a minőségében több *belső szó* aktualizálódva összekapcsolódik a mondott vagy írott szövegben, amely természetesen nemcsak állításokból tevődik össze, s ez már *időbeli viszony*.

²⁷ <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 93. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

tebb említettem, az őszinteségi mutató kevésbé bizonyítható, illetve tapasztalati vagy logikai bizonyításra vár. Elfogadjuk Hamvas vallomását, azt, hogy őszinte? A hazugságmentességére hivatkozva el kellene fogadnunk saját kategorikus imperatívuszaként azt a kijelentést, hogy a hazugságmentes írás és a hazugságmentes emberi egzisztencia egymást fedi, és azonos feladat, az emberi alapállás megvalósítása.²⁸ Ezt a feladatot Hamvas sem valósította meg saját bevallása szerint, s a pszeudoegzisztenciája védelmére építette ki a hazugságszisztémáját.²⁹ A pszeudoegzisztens-lét az elhazudott életben elrejtőzött lét, emiatt szükséges a hazugságszisztéma.

Az alanya a hazugságnak az *elhazudott ember*, aki Hamvas érvelésében a legnagyobb ellenség, mert az életet megrontja önmagában és mindenkiében, aki vele érintkezésbe kerül. Tulajdonképpen ő maga is ebben az elhazudott életben élt. Hazugság azért van – mondja –, mert „itt semmi sem magától értetődik, mindent meg kell mondani”. Tehát azt is, ami igaz, s azt is, ami nem.

De tegyük fel a kérdést Hamvasnak: *mi is a minden?* A valóság vagy a realitás? Nem mindegy, hiszen Hamvasnál a valóság, a realitás és a szélmalomvalóság olyan halmazok, amelyeknek csak részben van közös felületük. A valóság Hamvas eredeti értelmezésében általában a *status absolutus*, vagyis nem az itt és most megnyílás helyzete.³⁰ A modernitásban a realitás olyan fogalom, amelyben minden gondolatnak, érzelemnek, képnek sajátos helye van, s a valóság ezzel az „új” realitással nem azonos. Ez az „új” realitás meghatározó lett az európai régióban, amelyben a hatalmi ösztön, a hazugság, az áruháza, a titkos feljelentések sorozata koordinálja a viszonyokat. S mint mondja Hamvas, senkinek sem jutott eszébe, hogy kételkedjen abban, hogy ez a realitás nem valóság. Illetve ezt csak néhányan vették észre, például Don Quijote és Hamlet. Ez tartotta fenn Richelieu hatalmát, azt, „ami szívtelen és erőszakos és kegyetlen és közönséges és buta.

²⁸ <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 93. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

²⁹ Hamvas Béla: Inerview. In: *Patmosz Esszék*, 1.rész, (1958-1964), 1. kiadás. Szombathely, Életünk Szerkesztősége – Magyar Írók Szövetsége. Nyugat-magyarországi Csoport Életünk Könyvek, 1992. 257–258. <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 91. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

³⁰ Veres Ildikó: *Hiány és léttelenség – Fejezetek a magyar filozófia történetéből*. L'Harmattan Kiadó, 2017.

Ez a realitásfogalom az, amellyel önmagát az újkori hatalom fenntartja és fennmaradását biztosítja.”³¹

Hogyan definiálódik az *Interview* szövegében a valóság, a valódiság, amely nem a korábbi felfogását tükrözi, hanem valami egészen mást? „Egyetlen és pótolhatatlan és helyrehozhatatlan fontossága annak, amit az ember mond, az valódi legyen. Valódi az, aminek kimondásával az ember lépést tud tartani. [...] Valóság itt és ebben a percben annyit jelent, hogy a nyelvben megnyílni és kimondani. Ne legyen semmi, ami ne lenne megmondható, és legyen minden kérdésre szüntelenül nyílt.”³² Vajon mit is jelent a *mindent megmondás*? Nehezen értelmezhető terminus, hiszen a fentiek értelmében a beszédben és írásban, a hallgatólagos tudás jelenlétekor lehetetlen mindent kimondani vagy leírni. A hallgatólagos tudás ebben a kijelentésben is benne van, úgy tűnik, a mindent megmondás definiálhatatlan. Meglátásom szerint csak mint lehetőség adódik, nem jelenti a tényleges kimondást, mert lehetetlen mindent kimondani, és benne lehet a nem tudatos elhallgatás is, az implicit, a hallgatólagos tudás is; s ha minden megmondható, a hazugság is kimondható.

És vajon mit is jelent az, hogy nyílt legyen? A nyíltság egy állapot, a nyitottság egy konstelláció, amely nem kötelez semmiféle megnyilatkozásra, nem kötelez megszólalásra, kimondásra, őszinteségre vagy a Másik kimondott szavainak elfogadására vagy megértésére. A nyíltság nem jelent hazugságmentességet. Ugyanakkor a következők is dilemmát jelentenek: „Azon a helyen, ahol az ember hazudik, egyedül marad és lezárul. A közösségből kiesik, nem dialogikus személy többé, hanem »én«.”³³ Milyen közösségből esik ki? Kivel nincs dialógusban a realitás vi-

³¹ Hamvas Béla: *Regényelméleti fragmentum*. Hamvas Béla Művei 7. In: *Arkhai*. Szentendre, Medio, 1994. 273.

³² <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 92. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

³³ <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 92. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

lágában, amely Hamvas szerint eredetileg a történelmi töréspont³⁴ után a hazugságok, az álarcok világa? E szöveghelyen úgy tűnik, a közösség a nyílt, a normális személyiségek együttlétét jelentheti. Vagyis: „A normális ember az igaz, az éber és az egészséges egyben. A normális ember a morál, az esztétika és a logika síkján is ép, testben, lélekben, szellemben. Tulajdonságainak és tehetségeinek jelenléte nem rongáltságának aránytalansága (púp, démon), hanem a létezés gazdagságának elemi kitörése.”³⁵ A normális ember tehát az autentikus személyiség, s a *lehetőségeit tekintve mikrotheosz*. A normális emberek közössége a lehetőségük szerint a *mikrotheoszok*, a nyitott egzisztenciával bíró autentikus személyiségek közössége, akik a Hamvas által feltételezett reménybeli *status absolutus* állapotában alkotnak közösséget. Erre jelenti be igényét a válságos realitásban.³⁶

Ki hazudik, és kinek hazudik? Mindenki hazudik másoknak és önmagának: csalás és öncsalás az egész világ. Hamvas több írásában azt teszi világossá, hogy a korabeli vagy jelenbeli valóság hálójában, a realitásban, a maszkok báljában az a dimenzió,

³⁴ Hamvas a *Scientia Sacra*ban (I.) így látja: „Időszámításunk előtt a hatszázadik év körül Kínától Itáliáig a változást egyértelműen úgy ítélték meg, hogy az emberi történet a sötét korszak végső szakaszába lépett. A lét elveszett; ami maradt, csak az élet. Az egész valóság kettészakadt; a teljes nyíltság lezárult; a nagy összefüggések megszakadtak. Egészen rövid néhány év alatt elképzelhetetlen megvakulás és elbutulás következett el. Hérakleitosz haragra lobbant, kesereg és dühöng a »tiszátalanok« ellen, akik vérrel mocskolják be magukat, és vérrel akarnak mosdani; akik, mint disznók, a sárnak örülnek; akik, mint a szamarak, inkább választják a szecskát, mint az aranyat. – Pythagoras felkiált: »A boldogtalanok! Nem látják és nem értik, hogy a jó közvetlenül mellettük van!« [...] Kung mester így szólt: »[...] Midőn a Tao a földön volt, a világ mindenkié volt; vezetőnek azt választották, aki arra a legalkalmasabb volt; az igazat mondták, és az egyetértést ápolták. [...] Hazugságot, csalást nem ismertek; tolvaj, rabló nem volt. A házakon nem volt kapu, de senki sem surrant be. Ez volt a Nagy Közösség ideje. De a Tao elrejtőzött, s a világ már nem közös, hanem egyéni tulajdon. Falakat és tornyokat építenek, hogy a városokat biztosítsák. [...] Megjelent a csalás és a hazugság, és megjelent a fegyver. [...] Ezt az időt úgy hívják, hogy Kicsinyke Jólét.« Lao-ce pedig azt mondja:

»A Taót az emberek elhagyták:

Így támadt az erkölcs és a kötelesség.

Keletkezett az okosság és az ismerés:

Így támadtak a nagy hazugságok

A vérrokonok eltávolodtak egymástól:

Így támadt a gyermeki kötelesség és szeretet.

Az államok fölött úrrá lett a zavar és a rendetlenség:

Így támadtak a hű szolgák.«” Hamvas Béla: *Scientia Sacra*. Budapest, Magvető, 1988. 19–20.

Hamvas ezen összefüggések értelmezésekor világossá teszi, hogy az aranykor „hiánytalansága” után következett a „nagy hazugságok” kora, s a történelmi válság szükségképpen szellemi válságot is létrehozott, amely válság folyamatos, s megoldása szinte lehetetlen.

³⁵ Hamvas Béla: *Tabula smaragdina (1947–1950) – Mágia szutra (1950)*. Szombathely, Medio, 1994. 337.

³⁶ Megjegyzem, hogy hazugok is alkothatnak és alkotnak is igen erős, a hatalmat kézben tartó közösséget.

azok a tények, összefüggések rejtettek előttünk, amelyeknek nyilvánosnak kellene lenniük azért, hogy lehetőségünk adódjon a létteljesség megközelítéséhez. A maszkok lehántása után újabbak tapadnak az emberre. Valódi lényünk a zárójelben van, a „parole intérieure”-ben, a lelkiismeretben, ahol nem lehet hazudni. A hamvasi értelemben a maszk mindig felcserélhető, de a lelkiismeret, amely a lárváállapotban is állandóan jelen van az egyén érzelmeháztartásában, tudja az igazat, s azt is, hogy az álca mit és miért rejteget. A pseudoegzisztens-lét önvédelmi hazugsághálót fon maga köré, ekkor a megtévesztés nem a Másikra irányul, hanem önmagamra, ez nem más, mint a külső és a belső hazugságrendszerre egy életrendet építeni. „A pseudoegzisztencia egy percig sem élhet önvédelmi hazugságok nélkül. Ha ez a hazugság, amit állandóan újabb hazugságokkal kell megvédeni, kiépül, pszudológia lesz. A megtévesztésben a súly nem arra esett, hogy mást vezessek félre, hanem hogy önmagammat tévesszem meg. Nietzschek igaza van, az, amit másnak hazudok, ahhoz képest, amit önmagamnak hazudok, számításba sem kerülhet. Pseudoegzisztenciám védelmére építettem ki [...] a hazugságszisztémát.”³⁷

Hamvas az *Inteview*-ban önmaga hazugságszisztémáinak lebontási lépéseit gondolja át, azokat, amelyek az egyes lépések tartalomegységét tekintve a megtört léttel élő történeti ember lehetőségeit bontják ki a pseudoegzisztenciális-lét megszüntetése érdekében. Ezek a lépések először az ún. életéhség, az élethiányok megszüntetésére vonatkoznak. „Az első lépés nehézsége. Először kellett az életéhséggel való kapcsolatot megszakítani. [...] Az ember éhséggel születik. Hataloméhség, vagyonéhség, híréhség, nőéhség, mámoréhség és valamennyi közt a legkevésbé csillapítható maga az életéhség, mert a legkevésbé konkrét. Abból vagyok, ami bennem a nemlétező, az üresség, a semmi, ami nélkül nem tudok lenni, amit akarok, de ami nincs.”³⁸ Mivel az élet tulajdonképpen *hiány-lét*, a hiányok, az üresség mindössze a sóvárgást eredményezheti, s a létben a hazugságmentes egzisztencia felépítése a feladat.³⁹

Hamvas mellett érvel, hogy az írás az, ami a pseudovilágban további lehetőséget ad arra, hogy hazugságmentessé váljon a lét. Ehhez az alaplét-helyzetben igaznak

³⁷ <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 91–93. utolsó le-töltés: 2019. 05. 15.

³⁸ <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 92–93. utolsó le-töltés: 2019. 05. 15.

³⁹ Veres Ildikó: *Hiány és létteljesség – Fejezetek a magyar filozófia történetéből*. L'Harmattan Kiadó, 2017.

kell lenni, hiszen a „hazugságmentes írás és a hazugságmentes egzisztencia egymást fedi és azonos feladat, az emberi alapállás megvalósítása”.⁴⁰ Ehhez nem tehetség kell, hanem az igazság ismerete, amelyet csak az igaz egzisztencia találhat meg. És ehhez az élethez meg kell találni a hiteles szöveget, de a szöveghez is a hiteles, realizáló egzisztenciát. Úgy tűnik, Hamvas megtalálta a hiteles szövegeket, de az azt realizáló egzisztenciát nem tudta megteremteni saját életében. „Már régesrég beszéltem realizálásról, és arról, hogy az élet és a szellem egységét meg kell valószínűsíteni, és az önámításból fakadó élethamisítást fel kell számolni, mielőtt ezt az első lépést megtettem. Ez volt a rendkívüli. Az volt, hogy bár tudtam, van életvalódiság, van életmű egység, van szótett-azonosság, de nem tudtam, hogy ebből semmit sem teljesítettem, és nem is gondoltam arra, hogy azt teljesíteni kellene [...] Azt hittem, hogy lesz idő, a legjobb esetben talán néhány év, amikor az írást abbahagyhatom, és magamat kizárólag a realizálásnak szentelhetem.”⁴¹ Ezen sorok után nem meglepő, hogy pár évvel később, 1964-ben a leveleiben így ír: „Néha úgy tűnik, azt kell tennem, amit régebben írtam, főként a legfontosabb gondolatokat, igen, amit írtam, de nem tartottam be. Főképpen a Scientia Sacra II., ez a nagy légvár, amelynek semmiféle bázisa bennem nem volt meg, és ma sincs.”⁴²

„Nem azt teszem, ami helyes, hanem, ami élvezet szerez. [...] Itt, Szentendrén csak a magány az, ami megóv, de könnyű egy kertben egyedül helyesen élni. Viszont a gondolatokkal már baj van.” S vajon mit szeretne? „Úgy, egészen tisztán, átlátszóan élni, fedetlenül és nyíltan, minden takarás nélkül, mint az Édenkertben.”⁴³ Vagyis hiába a gondolatban összeállított életegység, a hazugságmentes élet és a hazugságmentes írás utáni sóvárgás, még csak nem is gondolt arra, hogy ezt teljesíteni kellene saját életében, nem tudta megvalósítani. Mint írja: „bár tudtam, van életvalódiság, van életmű egység, van szótett-azonosság, de nem tudtam, hogy ebből semmit sem teljesítettem, és nem is gondoltam arra, hogy azt teljesíteni kellene.”⁴⁴ Az álarc mögött a valódi lénye Hamvasnak is a zárójelben, a „parole intérieure”-ben rejtőzik, ahol nem lehet hazudni. Amellett érvel, hogy maga az írás erőfeszítés a

⁴⁰ <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 92–93. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

⁴¹ <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 94. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

⁴² Hamvas Béla: *Levelek* – Hamvas Béla művei 25. Medio Kiadó, 2011. 403.

⁴³ uo. 402.

⁴⁴ <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 92. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

realizálásra, de az autentikus lét, az archaikus egzisztencia igazából az írás nélkül valósítható meg. Azonban az írástól nem tud elszakadni: „Minden jel arra vall, hogy az írást sohasem fogom tudni nélkülözni, mert a lét eredeti szövegének megfejtése és a realizálásra tett erőfeszítés az írás tevékenységében történik. Csak az írás révén jutok olyan erőkhöz, amelyek a feladat teljesítéséhez szükségesek. Ha az írástól meg tudnék szabadulni, egzisztenciám archaikusabbá válna, és így autentikusabbá. Így most kénytelen vagyok európaibbnak lenni, mint szeretném.”⁴⁵

E sorok továbbgondolásakor érdemes lenne analizálni, hogy a belső emigráció-jában, *ott-létében* hogyan élhette meg az öt géniusz integráltságát. Hogyan jelenhettek meg az öt archetípus jellegzetességei a személyiségében, amelyeknek – szerinte – a magyar emberben, szellemben együtt kellene lenni, megteremtve a táj, ember, életrend és stílus egységét a konkrét itt-létben. S itt újra Heidegger egyik lényeges tézise lehet a kiindulópont a további elemzéshez – Hamvas *akkori jelen-való* létének megértéséhez –, aki az *itt-lét* eredendő egészre nyitottságát tételezi, amely nyitottságban számtalan lét-lehetőség adódik, azonban csak keveset tud beteljesíteni. Ez érvényes a teljes hamvasi életvilágra, hiszen az életet egészben kapja mindenki,⁴⁶ ő is, a lehetőségek tárháza nyitva állt, de a választás és a realizálás nem csupán egyénfüggő, hanem az ott-lét és akkor-lét koordinátái meghatározóak.

Azt a nem lényegtelen körülményt is jeleznünk kell, hogy az emberi itt-lét nem definiálható a betegség tételezése nélkül, s ez a nem választott módusza a létlehetőségeknek realizálódott Hamvas utolsó éveiben. A betegséget nem választja, nem megvalósítja az ember, hanem az vagy van, vagy nincs, vagy folyamatosan áll fenn, és a befejezett léthez, a halálhoz is vezethet. Ilyen értelemben mint a *van* világa, s nem mint a *kell* világa áll elénk. Mondhatnánk azt is, hogy nem választás tárgya a betegség. Mondhatnánk azt is, hogy nincs ember – vagy kivételesen mégiscsak elvéve van, de nem tipikusan –, aki a betegség valamilyen formáját normális esetben választaná. Az egzisztenciális létlehetőségek között azon ritka módusról beszélhetünk, amely nem tartozik a *kellés* világába, és ez Hamvas életében sem működött másként.

⁴⁵ <http://files.hamvas-bela.webnode.hu/200000036-efba1f0b34/PATMOSZ%20I.pdf>. 94. utolsó letöltés: 2019. 05. 15.

⁴⁶ „Az egész lét számunkra egyszerre van adva: mindenestül, egy időben és egy darabban. De nemcsak a mi létünk, hanem az egész emberiség s az egész földé s az egész történeté. Életünket nem részletre kapjuk, hanem egy összegben.” Hamvas Béla: *Szellem és egzisztencia*. Pécs, Baranya Megyei Könyvtár, Pannónia könyvek, 1988.117–118.

SZÁMUNK SZERZŐI

Bognár Gergely az NKE Nemzetközi Közszolgálati Kapcsolatok Biztonsági Tanulmányok szakirányán végzett szakértő.

Cserényi-Zsitnyáni Ildikó történész, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának tudományos kutatója.

Hankiss Ágnes a Hamvas Intézet igazgatója, az NKE Terrorelhárítási Tanszékének megbízott tanszékvezetője.

Pál István történész-politológus, egyetemi adjunktus, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.

Soós Mihály történész-levéltáros, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának munkatársa.

Takács Gergely információbiztonsági szakértő.

Veres Ildikó filozófiatörténész, habilitált egyetemi docens, a filozófia tudományok kandidátusa (CSc), Miskolci Egyetem.

Az **ARC ÉS** ÁLARC folyóirat az alábbi könyvesboltokban vásárolható meg:

Anima – Mammút

II. kerület, Lövéház utca 2-6.

Földszint 13-15.

Telefon: 06-70-370-8760

Anima – Széll Kálmán tér

II. kerület, Széll Kálmán tér, Támfal épület 5.

(A 61-es villamos megállójával szemben)

Telefon: 70-370-8759

Anima – MOM Park

XII. kerület, Alkotás utca 53.

Földszint (Telekossal szemben)

Telefon: 06-70-370-8761

Anima – Ferenciek Könyvesbolt

V. kerület, Kossuth Lajos u. 1. (bent az udvarban)

Telefon: 06-70-370-8768

Írók Boltja

1061 Budapest, Andrásy út 45.

Telefon: +36 1 322 1645

Fax: +36 1 461 0702

E-mail: irokboltja@irokboltja.hu

Little Litea – Budai Krónika Könyvesbolt

1014 Budapest, Hess András tér 3.

Telefon: +36 1 375 69 87

2500 FT

2019